

Aplikovaná sociálna politika

Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie

**Andrej Mátel
Tibor Roman
Lucia Janechová
(eds.)**

2012

MÁTEL, A. – ROMAN, T. – JANECHOVÁ, L. (eds.) 2012. *Aplikovaná sociálna politika*.
Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety. 364 s.
ISBN 978-80-8132-061-3.

Názov: Aplikovaná sociálna politika
Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie

Editori: Andrej Mátel, Tibor Roman, Lucia Janechová

Recenzenti: prof. MUDr. František Mateička, CSc.
(Trnavská univerzita v Trnave)
doc. PaedDr. Marek Storoška, PhD.
(Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove)
doc. PaedDr. Miroslav Tvrdoň, PhD.
(Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre)

Text neprešiel jazykovou korektúrou

Vydavateľ: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave
Miesto vydania: Bratislava
Vydanie: prvé
Rok vydania: 2012
Počet strán: 364
Náklad: 100 kusov
Tlač: Katedra sociálnej práce a sociálnych vied FSVaZ UKF Nitra
Typ väzby: CD-Rom
ISBN 978-80-8132-061-3
EAN 9788081320613

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n.o.

**Katedra sociálnej práce, externá forma štúdia
Ústav sociálnej práce sv. Pátra Pia v Piešťanoch
Inštitút ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov**

v spolupráci s

University of Scranton, USA

Bankovním institutem vysoká škola, a.s. Praha

Katedrou sociálnej práce a sociálnych vied, FSVaZ UKF Nitra

APLIKOVANÁ SOCIÁLNA POLITIKA

**17. – 18. októbra 2012
v Piešťanoch**

Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie

OBSAH

Predhovor	- 8 -
<i>BACHYNCOVÁ GIERTLIOVÁ Daniela, BEŇUŠ Ján, HARDY Mária</i> Chudoba ako spoločenský problém Oravy a možnosti jej riešenia	- 9 -
<i>BAKOVÁ Daniela, HABURAJOVÁ ILAVSKÁ Lenka</i> Riešenie problematiky bezdomovectva v krajinách V4	- 23 -
<i>CANGÁR Miroslav</i> Východiská deinštitucionalizácie systémov sociálnej starostlivosti vo vybraných krajinách Európy a v Slovenskej republike	- 32 -
<i>CAPICAROVÁ Eva, JANEBOVÁ Nina, POKORNÁ Lenka</i> Podpora tvorby programu prevencie v rámci sociálnej politiky mesta Hradec Králové	- 42 -
<i>ČILLÍKOVÁ Jana</i> Terénna sociálna práca – pomoc pri integrácii exkludovaných obyvateľov.....	- 52 -
<i>DOWCHES Jessica</i> Factors Influencing the Increase in Incidence of Suicide and Substance Abuse in Central Eastern Europe	- 64 -
<i>ĎURKOVSKÝ Peter</i> Paušalizovaný prístup v sociálnej práci a jeho dopad na klienta	- 65 -
<i>GALLOVÁ Iveta</i> Sociálna práca a sociálna politika pre seniorov na Slovensku – konvergencia, či divergencia.....	- 72 -
<i>HAYNOS Jessika</i> A Global Perspective on Health and Wellness Programs in the Workplace: United States vs. Central Europe (Czech Republic and Slovakia)	- 85 -
<i>HETTEŠ Miloslav</i> Neistota sociálneho zabezpečenia na Slovensku	- 86 -
<i>HILL Stephanie</i> European Economic Crisis: Effects in Romania, Czech Republic, and Hungary	- 95 -
<i>HRUŠKOVÁ Lenka Jalilah</i> Negatívne dopady nízkeho sociálneho kapitálu na praktický život chudobnej rómskej rodiny	- 96 -
<i>JUSKO Peter</i> Vzťah sociálnej politiky a sociálnej práce v kontexte študijného programu sociálna práca.....	- 106 -
<i>JUŠŠÍKOVÁ Yveta, VRANKOVÁ Emília</i> Sociálno-ekonomická situácia seniorov	- 115 -
<i>KAMANOVÁ Irena, KOSTÚRIKOVÁ Drahoslava</i> Podniková sociálna práca v Mondi SCP a.s.....	- 127 -
<i>KMECOVÁ Jaroslava</i> Vplyv novelizácie zákonov na sociálno-ekonomické problémy zamestnávateľov a zamestnancov	- 152 -
<i>KOVÁČ Ernest</i> Komunikácia sociálnych partnerov.....	- 163 -

<i>KOVAĽOVÁ Mária</i> Ukazovatele pripravenosti procesu deinštitucionalizácie v SR.....	171 -
<i>KRBATA Roman, PÁPYOVÁ Gabriela, LUKŠOVÁ Mariana, HODULÍKOVÁ Miroslava</i> Ekonomicky oprávnené náklady zariadenia pre seniorov a solventnosť seniorov	180 -
<i>KVĚTENSKÁ Daniela</i> Podpora rodín prostredníctvom sociálných služieb v rámci rodinnej politiky mesta.....	187 -
<i>MAREKOVÁ Hermína</i> Rodová rovnosť, rovnosť príležitostí a rodovo citlivá sociálna práca.....	194 -
<i>MATEJOVIE Katarína</i> Inkluzívny rast podľa stratégie Európa 2020 a jeho reflexia v oblasti zamestnanosti v podmienkach Slovenskej republiky.....	205 -
<i>MÁTEL Andrej, SEDLÁROVÁ Katarína, VLČEK Peter</i> Konvergentné a divergentné prvky sociálnej práce a sociálnej politiky.....	216 -
<i>MINAROVÍČOVÁ Katarína</i> Možnosti pomoci mladým dospelým pri ich integrácii do bežného života po odchode z detského domova.....	237 -
<i>MIINEA Cristenel</i> The Impact of Bologna Process on Accreditation of Higher Education in Central and Eastern Europe	242 -
<i>MLYNARČÍK Peter</i> Edukácia k ľudským právam a mládežnícka politika.....	243 -
<i>OWSINSKI Michael</i> Pharmaceutical Price Control in Europe	251 -
<i>PAPŠO Peter</i> Sociálna kuratela v postpenitenciárnej starostlivosti	252 -
<i>PAVELKOVÁ Jaroslava</i> Finanční gramotnost a senioři	257 -
<i>PREUSS Karel</i> Společenská odpovědnost v podnikatelských aktivitách.....	272 -
<i>SCHAVEL Milan</i> Nárast sociálno - ekonomických problémov rodín v súčasnej spoločnosti a perspektívy ich riešenia	280 -
<i>SHAIKH Aliya</i> Factors Influential in Successful Integration of Social Media into Healthcare	293 -
<i>SKLARESKI David J.</i> Informed Consent Throughout Westernized Nations.....	294 -
<i>SLOVÁK Peter</i> Vzťah a chápanie sociálnej politiky u dospelých	295 -
<i>ŠTOFEJ Juraj</i> Sociálna exklúzia rómskych detí a možnosti inkluzívnej politiky v sociálnej oblasti a oblasti predškolského vzdelávania.	303 -
<i>TÓTH Radoslav, MAČKINOVÁ Monika, ŠTIAVNICKÁ Dagmar</i> Sociálno- ekonomické problémy u osôb vyššieho veku	312 -

TRAEGEROVÁ Kristína Sociálno-ekonomické problémy spôsobené vplyvom finančnej krízy na Slovensku.....	- 322 -
VADKERTIOVÁ SILVIA Pôsobnosť sociálnej politiky na súčasné postavenie rodín na Slovensku -	332 -
VAVERČÁKOVÁ Marta Príčinné súvislosti manažmentu a sociálnej práce pri riadení sociálnych procesov	- 340 -
VRANKOVÁ Emília, HARDY Mária, ORENDÁČ Peter Nutnosť prieniku sociálnej práce do zdravotnej starostlivosti	- 346 -
ZEMAN Karol Sociálna politika štátu voči osobám v produktívnom veku a jej vplyv na podnikovú sociálnu politiku	- 358 -

Predhovor

Aplikovaná sociálna politika je logickým pokračovaním tém potrebných pre aplikovanú sociálnu prácu, a tak po aplikovanej etike v sociálnej práci a aplikovanej sociálnej patológii v sociálnej práci sme pociťovali potrebu vymeniť si teoretické, vedecké a praktické skúsenosti z riešenia prijatých opatrení Stratégie Európa 2020, ktorá nás zaväzuje prispôsobiť vnútorné politiky, teda i sociálne, cieľom, ktoré majú podporiť jej hlavné iniciatívy v rámci inteligentného, udržateľného i inkluzívneho rastu. Tieto tri priority sa vzájomne dopĺňajú, a to je dôvod na tak často spomínané vzťahové väzby sociálnej súdržnosti – kohézie, sociálnej vylúčenosti – exklúzii a sociálnej inklúzii – včleňovaniu. To je i skutočný dôvod pripravených tém konferencie, ktorá sa vo svojom obsahu stala v tomto roku vysoko aktuálnom, akoby zámerne načasovanou. Konvergencia verzus divergencia sociálnej politiky a sociálnej práce : vzťah sociálnej politiky a sociálnej práce v ich jednotlivých segmentoch a oblastiach pôsobenia, „Welfaremix“, Sociálna politika a sociálna práca v systéme starostlivosti o ľudí produktívneho veku, podniková sociálna politika a sociálna práca – odbory – tripartita – kolektívne vyjednávanie, inkluzívny rast a sociálna práca a sociálno-ekonomické problémy a ich prevencia sú oblasti, ktoré by mohli priniesť na základe pochopenia teoretických poznatkov sociálnej politiky a sociálnej práce a prienikov teórie do praktických činností – aplikácie sociálnej politiky, sociálnej práce a ich vzájomných vzťahov, nový pohľad sociálnych pracovníkov na sociálnu politiku a naopak. Ciele aplikovanej sociálnej politiky i sociálnej práce sú rovnaké, len nástroje sú rozdielne. Ich pochopenie a výzva k vzájomnej spolupráci a zúčastnení sa na tvorbe sociálnej politiky pre sociálnu prácu a sociálnej práce pre sociálnu politiku by spoločné ciele mohli naplniť. Organizátori a účastníci konferencie by toho mohli byť kvalitatívnou zárukou.

Editori

Chudoba ako spoločenský problém Oravy a možnosti jej riešenia

The poverty as a social problem of Orava and possible solutions

Daniela BACHYNCOVÁ GIERTLIOVÁ, Ján BEŇUŠ, Mária HARDY

Abstrakt

Práca je zameraná na rodinu, ktorá je ohrozená chudobou a hlavne na vplyv chudoby na rodinu ako základnú bunku spoločnosti. Rozoberá typy a funkcie rodiny, príčiny, dôsledky a dopad chudoby na rodinu. Ťažkou sociálnou situáciou sa rodina dostáva do stavu hmotnej núdze a tým aj do chudoby a práve tá má negatívny vplyv na rodinné vzťahy a na výchovu detí. Či sa nachádza v chudobe jednotlivec alebo rodina, každý potrebuje pomoc iného človeka alebo inštitúcie. Zároveň si však treba uvedomiť, že rovnaké poskytovanie pomoci bez diferenciacie by sa míňalo účinkom a takáto pomoc by pre samotnú rodinu bola len príťažou.

Samotná práca nám podáva aj pohľad na možnosti poskytovania sociálnej pomoci najohrozenejším skupinám, u ktorých môžeme stav hmotnej núdze charakterizovať ako biedu.

Kľúčové slova

Drogová závislosť. Chudoba. Jednotlivec. Kriminalita. Násilie v rodine. Nezamestnanosť. Rodina. Rómovia. Sociálna dávka. Sociálna pomoc. Sociálna práca. Spoločnosť. Štát. Týrané osoby.

Abstract

The work deals with the problematic of family as a cell in society and poverty in family. The author focuses her attention to types and functions of family, reasons, effects and impact of poverty to family. Poor social situation causes misery what leads to poverty. It is poverty that has negative impact to family relations and to bringing up children. There is no difference between a poor individual and family, everybody needs each others help and an institutional help as well. On the other hand, it is important to mention, rendering help without any differentiation will not reach goals and this kind of help would be a problem for family itself. Thesis is focused to the possibility of extending social help to the most effected groups where the very poor conditions can be defined as poverty.

Key words

Drug abuse, poverty, individual, criminality, family force, unemployment, family, Gypsies, social benefits, social help, social work, state, battered people

1 ÚVOD

Chudoba nie je žiaden okrajový jav v spoločnosti, ale predstavuje celosvetový problém, s ktorým zápasia aj najbohatšie krajiny sveta. Podľa mnohých expertov sa chudoba dotýka približne tretiny obyvateľstva našej planéty. Napriek relatívnemu blahobytu a prosperite vo vyspelých krajinách, žije súčasne 10 až 20 % populácie bohatých krajín stále v chudobe.

Tento celospoločenský problém je riešiteľný len na báze spoluzodpovednosti a osobnej participácie jednotlivca na riešení svojej nepriaznivej situácie a za pomoci štátu. (Filikászová, 2009)

Nemožno teda prehliadať, že chudoba nemá iba svoju individuálne prežívanú podobu, ale i svoju spoločnosťou a štátom formovanú a internacionálnu, ba aj globálnu formu. Je veľkým paradoxom, že napriek tomu, že je zaznamenaná rastúca krivka svetového bohatstva, nerovnosti medzi bohatými a chudobnými sú stále väčšie, dokonca čoraz viac sa prehľbujú. Tak ako rastie blahobyť, bohatstvo a hojnosť obyvateľstva, rastie aj chudoba. Svedčí o tom aj rastúci počet obyvateľov poberajúcich sociálnu podporu. Ondrejkovič v Zborníku Otázky merania chudoby uvádza: „od roku 1970 do roku 1990 sa tento počet zdvojnásobil a to osobitne v priemyselne rozvinutých krajinách sveta. Je to nový typ chudoby.“ (Ondrejkovič, In.: Šebová, 2004, s. 24)

Zvláštnosťou nového typu chudoby je tzv. nový fenomén opakovaného prichádzania a odchádzania chudoby. Významný nemecký sociológ Ulrich Beck prirovnáva tento stav k podzemnej dráhe: „Pristupujú stále noví cestujúci a mnohí vystupujú.“ (Tvrdoň – Kasanová, 2004)

Samotný výraz chudoba nie je v Slovenskej republike legislatívne ukotvený. Používajú sa skôr synonymá chudoby ako sociálne slabí obyvatelia, nízkopříjmové domácnosti alebo pojem hmotná núdza, či sociálna núdza. Ani hranica chudoby nie je v legislatíve doslovne definovaná, ale je nahradená pojmom životné minimum. Pričom životné minimum podľa zákona o životnom minime je „spoločensky uznaná minimálna hranica príjmov fyzickej osoby, pod ktorou nastáva stav hmotnej núdze“. (Zákon č. 601/2003 Z.z., § 1 o životnom minime)

Životné minimum predstavuje ústredný bod v oblasti sociálnej politiky a od neho sa odvíjajú rôzne sociálne opatrenia štátu.

Podľa Buchová (2002, s.56) „chudoba nie je žiadny okrajový jav v spoločnosti, ale dotýka sa, podľa obdivuhodne jednotných odhadov mnohých expertov, približne tretiny obyvateľstva našej planéty. Vo svojej radikálnej podobe znamená chudoba bezdomovstvo, nedostatok a bezbrannosť, biedu a bezmocnosť. V tejto súvislosti často hovoríme o tzv. absolútnej chudobe.

2 PRIESKUM ZAMERANÝ NA PROBLÉM CHUDOBY V RODINÁCH V REGIÓNE ORAVY

V súčasnosti sa čoraz častejšie stretávame s prehlbovaním sa chudoby v rodine a s jej dôsledkami. Je viac príčin vzniku chudoby a taktiež každý jednotlivec má iný pohľad na vznik a riešenie tohto problému. Z tohto dôvodu sme sa rozhodli urobiť prieskum medzi respondentmi. Zamerali sme sa v ňom na jednotlivcov pochádzajúcich z rôznych typov rodín a zisťovali sme ich pohľady, názory, postoje a skúsenosti s chudobou v rodine. Pričom ako kritérium sme si zvolili vzdelanie respondentov. Aj keď sme v príspevku uviedli, že chudoba v rodine môže byť zapríčinená nižším vzdelaním členov rodiny, vieme, že nie vždy je to pravda. Môže sa stať, že človek so základným vzdelaním chudobu ešte nikdy nezažil, naopak, vysokoškolsky vzdelaný človek žije v chudobnej rodine. Tu sa nám potvrdzuje, že každý jednotlivec je jedinečný, ako aj každá rodina je jedinečná. Sú rodiny aj jednotlivci, ktorým na prežitie postačujú len sociálne dávky a sú rodiny, ktoré sa cítia byť chudobnými, aj keď majú príjem zo zárobkovej činnosti.

2.1 CIELE PRIESKUMU

Hlavným cieľom nášho prieskumu je formou dotazníka zistiť pohľad jednotlivcov na chudobu. Na hlavný cieľ prieskumu nadväzujú parciálne ciele:

z i s t í ť:

- dôvod vzniku chudoby v rodine
- či chudoba ohrozuje psychiku dieťaťa
- či súčasná hospodárska kríza prehľbuje chudobu v rodine
- zdroj pomoci chudobným rodinám

2.2 METODIKA PRIESKUMU

Hlavnou metódou pre náš výskum bol dotazník. Dotazník sme rozdelili na úvod, jadro, záver. Úvod obsahuje krátky predhovor, ktorý je spojený s vysvetlením cieľa prieskumu a s pokynmi vypracovania, v jadre sú samotné otázky a v závere sú identifikačné údaje, ktoré slúžia pre popis prieskumnej vzorky. Otázky v našom dotazníku sú otvorené aj zatvorené. Jednotlivé etapy v rámci výskumu sme rozdelili do troch: úvod, jadro a záver.

Používané skratky v interpretácii prieskumu sú:

V nasledujúcich tabuľkách používame nasledovné skratky:

ZŠ – základná škola

SŠsM – stredná škola s maturitou

SŠbM – stredná škola bez maturity

VŠ – vysoká škola

AH – absolútna hodnota

RH – relatívna hodnota

2.3 POPIS PRIESKUMNEJ VZORKY

Prieskum sme uskutočňovali na vzorke 100 respondentov v rámci Žilinského kraja. Z tohto počtu respondentov sa prieskumu zúčastnilo 50 mužov a 50 žien. Vo vekovej hranici 18-26 rokov bolo 16 respondentov, 27-35 rokov 18 respondentov, 36-47 rokov 33 respondentov a vo vekovej hranici nad 47 rokov bolo 33 respondentov. So základným vzdelaním boli 2 respondenti, so stredoškolským bez maturity 23 respondentov, so stredoškolským s maturitou 41 respondentov a s vysokoškolským vzdelaním bolo 34 respondentov. 64 z opýtaných má svoje bydlisko na dedine a 36 v meste. Rodinný stav respondentov bol: nikto z opýtaných nežije vo vzťahu druh - družka, 4 respondenti sú ovdovení, slobodní boli 22 respondenti, 72 respondentov bolo vydatých - ženatých a 2 rozvedení. 85 respondentov žije v úplnej rodine, 5 v neúplnej, 9 v rozšírenej a 1 respondent žije v rekonštituovanej rodine. Počet detí u respondentov sa pohybuje od 0 po 7.

2.4 INTERPRETÁCIA VYBRANÝCH VÝSLEDKOV

Po preskúmaní problematiky rodiny ohrozenej chudobou sme pristúpili k prieskumu verejnej mienky. Ako kritérium prieskumu sme určili vzdelanie, pričom najväčšiu časť tvorili respondenti so stredoškolským vzdelaním s maturitou - 41 % z celkového počtu 100 respondentov. Najmenej zastúpená bola skupina respondentov so základným vzdelaním - 2 %. Respondenti boli najmä v strednom produktívnom veku, veková hranica 36-47 tvorila 33 % z celkového počtu respondentov, ako aj veková hranica nad 47 rokov. Najmenšie zastúpenie majú respondenti vo vekovej hranici 18-26 rokov – 16 % z celkového počtu zúčastnených respondentov.

V prvej otázke sme zisťovali či sa respondenti stretli vo svojom živote s chudobou, ktorú na Orave predovšetkým spájame so zlou finančnou analýzou. V nasledujúcej tabuľke prezentujeme dané výsledky.

Tab. č. 1 Stretli ste sa vo svojom živote so zlou finančnou situáciou – chudobou?

MOŽNOSTI	ZŠ	SŠsM	SŠbM	VŠ	SPOLU	%
Áno	1	31	15	24	71	71
Nie	1	10	8	10	29	29

(Zdroj: vlastný prieskum, 2012)

Na začiatku prieskumu sme predpokladali, že väčšina respondentov sa už stretla s chudobou vo svojej rodine alebo v okolí. Táto hypotéza sa potvrdila, pretože až 71 % z celkového počtu respondentov odpovedalo na stanovenú otázku kladne. Niektorí ľudia majú názor, že chudoba môže postihnúť najmä ľudí s nižším vzdelaním. Náš prieskum ukazuje, že chudobnými sa stávajú aj ľudia s vysokoškolským vzdelaním, o čom svedčí fakt, že 70,59 % respondentov s vysokoškolským vzdelaním odpovedalo, že sa už vo svojom živote stretli so zlou finančnou situáciou. Tento názor vyjadrilo aj 75,61 % respondentov so stredoškolským vzdelaním s maturitou a 65,22 % so stredoškolským vzdelaním bez maturity. Na druhej strane jeden z respondentov so základným vzdelaním uviedol, že sa s chudobou vo svojom živote ešte nestretol.

Tab. č. 2 Najčastejšou príčinou, ktorá sa podieľa na chudobe mojej rodiny je:

MOŽNOSTI	ZŠ	SŠsM	SŠbM	VŠ	SPOLU	%
Nezamestnanosť	-	18	11	7	36	36
Alkoholizmus a iné návykové látky	-	5	2	6	13	13
Nízka mzda	2	9	8	12	31	31
Nezodpovedné hospodárenie člena rodiny	-	4	-	5	9	9
Zle nastavená sociálna politika v štáte	-	4	2	4	10	10
Iné	-	-	-	-	1	1

(Zdroj: vlastný prieskum, 2012)

Rodina je ovplyvňovaná viacerými vplyvmi, ktoré zapríčiňujú chudobu v rodine. Sú zo strany spoločnosti, či nepredvídateľných javov, ale aj rodina samotná nesie zodpovednosť za svoju chudobu. Zo strany spoločnosti príčinami vzniku chudoby sú napríklad: nezamestnanosť, nízka mzda, zle nastavená sociálna politika v štáte. Až 36 % z opýtaných vidí práve nezamestnanosť ako hlavnú príčinu vzniku chudoby v rodine. 31 % respondentov si myslí, že príčinou chudoby v rodine je nízka mzda zárobkovo činných členov rodiny. Zle nastavenú sociálnu politiku v štáte považuje 10 % respondentov za príčinu chudoby v rodine. Ale v mnohých rodinách práve požívanie alkoholu a iných návykových látok spôsobuje chudobu. Tohto názoru je 13 % opýtaných. Do chudoby sa môže rodina dostať aj nezodpovedným hospodárením niektorého člena rodiny. Rodina môže mať aj dostatočný príjem, avšak keď sú finančné prostriedky utrácané na nepodstatné veci, pričom im nezostáva

dostatok finančných prostriedkov na základné potreby, môže byť rodina ohrozená chudobou. Tento názor zdieľa 9 % opýtaných. Jeden z respondentov sa vyjadril, že v každej rodine je príčina vzniku chudoby iná. Ale do chudoby sa môže rodina dostať aj nepredvídateľným a neovplyvniteľným javom zo strany rodiny, ako napríklad choroba alebo živelná pohroma.

Tab. č. 3 Postoj detí k chudobe v rodine:

MOŽNOSTI	ZŠ	SŠsM	SŠbM	VŠ	SPOLU	%
Neuvedomujú si ju	-	14	11	14	39	39
Nechcú prijať zľú soc. situáciu v rodine, sú vzdorovité a agresívne	-	7	4	2	13	13
Nevedia to pochopiť, ale neodráža sa to na ich správaní	-	9	3	5	17	17
Už sa s chudobou vyrovnali	2	6	4	3	15	15
Iné	-	-	-	-	16	16

(Zdroj: vlastný prieskum, 2012)

Najzraniteľnejšími členmi rodiny sú žiaľ práve deti. Tie, ktoré za sociálnu úroveň rodiny nemôžu, tie, ktoré nemôžu chudobu v rodine ovplyvniť, ani jej zabrániť, či ju odstrániť. Ale žiť s ňou musia. Preto nás zaujímal názor verejnej mienky, ako sa deti dokážu vyrovnáť s chudobou v rodine. 39 % opýtaných sa vyjadrilo, že podľa ich mienky a skúsenosti, deti si chudobu v rodine neuvedomujú. Pričom jeden respondent sa domnieva, že do tejto skupiny „neuvedomujúcich“ detí patria deti do 6 rokov veku. 17 % respondentov sa v našom prieskume vyjadrilo, že deti chudobu v rodine nevedia pochopiť, ale neodráža sa to na ich správaní. Rodia sa do chudoby a tak situácia v rodine je pre nich normálna. 15 % opýtaných, o ktorých sa domnievame, že majú osobnú skúsenosť s chudobou vo svojej rodine, zhodnotilo, že ich deti sa so sociálnou úrovňou rodiny už vyrovnali. Horšie je, keď deti nechcú prijať zľú sociálnu situáciu v rodine, keď svoju nespokojnosť vyjadrujú vzdorovitosťou a agresivitou. Takúto skúsenosť so správaním detí z chudobných rodín má 13 % opýtaných. 16 % respondentov uviedlo aj iné názory na postoj detí žijúcich v chudobných rodinách. Títo sa vyjadrili, že postoj detí je závislý od veku, od výchovy, či povahy dieťaťa. Chudoba v rodine prináša záporné postoje – vzdor, agresivita, uzavretosť, plachosť, až po útek z domu z dôvodu, že sa hanbia za chudobu vlastnej rodiny. Ale chudoba v rodine má na dieťa aj pozitívny vplyv. Dieťa je skromnejšie, nenáročnejšie, váži si aj to málo, čo v rodine má a čo mu môžu rodičia poskytnúť. V spoločnosti sa často prejavuje ako súdržné, ústretové a empatické.

Tab. č. 8 Myslíte si, že zlé finančné pomery v rodine majú vplyv na psychiku dieťaťa

MOŽNOSTI	ZŠ	SŠsM	SŠbM	VŠ	SPOLU	%
Áno	1	31	11	27	70	70
Nie	1	2	6	2	11	11
Neviem	-	8	6	5	19	19

(Zdroj: vlastný prieskum, 2012)

Dieťa je v každom veku veľmi vnímavé. Mnohokrát sa porovnáva so svojimi spolužiakmi, finančné pomery iných rodín sleduje cez drahšie, luxusnejšie a výberovejšie veci a oblečenie kamarátov. Tento pohľad veľa detí znáša ťažko, nadobúdajú pocit menejcennosti, pretože situácia v jeho rodine sa porovnávať s kamarátmi z dobre situovaných rodín nedá. Z toho vyplýva, že zlé finančné pomery v rodine majú vplyv na psychiku dieťaťa, čo v prieskume potvrdilo až 70 % opýtaných. 11 % respondentov si myslí, že zlá finančná situácia v rodine nemá vplyv na psychiku dieťaťa a 19 % opýtaných to posúdiť nevedelo. K tomuto názoru sa prikláňajú najmä respondenti s vysokoškolským vzdelaním, čo predstavuje 79,41 % z respondentov z týmto vzdelaním.

Tab. č. 9 Snažia sa rodičia, aby si dieťa neuvedomovalo, že žije v chudobe

MOŽNOSTI	ZŠ	SŠsM	SŠbM	VŠ	SPOLU	%
Áno	2	22	15	22	61	61
Nie	-	8	1	6	15	15
Neviem	-	11	7	6	24	24

(Zdroj: vlastný prieskum, 2012)

Zodpovednosť za dieťa po osobnostnej, psychickej, duševnej, vzdelanostnej a hmotnej stránke majú rodičia. Tí, ktorí si svoju zodpovednosť uvedomujú, sa vždy snažia svoje dieťa ochrániť a to aj pred chudobou. K tomuto názoru sa prikláňa 61 % respondentov. Respondenti v doplňujúcej otázke: Čo rodičia robia preto, aby si dieťa neuvedomovalo, že žije v chudobe? uviedli, že rodičia žijú často aj na svoj úkor. Prácou zabezpečujú základné životné potreby, domácnosť vedú skromnejšie, keď zabezpečujú lacnejšie potraviny, ošatenie, hračky a iné najnutnejšie bežné potreby života. Pred dieťaťom nerozoberajú problémy svojej zlej sociálnej situácie, aby dieťa nebolo traumatizované a aby sa dieťa necítilo oproti spolužiakmi ako menejcenné. Vstupujú deťom, že existujú aj iné hodnoty ako materiálne bohatstvo, prepych a luxus. Ale žiaľ, sú aj takí rodičia, ktorí si túto zodpovednosť neuvedomujú. Rodičia, ktorí žijú aj na úkor svojich detí, ktorí sa o svoje deti nepostarajú ani po existenčnej stránke. Nesnažia sa pred svojimi deťmi stav chudoby v rodine zakryť. Takýto názor a skúsenosť má

15 % opýtaných. Medzi respondentmi bolo 24 % takých, ktorí uviedli, že nevedia odpovedať na túto otázku.

Tab. č. 12 Vplyva terajšia hospodárska kríza na prehlbovanie chudoby v rodinách

MOŽNOSTI	ZŠ	SŠsM	SŠbM	VŠ	SPOLU	%
Áno	2	32	19	30	83	83
Nie	-	-	1	-	1	1
Neviem	-	9	3	4	16	16

(Zdroj: vlastný prieskum, 2012)

Súčasná hospodárska kríza prehlbuje chudobu v rodinách. Je najväčším ohrozením rodiny zo strany spoločnosti, pretože následkom súčasnej hospodárskej krízy vzrástla nezamestnanosť, v mnohých rodinách prišli o zamestnanie aj obaja rodičia, čím stratili príjem do rodiny. 83 % respondentov za súčasným prehlbovaním chudoby v rodinách vidí terajšiu hospodársku krízu. Jej vplyv vidí aj 88,24 % opýtaných s vysokoškolským vzdelaním. K danej otázke sa vyjadrilo kladne 78,05 % respondentov so stredoškolským vzdelaním s maturitou a 82,61 % respondentov so stredoškolským vzdelaním bez maturity. Obidvaja prieskumu zúčastnení respondenti so základným vzdelaním vnímajú vplyv terajšej hospodárskej krízy na prehlbovanie chudoby v rodinách. Len jeden respondent sa vyjadril, že hospodárska kríza nemá vplyv na chudobu v rodinách. 16 % respondentov sa k tomuto aktuálnemu problému nevedelo vyjadriť.

Respondenti v doplnkovej otázke: Ako hospodárska kríza vplyva na chudobu v rodine? vo väčšine prípadov uvádzali hlavne zníženie mzdy, nezamestnanosť, stratu stáleho príjmu do rodiny, nižšiu životnú úroveň, stres a neistotu, v dôsledku ktorých dochádza často k rozpadu rodín, v niektorých prípadoch aj k samovražde. Ďalší dôsledok krízy je, že ľudia nedokážu splácať záväzky, ku ktorým sa zaviazali pred príchodom hospodárskej krízy.

Tab. č. 13 Rodinám nachádzajúcim sa v chudobe najviac pomáha:

MOŽNOSTI	ZŠ	SŠsM	SŠbM	VŠ	SPOLU	%
Štát	-	4	4	5	13	13
Vlastná rodina	2	33	15	18	68	68
Širšia rodina	-	4	4	7	15	15
Znami	-	-	-	3	3	3
Iné	-	-	-	-	1	1

(Zdroj: vlastný prieskum, 2012)

Každá rodina, ktorá sa nachádza v chudobe, uvíta pomoc a to z akéhokoľvek zdroja. Takýmto rodinám pomáha štát, vlastná rodina, širšia rodina alebo známi. Pomoc rodinám nachádzajúcim sa v chudobe poskytujú aj rôzne iné inštitúcie, nadácie a charity. 68 % opýtaných vidí najväčší zdroj pomoci vo vlastnej rodine a 15 % opýtaných by pomoc očakávalo od širšej rodiny. Na druhej strane len jeden respondent sa spolieha na pomoc z iných zdrojov. 13 % respondentov vidí pomoc chudobným rodinám najmä zo strany štátu. Len 3 % respondentov sa pomoc známych javí ako najväčšia istota v núdzi.

Tab. č. 14 Rodinám nachádzajúcim sa v chudobe sa pomoc realizuje najčastejšie touto formou:

MOŽNOSTI	ZŠ	SŠsM	SŠbM	VŠ	SPOLU	%
Finančná pomoc	-	26	13	18	57	57
Vecná pomoc	-	10	8	10	28	28
Poradenstvo	2	2	2	4	10	10
Iné	-	-	-	-	5	5

(Zdroj: vlastný prieskum, 2012)

Na predchádzajúcu otázku respondenti s prevahou odpovedali, že pomoc rodinám ohrozeným chudobou poskytuje najmä rodina a to či už vlastná alebo širšia. Ďalšia otázka nám prináša pohľad respondentov na formu pomoci. Nadpolovičná časť respondentov (57 %) vidí najefektívnejšiu pomoc rodinám v podobe finančnej dotácie, 28 % opýtaných odpovedalo, že pomoc rodinám sa realizuje vecnou pomocou (ošatenie, jedlo, hračky, hygienické a iné potreby). Sú ľudia, ktorí chcú iným pomôcť. Svoju pomoc však nemôžu realizovať finančne ani vecne, ale majú skúsenosti s riešením zlej sociálnej situácie. Preto môžu poskytnúť poradenstvo aj iným rodinám nachádzajúcim sa v hmotnej núdzi. Poradenstvo môže byť realizované zo strany štátu cez sociálnu sieť ale aj zo strany iných inštitúcií. K tomuto názoru sa prikláňa 10 % respondentov. 5 % respondentov vidí pomoc aj v psychickej podpore členov rodín nachádzajúcim sa v chudobe.

Odvzdávanie skúsenosti a správnych názorov je veľmi cennou pomocou. Keď je človek na hranici chudoby, keď je zo svojej finančnej situácie zúfalý až deprimovaný, keď má pocit úplnej bezmocnosti, každá dobrá rada pomôže. V doplnkovej otázke sme sa pýtali respondentov: Čo robíte vy, aby ste sa nedostali do chudoby, alebo ako by ste riešili chudobu v rodine, príp. vo vašej rodine? Názory opýtaných boli rôzne. Radia, pokiaľ je človek zamestnaný, udržať si zamestnanie. Nevyvolávať konflikty v zamestnaní, aby nevznikol dôvod pre vypovedanie pracovnej zmluvy či dohody v dôsledku porušenia pracovnej

disciplíny. Udržať si zamestnanie neustálym vzdelávaním sa. Šetriť s finančnými prostriedkami rodiny. Nastaviť si výhodné sporenie pre prípad straty zamestnania. V prípade straty zamestnania uspokojiť sa s akoukoľvek platenou prácou.

Tab. č. 17 Aké iné návrhy a opatrenia alebo koncepcie by ste prijali vy na zmiernenie vplyvu chudoby na rodinu

MOŽNOSTI	ZŠ	SSsM	SSbM	VŠ	SPOLU	%
Nové pracovné miesta	1	17	12	17	47	47
Zvýšenie minimálnej mzdy	1	9	5	3	18	18
Podpora pri zabezpečovaní bývania pre mladé rodiny	-	10	5	5	20	20
Rekvalifikácia	-	1	-	2	3	3
Poradenstvo	-	1	1	3	5	5
Iné	-	-	-	-	7	7

(Zdroj: vlastný prieskum, 2012)

Podľa respondentov zmierneniu vplyvu chudoby na rodinu môže pomôcť vytvorenie nových pracovných miest. Toto opatrenie navrhuje 47 % respondentov. Ďalším opatrením je podpora pre mladé rodiny na zabezpečenie bývania. K tomuto názoru sa prikláňa 20 % opýtaných. Zvýšenie minimálnej mzdy sa javí ako najlepší návrh pre zmiernenie vplyvu chudoby na rodinu pre 18 % opýtaných. Poradenstvom a rekvalifikáciou by zmierňovalo vplyv chudoby na rodinu 8 % opýtaných. Iný návrh vyjadrilo 7 % respondentov a uviedli v ňom, že by mala byť výrazná podpora drobných podnikateľov a poľnohospodárov.

2.5 VYHODNOTENIE VÝSLEDKOV PRIESKUMU A HYPOTÉZ

Po ukončení prieskumu a po jeho vyhodnotení konštatujeme, že ciele a hypotézy prieskumu sme určili správne. Hlavným cieľom nášho prieskumu bolo zistiť pohľad jednotlivcov na chudobu. Ďalšími cieľmi prieskumu bolo zistiť, či má chudoba vplyv na rodinu, dôvod jej vzniku v rodine a jej pôsobenie na jednotlivých členov rodiny, vplyv súčasnej hospodárskej krízy na chudobu v rodine a vymedziť zdroje pomoci chudobným rodinám. Odpoveďami respondentov došlo k naplneniu našich cieľov. V rámci tejto časti by sme sa chceli venovať potvrdeniu hypotéz.

1. Chudoba má v každom historickom období a v každom type rodiny inú podobu, ale vždy zostáva chudobou. Vždy je stavom, ktorý zmení život každého člena rodiny. Z celkového počtu respondentov odpovedalo, že sa vo svojom živote so zlou finančnou

situáciou – chudobou už stretlo. Príčiny vzniku chudoby v rodine sú rôzne. Sú zapríčinené zo strany spoločnosti, zo strany jednotlivca a aj zo strany rodiny. Ale stáva sa, že chudoba zasiahne rodinu aj z predvídateľných príčin, za ktoré nie je zodpovedná ani spoločnosť, ani jednotlivec a rodina. Sú to príčiny, na ktoré sa rodina nemôže pripraviť, ani sa pred nimi chrániť.

Respondenti za najčastejšie príčiny vzniku chudoby v rodine označili príčiny, za ktoré nesie zodpovednosť spoločnosť (77 %).

2. Každý rodič nesie zodpovednosť za svoje neplnoleté dieťa. Má ho vychovávať, dbať na rozvoj jeho osobnostnej stránky, má ho chrániť, byť mu pomocou. Tí, ktorí si svoju zodpovednosť uvedomujú, sa vždy snažia svoje dieťa chrániť a to aj pred chudobou a tým chránia aj jeho psychické zdravie. Až 70 % respondentov si myslí, že zlé finančné pomery majú vplyv na psychiku dieťa. Môžeme sa domnievať, že deti si chudobu neuvedomujú aj s pomocou svojich zodpovedných rodičov.
3. So vznikom hospodárskej krízy došlo vo viacerých rodinách ku vzniku chudoby a v rodinách, ktoré žili v chudobe, sa ich zlá sociálna situácia ešte viac prehĺbila. Tento stav spôsobila narastajúca nezamestnanosť, pričom v mnohých rodinách prišli o zamestnanie aj obidvaja rodičia. V rodine došlo ku strate príjmu a ocitla sa v hmotnej núdzi. 83 % opýtaných sa stotožnilo s vplyvom hospodárskej krízy na prehĺbovanie chudoby v rodinách. Respondenti ju vnímajú ako najväčšie ohrozenie rodiny zo strany spoločnosti.
4. 52 % z celkového počtu opýtaných, nie je spokojná s pomocou štátu rodinám nachádzajúcim sa v chudobe. Súčasné dávky v hmotnej núdzi nevnímajú ako dostatočnú pomoc, pretože nepostačujú na pokrytie základných životných potrieb. Keďže rodinám v hmotnej núdzi nepostačuje pomoc od štátu vo forme dávok v hmotnej núdzi a príspevkov ku dávkam v hmotnej núdzi, respondenti uviedli, že týmto rodinám najviac pomáha rodina (vlastná aj širšia). Zo strany štátu vníma pomoc ako dostatočnú len 13 % opýtaných.

2.6 ODPORÚČANIA PRE PRAX

Nadväzujúc na poslednú hypotézu, ktorá bola prieskumom potvrdená a nadväzujúc na verejnú mienku nedostatočnej pomoci zo strany štátu rodinám nachádzajúcim sa v chudobe, je dôležité pripomenúť, že spoločnosť sa nedostatočne venuje problematike chudoby a to nielen v rámci teórie, výskumov ale aj praxe.

- V poslednej otázke nášho prieskumu respondenti vyjadrili svoje názory a postoje, ktoré by zmiernili vplyv chudoby na rodinu.
- Najviac respondentov by videlo riešenie v nových pracovných miestach, čím by došlo k zníženiu nezamestnanosti a zvýšeniu príjmu do rodiny. S tým súvisí aj druhý návrh respondentov – zvýšenie minimálnej mzdy.
- Keďže ohrozenou skupinou sú mladé rodiny, ktoré nemajú dostatok finančných prostriedkov na zabezpečenie bývania a základných potrieb, niektorí respondenti navrhujú podporu pri zabezpečovaní bývania pre mladé rodiny a to poskytovaním výhodných mladomanželských pôžičiek.
- Okrem finančnej a vecnej pomoci je možná aj pomoc poradenstvom, ktoré je možné poskytovať tak na odbornej ako aj laickej úrovni.
- Pri neúspechu hľadania zamestnania je možná aj rekvalifikácia, ktorú sprostredkúva nezamestnaným Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny.
- Medzi inými návrhmi bolo poukázané aj na potrebu výraznejšej podpory drobných podnikateľov a poľnohospodárov, ktorí sú vytláčaní z trhu.

ZÁVER

Chudoba je aktuálny problém, ktorý môžeme pozorovať aj vo vlastných alebo susedských rodinách. Je problémom tak na vidieku ako aj v mestách. Hovorí sa, že ľudia na Slovensku sa najviac boja o sociálne istoty a toho, že sa ocitnú pod hranicou chudoby. Bojíme sa vecí, ktorú nepoznáme, alebo naopak máme strach z chudoby, pretože dobre vieme, čo to je. Chudoba a bieda na Slovensku nie je ničím novým, desaťročia sa nám však nespájala s nezamestnanosťou alebo regiónom, v ktorom skrachoval podnik. O tom, že typická učebnicová chudoba sa v myšliach ľudí spája s trhovým mechanizmom je dokázané naším prieskumom. Po nežnej revolúcii sociológovia zisťovali, čo sa ľuďom vynorí v mysli pri slove demokracia. Väčšina starých ľudí uviedla strach z chudoby, ktorú ako deti zažili v prvej Československej republike.

Možno povedať, že chudoba predstavuje legitímnu súčasť modernej spoločnosti. Hranicu chudoby na Slovensku určuje životné minimum a tak počet chudobných možno zistiť na základe štatistických údajov o poberateľoch sociálnych dávok. Tak ako v iných krajinách, aj u nás, nie všetky skupiny obyvateľstva sú v rovnakej miere ohrozené chudobou, čo predovšetkým vyplýva z ich postavenia, či vylúčenia z trhu práce.

Za chudobných občanov na Slovensku nemôžeme považovať nielen občanov, ktorí sa nachádzajú v hmotnej núdzi. Aj populácia, ktorá dosahuje príjem nad životné minimum, nevykazuje evidentne vyšší životný štandard než chudobní občania.

Stále pretrvávajúca hospodárska kríza sa prelieva do sociálnej. V tom lepšom prípade prináša znižovanie plátov. V horšom stratu zamestnania. Mnohí ľudia majú čo robiť, aby si zabezpečili minimálny štandard a zaplatili nevyhnutné náklady. Najohrozenejšími sociálnymi skupinami sú v každom krízovom období mladí ľudia, viacčlenné či neúplné rodiny, ženy a aj dôchodcovia. Uvedomuje si ju jednoduchý človek ale aj spoločnosť ako celok.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] MAREŠ. P. 1999. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství,
- [2.] 248 s. ISBN 80-85850-61-3
- [3.] ŠEBOVÁ. M. 2004. Zborník Otázky merania chudoby. Bratislava, 112 s. ISBN 80-89149-02-2
- [4.] TVRDOŇ. M. – KASANOVA. A. 2004. Chudoba a bezdomovstvo. Nitra: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre, 141 s. ISBN 80-8050-776-7
- [5.] BUCHTOVÁ, B. a kol. 2002. *Nezamestnanosť psychologický ekonomický a sociálny problém*. Praha : Grada, 2002. 233 s. ISBN 80-247-9006-8
- [6.] FILKÁSZOVÁ, L. 2009. *Nové nástroje aktívnej politiky trhu práce od 1. 3. 2009*. In: Sociálna politika a zamestnanosť. Bratislava, 2009. 27 s. ISSN: 1336 5053

Kontakt

Daniela Bachyncová Giertliová, PhDr., PhD.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce, sv. Alžbety, n.o. Bratislava

Ústav sociálnej práce Tomislava Kolakoviča, Trstená

E-mail: giertliovadaniela@gmail.com

Ján Beňuš, PhDr.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce, sv. Alžbety, n.o. Bratislava

Ústav sociálnej práce Tomislava Kolakoviča, Trstená

E-mail: benusjan1@gmail.com

Mária Hardy, PhDr., PhD.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce, sv. Alžbety, n.o. Bratislava

Ústav sociálnej práce Božieho Milosrdenstva, Žilina

E-mail: hardy@sopza.sk

Riešenie problematiky bezdomovectva v krajinách V4

Tackling homelessness in V4

Daniela BAKOVÁ, Lenka HABURAJOVÁ ILAVSKÁ

Abstrakt

V príspevku ponúkame obraz riešenia fenoménu bezdomovectva v krajinách V4. Posledných sedemnásť rokov sa vo všetkých štyroch krajinách, viac či menej úspešne nieslo v znamení štrukturálnych zmien demokratických inštitúcií a právneho systému. Ambíciou príspevku autoriek je podanie analýzy modelov riešenia problematiky bezdomovectva v krajinách V4, zhodnotenie doteraz prijatého a hľadanie optimálneho riešenia.

Kľúčové slová:

Bezdomovectvo. Krajiny V4. Poľsko. Maďarsko. Česká republika. Slovenská republika.

Annotation

In this paper we offer an image resolution of the phenomenon of homelessness in the V4 countries. Last seventeen years in all four countries, more or less successfully marked by structural changes of democratic institutions and legal system. Post authors ambition is bringing analysis models addressing homelessness in the V4 countries, evaluation yet received a search for optimal solutions.

Key words

Homelessness. The V4 countries. Poland. Hungary. Czech Republic. Slovak Republic.

Úvod

Témou nášho príspevku je stále znejúci a zvučný problém, ktorý sa vyskytuje na celom svete – bezdomovectvo. Bezdomovectvo je veľmi aktuálnou otázkou našej spoločnosti. Závažnosť problému je podmienená buď dôsledkom osobného problému jednotlivca alebo zlyhania spoločnosti. Pohľad na riešenie tejto problematiky prinášame cez optiku krajín V4. Ide o neformálne zoskupenie štyroch stredoeurópskych krajín -Maďarskej republiky, Slovenskej republiky, Českej republiky a Poľskej republiky. Spomínané krajiny predstavujú neformálnu regionálnu štruktúru EÚ a NATO, pričom sa hlásia k rovnakým hodnotám, spája ich spoločná história, kultúra a geografické postavenie. „V4 je dynamickým regionálnym zoskupením členských krajín EÚ, ktoré vytvára priestor pre posilňovanie koordinačného a konzultačného mechanizmu s cieľom nachádzať spoločné pozície a stanoviská v aktuálnych otázkach zahraničnej a európskej politiky, regionálneho rozvoja, hospodárskej a kultúrnej spolupráce.“ (Vysehradska skupina, online) Pocity duchovnej spolupatričnosti nevytvárajú len

spoločné tradície a dejiny, ale aj rovnaké spoločenské a kultúrne problémy. Postupne v prekladanom príspevku predstavíme plán riešenia fenoménu bezdomovectva v rámci krajín V4.

Maďarská republika

Bezdomovectvo v Maďarsku sa stalo markatnejšie viditeľným pouličným javom po zmene režimu. Počas socializmu sa štát snažil riešiť tento problém vytvorením robotníckych ubytovní a inými sociálnymi službami. Približne stotisíc ľudí bývalo v ubytovniach a iných zariadeniach pre robotníkov, najmä vo veľkých mestách. Táto vrstva pracovala ako lacná pracovná sila na veľkých štátnych investíciách. Koncom 80-tych rokov došlo v strednej a východnej Európe k zmene režimu, vo veľkom počte sa dostali na ulicu ľudia, ktorí už prišli o svoje vidiecke korene, pričom neexistoval sociálny systém, ktorý by týmto bezdomovcom pomohol. V roku 1989 sa na jednom z budapeštianskych nádraží objavilo niekoľko stoviek bezdomovcov, celá krajina bola v strehu, lebo nebola pripravená na riešenie tak závažného problému. Bezdomovci spočiatku boli ubytovaní v telocvičniach a prázdnych kasárňach. Až vtedy začali vznikať prvé mimovládne organizácie, a koncom roka 1988 vzniklo prvé združenie, ktoré sa venovalo len problémom bezdomovcov. V tom istom roku vznikol v Maďarskej republike Charitatívny spolok Útecha. Je to najväčší spolok, ktorý má dodnes 600 zverencov (Vyšehradské zápisníky, online). Každá krajina V4 sa stretáva i s negatívnymi ohlasmi v problematike riešenia bezdomovectva. Minulým rokom otriasla v Maďarsku správa o tom, že „Maďarsko hrozí bezdomovcom väzením. Maďarskí bezdomovci môžu od začiatku decembra skončiť vo väzení alebo dostať vysokú pokutu za to, že spia na ulici. Začal totiž platiť zákon, ktorý v novembri schválil na návrh vládnej konzervatívnej strany Fidesz maďarský parlament. Mimovládne organizácie, ktoré sa zaoberajú pomocou bezdomovcom, považujú zákon za nehumánný a nemorálny. Zákon inicioval starosta Budapešti István Tarlós. Tvrdí, že metropola vybudovala niekoľko objektov, kde môžu bezdomovci bývať a snaží sa im zaobstaráť aj prácu, ale napriek tomu mnohí ďalej prebývajú v podchodoch, pod mostami, v staniciach metra či v okolí niekoľkých budapeštianskych staníc. Podľa odhadov žije v Budapešti zhruba 10-tisíc ľudí bez stálej strechy nad hlavou. Situáciu zhoršila hlboká hospodárska kríza s ktorou krajina bojuje od konca roka 2008. Podľa nového zákona policajti bezdomovcov musia najprv napomenúť a varovať. Druhýkrát už môžu dostať pokutu až 120-tisíc forintov (zhruba 400 eur) alebo skončiť za mrežami. Zákon výslovne zakazuje "užívanie verejných priestranstiev na účely, ktoré k tomu nie sú určené".(Maďarsko hrozí, 2011, online) Ambícia Maďarska je riešiť tento problém avšak či dané opatrenia prinesú očakávané

výsledky je ťažko povedať. Riešiť situáciu ľudí spiacich vonku cez udeľovanie pokút nie je zrejme to najsprávnejšie keďže sami nemajú z čoho zo dňa na deň prežiť.

Slovenská republika

Všetky služby pre ľudí bez domova, ktoré sú na Slovensku momentálne poskytované, boli v minulosti i v súčasnosti organizované nadšencami, prípadne kresťanskými organizáciami. Neskôr začali vznikať na základe iniciatív jednotlivcov Občianske združenia, ktorých cieľom bolo pomáhať človeku. Najväčším Občianskym združením na Slovensku, ktoré pomáha ľuďom bez domova je Občianske združenie Proti prúdu v Bratislave, ktorý je aj gestorm a vydavateľom časopisu Nota Bene. Vznik tohto združenia sa pripisuje pod iniciatívy študentov sociálnej práce. Cieľ programu realizovaný hlavne pre ľudí ocitajúcich sa v krajnej situácii je pracovno-motivačný, klient nie je objektom pomoci, ale je vedený k svojpomoci (Vyšehradské zápisníky, online). Filozofia sociálnej práce na Slovensku je taká, že ku klientovi sa pristupuje ako k človeku, od ktorého sociálny pracovník očakáva jeho zapojenie sa na riešení vlastného problému čiže jeho iniciatívu. Snaha niekomu pomôcť bez jeho vlastnej vôle môže byť úplne márna. Pracovníci v občianskom združení sa prioritne zameriavajú na to, aby v práci so sociálne odkázanými ľuďmi, alebo s tými, ktorí sú dlhodobo na ulici využívali rôzne prvky pomoci na to, aby zmenili ich doterajší spôsob života. Jedným z týchto prvkov pomoci je predaj časopisu Nota Bene. Cieľom je zarobiť si peniaze, aby sa stali ekonomicky stabilnejšími. Človek bez domova sa takýmto spôsobom opätovne dostáva do spoločnosti. Nadväzuje nové kontakty s ľuďmi čo je podmienené dodržiavaním istých všeobecne platných pravidiel pre predajcov tohto časopisu. Okrem toho sa sociálni pracovníci v občianskom združení orientujú i na poskytovanie sociálneho poradenstva, poskytujú služby ako sú: (úschovňa dokladov a peňazí, prístup na internet, prístup k telefónu, a rôzne voľnočasové aktivity. Celá ich činnosť spočíva na aktivizovaní človeka, aby začal vo svojom živote robiť isté zmeny.

Nárast počtu ľudí bez domova predovšetkým v hlavnom meste Slovenska v Bratislave začal volať po zariadení do zákona o sociálnych službách. Týmto krokom sa systém pomoci ľuďom bez domova zmenil a dnes je jeho podoba a činnosť na dobrej úrovni. Súčinnosť iných subjektov pomoci v tomto prípade Charity je neodmysliteľná. Veď práve Charity boli prvými zriadeniami čo sa aktivizovali v náplni ich činnosti na pomoc ľuďom v núdzi.

Česká republika

Myšlienka pomoci ľuďom bez domova v Českej republike je založená predovšetkým na terénnej sociálnej práci. Mnohé štúdie smerujúce k stavu problematiky bezdomovectva poukazujú na to, že v Českej republike bezdomovectvo zasahuje chudobných ľudí hlavne vo veľkých mestách. Predovšetkým ide o oblasti s veľkou nezamestnanosťou (severné Čechy a severná Morava). Mnohí bezdomovci sa však sťahujú do Prahy, kde je možné sa s týmito problémami de facto stretnúť na každom kroku. Najväčším problémom bezdomovectva, ktorý sa snažia riešiť na celom svete je vlastne problém ako tohto človeka navrátiť späť do spoločnosti. Prax v tejto oblasti poukázala na potrebu osobnej starostlivosti o daného človeka. Ideálnym riešením by bolo, aby sa o každého takého človeka na periférii spoločnosti staral jeden sociálny pracovník. Sociálna práca si totiž vyžaduje špeciálne danosti a ochotu, ale s bezdomovcami chce pracovať málokto. Na dlhodobé riešenie problému je preto potrebná aj zmena postoja spoločnosti k tejto problematike. Krátkodobé programy pomoci v ČR sa snažia pomôcť bezdomovcom i zdravotnou starostlivosťou a doplnkovými službami. V rámci krátkodobej pomoci existuje v Prahe mobilná lekárska ordinácia, ktorá vyšetruje bezdomovcov a snaží sa zabrániť šíreniu infekčných chorôb. V projekte opätovného navrátenia bezdomovcov na trh práce sa zaznamenal nielen záujem ľudí bez domova o takúto formu pomoci, ale aj iné súvisiace problémy s ktorými sa konkrétny človek stretáva (závislosti, výkon trestu a iné...). V hlavnom meste Českej republiky je zriadená i špeciálna nocľaháreň pre bezdomovcov, ktorá je jediná svojho druhu. Ide o nocľaháreň, ktorá je umiestnená na lodi, kapacitne slúži pre 250 ľudí, kde títo ľudia môžu byť od večera do rána. Nielen táto nocľaháreň je pre ľudí bez domova, ale aj sieť azylových domov, ktoré disponujú cca so 600 lôžkami. Veľký záujem o ne je prejavovaný hlavne v zimnom období v čase veľkých zím a mrazov (Vyšehradské zápisníky, online).

Česká republika je krajinou, ktorá sa snaží vo veľkej miere poskytovať akútnu pomoc pre bezdomovcov rôznymi možnými spôsobmi. V oblasti výskumu zaznamenávame výsledok z projektu, ktorý priniesol poznatky, návrhy, odporúčania zo zasadnutia odborníkov z rady Združenia azylových domov. Projekt bol koncipovaný na zisťovanie a hľadanie nových ciest. V stratégii udržateľného rozvoja sociálnych služieb pre bezdomovcov sa hovorilo i o prevencii. Sociálne začlenenie bezdomovcov vyžaduje viacrozmerný prístup. Odborníci v spomínanej oblasti sa zhodli na tom, že je potrebné zvoliť viacrozmerný prístup a to hlavne zapojením všetkých relevantných aktérov vo verejnej správe, občianskej spoločnosti,

výskumnej a vedeckej verejnosti. Tým pádom môžeme hovoriť o troch možných základných prístupoch: prevencii, terapii a represii.

Prevenciu vidia hlavne v týchto oblastiach:

- Predchádzanie stavu bez domova, prínos efektívnejších výsledkov než pomoc ľuďom, ktorí už sú bez domova, na ulici.
- Podpora poskytovaná osobám a domácnostiam, ktoré už bývanie stratili, ale ešte nepatria medzi zjavných bezdomovcov. Túto formu prevencie je možné realizovať cez terénne programy a sociálne aktivizačné služby pre rodiny s deťmi, vhodne doplnené nízkoprahovými zariadeniami pre deti a mládež.
- Vytvorenie systému sociálneho bývania pre ohrozené osoby a domácnosti. („sociálne“ v tom - že je dotované z verejných zdrojov).
- Koncepčne je žiaducou tzv. sekundárna prevencia – podpora osôb a domácností, ktorým hrozí strata vlastného alebo nájomného bývania. (Príkladom dobrej praxe je napr. Viedeň, kde sa úrad včas dozvie od súdu, komu hrozí vystaňovanie, pokiaľ tam ešte býva.)
- Inštitucionálna detská starostlivosť. Práve tu by mala nastúpiť primárna prevencia realizáciou vo výchove a v podpore k samostatnému životu. Osveta a rizikách bezdomovectva a ako im odolávať prevádzaná na školách, ale nielen v nich, môže byť silným preventívnym prostriedkom. Dôležité je tu klásť dôraz na hospodárenie s peniazmi a na obranu proti zadĺženiu. (Návrh udržateľného, 2007).

Poľská republika

Aktuálnou otázkou v Poľskej republike na riešenie je ten istý problém. Médiá prinášajú správy, že bezdomovcov je stále čoraz viac, ale napríklad vo Wroclavi je ich stále menej ako tritisíc. V celom Poľsku je 40- až 60-tisíc bezdomovcov. Ľudia, ktorí nemajú strechu nad hlavou, alebo bývajú v nejakých ubytovniach. Existuje aj ďalšia skupina ľudí, ktorí žijú v nevyhovujúcich podmienkach, ale tých v Poľsku medzi bezdomovcov nezapočítavajú. V Európe je klasifikácia precíznejšia a medzi bezdomovcov sa zaraďujú aj zbedačení ľudia, ktorí sú z právneho hľadiska bezdomovci, ale v skutočnosti ešte bývajú vo svojich bytoch. Štátna politika považuje bezdomovectvo za stav vylúčenia. Zákony prikazujú pomáhať bezdomovcom. No pravda je taká, že väčšinu pomoci neposkytujú samosprávy, ale mimovládne organizácie. V Poľsku je približne 700 bezdomovcov, ktorým pomáhajú mimovládne organizácie. Jednou z nich je Spoločnosť brata Alberta, ktorá sa zaoberá asi

sedemdesiatimi bezdomovcami. Poľsko má podobný trend riešenia tohto fenoménu ako i ostatné krajiny V4. Poskytuje ubytovne, ktoré väčšinou prevádzkujú rôzne organizácie, iba jednu tretinu prevádzkujú samosprávy. Zodpovednosť podľa zákona spočíva na samospráve, ale prakticky sa bezdomovcami zaoberajú mimovládne organizácie.

Spoločnosť brata Alberta – poskytuje pomoc pre veľkú časť skupiny mladých ľudí, ktorí nenašli podporu vo svojich rodinách. Príčiny bezdomovectva sú rôzne, bezdomovectvo je spojené so závislosťou na alkohole, liekoch. Odborníci v danej problematike tvrdia, že ako dlho sa človek stával bezdomovcom, tak dlho s ním treba i pracovať, aby sa z toho stavu dostal. Povinnosť pomôcť má štát, ale programy vytvárajú mimovládne organizácie. Je to pomoc poskytovaná so súhlasom ministerstva, činnosť vládnych a mimovládnych organizácií sa systematicky koordinuje.

„Skúsenosti z našej organizácie hovoria, že ani práca, ani byt, ani liečenie efektívne nepomôže dostať človeka z bezdomovectva. Účinné sú len všetky prvky spoločne. Je potrebné, aby sa títo ľudia naučili pracovať, aby sa naučili bývať, aby sa naučili disponovať s rozpočtom, plánovať do budúcnosti, predvídať, že v budúcnosti treba zaplatiť nejaké poplatky. Spoločne všetky tieto prvky môžu pomôcť bezdomovcom dostať sa na správnu cestu, ale vyžaduje si to veľmi komplikovaný systém pomoci.“ (Vyšehradské zápisníky, online). Výsledkom európskych projektov v Poľsku bolo vytvorenie systému, ktorý mal osloviť mimovládne organizácie prostredníctvom Ministerstva. Projekty financované z Európskeho sociálneho fondu ukázali, že existujú efektívne spôsoby pomoci niektorým skupinám bezdomovcov alebo osobám vo výkone trestu. Novým prvkom bol street-working, pouličná práca, hľadanie kontaktov tam, kde bezdomovec býva, teda pod mostom, na schodišti, na železničnej stanici. Na takýchto miestach nájdete ľudí, ktorí k vám z vlastnej vôle neprídu. Street-working vznikol ako prirodzená metóda práce s použitím európskych prostriedkov pomocou projektov. Tento systém práce sa osvedčil i v ostatných krajinách V4.

Integrácia bezdomovca v Poľskej republike má niekoľko stupňov. Združenie disponuje rôznymi typmi inštitúcií. Ako prvé sú obyčajné vyhrievané miestnosti, do ktorých môže prísť aj opitý človek, môže si tam sadnúť a byť v teple. Takéto zariadenia sú najčastejšie pri železničných staniach. U nás sú známe pod pojmom nízkoprahové služby.

Ďalšou inštitúciou sú nocľahárne útulok, do ktorých človek príde večer, ráno ich však musí opustiť a počas dňa hľadať pomoc niekde inde. Ďalej sú to ubytovne, v ktorých môžu byť ľudia bez domova celých 24 hodín, v takomto type zariadenia sú umiestnení bezdomovci, ktorí sú už samostatnejší. Napokon sú to chránené byty, pričom bezdomovec má šancu vrátiť

sa do spoločnosti len vtedy, ak absolvuje tento rebríček. Tento systém pomoci je potrebný, hoci skupina bezdomovcov je rôznorodá, teda nie všetci potrebujú takú istú pomoc (Vyšehradské zápisníky, online).

V Poľsku je situácia pomerne dobrá, z európskych prostriedkov sa buduje taký systém pomoci bezdomovcom, ktorý súčasne vstupuje hlbšie do problémov, zisťujeme sociálne zázemie bezdomovcov a hlavne to, ako im dokáže pomôcť.

Zaujímavosťou v Poľsku je autobus, ktorý jazdí po meste, obchádza miesta, kde sa nachádzajú bezdomovci, v noci zasa aktivisti rozdávať teplú polievku a oblečenie tým, ktorí odmietajú prísť do našich inštitúcií.

Záver

Postoj spoločnosti kdekoli na svete zaujíma voči tomuto problému skôr negatívne stanovisko. Je voči tejto vrstve v spoločnosti netrpezlivá. Nemožno povedať, že len spoločnosť je zodpovedná za problém, v ktorom sa ocitá jednotlivec. Bezdomovci majú mnoho problémov, ktoré spoločnosť nevidí – nevedomuje si. Treba ich pripraviť na návrat do spoločnosti nielen zdravotne, ale aj psychicky, treba vidieť ďalšie smerovanie ich života. Prax s týmito ľuďmi nám poukazuje na fakt, že je potrebné pracovať s nimi tak, aby si sami našli kladný vzťah k sebe. Netreba zabudnúť i na to, že veľkú rolu zohrávajú aj osobné problémy jedinca (ochorenie, závislosť, žiadny kontakt s rodinou a iné).

V Poľsku, ako aj v Prahe existuje zákon, ktorý hovorí, že môžu vzniknúť centrá sociálnej integrácie. Sú to inštitúcie, ktoré sa majú prioritne zaoberať bezdomovcami, a nielen nimi, ale aj tými, ktorí sú ohrození vonkajším svetom. Návrh je postavený koncepčne veľmi dobre, lenže na základe súčasnej zhoršenej ekonomickej situácii ide o drahý systém práce. V tom prípade by mal na každého bezdomovca pripadnúť jeden sociálny pracovník. Z makroekonomického pohľadu ani jeden štát z krajín V4 na to finančne nestačí a aj keby si to mohol dovoliť, spoločnosť by s tým nesúhlasila, veď sa hovorí, že alkoholikom sa pomáhať neoplatí. No ak im nepomôžeme v systéme „jeden na jedného“, nedokážu sa bezdomovci z vlastnej situácie dostať. Forma individuálnej sociálnej práce je v riešení tohto problému akútna. Každý z nás si uvedomuje, že riešenie situácie je potrebné. Navrhujeme častejšie zvolávať fórum odborníkov, ktorí by diskutovali ohľadom stavu a riešení vo svojej krajine, sumarizovali by doteraz efektívne prvky pomoci a snažili by sa pomocou koncepčných návrhov ponúknuť nové možnosti na riešenie či čiastočné eliminovanie tohto stavu. Domnievame sa, že problematika bezdomovectva je oblasťou v sociálnej oblasti, ktorá si

vyžaduje nevyhnuté riešenie. Je to problém, ktorý stále narastá a vyžaduje urobiť také kroky, ktoré by boli v súlade i so strategickými cieľmi programu Európa 2020. „Stratégiou programu Európa 2020 je spoločná agenda EÚ, ktorej cieľom je zabezpečenie trvalo udržateľného ekonomického rastu vrátane prekonania ekonomickej krízy a tvorba pracovných miest. Agenda je pokračovaním doterajšej lisabonskej stratégie zameranej na ekonomický rast a zamestnanosť.“ (Čo je Európa 2020, online). V poslednom bode novej európskej stratégie pre rast a zamestnanosť si na úrovni EÚ stanovila dosiahnuť do roku 2020 viacero hlavných cieľov. V našom prognózovaní budeme radi, ak sa podarí naplniť posledný z jej cieľov a to: „podpora sociálneho začlenenie, najmä prostredníctvom znižovania chudoby, snahou o vymanenie aspoň 20 miliónov ľudí z ohrozenia chudobou alebo sociálneho vylúčenia“ (Čo je Európa 2020, online).

Veľmi významnou organizáciou so sídlom v Bruseli je FEANTSA, ktorej náplň práce sa usiluje o solidaritu a podporu organizáciám pracujúcim s bezdomovcami v Európe. Význam skratky FEANTSA pochádza z francouzského názvu *Fédération Européenne d'Associations Nationales Travaillant avec les Sans-Abri*, čo v preklade znamená Európska federácia národných združení pracujúcich s bezdomovcami. Úlohou tejto organizácia je plniť štyri ciele. *Lobovanie a konanie kampaní na európskej úrovni*. *Sprostredkovávanie a výmena informácií* medzi jej členmi. *Rozvíjanie partnerstva* s organizáciami, ktoré sa priamo bezdomovstvom nezaobierajú, ale stretávajú sa s ním. A činnosť tzv. *Observatória bezdomovstva*, ktorá má na starosti štúdium bezdomovstva v EU. A prečo práve prinášame vzor od FEANTSY? FEANTSA je výborným príkladom partnerstiev, ktoré považujeme v riešení bezdomovectva za veľmi potrebné. V minulosti pracovali na programe IGLOO. Ide o partnerstvo, do ktorého boli zapojené odbory, poskytovatelia sociálneho bývania a FEANTSA, naprieč EÚ. Tento projekt bol zameraný na poskytovanie odborného výcviku v rekonštrukčných a renovačných prácach. Zahŕňa i psychologicko-sociálnu podporu a nakoniec aj bývanie pracujúcim na tomto projekte (Coghlan, 1997) Výsledkom bolo poukázanie na dôležitosť bývania. V súčasnosti sa FEANTSA aktivizuje na prieskume tejto problematiky.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] COGHLAN, Misia. 1997. *Česká skupina FEANTSA: SAD, ARMÁDA SPÁSY, NADEJE*. Sborník ze semináře na téma *Bezdomovství v Evrope* Olomouc, 4. 3. 1998. Praha: NADEJE, občanské sdružení, 1997. 43 s. ISBN 80-902292-3-9.

- [2.] *Čo je Európa 2020*, online. Inštitút finančnej politiky. Ministerstvo financií Slovenskej republiky. [online]. Bratislava : MFSR [cit. 2012-09-26]. Dostupné na:
<http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=7643>
- [3.] KOLEKTÍV AUTORŮ. 2007. *Návrh udržiteľného rozvoje sociálnych služieb pro bezdomovce*.
- [4.] *Projekt Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007, 107 s. ISBN 978-80-247-2348-8.
- [5.] *Maďarsko hrozí bezdomovcom väzením. Má zákon*. Aktuálne.sk. [online]. Bratislava [cit. 2012-09-28]. Dostupné na: <http://aktualne.atlas.sk/madarsko-hrozi-bezdomovcom-vazenim-ma-zakon/zahranicie/europa/>
- [6.] *Vyšehradská skupina*. Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky. [online]. Bratislava : MZVSR [cit. 2012-09-29]. Dostupné na:
https://www.mzv.sk/sk/zahranicna__politika/slovensko_a_v4-vysehradska_skupina
- [7.] *Vyšehradské zápisníky - Visegrádi füzetek - Visegrad discussion Papers - Bezdomovectvo - problém jednotlivca alebo zlyhanie spoločnosti?* Vydala Nadácia Palisády-Védcölöp s finančnou podporou International Visegrad Fund. 2008. 44 s. [online]. Praha : [cit. 2012-09-30]. Dostupné na: <http://www.visegradgroup.eu/visegrad-parlour/homelessness>.

Kontakt

Daniela Baková, PhDr.

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre,
Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva,
Katedra sociálnej práce a sociálnych vied,
Kraskova 1, 949 74 Nitra
E-mail: daniela.bakova@ukf.sk

Lenka Haburajová Ilavská, doc. PhDr., PhD.

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre,
Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva,
Katedra sociálnej práce a sociálnych vied,
Kraskova 1, 949 74 Nitra
E-mail: lhilavska@ukf.sk

Východiská deinštitucionalizácie systémov sociálnej starostlivosti vo vybraných krajinách Európy a v Slovenskej republike

Background of deinstitutionalization of the social care systems in selected European countries and the Slovak Republic

Miroslav CANGÁR

Abstrakt

V príspevku sa venujeme základným východiskám deinštitucionalizácie a transformácie sociálnej starostlivosti vo vybraných krajinách Európy a v Slovenskej republike. V prvej časti príspevku popisujeme spoločné východiská prechodu z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť a znaky inštitucionálnej kultúry. V druhej časti príspevku sa v krátkosti venujeme popisu situácie v oblasti deinštitucionalizácie v Slovenskej republike, Českej republike a v Nórsku.

Kľúčové slova

Deinštitucionalizácia, Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím, Inštitúcia, Inštitucionálna starostlivosť, Inštitucionálna kultúra, Komunitná starostlivosť, Sociálne služby, Transformácia.

Abstract

The article deals with the fundamental bases of deinstitutionalization and transformation of social care in selected European countries and the Slovak Republic. In the first part we describe the common basics of transition from institutional to community care and institutional culture characters. The second part of the article is briefly dealing with describing the state of deinstitutionalization in the Slovak Republic, the Czech Republic and Norway.

Key words

Deinstitutionalization, Convention on the rights of people with disability, institution, institutional care, Institutional culture, Community care, Social services, Transformation.

Úvod

Prechod z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť je v súčasnej Európe jednou z nosných tém v oblasti sociálnej politiky. V roku 2010 Európska únia ratifikovala Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím, a tým na seba prevzala aj záväzky vyplývajúce z tohto dokumentu, ktorý výrazne ovplyvní sociálnu politiku a poskytovanie sociálnej starostlivosti v Európe.

Východiská deinštitucionalizácie

V roku 2009 bola na podnet eurokomisára Vladimíra Špidlu vypracovaná Správa expertnej skupiny Ad-hoc o transformácii inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť, ktorá sa stala jedným z kľúčových podnetov na naštartovanie zmien vo viacerých krajinách Európskej únie v oblasti sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti. Prechod z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť je procesom transformácie a deinštitucionalizácie systémov sociálnej starostlivosti, ktorého cieľom je vytvorenie a podpora komunitných služieb, ktoré zabezpečia všetkým občanom, ktorí sú odkázaní na sociálnu starostlivosť, nezávislý život. V texte budeme používať pojem deinštitucionalizácia, ktorým označujeme prechod z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť. Zároveň sa budeme v texte venovať primárne sociálnym službám, kde sa proces deinštitucionalizácie v Slovenskej republike len rozbieha.

Hlavným východiskom deinštitucionalizácie systémov sociálnej starostlivosti je dodržiavanie ľudských práv, ktoré sú definované v rôznych medzinárodných dokumentoch. V súčasnosti je najkľúčovejším dokumentom v tejto oblasti Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím, ktorý ratifikovali nielen takmer všetky krajiny Európskej únie, ale v roku 2010 aj samotná Európska únia. Článok 19. Dohovoru o právach osôb so zdravotným postihnutím - Nezávislý spôsob života a začlenenie do spoločnosti, uvádza: *„Zmluvné strany uznávajú rovnaké právo všetkých osôb so zdravotným postihnutím žiť v spoločnosti s rovnakými možnosťami a voľbami ako majú ostatní, a prijímú účinné a primerané opatrenia, ktoré umožnia plné užívanie tohto práva osobami so zdravotným postihnutím a ich plné začlenenie a zapojenie do spoločnosti, a zabezpečia, aby:*

- a) osoby so zdravotným postihnutím mali možnosť zvoliť si miesto pobytu, ako aj to, kde a s kým budú žiť, na rovnakom základe s ostatnými, a aby neboli nútené žiť v určitom prostredí.*
- b) osoby so zdravotným postihnutím mali prístup k celému spektru podporných služieb, či už domácich alebo pobytových a ďalších komunitných podporných služieb vrátane osobnej pomoci, nevyhnutných pre nezávislý život v spoločnosti a pre začlenenie sa do nej, a na zabránenie izolácie alebo segregácie v spoločnosti;*
- c) komunitné služby a zariadenia pre širokú verejnosť boli za rovnakých podmienok prístupné osobám so zdravotným postihnutím a aby zohľadňovali ich potreby.“* (Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím).

Ďalšie medzinárodné východiská nachádzame v Smernici OSN o náhradnej starostlivosti, Dohovore OSN o právach detí, Princípoch OSN pre starších ľudí, Charte základných práv EU (články 24 – 26), Európskej stratégii pre oblasť zdravotného postihnutia 2010 – 2020, Európskej sociálnej charte a mnohých ďalších.

Svetová zdravotnícka organizácia definuje inštitúciu ako každé prostredie, v ktorom osoby so zdravotným postihnutím, seniori alebo deti žijú mimo svojej rodiny; prostredie kde nemajú kontrolu nad vlastným životom a každodennými aktivitami (WorldHealthOrganisation, TheWorld Bank. 2011. s. 305).

Vychádzajúc z Goffmanovej definície totálnej inštitúcie: „A total institution is a place of work and residence where a great number of similarly situated people, cut off from the wider community for a considerable time, together lead an enclosed, formally administered round of life.“ (Goffman, 1961, s. xiii) považujeme za potrebné uviesť, že inštitúcia nie je primárne určená počtom osôb v nej žijúcich, ale obsahovými znakmi tzn. inštitucionálnou kultúrou. Národný akčný plán prechodu z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť v systéme sociálnych služieb na roky 2012 – 2015 uvádza ako základné znaky inštitucionálnej kultúry:

- a) **Depersonalizáciu** – odňatie osobného vlastníctva, znakov a symbolov vlastnej jedinečnosti a ľudskosti.
- b) **Rigidné a stereotypné a rutinné aktivity** – pevne stanovený čas a štruktúra aktivít, nerešpektovanie osobných potrieb a preferencií.
- c) **Paušalizované liečebné a odborné postupy** – s ľuďmi sa pracuje hromadne, bez rešpektovania súkromia a individuality.
- d) **Sociálny odstup a paternalizmus** – ten predstavuje odlišné postavenie personálu a klientov, nevyvážený vzťah moci.
- e) **Segregovanosť od lokálnej komunity** – excentrická poloha zariadení sociálnych služieb, odstup od lokálnej komunity a koncentrácia služieb na jednom mieste.
- f) **Naučenú pasivitu** – získané pasívne správanie ľudí a ich bezmocnosť.
- g) **Nedostatočne rozvinuté sociálne vzťahy.**

Luk Zelderloo (2012) vo svojej prednáške Európa a deinštitucionalizácia: posledný vývoj uvádza základné rozdiely medzi inštitucionálnou starostlivosťou a komunitnou starostlivosťou:

Tabuľka 1 Základné rozdiely medzi inštitucionálnou a komunitnou starostlivosťou

Inštitucionálna starostlivosť	Komunitná starostlivosť
Izolácia od širšej komunity	Inklúzia do komunity
Prijímatelia nemajú dostatočnú kontrolu nad svojim životom	Zapojenie klienta do všetkých rozhodovaní
Paternalistický vzťah	Partnerstvo
Nemenná rutina	Flexibilita
Bloková terapia	Individuálny prístup
Pravidlá inštitúcie sú dôležitejšie ako potreby prijímateľov	Prijímateľ je v centre pozornosti

Deinštitucionalizácia v Slovenskej republike

Prvá inštitúcia sociálnej starostlivosti pre ľudí so zdravotným postihnutím na území Slovenska bola zriadená v roku 1898 v Plešivci (Blumov ústav). V 20tych a 30tych rokoch vzniklo na území Slovenska viacero ústavov a inštitúcií. Inštitucionalizácia sa výrazne rozvíjala v 50tych a 60tych rokoch, keď vzniklo množstvo veľkokapacitných zariadení v celom Československu. V od konca 80tych rokov prebiehali v Slovenskej republike procesy humanizácie a normalizácie sociálnych služieb. Napriek tomu je prevažná väčšina sociálnych služieb poskytovaných v rámci inštitucionálnej starostlivosti.

Od konca 90tych rokov prebehlo v Slovenskej republike niekoľko pokusov o transformáciu a deinštitucionalizáciu vybraných zariadení sociálnych služieb v odbornej garancii Rady pre poradenstvo v sociálnej práci. V roku 2012 ukončilo prvé zariadenie sociálnych služieb proces transformácie a deinštitucionalizácie. Ide o zariadenie DSS Slatinka pri Lučenci, kde proces deinštitucionalizácie začal v roku 2005 a v roku 2012 sa z pôvodnej inštitúcie presťahovali do komunitných služieb poslední prijímatelia.

Na základe údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky a Centrálného registra poskytovateľov sociálnych služieb MPSVR SR boli v roku 2011 poskytované sociálne služby 36 522 občanom v 969¹ zariadeniach sociálnych služieb. Z celkového počtu zariadení sociálnych služieb je 517 zariadení s celoročným pobytom definovaných v Zákone 448/2008 Z. z. o sociálnych službách v §34 - 39. V zariadeniach s celoročným pobytom je 34 357 miest

¹Celkový počet miest v zariadeniach sociálnych služieb v SR v roku 2011 je 38 945.

pre prijímateľov sociálnych služieb. Priemerná kapacita zariadení s celoročným pobytom v Slovenskej republike je 67 miest. Zákon 448/2008 Z. z. o sociálnych službách v §61 ods. 7 uvádza: „*Poskytovanie sociálnej služby v zariadení uvedenom v §34 až 40² s kapacitou nižšou ako 40 miest má prednosť pred poskytovaním sociálnej služby v zariadení s vyššou kapacitou.*“ V Slovenskej republike bolo v roku 2011 255 zariadení sociálnych služieb s kapacitou vyššou ako je 40 s celkovým počtom 27 730 miest, z toho až 116 zariadení malo kapacitu vyššiu ako 100, t.j. 18 705 miest. Podrobnejší prehľad uvádzame v tabuľke 2.

Tabuľka 2 Počet zariadení sociálnych služieb podľa kapacity v Slovenskej republike v roku 2011.

Kapacita zariadenia	Do 40	41 – 100	101 – 150	151 – 200	201 – 250	251 – 300	300 a viac	SPOLU
Počet zariadení	262	139	61	33	12	6	4	517

Uvedené čísla ukazujú, že v Slovenskej republike vysoko prevládajú služby veľkokapacitného inštitucionálneho charakteru. Z pohľadu prechodu z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť však nie je kapacita jediným kritériom na zadefinovanie inštitucionálnej starostlivosti.

Vláda Slovenskej republiky schválila v roku 2011 Stratégiu deinštitucionalizácie systému sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti v Slovenskej republike (ďalej Stratégia DI), ktorá predstavuje základný dokument v oblasti prechodu z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť v Slovenskej republike. Stratégia DI si určuje ako základný zámer vytvorenie a zabezpečenie podmienok pre nezávislý a slobodný život všetkých občanov, odkázaných na pomoc spoločnosti, v prirodzenom sociálnom prostredí komunity, prostredníctvom komplexu kvalitných alternatívnych služieb vo verejnom záujme. (MPSVR SR. 2012. S. 18)

Stratégia DI vychádza z najnovších poznatkov v oblasti sociálnej politiky a predstavuje základné opatrenia, ktoré chce Slovenska republika v rámci deinštitucionalizácie uskutočniť. Tento dokument výrazne mení vnímanie transformácie a deinštitucionalizácie na národnej úrovni, kde sa dovtedy často zamieňala s humanizáciou sociálnych služieb.

²Zákon v §34 až 40 uvádza nasledovné zariadenia: zariadenie podporovaného bývania, zariadenie pre seniorov, zariadenie opatrovateľskej služby, rehabilitačné stredisko, domov sociálnych služieb, špecializované zariadenie a denný stacionár. V texte uvádzame len zariadenia sociálnych služieb s celoročným (príp. kombinovaným) pobytom. Zariadenia s denným pobytom sme do uvádzaných štatistík nezapočítavali vzhľadom na to, že tento typ zariadení ma komunitný charakter.

V rokoch 2012 – 2015 chce MPSVR SR realizovať pilotný národný projekt – Podpora deinštitucionalizácie a transformácie systému sociálnych služieb, kde by mali byť zapojené všetky samosprávne kraje v Slovenskej republike.

Deinštitucionalizácia v Českej republike

Prvá inštitúcia sociálnej starostlivosti na území Českej republiky vznikla v roku 1871 v Prahe. Moderné dejiny sociálnej starostlivosti v Českej republike prebiehali do roku 1993 rovnako ako u nás. Prvé kroky v procesoch deinštitucionalizácie v sociálnych službách v Českej republike boli vykonávané v 80. a 90. rokoch v Ústave sociálnipéče v Horní Poustevně, kde bol riaditeľom Milan Cháb, ktorému sa podarilo vytvoriť nové komunitné služby v regióne. Zároveň, tak ako aj na Slovensku, aj v Čechách prebiehali procesy humanizácie a normalizácie, aj keď oveľa intenzívnejšie sa tu pracovalo s kvalitou sociálnych služieb. Vláda Českej republiky schválila v roku 2007 Koncepti podpory transformácie sociálnych služieb. MPSV ČR od roku 2007 do roku 2013 realizuje Projekt podpory transformácie sociálnych služieb, do ktorého je zapojených 32 zariadení sociálnej starostlivosti, a prechádzajú procesom deinštitucionalizácie. V rámci tohto projektu bolo vytvorené Národní centrum podpory transformácie sociálnych služieb, ktoré má na starosti vzdelávanie a metodickú podporu procesu deinštitucionalizácie v Českej republike.

V Správe o procese podpory transformácie sociálnych služieb v Českej republike za rok 2010 sa uvádzajú počty registrovaných poskytovateľov sociálnych služieb, ktoré ukazujú pomerne rovnaký počet poskytovateľov inštitucionálnej a komunitnej starostlivosti v polovici realizácie projektu.

Tabuľka 3 Typy sociálnych služieb a počet registrovaných poskytovateľov v Českej republike v roku 2010 (Národní centrum podpory transformácie sociálnych služieb. 2011)

Typ služby	Počet registrovaných poskytovateľov
Domov pre osoby so zdravotným postihnutím	222
Sociálne aktivizačné služby pre seniorov a osoby so zdravotným postihnutím	254
Domov so zvláštnym režimom	187
Chránené bývanie	144
Osobná asistencia	233
Podpora samostatného bývania	36
Včasná starostlivosť	42
Sociálne terapeutické dielne	142
Denný stacionár	272
Týždenný stacionár	74

Výstupy a výsledky tohto projektu slúžia na zlepšenie procesov deinštitucionalizácie a postupne sa do procesov zapájajú aj ďalšie zariadenia sociálnej starostlivosti a samosprávne kraje.

Deinštitucionalizácia v Nórsku

Inštitucionálna starostlivosť v Nórsku, tak ako aj v iných krajinách Európy, má dlhú tradíciu. Prvá inštitúcia pre ľudí so zdravotným postihnutím bola založená v roku 1889 (Emma Hjort Hjem), ale počet ľudí žijúcich v inštitúciách v prvej polovici 20. storočia nebol veľmi vysoký. Tøssebro (1991) uvádza, že v roku 1945 žilo v inštitúciách len 495 ľudí so zdravotným postihnutím. Starostlivosť bola hlavne zodpovednosťou rodiny, časť z nej vykonávali rôzne cirkevné a komunitné organizácie. V roku 1949 bol prijatý zákon o finančnej podpore pre domovy, ktoré poskytujú starostlivosť, ochranu a vzdelávanie „slaboduchým“, ktorý mal za následok prudký nárast inštitucionálnej starostlivosti v 50. a 60. rokoch minulého storočia. V polovici 60. rokov sa zriaďovanie inštitúcií spomalilo a v roku 1969 žilo v celoročných inštitúciách 5500 ľudí so zdravotným postihnutím (NOU, 1973). Koncom 60. rokov začalo zriaďovanie inštitúcií z viacerých dôvodov stagnovať. Tak ako vo väčšine západných krajín Európy a v USA, aj v Nórsku sa začali diať zmeny. Odborné skúsenosti z oblasti pedagogiky a starostlivosti viedli k zmene postojov a názorov časti pracovníkov v inštitúciách na problematiku ľudí so zdravotným postihnutím a ich možností osobnostného rastu, vzdelávania sa a rozvoja kompetencií. Inštitúcie boli, čím ďalej, tým viac, vnímané ako miesta, ktoré podporujú pasivitu a izoláciu miesto rozvoja.

V roku 1966 napísal novinár Arne Skouen sériu článkov s názvom „Spravodlivosť pre hendikepovaných“ spolu s fotkami o nevhodných podmienkach v inštitúciách. Táto medializácia života osôb so zdravotným postihnutím vyvolala silný tlak na zmenu. V roku 1967 vznikol Nórsky zväz pre ľudí s mentálnym postihnutím (ďalej NFU), ktorý začal bojovať za práva ľudí so zdravotným postihnutím. V tomto období viedol tzv. inštitučný skepticizmus k snahe reformovať inštitúcie. Inštitúcie sa zmenšili, dostali viac zdrojov a personálu. Napriek tomu však ďalej pokračovala kritika systému, ktorá zosilnela v 70. a 80. rokoch. *V roku 1985 bola zverejnená vládna správa (NOU 1985:34) s názvom Životné podmienky pre ľudí s mentálnym postihnutím, kde sa bez okolkov uviedlo: „životná situácia a životné podmienky ľudí s mentálnym postihnutím v inštitúciách sú medziľudsky, sociálne a kultúrne neakceptovateľné.“* Táto správa bola základom pre začiatok deinštitucionalizácie v Nórsku (pod názvom - reforma HVPU - Helsevernetforpsykisk utviklingshemmede – Zdravotná starostlivosť pre ľudí s mentálnym postihnutím). Deinštitucionalizácia mala

prebehnúť do roku 1995. Proces deinštitucionalizácie vychádzal z idey, že hlavným znakom sociálnej politiky v oblasti zdravotného postihnutia bude normalizácia. V tomto období prevládal stále viac názor, že ľudia so zdravotným postihnutím sú jednou zo zabudnutých a zanedbaných skupín spoločnosti vo welfare štáte, a že služby pre nich neboli v súlade s bežnými službami pre majoritnú spoločnosť. Zameranie sa na normalizáciu viedlo k tomu, že ľudia so zdravotným postihnutím sa stali plnohodnotnými občanmi spoločnosti s rovnakými právami – „normálnymi životnými podmienkami a situáciou.“ Zároveň bola uplatňovaná ideológia starostlivosti v súlade s princípmi subsidiarity v bežnej spoločnosti – t. j. služby pre ľudí so zdravotným postihnutím majú byť riešené na čo najnižšej verejnosprávnej (komunálnej) úrovni a na rovnakých miestach ako služby pre bežných obyvateľov.

Termín uzavretia veľkých inštitúcií v roku 1995 bol dodržaný. Ľudia so zdravotným postihnutím, ktorí žili v inštitúciách, sa presťahovali do komunálnych bytov, a reforma HVPU bola v tejto otázke naplnená. Naplnenie ideologických cieľov reformy však bolo oveľa ťažšie. Hodnotenia, ktoré boli urobené po ukončení HVPU reformy, hovoria, že ciele v oblasti normalizácie a integrácie boli naplnené len čiastočne. Životné podmienky a životná situácia ľudí so zdravotným postihnutím po ukončení HVPU reformy stagnuje. Odborná organizácia NAKU, ktorá sa okrem iného zaoberá právami a životnými podmienkami ľudí so zdravotným postihnutím, vo svojich viacerých správach o HVPU reforme konštatuje, že v oblasti bývania sa dosiahol obrovský pokrok vpred, ale v iných oblastiach, ako je zamestnávanie, voľný čas, bežné denné aktivity a sociálna integrácia sa situácia zmenila iba v malej miere. Ľudia so zdravotným postihnutím, a špeciálne s mentálnym postihnutím, sú v nízkej miere zapájaní do bežného pracovného života, majú málo bežných voľno časových aktivít a malú sociálnu sieť, ktorá sa často skladá len z rodiny a platených opatrovateľov. Práca so sociálnou sieťou, voľno časové aktivity, zamestnávanie sa nedá regulovať, podobne ako bývanie, a preto je nutné aj v týchto oblastiach naďalej intenzívne pracovať. Výsledky hodnotenia HVPU reformy hovoria o tom, že oblasť voľno časových aktivít je tá, kde sa udialo najmenej zmien, čo súvisí hlavne s prispôbením sa a otvorenosťou spoločnosti. Problém prispôbenia sa dotýka aj oblasti zamestnávania, kde sa ľudia so zdravotným postihnutím ťažko presadzujú. Tøssebro a Lundebj (2002) vo svojej hodnotiacej správe z roku 2002 upozorňujú na to, že školstvo a zamestnávanie sú oblasti, kde je vyšší tlak na konkurenciu, sebareprezentáciu a produktivitu, čo vedie k tomu, že v spoločnosti viac prevláda vylučovanie ako inklúzia. Deinštitucionalizácia (HVPU reforma) v Nórsku znamenala zmenu paradigmy v kompetenciách a organizácii sociálnych služieb smerom k ľuďom so zdravotným

postihnutím. Snaha o „normalizovanie“ ich životných podmienok viedla k zvýšeniu štandardu ich života, a to predovšetkým v oblasti bývania a dostupnosti služieb, ale mala aj rezervy - v oblasti zamestnávania, sociálnej integrácie a každodenných a voľno časových aktivít.

Skúsenosti z Nórska nám ukazujú, že proces deinštitucionalizácie má mnohé úskalía a nedá sa absolútne a precízne naplánovať a je to proces, ktorý môže trvať desiatky rokov.

Záver

Procesy transformácie a deinštitucionalizácie sociálnej starostlivosti prebiehajú vo viacerých krajinách Európy. V texte sme v skratke popísali stav v oblasti deinštitucionalizácie v Slovenskej republike, Českej republike a Nórsku. Východiská deinštitucionalizácie systémov sociálnych služieb treba hľadať primárne v oblasti ľudských práv, ale aj vo vplyve inštitucionálnej kultúry na individuálny rozvoj ľudí so zdravotným postihnutím a seniorov. Vzhľadom na to, že východiská deinštitucionalizácie majú rovnaký základ, vznikajú pod vedením Európskej expertnej skupiny pre deinštitucionalizáciu „Spoločné usmernenia a pokyny na prechod z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť.“ Vychádzajúc zo skúseností z rôznych krajín, ktoré sú už v procese deinštitucionalizácie, alebo s ním len začínajú, majú „Spoločné usmernenia a pokyny na prechod z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť“ ambíciu zabezpečiť rovnaké a spoločné dodržiavanie Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím, tak aby prebehli procesy deinštitucionalizácie, čo najefektívnejšie a najtransparentnejšie.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1] *Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím*. Dostupné na internete: <<http://eea.osf.sk/Docs/publications/dohovor%20OSN.pdf>>
- [2] GOFFMAN, Erwin. 1961. *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Toronto: Anchors Books. 2007 s. 321. ISBN 0-385-00016-2.
- [3] MINISTERSTVO PRÁCE SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY. 2011. *Národný akčný plán prechodu z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť v systéme sociálnych služieb na roky 2012 – 2015*. Dostupné na internete: <http://www.employment.gov.sk/narodny-akcny-plan-deinstitucionalizacie_sk.pdf>
- [4] MINISTERSTVO PRÁCE SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY. 2011. *Stratégia deinštitucionalizácie systému sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti v Slovenskej republike*. Dostupné na internete:

- <<http://www.employment.gov.sk/strategia-deinstitucionalizacie-systemu-socialnych-sluzieb-a-nahradnej-starostlivosti.pdf>>
- [5] NÁRODNÍ CENTRUM PODPORY TRANSFORMACE SOCIÁLNÍCH SLUŽEB. 2011. *Správa o procesu podpory transformace v ČR za rok 2010*. Dostupné na internete: <http://www.trass.cz/TrassDefault.aspx?rid=77586&app=Article&grp=Content&mod=ContentPortal&sta=DetailFolder&pst=DetailFolder&p1=OID_INT_2801&p2=RoundPanel_BOOL_True&acode=115448340>
- [6] NOU. 1973: 25. *Omsorg for psykisk utviklingshemmede*. Dostupné na internete: <<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/nouer.html?id=1926>>
- [7] *Správa expertnej skupiny ad hoc o transformácii inštitucionálnej starostlivosti na komunitnú starostlivosť*. 2009. Dostupné na internete: <http://www.mhesme.org/assets/files/publications/reports/Spidla_Slovakian.pdf>
- [8] TØSSEBRO, J.; LUNDEBY, H. 2002. *Statligreformogkommunalhverdag: Utviklingshemmedeslevetår 10 år etter reformen*. Sosialarbeidsrapportserie: 33. Trondheim : NTNU, Instituttforsosialarbeidoghelsevitenskap.2002.
- [9] TØSSEBRO, J. 1992. *Institusjonsliv i velfredsstaten*. Oslo : Ad Notam Gyldendal. 1992. s. 200. ISBN 82-05-20749-6 .
- [10] WORLD HEALTH ORGANISATION, THE WORLD BANK. 2011. *World report on disability*. Malta : Worldhealthorganization. 2011 s. 325. ISBN 978-92-4-156418-2
- [11] *Zákon o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov*. Dostupné na internete: <http://www.employment.gov.sk/zakon-448_2008zz.pdf>
- [12] ZENDERLOO, L. 2012. *Európa a deinštitucionalizácia: posledný vývoj*. 23. 8. 2012, 4. fórum poskytovateľov služieb pre osoby so zdravotným postihnutím, Bratislava. Dostupné na internete: <<http://www.socia.sk//doc/naseprojekty/ECDI-Bratislava%202012SK.pdf>>

Kontakt

Miroslav, Cangár, PhDr.

J. Bottu 1134/4, Revúca 05001

E-mail: miroslav@cangar.sk

Podpora tvorby programu prevence v rámci sociální politiky města Hradec Králové

Support the Creation of Prevention Program under the Social Policy of Hradec Králové

Eva CAPICAROVÁ, Nina JANEBOVÁ, Lenka POKORNÁ

Abstrakt

Příspěvek vychází z výzkumného šetření, které proběhlo na základních školách v Hradci Králové. Cílem projektu specifického výzkumu bylo zjistit, jaké jsou zkušenosti žáků 6. a 8. tříd základních škol v Hradci Králové s vybranými rizikovými sociálními jevy a názor žáků na život v HK. Tento výzkum bude sloužit jako podklad pro tvorbu priorit při sestavování programu sociální politiky města, prevence sociálně patologických jevů.

Klíčová slova

Hradec Králové, prevence, rizikové sociální jevy, sociální programy.

Abstract

Paper is based on the research, which took place in primary schools in Hradec Králové. Objective of the specific research project was to investigate the experience of pupils from 6th and 8th elementary school classes in Hradec Králové with selected risk social phenomenas and opinions of pupils about life in HK. This research will serve as a basis for the creation of the priorities in program of social policy especially prevention of socially pathological phenomenas.

Key words

Hradec Králové, prevention, risk social phenomenas, social programs.

Úvod

Příspěvek vychází z výsledků projektu specifického výzkumu³, jehož hlavním cílem bylo zjistit, jaké jsou zkušenosti žáků 6. a 8. tříd základních škol v Hradci Králové s vybranými rizikovými sociálními jevy. Jako sledované rizikové sociální jevy byly vybrány: užívání omamných a psychotropních látek, užívání alkoholu, hraní na výherních automatech a školny k agresi. Tyto jevy byly vybrány na základě pilotních rozhovorů s experty Týmu pro mládež při orgánu sociálně-právní ochrany Magistrátu města Hradec Králové. Mimo tyto sociální rizikové jevy se výzkum zaměřil i na pocit bezpečí a na život v Hradci Králové z pohledů žáků ZŠ. Výzkumné šetření reaguje na dotaz, který vzešel z porady Týmu pro mládež, do jaké

³ Ústavu sociální práce 2012 č. 4/2012 pod názvem Zkušenosti žáků 6. a 8. tříd v Hradci Králové s vybranými rizikovými jevy.

míry jsou reálně v Hradci Králové ohroženy děti na základních školách rizikovými sociálními jevy. Dotaz zněl, jaké mají děti například šestých tříd zkušenosti s vybranými sociálně patologickými jevy, zda se s nimi setkaly aktivně či pasivně, jaké mají postoje. Je potřeba zaměřovat práci OSPOD na tyto sociálně patologické jevy mezi dětmi se zvýšenou mírou pozornosti a podporovat projekty zaměřené na tyto jevy ve zvýšené míře v rámci sociální politiky města HK? Na tyto otázky by měl odpovědět předložený specifický výzkumný projekt. Na základě výsledků výzkumu bude směřována práce sociálních pracovníků s multiproblémovými rodinami a podpora preventivních opatření v rámci budoucího sociálního programu města.

Průběh a podklady výzkumného šetření

Pro vypracování výzkumu bylo potřeba postihnout velmi široký výzkumný vzorek, a to všechny žáky 6. a 8. tříd, kteří navštěvují některou ze základních škol v Hradci Králové.

Z tohoto důvodu jsme zvolily induktivní kvantitativní strategii. „*Kvantitativní výzkum je metoda standardizovaného vědeckého výzkumu, který popisuje jevy pomocí proměnných (znaků), které jsou sestavovány tak, aby měřily určité vlastnosti*“.(Wikipedie, 2012) Jako výzkumnou metodu jsme zvolily metodu dotazníkového šetření, jež nám poskytla možnost získat velkou šíři dat, a to z nejrůznějších oblastí, které nás ve výzkumu zajímaly. Dotazník obsahoval celkem 36 otázek, z těch zjišťoval základní rozřazovací údaje o žácích (věk, pohlaví, podoba rodiny, počty sourozenců, vztahy v rodině a čas trávený s rodiči), dále obsahoval rozčlenění aktivit volného času žáků, problematiku alkoholismu, gamblerství, užívání nelegálních drog, projevů agrese, zdroje a pocity bezpečí a na závěr obsahoval názory na Hradec Králové a doporučení ke zlepšení z pohledu žáků.

Dotazník byl rozdán ve všech 6. a 8. třídách základních škol v Hradci Králové v období od 23. 5. do 27. 6. 2012. Dotazování se účastnilo celkem 1173 respondentů. Průběhu vyplňování byl vždy zúčastněn minimálně jeden výzkumník, občas doplněný pedagogickým dozorem. Tento přímý kontakt s žáky zajišťoval maximální návratnost dotazníků. Volbou přímé cesty sběru dat bylo umožněno bezprostředně vysvětlit nejasnosti, které mohly v průběhu vyplňování nastat, a zodpovědět případné další dotazy.

Do výzkumu nakonec bylo zařazeno 1097 respondentů. 76 dotazníků bylo vyřazeno pro nevyplněné otázky, náhodné odpovědi, či záměrné kažení dotazníku. Ze správně vyplněných dotazníků jsme získaly data od 504 dívek (45,9 %) a 593 chlapců (54,1 %) ze 16 základních škol v Hradci Králové. Šestou třídu navštěvovalo 584 žáků a osmou třídu 513 žáků.

Jako hlavní cíl práce bylo stanoveno: „Zjistit, jak věk ovlivňuje zkušenosti a názory žáků ZŠ na vybrané rizikové sociální jevy, dále jaký mají názor na život v HK, jako podklad pro tvorbu sociálního programu města, konkrétně prevence“.

Užívání nelegálních drog

Užívání nelegálních drog patří mezi nejvýznamnější patologické jevy, které se u současné populace žáků a studentů mohou vyskytnout. Nelegální drogy můžeme definovat jako „*ilegální, nezákonné, státem nepodporované omamné nebo psychotropní látky (OPL). Jejich explicitní seznam je v českých podmínkách definován zákonem č.167/1998 Sbírky o návykových látkách*“.(Zábranský, 2003). V našem výzkumu jsme ovšem pro zjednodušení našim respondentům použily pouze pojem drogy s dovysvětlením v závorce (typy marihuana, pervitin, extáze a jiné).

Výzkum ohledně užívání nelegálních drog zkoumal problematiku hned v několika oblastech. Jako první uvádíme názory, které mladí respondenti měli na uživatele takových drog. V oblasti názorů jsme nezjistily žádné extrémní rozdíly v odpovědích žáků 6. tříd v porovnání s 8. třídami. Pouze odpověď „Je to jen jeho věc“ (což byla 2. nejzastoupenější odpověď) byla zastoupená u žáků osmých tříd zhruba 20%, což je o 8% více, než u žáků tříd šestých. Tento největší rozdíl považujeme za důsledek větších zkušeností s užitím drog, jak budeme níže uvádět. Takřka polovina respondentů se nejvíce přiklání k možnosti, že uživatel drog potřebuje odbornou pomoc, aby dokázal přestat brát drogy. Třetí nejčastější odpovědí bylo uvědomění si, že uživatel drog může způsobovat další problémy sobě, ale i své rodině.

Další oblastí zjišťování byly blízké osoby, které užívají drogy a jsou v kontaktu s respondenty. U žáků 6. tříd zhruba 85% respondentů odpovědělo, že nikoho takového neznají. Žáci 8. tříd v této odpovědi dosáhli pouze 58%. Nárůst byl způsobený především v oblasti kamarádů jak ze školy, tak i mimo školu a sousedství, což potvrzuje následující výsledky, že „osmáci“ mají více zkušeností s drogami, než „šestáci“. Co se týče rodinných příslušníků, výsledky obou skupin se nijak nelišily. Výzkum se dále doptával, jaké drogy tyto osoby užívají. V drtivé většině šlo o zastoupení marihuany, ostatní drogy byly pouze ve stopovém množství.

Co se týče zkušeností samotných respondentů, jak jsme již předeslaly, zde byl výsledek v porovnání starších a mladších dětí zajímavý. Zatímco žáci 6. tříd ještě nikdy neužili drogu ve skoro 97%, u žáků 8. tříd už jde pouze o 88%. Tedy nárůst zkušeností během dvou let činí

9%. Druhou nejzastoupenější odpovědí byla frekvence užívání 1-2x za rok. U 6. tříd šlo o necelá 3%, u 8. tříd šlo o více jak 6%. 3-6x do roka užilo přes 2% žáků 8. tříd. Další možnosti byly u obou věkových skupin okolo 1%, bohužel v obou skupinách se našli jedinci, kteří užívají nelegální drogy častěji než 1 týdně, u osmých tříd šlo o 7 respondentů (1,36%) a u šestých tříd o 1 respondenta (0,17%). Z drog se opět nejčastěji objevovala marihuana, ostatní drogy byly opět v nepoměrně malém množství. Krom uvedených drog dále žáci uváděli užívání „houbiček“ či hašiše. Co se týče pro zajímavost pohlaví, zkušenost s drogami má o 2% více chlapců, než dívek.

Užívání alkoholu

Závislost na alkoholu je v naší společnosti problémem, před kterým se často zavírají oči. O to větší hrozbou však je, když se týká dětí a mladistvých. Velký vliv na konzumaci alkoholu u dětí a mladistvých má rodinné zázemí a v něm se rozvíjející dětská psychika, jejíž křehkost a zranitelnost jsou rizikovými faktory vzniku alkoholové závislosti u dětí a mladistvých (Závislost na alkoholu se nevyhýbá ani dětem a dospívajícím, 2009). Podle Nešpora a Csémyho (1995) nejsou rodiče samozřejmě jediným vzorem. Svůj význam však rodičovský příklad má. Nepodceňujme ani dědičnost, ani vliv rodinného prostředí, statistiky prokázaly vyšší výskyt problémů s alkoholem u dětí, jejichž rodič nebo rodiče sami pili.

Jedním ze zkoumaných rizikových jevů u žáků 6. a 8. tříd základních škol v HK byla konzumace alkoholu. První z oblastí, kterou jsme se zabývaly, byly postoje žáků k lidem, kteří nadměrně konzumují alkohol. Největší procento respondentů 37%, shodně jak z 6. tak 8. tříd se ztotožňovalo s názorem, že takový člověk „Může způsobovat komplikace sobě i rodině“. Větší rozdíl v odpovědích jsme zaznamenaly u 2. nejčastější odpovědi a sice: „Je to jen jeho věc“. Tato odpověď byla zastoupena u žáků 8. tříd 30%, což je o 13% víc, než u žáků 6. tříd. Příčinou této diference v názorech můžou být větší zkušenosti s alkoholem starších žáků a tudíž vyšší tolerance i vůči lidem, kteří jej nadměrně užívají. Téměř jedna pětina všech žáků si myslí, že takový člověk: „Potřebuje odbornou pomoc, aby přestal pít“, což je zároveň 3. nejčastější odpověď. „Šešáci“ tento názor zastávají v 22%, přičemž „osmáci“ o 7% méně častěji.

To, jestli děti znají někoho ve svém okolí, kdo se častěji než jednou týdně opíjí alkoholem, byla další oblast, na kterou jsme se zaměřovaly. Nejčastější odpovědí u žáků 6. i 8. tříd bylo, že nikoho takového neznají. Pokud děti odpovídaly, že někoho takového znají, jednalo se nejčastěji: u žáků 8. tříd o kamarády ze školy a mimo školu, u mladších dětí to byli dospělí ze

sousedství nebo někdo jiný. U obou skupin žáků byli, i když v menším zastoupení, jmenováni také rodiče a jiní příbuzní, což může být pro děti vyrůstající v takových rodinách ohrožujícím faktorem pro jejich možný budoucí sklon k závislosti, jak popisuje dostupná literatura.

Další otázkou byla zjišťována frekvence konzumace alkoholu u dětí. Nejvíce odpovědí (42%) žáci spojili s variantou, že s alkoholem mají zkušenost výjimečně z rodinných oslav, přičemž obě skupiny dětí odpovídaly procentuelně téměř totožně. Tento výsledek se shoduje s teorií v tom, že děti si obecně nesou svoje většinou první zkušenosti s alkoholem přímo ze svých rodin při příležitosti různých rodinných oslav a setkávání, která jsou většinou spojena právě s konzumací alkoholických nápojů. Pouze 27% dotazovaných dětí dosud nemělo s alkoholem žádnou zkušenost, což může být poněkud varovný signál. Tato čísla bohužel korelují s dalšími výsledky, a sice, že děti ze 6. i 8. tříd v posledním roce konzumovaly alkohol právě v přítomnosti svých rodičů nebo příbuzných. V případě starších dětí se často jednalo také o kamarády. Podle Nešpora (2003) je to v podstatě selhání rodičů, kteří by měli do zletilosti svých ratolestí přísně zastávat nulovou toleranci v konzumaci alkoholu. Vezmeme-li v potaz, že podání alkoholu dítěti se považuje za trestný čin, nevyjímaje rodinné příslušníky, je evidentní, že v České republice zaujímá veřejnost v otázce konzumace alkoholu nezletilými benevolentní postoj.

Hraní na výherních automatech

„Gamblerství neboli chorobné hráčství je sociálně patologickým jevem, jehož výskyt se v českém prostředí v posledních letech značně zvýšil, a to zejména v souvislosti s nástupem éry výherních automatů, kasin a nejrůznějších sázkových her v 90. letech.“ (Nešpor, 2006:17) Porucha spočívá v častém a opakovaném hraní, které určuje život pacienta a vede k destrukci jeho sociálních, pracovních a rodinných hodnot a povinností. Výrazné narušení sociálního fungování přináší především mladým hráčům, jejichž život může nenapravitelně poškodit.

V tomto výzkumu je gamblerství omezeno na oblast hraní na výherních automatech. Mezi další velmi rozšířené formy gamblerství řadíme hraní v kasinech, karetní hry nebo velice rozšířené sportovní sázky.

První část výzkumu zabývající se gamblerstvím testovala, jaký postoj zaujmou respondenti ke člověku, který nadměrně hraje na automatech. „Nadměrně“ bylo dětem vysvětlováno jako stav, kdy člověk hraje častěji než 1x za rok. V případě, že se podíváme na rozdíly v odpovědích mezi žáky 6. a 8. tříd nejsou patrné rozdíly v názorech. Nejčastější možnost – C „Může způsobovat komplikace sobě i rodině“ využilo 34% žáků 6. tříd a 33% žáků 8. tříd.

Další nejvíce označovanou možností byla možnost B „Je to jen jeho věc“, která nabízela pasivní postoj ke gamblerovi. Tuto možnost označilo shodně 27% žáků 6. i 8. tříd.

Ostatní názory měli žáci možnost sami vypsát do možnosti G „Jiné“. Tuto možnost využily asi 4% respondentů. Děti uváděly například, že „se jedná o člověka, který prohrává velké množství peněz a tím trápí celou svou rodinu“. Dále se objevovala několik názorů „že takový člověk upsal duši automatům, které jsou špatné a nic dobrého nepřinášejí a měly by být všechny zrušeny“. Objevilo se i několik názorů, že „pokud má člověk peníze, tak ať hraje“. Ve většině byl názor na hráče negativní, avšak s ohledem na to, že děti vědí, že závislý člověk velmi těžko pozná míru, kdy už začíná jeho hra přinášet jen trápení a nepřináší výhru.

Další oblastí zkoumání bylo zjištění osobní zkušeností žáků s hraním na výherních automatech opět s ohledem na to, zda žák navštěvuje 6. či 8. třídu základní školy. Otázka se ptala, jak často za tento rok žák hrál na automatech. Nejvíce respondentů odpovědělo „nikdy“ celkem v 94% z celkového počtu respondentů. Celkově jen 6% žáků odpovědělo kladně, tedy, že někdy v tomto roce automaty hráli. 1-2x za rok hrálo automaty 3% dětí ze 6. třídy a 6% z 8. třídy. Mezi žáky 8. tříd byly 4% žáků (tj. 21 žáků), kteří hrají na automatech častěji než 2x za rok. Toto množství není nijak výrazné, avšak ani zanedbatelné. Jelikož je zákonem upraven vstup k výherním automatům od 18 let, je překvapivým zjištěním, že žáci v nižším věku k nim přístup mají, někteří i často a opakovaně.

Sklony k agresivitě

Agresivita se dá definovat jako sklon k násilnému jednání. U dětí a mladistvých s sebou nese rizika pro jejich další vývoj. Řada vlivných psychologů tvrdí, že agrese je, stejně jako většina ostatního chování, naučená, to znamená, že si ji osvojíme na základě zkušenosti. Podle nich je člověk agresivní proto, že se naučil, že se to vyplácí, zejména, že je možno zmocnit se agresí žádaného předmětu nebo si vynutit od druhých službu, na nichž nám záleží (Říčan, 1995).

Toto téma bylo zkoumáno z několika pohledů. Nejdříve jsme se opět zabývaly postoji dětí k člověku, který je agresivní a ubližuje jiným. Všichni dotazovaní žáci se v 35% (což je nejčastější odpověď) shodly v tom, že: „Je potřeba na chování takového jedince upozornit a pomoci slabším, kterým ubližuje“, což lze z pohledu žáků chápat i tak, že respondentům není chování takových jedinců ve svém třídním kolektivu lhostejné. Naproti tomu stojí názor, že „Je lepší si takového člověka nevšimat“, ten je zastoupen 16%. Tento odlišný postoj lze chápat také jako: „Nehas, co tě nepálí“. To můžeme naopak interpretovat jako nezájem žáků o

to, co se v jejich třídách děje, i když se jedná např. o šikanu. Otázkou pak zůstává, jestli ze strachu z útočníka, či svoji vlastní pohodlnosti. Za nejčastějšího agresora ve svém okolí, který se víc jak 1x týdně chová k druhým hrubě, utiskuje je nebo ponižuje, označili žáci 6. a 8. tříd téměř shodně spolužáka ze školy. V menším případě se jedná o rodiče, či jiné příbuzné. Téměř 60% všech dotazovaných uvedlo, že nebylo v uplynulém školním roce agresivní na druhé. Druhá nejčastější odpověď „1-2x za rok“ byla naprosto shodně zastoupena jednou třetinou žáků. „Častěji než jednou týdně“ odpověděla necelá 3%. Bezmála 60% dětí uvedlo, že na ně za poslední rok nebyl nikdo agresivní. Na druhé straně musí zbylých 40% dětí čelit buď častému či méně častému agresivnímu chování ze strany druhých., což rozhodně nejsou malá čísla. 28 dětí, což je víc jak jedna průměrně zaplněná třída, uvedlo, že ubližování, ponižování či zesměšňování zažívá častěji než 1x týdně.

Pocity bezpečí

Bezpečí jako prostředí, kde se cítí žák dobře, nemá strach. Výzkum se zajímal o pocity bezpečí žáků celkově v městě Hradci Králové, dále pak ve vlastní škole a ve vlastní třídě. Shodně žáci tvrdili, že aby se do školy těšili, potřebují se v ní cítit bezpečně.

V Hradci Králové se cítí bezpečně, tzn. jednoznačně odpovědělo „ano“, shodně 36% žáků 8. i 6. tříd. Možnost „spíše ano“ označilo 40% „šestáků“ a 46% „osmáků“. Asi jen 20% všech respondentů uvádělo možnosti „ne“, „nevím“, „spíše ne“. V případě, že se žáci necítí bezpečně, uváděli jako důvody například přítomnost etnických menšin, především Romů či Vietnamců, v několika případech se dalo mluvit o silně rasisticky zabarvených výrociích. Dále mají žáci obavy z přepadení, fyzického napadení. Většina respondentů, kteří uvedli tyto důvody strachu, mluvili o zkušenosti z okolí „slyšel jsem, že ve městě někoho přepadli a tak se bojím chodit večer sám“. Žáci navrhovali více policejních hlídek ve večerních hodinách ve městě.

Na otázku, zda se žáci cítí bezpečně ve své škole, odpovědělo 49% žáků 6. tříd a 55% žáků 8. tříd jednoznačně „ano“, a asi 40% žáků obou ročníků označilo „spíše ano“. Odpověď „necítím se bezpečně“ označilo asi 3% všech respondentů. Pokud děti uváděly důvody svého nepohodlí, nejčastěji mluvily o ubližování ze strany spolužáků, o špatném až nebezpečném vybavení školy či horšímu přístupu učitelů k žákům.

Po skončení a vyhodnocení výzkumu byla právě tato otázka tou, která snad nejvíce zajímala ředitele a učitele na školách. Uvědomují si nutnost zabezpečit dětem bezpečné prostředí pro jejich vzdělávání a výchovu. V některých třídách jsme osobně konzultovaly

konkrétní případy, kdy se žáci necítili ve škole či třídě bezpečně a upřímně uvedli tyto věci v dotazníku. Důvodů bylo několik, například problémy šikany, fyzického či psychického napadání od spolužáků či žáků vyšších ročníků, krádeže ve třídě, několikrát se objevili i neporozumění žáka s učitelem, kvůli kterému je bezpečí a pohoda ve škole narušena. Tyto údaje byly sděleny školám, jejich výchovným poradcům a byla přislíbena další práce v této oblasti ve prospěch žáků a jejich pocitu bezpečí.

Ve své třídě se cítí bezpečně celkem 69% všech respondentů, ani zde není rozdíl v odpovědích u žáků 6. a 8. tříd. Dále nejčastěji odpovídalo „spíše ano“ a případně měli možnost uvést důvody, co jejich bezpečí ve třídě narušuje. Pokud porovnáme výsledky odpovědí u bezpečí v Hradci Králové, škole a třídě, je patrné, že čím menší prostředí, tím bezpečněji se v něm žáci cítí.

Život v Hradci Králové

Ve výzkumu dostaly děti možnost představit si, že jsou primátorem města HK a zároveň byly dotázány, co by dělaly pro děti, kdyby měly tu možnost. Někteří to vzali spontánně v širším pojetí a upozorňovali i na problémy, které řeší dospělí lidé, nejčastěji šlo pravděpodobně o problémy, které nejčastěji slychají u rodičů, popřípadě z médií.

Snad nejčastější odpovědí na tuto otázku byla potřeba zbudování nových hřišť pro děti a opravy stávajících, která chátrají. Některé děti chtěly, aby byly u hřišť namontovány kamery, pro hlídání objektů. Co se týče kamer, poměrně často děti chtěly zvýšit počet kamer a rozšířit tak kamerový systém města. V rámci bezpečnosti také chtěly více policistů v ulicích a hlídajících přechody pro chodce, především v blízkosti škol. Co se týče výstavby, děti by chtěly další koupaliště, skateparky, nové parky či renovace stávajících, nebo třeba i ZOO, která byla mezi dětmi oblíbenou položkou. Další cyklostezky, více přechodů pro chodce či zkrácení intervalů určitých linek MHD, které jim přijdou nedostatečné a zároveň důležité pro dopravu do školy. Co se týče škol, jako takových, někteří respondenti chtěli zlepšit úroveň škol, vybavit je novými pomůckami, zrekonstruovat, jiní a v menším počtu volali po zrušení škol či zavedení možnosti jíst o hodině.

Co se týče dalších zajímavých problémů, které nás překvapily, že děti vyzdvihly, byla pomoc druhým lidem. Návrhy o pomoc sirotkům, starým lidem či nemocným nebyly výjimkou. Mnohé děti chtěly snížit agresivitu a pomoci chudým či chtěly bojovat proti šikaně a ubližování dětem. Naopak vyskytlo se i pár nápadů s rasistickými podtexty, týkající se hlavně vystěhování bezdomovců či Romů z města.

Závěr

Poznatky, které byly v průběhu výzkumu získány, měly sloužit předně pro práci sociálních preventistů magistrátu a podporu tvorby programu prevence v rámci sociální politiky města Hradec Králové. Ale během naší práce jsme zjistily, že výsledky mohou posloužit daleko širšímu spektru profesí, které pracují s dětmi, či se podílí na životě v Hradci Králové. Například přímo při sběru dat jsme byly opakovaně tázány ze strany výchovných poradců škol či třídních učitelů, na výsledky našeho výzkumu v rámci konkrétních škol či tříd.

Výzkum ukázal, že žáci mají zkušenosti se všemi zkoumanými sociálně rizikovými jevy. Přičemž se nám potvrdilo, že s alkoholem, jako všeobecně nejvíce tolerovanou a dostupnou drogou má zkušenosti největší počet dotazovaných žáků. Celé 2/3 respondentů (73%) žáků má osobní zkušenosti s alkoholem, z toho k prvnímu a zároveň nejčastějšímu kontaktu s pitím dochází v rodinném prostředí. Co se týká gamblersství, osobní zkušenost má 4% respondentů. Je varující, že i přes zákonné omezení, mají děti v ČR umožněn přístup k výherním automatům. V rámci užíváním drog má zkušenost asi 7% respondentů, z toho porovnání dětí s dvouletým rozdílem vycházelo s 9% nárůstem vyzkoušení drogy (ze 3% na 12%). S agresí se epizodně či opakovaně setkává 40% žáků základních škol v Hradci Králové.

V případě zájmů o podrobnější a komplexnější výsledky našeho výzkumu, bude k dispozici připravovaná monografie.

Seznam bibliografických odkazů

Monografie

- [1.] NEŠPOR, K.: *Už jsem prohrál dost*. Praha: Sportpropag, 2006. 96 s.
- [2.] NEŠPOR, K., CSÉMY, L. *Alkohol, drogy a Vaše děti: jak problémům předcházet, jak je včas rozpoznat, jak je zvládat*. 3. vyd., rozš. Praha: Sportpropag: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 1995. ISBN 80-238-1809-0.
- [3.] NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost*. 2.vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-831-7.
- [4.] ŘÍČAN, P., *Agresivita a šikana mezi dětmi*, Portál, Praha 1995. ISBN 80-7178-04-9
- [5.] ZÁBRANSKÝ, T. *Drogová epidemiologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. 95 s. ISBN 80-244-0709-4 .

Webové stránky

- [6.] Závislost na alkoholu se nevyhýbá ani dětem a dospívajícím. In: *Spektrum zdraví*. [online]. c2009 [cit. 2012-08-20]. Dostupné z:

[http://www.spektrumzdravi.cz/clanky/zivotni-styl/zavislost-na-alkoholu- se-nevyhybani-detem-a-dospivajicim/](http://www.spektrumzdravi.cz/clanky/zivotni-styl/zavislost-na-alkoholu-se-nevyhybani-detem-a-dospivajicim/).

[7.] Kvantitativní výzkum. In: *Wikipedie* [online]. 2012-07-12. [cit. 2012-08-31]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Kvantitativn%C3%AD_v%C3%BDzkum

Kontakt

Eva Capicarová, Bc.

Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce

Rokitanského 62, Hradec Králové 500 03

E-mail: Eva.Capicarova@uhk.cz

Nina Janebová, Bc.

Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce

Rokitanského 62, Hradec Králové 500 03

E-mail: Nina.Janebova@uhk.cz

Lenka Pokorná, Bc.

Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce

Rokitanského 62, Hradec Králové 500 03

E-mail: Lenka.Pokorna@uhk.cz

Terénna sociálna práca – pomoc pri integrácii exkludovaných obyvateľov

Field social work – help by the integration of excluded inhabitants

Jana ČILLÍKOVÁ

Abstrakt

Globalizácia v negatívnom ponímaní spôsobila postupný prepád ekonomík štátov EU ale aj sveta. Nastala hospodárska kríza a hlavne kríza morálky. Nerovnomerné rozdelenie bohatstva, nedostatok základných životných prostriedkov, konzum, reklama, terorizmus, porušovanie ľudských práv, zlé hospodárenie s odpadmi a neobnoviteľnými zdrojmi sa stali globálnymi problémami sveta. Na Slovensku začali narastať nepoznané, novodobé sociálne problémy ako chudoba, nezamestnanosť, zaostalosť, bezdomovecstvo, závislosti, prostitúcia. Zvýšila sa chorobnosť, krádeže, šikana, mobing, vyskytuje sa úžera. Kompetentných zástupcov štátu vzniknutý stav donútil zaoberať sa riešením narastajúcich sociálnych problémov a naštartovaním ozdravných sociálno - ekonomických balíkov.

Kľúčové slová

Fond sociálneho rozvoja, exklúzia, inklúzia, sociálne znevýhodnenie, terénna sociálna práca.

Abstract

Globalization, in the negative perception, caused the gradual decline of economies of the EU states, but also in the whole world. This caused not only the economic crisis, but mainly the crisis of morality. The unequal distribution of wealth, lack of means for basic subsistence, consumerism, advertising, terrorism, breaking human rights, mismanagement of waste and non-renewable resources have become global problems of the world. In Slovakia, there have been increasing new unknown social issues such as poverty, unemployment, backwardness, homelessness, addiction, prostitution. It increased morbidity, theft, bullying at school and work, occurs also usury. Competent representatives have to deal with this situation of increasing social problems and they have to start recovery with special socio - economic packages.

Key words

Social Development Fund, exclusion, inclusion, social disadvantage, social work.

Úvod

Prepojenosť sociálnej politiky a sociálnej práce v oblasti riešenia integrácie exkludovaných obyvateľov je konvergentná priamo na príklade výkonu terénnej sociálnej práce, ktorej koordináciu zastrešuje Fond sociálneho rozvoja, rozpočtová organizácia zriadená MPSVR SR, prostredníctvom Národného projektu „Terénna sociálna práca v obci“ z finančných prostriedkov Európskeho sociálneho fondu a Štátneho rozpočtu SR. V prvej kapitole príspevku približujeme sociálnu politiku a jej základné piliere. Druhá kapitola pojednáva

o sociálnej práci a znevýhodnenej rómskej komunite, rozoberáme životnú situáciu tohto minoritného etnika a vzájomné vnímanie sa minority s majoritou. Tretia kapitola pojednáva o realizácii terénnej sociálnej práce národného projektu.

1.Sociálna politika

Sociálna politika je cieľavedomé úsilie štátu, organizácií, subjektov zabráňovať vzniku príčin sociálnej nerovnováhy. Vytvára podmienky a podieľa sa na vyváženom vývoji jednotlivca, skupiny, komunity a spoločnosti. Životná úroveň obyvateľstva vyplýva zo sociálnej politiky štátu. Je daná životnými podmienkami vyjadrenými súhrnom všetkých materiálnych, kultúrnych, sociálnych a morálnych hodnôt, ktoré obyvatelia majú k dispozícii na uspokojenie svojich životných potrieb.

Medzi nástroje, ktoré sa využívajú na riešenie sociálnej politiky zaraďujeme:

- legislatívu (ústava, zákony, vyhlášky, normy ...)
- kolektívne vyjednávanie (tripartita, bipartita, zmluvy ...)
- sociálny program (strategické dokumenty, plány, koncepcie ...)
- sociálne príjmy (sociálne dávky, štátna podpora ...)
- sociálne služby (zdravotnícka a sociálna starostlivosť, vzdelávanie, bývanie, poradenstvo, zamestnanosť ...)
- ostatné: vecné dávky (lieky, ochranné pracovné pomôcky, zdravotnícke pomôcky, jedlo, ošatenie ...), pôžičky, zľavy a výhody.

So sociálnou politikou úzko súvisí, je prepojená, hospodárska politika, ktorá má tieto ekonomické nástroje:

- dane (daňová a odvodová politika)
- rozpočet (štátu, samospráv, subjektov, občanov)
- poisťovacie fondy (zdravotné, dôchodkové, v nezamestnanosti, úrazové, životné ...)
- sponzoring (zdravotné a sociálne zariadenia)
- informačné prostriedky (médiá, internet).

Sociálna politika zahŕňa politiku sociálneho zabezpečenia vrátane sociálnych služieb a sociálnych aspektov rodinnej politiky, zdravotnej politiky, bytovej politiky, politiky zamestnanosti a vzdelávacej politiky. Jednotlivým súčasťam sociálnej politiky sa bližšie venujeme v nasledovných podkapitolách.

1.1 Sociálne zabezpečenie

Sociálna politika zahŕňa politiku sociálneho zabezpečenia, tvorenú z troch pilierov:

- sociálneho poistenia
- systému štátnej sociálnej podpory
- systému sociálnej pomoci.

Prvý pilier - sociálne poistenie je ochrana a zabezpečenie jednotlivca alebo rodiny pri výskyte životných udalostí ako je strata príjmu zo zárobkovej činnosti v prípade úrazov, ochorení a ich následkov, dovŕšenia dôchodkového veku, nezamestnanosť ale aj materstva). Sociálne poistenie v sebe zahŕňa finančné zabezpečenie nemocenského, dôchodkového, úrazového, garančného poistenia a poistenia v nezamestnanosti. Sociálne poistenie upravuje Zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v platnom znení. Výkon a organizáciu zabezpečuje sociálna poisťovňa v § 120 – 129, §157 – 159 citovaného zákona.

Druhý pilier - systém štátnej sociálnej podpory je sústavou štátnych finančných prostriedkov poskytovaných občanom pri zvládnutí vybraných životných udalostí, ktoré tvoria prirodzenú súčasť individuálneho respektíve rodinného životného cyklu (*jednorazový príspevok* pri narodení dieťaťa, na pohreb, na podporu náhradnej starostlivosti o dieťa; *opakovaný príspevok* na dieťa, rodičovský, pri narodení 3 a viac detí súčasne, na podporu náhradnej starostlivosti o dieťa). Systém štátnej sociálnej podpory je spravovaný prostredníctvom štátnej správy a vyplácaný zo štátneho rozpočtu v zmysle jednotlivých zákonov.

Tretí pilier – sociálna pomoc má za cieľ svojim výkonom zabezpečiť dosiahnutie spôsobilosti občana na sebestačný život a zabrániť vylúčeniu a sociálnej deprivácii z chudoby. Systém sociálnej pomoci nastupuje spravidla vtedy, keď jednotlivec ani za pomoci jeho rodiny a iných peňažných dávok štátu nedokáže preklenúť vzniknuté sociálne riziko (chudoba, bezdomovectvo, závislosti ...). Systém sociálnej pomoci je riešený čiastkovými zákonmi: Zákon o pomoci v hmotnej núdzi č.599/2003 Z.z. v platnom znení, Zákon o sociálno právnej ochrane a sociálnej kuratele č.305/2005 Z.z. v platnom znení, Zákon o sociálnych službách 448/2008 Z.z. v platnom znení.

1.2 Rodinná politika

Rodina je hlavným činiteľom udržateľnosti sociálneho rozvoja, je základnou jednotkou spoločnosti. Rodinná politika má za úlohu integrovať všetky kľúčové oblasti t.j. sociálnu

ochranu, právnu ochranu rodiny, vzdelávanie, bývanie, verejné služby, rovnosť príležitostí, trh práce atď. Ciele smerovania rodinnej politiky spracované v Koncepcii štátnej rodinnej politiky a jej aktuálnom dodatku sú zamerané na:

- úspešnosť rodín v realizácii ich funkcií,
- stabilita a sociálna kvalita manželských a rodičovských vzťahov v zmysle rovnoprávnosti a spoločenskej deľby rodinných rolí,
- vytváranie optimálnych podmienok na sebareprodukciiu spoločnosti,
- prijímanie takých opatrení, ktoré umožnia dôsledne uplatňovať princíp voľby, resp. zlučiteľnosti pri rozhodovaní sa rodiča pre rodičovskú dovolenku.

Nad rámec uvedených cieľov súčasné spoločensko – ekonomické pomery prinášajú ďalšie nové dlhodobé ciele v oblasti štátnej rodinnej politiky, a to:

- vyrovnanie sa s demografickou výzvou starnutia obyvateľstva,
- vytvorenie základu pre dlhodobú konkurencieschopnosť prostredníctvom rozvoja ľudských zdrojov a
- zníženie rizika chudoby rodín.

Slovenská republika vstupom do Európskej únie prijala množstvo strategických dokumentov, nevynímajúc oblasť rodinnej politiky, na ktoré reaguje schválenými prioritami. Princípy rodinnej politiky prijaté z dokumentov Európskej únie a integrované do podmienok Slovenskej republiky sú:

- princíp spoluzodpovednosti (za uspokojovanie potrieb svojich členov, participáciu pri riešení nepriaznivej životnej situácie rodina a jej členov, sebestačnosť, odolnosť, sila, životaschopnosť)
- princíp subsidiarity (decentralizácia kompetencií štátu – samospráva, zabezpečovatelia sociálnych služieb, MVO ...)
- princíp adresnosti a účelnosti (adresné poskytovanie služieb a podpory jednotlivca, rodiny nestráca účelnosť)
- princíp solidarity a zásluhovosti (účasť spoločnosti participovať na riešení problémov, zásluhovosť vnímať ako vklad jednotlivca do spoločnosti)
- princíp rodovej rovnosti
- princíp rovnosti prístupu k rodičom, bez ohľadu na právnu formu (zamedziť zvýhodnenie)

- princíp koordinácie a harmonizácie rodinnej politiky (predchádzanie chudoby, sociálna ochrana ...)
- princíp vyváženosti a flexibility (orientácia na mladé rodiny, rodiny s nezaopatrenými deťmi ...)
- princíp otvorenosti a prístupnosti k zmenám (analýza, monitorovanie, systematický zber dát – predpoklad adresnosti cieľov rodinnej politiky).

Nástroje rodinnej politiky sú úzko prepojené s realizáciou politík iných rezortov, z dôvodu vplyvu súčinnosti na rodinu a jej životné situácie. Prvoradou úlohou rodinnej politiky je plánovať, podporovať a koordinovať realizáciu systému sociálneho zabezpečenia bytovej, vzdelávacej, zdravotnej politiky, politiky zamestnanosti a trhu práce s pozitívnym prínosom na sociálny, ekonomický a duchovný rozvoj rodiny a jednotlivca v spoločnosti.

1.3 Zdravotná politika

Zdravie je najdôležitejším faktorom rozvoja spoločnosti. Štátna politika zdravia rešpektuje základné práva každého občana pre plnohodnotný život a dostupnosť zdravotnej starostlivosti. Investovanie do udržania a zlepšenia zdravej populácie je návratná investícia štátu pre silnú ekonomiku a spokojnú spoločnosť. Cieľom zdravotnej politiky je udržanie a zvýšenie zdravej populácie, vytvorenie priestoru s vytvorenými podmienkami na podporu, ochranu, rozvoj a prinavrátenie zdravia, bez ohľadu na vek, či sociálnu skupinu. Riadenie, koordináciu, kontrolu a legislatívne normy zdravotnej starostlivosti má plne v kompetencii Ministerstvo zdravotníctva SR. Medzi hlavné priority zdravotnej politiky patria:

- preventívne programy
- liečebné programy
- doplnujúce aktivity (rehabilitačné, obnova pôvodného zdravotného stavu ...)
- reintegračné programy (kompenzácie strát vzniknuté úrazom).

Silné stránky slovenského zdravotníctva sú v dostupnosti neodkladnej zdravotnej starostlivosti, všeobecnej a špecializovanej ambulantnej starostlivosti, v dostupnosti a širokom výbere liekov. Dôležité je spomenúť výraznú pozitívnu zmenu v prístupe slovenskej populácie a to je prijímanie zdravšieho životného štýlu.

1.4 Bytová politika

Bytová politika je zameraná na uspokojovanie potrieb bývania obyvateľov Slovenskej republiky. Ciele a smerovania rozvoja sú spracované vo vládnom dokumente Koncepcia

štátnej bytovej politiky do roku 2015. Dokument je nástrojom na zabezpečenie základného cieľa - vytvorenia trhového prostredia pre poskytovanie bývania umožňujúceho domácnostiam bývať podľa ich príjmovej situácie, umožnenia mobility pracovnej sily a uspokojenia dopytu po bývaní, využitím existujúceho fondu bytov bez nadmerného tlaku na novú výstavbu. (Konceptia ŠBP, 2010). Cieľom štátnej bytovej politiky je postupné zvyšovanie celkovej úrovne bývania s prihliadnutím na dostupnosť a primeranosť pre každú domácnosť. Štát vytvára priestor pre zapojenie sa všetkých subjektov do procesu rozvoja bývania, podporuje participáciu partnerstva medzi verejným, súkromným a mimovládny sektorom v rovine horizontálnej i vertikálnej. Z hľadiska kvality bývania je prioritou zlepšenie technického stavu existujúceho bytového fondu a z hľadiska kvantity je prioritou nárast bytového fondu. Pri vytváraní podmienok pre rozvoj bývania navzájom na seba pôsobia občan, štát, samospráva a súkromný sektor. Občan vytvára svojim dopytom tlak na štát, samosprávy a súkromných investorov. Tí prispôsobujú ponuku trhu. Dôležitou úlohou štátu v rámci bytovej politiky je vytvárať legislatívne a ekonomické podmienky pre domácnosti s nízkymi príjmami, pre sociálne ohrozené a marginalizované skupiny obyvateľstva. Riešenie tejto skupiny obyvateľov postupne prechádza na samosprávy, ktoré by mali situáciu so sociálnymi bytmi riešiť aj prostredníctvom verejno-súkromných partnerstiev.

Kategórie sociálneho bývania koncepcia stanovila nasledovne:

- nájomné byty vo verejnom nájomnom bytovom sektore vrátane malometrážnych bytov;
- byty a iné formy bývania pre domácnosti s nízkymi príjmami a skupiny so špecifickými potrebami (napr. byty pre občanov v sociálnej núdzi, s ťažkým zdravotným postihnutím, osamelých rodičov starajúcich sa o maloleté deti, mnohohodetné rodiny, občanov po ukončení ústavnej alebo ochrannej výchovy, občanov s problémami sociálneho začlenenia a občanov bez prístrešia);
- byty nižšieho štandardu pre marginalizované skupiny obyvateľstva;
- byty pre bývanie starších ľudí, ktorých výstavbu budú koordinovať vyššie územné celky.

Zdroje využívané pre rozvoj bývania sú:

- prostriedky Európskeho fondu regionálneho rozvoja
- štátny fond rozvoja bývania (dotácie na obstaranie nájomných bytov, na výstavbu nájomných bytov ...)
- štátna prémie k stavebnému sporeniu
- podpora formou príspevku na bývanie

- stavebné sporenie
- hypotekárne úvery
- produkty komerčných bánk.

Z pohľadu vyspelých krajín je účinnejším, motivujúcejším a pre štát výhodnejším nástrojom pre rozvoj bytovej politiky daňové zvýhodnenie (napr. zníženie základu dane o stavebnú časť investícií, zníženie dane o úroky zaplatené banke za poskytnutý úver). V súčasnosti vláda navrhuje zrušenie pokuty za predčasne splatený úver.

1.5 Politika zamestnanosti a trhu práce

Zamestnanosť je zo strany vlády považovaná za základné kritérium úspešnosti hospodárskej a sociálnej politiky. Politika zamestnanosti je nástrojom sledujúcim dynamickú rovnováhu na trhu práce a efektívne využitie pracovnej sily. Realizuje sa na úrovni Európskej únie, na národnej úrovni a zasahuje regionálnu úroveň. Každý má právo na prácu, t.j. každý kto chce pracovať, môže pracovať a hľadá zamestnanie má právo využívať služby v zmysle zákona o službách zamestnanosti. V zmysle zákona č.5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti v platnom znení, služby zamestnanosti je systém inštitúcií a nástrojov podpory a pomoci účastníkom trhu práce pri:

- a) hľadání zamestnania,
- b) zmene zamestnania,
- c) obsadzovaní voľných pracovných miest a
- d) uplatňovaní aktívnych opatrení na trhu práce s osobitným zreteľom na pracovné uplatnenie znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie podľa § 8. (Zákon č.5/2004 Z.z.).

Politika zamestnanosti poskytuje aktívne a pasívne opatrenia.

Aktívna politika zamestnanosti je súbor opatrení smerujúcich k zaisteniu maximálnej možnej úrovni zamestnanosti (vzdelávanie a príprava pre trh práce, príspevky – na SZČ, na zamestnanie znevýhodneného UoZ, na vykonávanie absolventskej praxe, zriadenie chránenej dielne, dochádzku za prácou). Nástroje pomoci a podpory zamestnania sú definované v §32 až 60 a §65a Zákona č.5/2004 o službách zamestnanosti v platnom znení.

Pasívna politika trhu práce využíva nástroje na udržanie minimálnej životnej úrovne občana napr. dávka v nezamestnanosti (§ 104 až 108 Zákona č. 461/2003 Z. z.o sociálnom poistení v platnom znení).

1.6 Vzdelávacia politika

Vzdelávacia politika je súbor konkrétnych činností a opatrení, ktorými štát a vzdelávacie subjekty naplňajú úlohu vzdelávania v spoločnosti. Najvýznamnejšiu úlohu vo vzdelávacej politike zastáva štát, ktorý prostredníctvom Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR legislatívne upravuje ciele, obsah vzdelávacieho procesu. Rozhoduje o vzdelávacích subjektoch, inštitúciách (formálnych a neformálnych) a ich pôsobení vo vzdelávacom priestore, rozhoduje o spôsobe financovania, koordinuje a organizuje vzdelávanie. Cieľom vzdelávacej politiky je zabezpečiť rozvoj poznávacej a duchovnej kapacity populácie, sprístupniť vzdelanie pre každého, rozvíjať morálne hodnoty ľudí. Základné princípy vzdelávacej politiky sú:

- princíp celoživotného vzdelávania (základné školy, univerzity tretieho veku)
- princíp rovnakých šancí v prístupe ku vzdelaniu (dostupnosť vzdelania)
- princíp individualizácie a diferenciacie vo vzdelaní (podpora individuality jedinca)
- princíp internacionalizácie vo vzdelaní (multikulturalizácia, nadnárodná integrácia).

Ciele vzdelávacej politiky sú rozpracované v strategickom dokumente Národná stratégia celoživotného vzdelávania a celoživotného poradenstva. Vzdelanie je vyspelosťou národa, štátu, zvyšuje ekonomickú stabilitu a sociálny rozvoj spoločnosti, znižuje nezamestnanosť, chorobnosť, závislosti a kriminalitu.

2 Sociálna práca

Sociálna práca a sociálna politika sú úzko prepojené. V týchto tendenciách sociálnu prácu chápeme ako prostriedok realizácie spoločnej starostlivosti o človeka v rámci legislatívneho vymedzenia, praktických opatrení s teoretickým zdôvodnením. Sociálna práca ako praktická činnosť je zameraná na poradenstvo, prevenciu, elimináciu, riešenie, rehabilitáciu a zmiernenie vplyvu sociálne negatívneho prostredia na jednotlivca, rodinu, komunitu. Vykonávateľom sociálnej práce je sociálny pracovník. Či už v pozícii komunitného, terénneho, sociálneho pracovníka, mediátora, kurátora, probátora a pod. sprevádza klienta v čase jeho nepriaznivej životnej situácie, keď je v stave zlyhania svojpomoci a nutne vyžaduje externú intervenciu. Sociálna práca sa realizuje individuálnou, skupinovou a komunitnou formou. Sociálna práca so sociálne znevýhodnenou komunitou priamo v jej prirodzenom prostredí sa v odbornej terminológii nazýva aj terénna sociálna práca. Sociálne znevýhodnenej komunitu a terénnej sociálnej práci sa venujeme v nasledujúcich podkapitolách.

2.1 Sociálne znevýhodnená komunita

Globalizácia so sebou priniesla na jednej strane multikulturalizáciu, otvorenie pracovného trhu, vzdelanostnú mobilitu, podporu svetovej vedy a výskumu, vzájomnú kohéziu riešenia ekológie, zrýchlenie vývoja informačných a komunikačných technológií, na strane druhej znamenala pre Slovensko nárast nepoznaných, novodobých sociálnych problémov ako chudoba, nezamestnanosť, zaostalosť, bezdomovecstvo, závislosti, prostitúcia. Zvýšila sa chorobnosť, krádeže, šikana, mobing, vyskytuje sa úžera. Tieto patologické javy najintenzívnejšie zasiahli rómsku komunitu, ktorá nevie vlastnými silami riešiť stupňujúce sa sociálne problémy. Tlak životnej situácie Rómov, prepád do extrémnej chudoby, ľahkej mentálnej zaostalosti, hlad, absencia hygienických návykov, neštandardné bývanie v nepodnetnom prostredí, nezaopatrené deti v mnohohodných rodinách, nezdravý vývoj rómskych detí ale aj krádeže, agresivita donútili vládu Slovenskej republiky a všetkých kompetentných zaoberať sa tzv. "rómskym problémom". Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR zareagovalo na vážnosť situácie pokračovaním programu terénnej sociálnej práce v obciach samostatným národným projektom. Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity dostal za úlohu zastrešovať program komplexného prístupu marginalizovaných rómskych komunit (Lokálna stratégia komplexného prístupu) cez šesť operačných programov: OP ZaSI (Zamestnanosť a sociálna inklúzia - trh práce, nezamestnanosť), OP ŽP (Životné prostredie - zberné dvory, kanalizácia, elektrifikácia), OP V (Vzdelávanie - formálne a neformálne formy vzdelávania rómskej komunity), ROP (Regionálny operačný program - zabezpečenie výstavby nájomných bytov, infraštruktúra), OP KaHR (Konkurencieschopnosť a hospodársky rast – zavádzanie inovácií a podpora technologických transferov, podpora podnikania), OP Z (Zdravotníctvo – terénne zdravotné asistentky, dostupnosť zdravotnej pomoci, zdravotná infraštruktúra). Slovenská republika má možnosť podporiť integráciu Rómov pomocou fondov Európskej únie, najmä Európskeho sociálneho fondu, Európskeho fondu pre regionálny rozvoj a Európskeho poľnohospodárskeho fondu pre rozvoj vidieka.

2.2 Exkludované rómske obyvateľstvo

Rómovia žijú na Slovensku v priestorových enklávach vo vnútri obcí, na ich okraji, v segregovaných a separovaných osídleniach, bez dostupnosti k vodovodu, elektrine, plynu. V neštandardných formách obydľí žilo podľa výberového zisťovania UNDP/ Svetovej banky v roku 2010 16% rómskych domácností, z toho 10% v chatrči, 5% v drevenom dome alebo neštandardnom type obydľia. Len 10% rómskej populácie žije integrovane s majoritným obyvateľstvom. Odhady Výskumného demografického centra hovoria o tom, že počet Rómov

žijúcich na Slovensku v roku 2011 s veľkou pravdepodobnosťou bol 440 000 osôb. Najväčšie zastúpenie má predproduktívna skupina, ktorá spolu predstavovala 44% rómskej populácie, pričom 19% boli deti predškolského veku, 25% tvorili mladí dospelí do 25 rokov. Poproduktívna skupina Rómov (starobní dôchodcovia) predstavovala len 5%, ekonomicky aktívna (pracujúci a nezamestnaní) skupina predstavovala 51% populácie Rómov. Nezamestnanosť rómskeho obyvateľstva podľa výskumu UNDP/ Svetovej banky v roku 2010 bola nasledovná: vo veku od 15 – 64 rokov muži predstavovali 72% a ženy 75% osôb. Zamestnaných bolo 20% mužov a 11% žien. Veková skladba rómskeho obyvateľstva bola nasledovná: do 15 rokov veku 40% a na 50 a viacročných pripadalo 11% osôb. Zdravotný stav rómskej populácie bol nasledovný: výskyt chronických ochorení bol diagnostikovaný u 19% osôb, pričom išlo o srdcovo-cievne ochorenia, ochorenia dýchacích ciest a alergie, choroby pohybového ústrojenstva a ochorenia nervových a zmyslových orgánov. Z hľadiska spolunažívania s majoritou, táto vníma väčšinu rómskej populácie za neprispôsobivú komunitu využívajúcu sociálny systém, do ktorého nemá záujem prispievať. Z pohľadu rómskej populácie, táto vníma majoritu ako súčasť svojho sociálneho sveta, často ju považuje za referenčnú skupinu, s ktorou by sa rada identifikovala.

3 Terénna sociálna práca v obciach

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR sa snaží prostredníctvom Národného projektu „Terénna sociálna práca v obciach“ eliminovať sociálne problémy v rómskych komunitách. Zvýšením počtu na 860 terénnych sociálnych pracovníkov a ich asistentov sú zabezpečované sociálne služby pre 86 872 rómskych občanov v 250 obciach/mestách do konca roka 2015. Terénny sociálny pracovník sa pohybuje v prostredí kde sú klienti zasiahnutí viacnásobným sociálnym vylúčením a kde je vysoká koncentrácia sociálnych prípadov. Jeho prvoradou úlohou je zmapovanie si terénu/lokality a sociálne vylúčených klientov v tejto lokalite. Zistí stav domácností a vedie podrobnú evidenciu sociálnych prípadov. Nadviaže spoluprácu s miestnym úradom práce, sociálnou a zdravotnými poisťovňami, s políciou, súdom, exekútorom, všeobecným lekárom a pediatrom, so základnou a špeciálnou školou, s predškolským zariadením, pedagogicko-psychologickou poradňou, prípadným detským domovom atď.. Klientmi sú jednotlivci a celé rodiny. Terénny sociálny pracovník pracuje s maloletými deťmi, mládežou, dospelým klientom a s klientom v staršom veku. Pomáha pri riešení bytovej problematiky kde väčšinou absentuje majetkovoprávne vysporiadanie, došlo k strate bývania, rodina býva v neľudských podmienkach, majetok je v exekúcii. V oblasti rodinných a zdravotných problémov terénny sociálny pracovník poskytuje

poradenstvo a pomoc pri starostlivosti a výchove maloletých detí, pri mnohodesných rodinách, zanedbávaní zdravotného stavu detí, správnej výžive, detských závislostiach, záškoláctve, malých krádežiach, pri riziku odobratia dieťaťa do inštitucionálnej starostlivosti, úžere, domácom násilí. Organizuje vzdelávacie programy zamerané na hospodárenie s finančnými prostriedkami, zdravú výživu, preventívne prehliadky detí, starostlivosť o zdravie detí a členov rodiny. V oblasti problémov vzdelávania rieši so školou a sociálnym pedagógom zanedbávanie školskej dochádzky, prospechu a správania, nízkej motivácie k vzdelávaniu. Rieši v rodine minimálnu motiváciu rodičov nabádať deti vzdelávať sa, zlé podmienky pre prípravu na vyučovanie, preradenie do špeciálnej základnej školy. Sprostredkúva kontakt na programy pre dospelých na ukončenie základného alebo stredného stupňa vzdelania. V oblasti zamestnanosti poskytuje podporu pri vyhľadávaní pracovných miest, aktívnej práce, rekvalifikačných kurzoch, sprostredkováva účasť na programoch rozvoja osobnostných kompetencií. Terénna sociálna práca z rómskou komunitou je dlhodobý proces sanácie sociálnych problémov. Terénny sociálny pracovník musí zvládať nie len sociálnu prácu s klientom, či už poradenstvo, sociálnu pomoc, rehabilitáciu ale musí mať dostatočnú orientáciu v legislatívnych normách. Rozsiahlosť problematiky terénnej sociálnej práce vyžaduje neustále vzdelávanie sa TSP. Národný projekt počíta s odborným vzdelávaním v rozsahu 128 hodín pre všetkých terénnych sociálnych pracovníkov. Okruhy vzdelávania budú vychádzať z konkrétnych potrieb v oblasti sociálnej práce. Ďalší spôsob zvyšovania zručností bude formou supervízie kde terénni sociálni pracovníci za účasti supervízora prekonzultujú prípadové situácie problematických klientov a rodín.

Záver

Terénna sociálna práca s exkludovaným obyvateľstvom sa javí pre vládu Slovenskej republiky a zainteresované subjekty sociálnej politiky ako najvhodnejšia forma sociálnej pomoci rómskemu etniku. V súčasnosti pripravuje pracovný tím, ktorého členmi sú aj novomenovaný splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity Peter Pollák, líder hnutia OĽaNO Igor Matovič a minister vnútra Róbert Kaliňák, legislatívne opatrenia pre riešenie rómskej otázky. Pracovný tím predstavil verejnosti v súčasnosti zatiaľ 10 základných téz opatrení, ktorých by malo byť 90. Zverejnenie kompletného balíka opatrení plánujú 15. októbra 2012. Bude to dátum, kedy sa aj odborná vedecká obec vyjadrí k ich obsahu a realizovateľnosti opatrení v praxi.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] *Európsky sociálny fond : Koncepcia štátnej rodinnej politiky.* [online]. Bratislava: [cit. 2012-09-10]. Dostupné na internete:
<<http://www.esf.gov.sk/esf/index.php?SMC=1&id=192>>.
- [2.] *Ministerstvo zdravotníctva :Správa o stave zdravotníctva na Slovensku.* [online]. Bratislava: [cit. 2012-09-10]. Dostupné na internete:
<<http://www.health.gov.sk/Clanok?sprava-o-stave-zdravotnictva-na-slovensku>>.
- [3.] *Ministerstvo zdravotníctva :Koncepcia štátnej politiky zdravia Slovenskej republiky.* [online]. Bratislava: [cit. 2012-09-10]. Dostupné na internete:
<http://www.uvzsr.sk/docs/kspz/koncepcia_SP_zdravia_SR.pdf>.
- [4.] *MŠVVaŠ SR :Stratégia celoživotného vzdelávania a celoživotného poradenstva.* [online]. Bratislava: [cit. 2012-09-16]. Dostupné na internete:
<<http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=525>>.
- [5.] *MVRR SR :Koncepcia štátnej bytovej politiky do roku 2015.* [online]. Bratislava: [cit. 2012-09-16]. Dostupné na internete:
<<http://www.build.gov.sk/mvrrsr/index.php?id=1&lang=sk&cat=80>>.
- [6.] *Úrad vlády SR : Sociálna politika na Slovensku.* [online]. Bratislava: [cit. 2012-09-16]. Dostupné na internete: <<http://archiv.vlada.gov.sk/old.uv/data/files/7195.pdf>>.
- [7.] *Úrad vlády SR : Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020.* [online]. Bratislava: [cit. 2012-09-16]. Dostupné na internete:
<<http://www.romovia.vlada.gov.sk/data/files/8477.pdf>>.
- [8.] *Úrad vlády SR : Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike.* [online]. Bratislava: [cit. 2012-09-16]. Dostupné na internete:
<<http://www.romovia.vlada.gov.sk/data/files/8895.pdf>>.
- [9.] Zákon č. 461/2003 Z. z.o sociálnom poistení v platnom znení
- [10.] Zákon č.5/2004 o službách zamestnanosti v platnom znení
- [11.] Zákon č.305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele
- [12.] Zákon č.599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi

Kontakt:

Jana Čillíková, Mgr., externá doktorandka

Agentúra MŠVVaŠ SR pre štrukturálne fondy EÚ, Hanulova 5/B, 841 01 Bratislava

Saratovská č.26, 841 01 Bratislava

E-mail: jcillikova@gmail.com

Factors Influencing the Increase in Incidence of Suicide and Substance Abuse in Central Eastern Europe

Jessica DOWCHES

Abstract

What caused the incidence of suicide and substance abuse to increase in Central Eastern Europe after the Velvet Revolution? This presentation examines the history, public health status, and mental health status of the Czech Republic, Slovak Republic, and Hungary in efforts to identify key factors in the surge of suicide rates and substance abuse since the Velvet Revolution. Critical success factors and best practices are discussed in hopes of combating the mental health crisis facing the world. Solutions are presented as recommendations to improve the health status of Central Eastern Europe.

Presenter

Jessica Dowches, MHA Candidate 2013

University of Scranton

Tele: (570) 856-5730

E-mail: jessica.dowches@scranton.edu

Paušalizovaný prístup v sociálnej práci a jeho dopad na klienta

Lump Access in socialwork and consequencesforclient

Peter ĎURKOVSKÝ

Abstrakt

Osud obeť, ktorá by obeťou nemusela byť, keby oslovené orgány činné v trestnom konaní konali podľa zákona a skutkového stavu, a osud človeka, ktorý nie je v médiách prezentovaný ako obeť, ale ako nezrelá osoba, ako patologický vrah, ako sociálne neprispôsobivý a podobne, je pre sociálnu prácu zaujímavý, keďže často ide o dôsledok necitlivého paušalizovaného prístupu.

Kľúčové slová

Právo, trestné právo, sociálna práca.

Abstract

Fate of victim who victim needs not be, if public prosecutor and policeman act with law and fate of man he is in newspaper unripe man, pathologic killer, social exile – these fates are for social work interesting. They are consequences of unfeeling access.

Key words

Law, punishable law, social work.

Úvod

Mnohí z nás sa určite stretli v praxi so situáciou, keď podľa znalostí platného práva po podaní dôvodného trestného oznámenia čakali automaticky zo strany orgánov činných v trestnom konaní ochranu ich práv a právom chránených záujmov, no namiesto toho prevzali akurát uznesenie, v ktorom policajt píše smutne známe slová: „...som nezistil...“. Kto mal ďalej dostatok energie a vytrvalosti, možno sa po nejakom čase, ktorý v praxi často znamená aj niekoľko rokov, dočkal spravodlivého zadosťučinenia. V tejto oblasti je bežné, ak sa stávame obeťami paušalizovaného prístupu a musíme využívať dlhodobú pomoc neštátnych organizácií vrátane advokátskych kancelárií.

Paušalizovaný prístup v sociálnej práci a jeho dopad na klienta

Oblasť záchranu človeka odráža verne celkovú situáciu v spoločnosti. Je teda nepopierateľné, že paušalizovaný prístup sa v nej vyskytne častejšie, než je únosné si vo

vedeckých kruhoch priznať. Na druhej strane záchrana človeka v pomáhajúcich profesiách a ochrana človeka trestným právom spolu úzko súvisia a niekedy sa aj prekrývajú.

Je vhodné v prvom rade spomenúť prípad Zuzany Dzivej, ktorú zastrelil samopalom jej bývalý manžel. „Kompetentní, ktorí mohli vražde Zuzany Dzivej zabrániť, zrejme s pohľadom do zrkadla nemajú problém. A nielen to. Napriek tomu, že pochybili, nikoho z nich nijak nepotrestali.“ (Kopcsayová, 2010) Trestné oznámenia na páchatel'a brutálnej vraždy pred jej spáchaním boli paušalizovane odmietané, hoci už predtým konanie páchatel'a malo naplňať skutkové podstaty viacerých trestných činov. Je dostatok dôkazov, že brutálnej vražde sa dalo zabrániť.

Takisto je vhodné spomenúť masaker v Devínskej Novej Vsi v roku 2010. Nemožno súhlasiť s konaním takzvaného šíaleného strelca Ľubomíra Harmana. Na druhej strane žiadny z dokumentov, ktorý sa snažil prísť na príčinu jeho trestného činu, nespomína, či sa Ľubomír Harman pred viacnásobnou úkladnou vraždou obrátil niekedy vo veci problémovej rodiny, ktorá mu sústavne robila problémy, na orgány činné v trestnom konaní. Podľa vyjadrení jeho kolegu so streleckého spolku sa k Ľubomírovi Harmanovi táto rodina mala správať zvlášť zavrhnutiahodnými spôsobmi. Preto je logické, ak by sa Ľubomír Harman na Policajný zbor obrátil, čo však môže zistiť len vytrvalý investigatívny novinár. V konečnom dôsledku, ako svedčia aj udalosti po smrti Zuzany Dzivej, polícia sa napriek jasným a nezameniteľným dôkazom o jej marení úlohy verejného činiteľa necíti byť vinná a odvoláva sa na stotožňovanie sa prokurátora s jej postojom. Prokurátor sa však v praxi často len paušálne stotožňuje s políciou a pri prípadnom dokázaní jeho pochybenia sa účinne bráni tým, že išlo len o jeho právny názor. Jednoduchšie je teda pre kompetentné orgány vyjadriť údiv nad následkami nedôvodného nekonania a prípad odložiť ad acta (poznámka: do spisu).

Keď sa vrátíme k Ľubomírovi Harmanovi, ktorého mala problémová rodina dennodenne terorizovať natieraním fekálií na dvere jeho bytu a obdobnými útokmi, môžeme si položiť otázku „Aké možnosti riešenia jeho situácie mohol tento osamelý človek hľadať a kde ich mohol hľadať?“ Ak budeme otvorení sami k sebe, môžeme skonštatovať, že sociálna práca sa u nás síce vyučuje, ale v praxi v prípade potreby v sociálnej núdzi je o ňu núdza. Na území Slovenska sú síce dve psychoterapeutické združenia, o ktorých ale vie len odborník, keď potrebuje získať licenciu na samostatnú prax. Keby Ľubomír Harman hľadal pomoc na psychiatrii, skončil by s receptom na lieky a s diagnózou, čo by rozhodne nemohlo problémovej rodine zabrániť, aby jeho dvere ďalej nenatierala fekáliami. Takisto to by nezamestnanému a inak poctivému pracovníkovi Ľubomírovi Harmanovi prácu nenašlo.

Takisto by tomu nezabránilo, keby Ľubomír Harman platil horibilné sumy za stretnutie so psychoterapeutom, ktorý okrem práce s Ľubomírom Harmanom uvažoval, ktorá farmaceutická firma tomuto psychoterapeutovi preplatí najvýhodnejšiu dovolenku a ako Ľubomíra Harmana priviesť k tomu, aby daroval značnú sumu jednému z občianskych združení, v ktorom uvedený psychoterapeut pôsobí. Keby sa pri neuveriteľnej trepezlivosti podarilo napokon Ľubomírovi Harmanovi nájsť sociálneho pracovníka, ktorý nevolí paušalizovaný prístup ku klientovi, ale sa pridrižiava zásady individuálneho prístupu a humanity, musel by v značnej miere Ľubomíra Harmana odkázať na orgány činné v trestnom konaní, čiže na políciu a prokuratúru, ktoré často nič nechcú zistiť, odkazujú podávateľa trestného oznámenia na iné orgány a organizácie vrátane pomáhajúcich inštitúcií, až kým to neskončí vraždou. Človek v sociálnej núdzi je teda v bludnom kruhu, respektíve v pasci.

Možné východiská paušalizovaného prístupu v sociálnej práci

Keď chceme pochopiť východiská paušalizovaného prístupu v sociálnej práci, okrem poukázania na fakt, že žijeme v posttotalitnej spoločnosti ako následníkovi totalitnej spoločnosti charakteristickej popieraním individualít, je opäť vhodné poukázať na východiská tohto prístupu v trestnom práve v praxi. Jednou zo zásad trestného práva hmotného je „zásada subsidiarity trestnej represie“, čo znamená, že „trestné právo plní pomocnú úlohu.“ (Ivor, J. – Záhora, J., 2011, s. 11) Pre laikov je potrebné vysvetliť, že týmto princípom sa riadi zákonodarca v parlamente v legislatívnom procese tvorby trestného zákona. Čiže na základe tohto princípu zákonodarca určí, aké správanie bude trestné právo trestným zákonom postihovať. Zistiť, kto však v právnej praxi urobil z princípu subsidiarity trestnej represie napokon princíp trestného práva procesného, by si vyžadovalo dlhodobý výskum. V každom prípade sa tento princíp na okamžité odmietnutie dôvodného trestného oznámenia používa už takmer všeobecne, čo však má byť v rozpore s trestným poriadkom v platnom znení. Je namieste uviesť typickú frázu z uznesení orgánov činných v trestnom konaní a z rozhodnutí súdov: „Trestné právo je možné použiť len v prípadoch, ktoré možno označiť za závažné excesy zo súkromnoprávných vzťahov, ktoré už zjavne presahujú ich rámec. Len takémuto striktnému prístupu totiž zodpovedá to, že trestné právo má byť uplatňované len ako najkrajnejší prostriedok k postihu typovo najzávažnejších prípadov porušenia práva a tam, kde prostriedky iných právnych odvetví už nie sú účinné (zásada subsidiarity trestnej represie, tzv. princíp ultimaratio)“. (Šamko, 2011) Jednoznačne však takýto prístup okrem pôsobenia ako konanie proti trestnému poriadku, pôsobí ako alibizmus. Je potrebné ešte vysvetliť, že

trestný poriadok princíp subsidiarity trestnej represie ako dôvod odmietnutia podania nepozná, a trestným poriadkom je pritom viazaný jednak aj sudca všeobecného súdu, jednak aj sudca Ústavného súdu Slovenskej republiky, a samozrejme aj orgány činné v trestnom konaní, čiže policajt a prokurátor. Prax však hovorí o množstve uznesení orgánov činných v trestnom konaní, ktoré obsahujú vyššie citované vety o tom, že obeť trestného činu má ochranu hľadať najprv v občianskoprávnom súdnom konaní. Aj laikovi je jasné, že v prípade Zuzany Dzivej by žiadne civilné konanie nezabránilo, aby ju jej bývalý manžel napokon nezastrelil. V spoločnosti, v ktorej existuje takýto prístup k písanému právu, je zákonité, že rovnako degradujúco sa chápe aj klient pre pomáhajúce profesie. Zvlášť, keď si uvedomíme, že pomáhajúce profesie nemajú žiadne striktné normy, a pochybenia sociálnych pracovníkov nie sú tak jasne dokázateľné, ako pochybenia orgánov ochrany práva. Ešte ťažšie sú pochybenia pomáhajúcich profesionálov sankcionovateľné.

V tomto kalendárnom roku sa často vo všetkých médiách objavovali správy a komentáre o maloletej Lucii, ktorú až po troch rokoch po jej násilnej smrti objavili policajti pri zásahu voči jej rodičom. Samotný zásah s maloletou vôbec nesúvisel. Pritom „Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny v Bratislave evidoval podnety susedov a blízkeho okolia týkajúce sa agresívneho správania voči maloletej osobe“ (Miháliková – Hilbertová, 2012) Verejnosť, a aj odborná verejnosť, sa pýta, ako je možné, že na základe dôvodných a odôvodnených podnetov nekonali ani sociálne úrady, ani polícia. Kto však pozná zaužívané paušalizované odmietanie podnetov orgánmi činnými v trestnom konaní, sa skôr opýta: „Koľko takých mŕtvol ešte slovenské domácnosti ukrývajú?“ Úradníci na Úrade práce, sociálnych vecí a rodiny sú jednak zavalení zbytočnou agendou, jednak kvôli neustálym transformáciám im chýba jasná koncepcia, jednak žijú v dennodennom strachu o vlastné pracovné miesto, a ich aktivity tomuto strachu zodpovedajú, jednak nemajú ani adekvátny výcvik, ani adekvátne vzory iných profesionálov, ani adekvátne vybavenie a právomoci. Orgány činné v trestnom konaní, predovšetkým policajti, s výnimkou lepšieho finančného ohodnotenia, sú vystavené rovnakým negatívnym faktorom, ako úradníci Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny. Právnické profesie, ako napríklad niektorí sudcovia a prokurátori, dávajú často ozbrojeným zborom príklad správania sa odmietaním podnetov na základe princípu subsidiarity trestnej represie (pozn.: ultimaratio = krajné riešenie), čo, ako už bolo vysvetlené, nezodpovedá trestnému poriadku, a má byť teda obchádzaním práva a aj konaním proti právu. Keby sa princípu „ultimaratio“ mali pridržať osoby zainteresované vo veci malej Lucie, alternatívy postupu pripomínajú čierny humor. „Mala malá Lucia najprv iniciovať občianskoprávne

konanie a až po jeho neúspechu a po tom, čo ju jej otčim zas zmlátil do bezvedomia, mala kontaktovať políciu?“ Alebo „mali susedia malej Lucie iniciovať civilné konanie voči susedom vo veci zdržania sa správania zo strany rodičov malej Lucie, ktoré ich obťažuje nad mieru primeranú pomerom, a keby na občianskoprávnom konaní vyšlo najavo, že malá Lucia je týraná, prípadne zavraždená, až potom mala zasiahnúť polícia?“ Alebo „mali susedia malej Lucie iniciovať civilné konanie voči úradníkom Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny?“

Tento príspevok má ale poukazovať predovšetkým na paušalizovaný prístup v sociálnej práci, a trestné právo používa len ako podporu na vykreslenie príčin a dopadov paušalizovaného prístupu na človeka v sociálnej núdzi. Pre vykresľovanie nástrah, ktoré by na malú Luciu pri imaginárnom riešení domáceho násillia zo strany úradov číhali, sa môžeme preniesť priamo k sociálnym pracovníkom. K tým, ktorí vymýšľajú a neadekvátne sa pridŕžajú hypotéz plných novotvarov o vzniku sociálnej núdze. Ide napríklad o genitívnu metaforu „vzťahová väzba“, či „syndróm hyperaktivity“ (ADHD), čo má byť ľahkou mozgovou disfunkciou. Prípadne k tým, ktorý sa pridŕžajú nelogického výkladu známych pojmov, ako napríklad „Oidipov komplex“.

Profesionál, ktorý fanaticky vyznáva Oidipov komplex, a tým pádom ho aj všade vidí, čo inak hraničí so schizofréniou, by malú Luciu presvedčil, že túži súložiť s vlastnou matkou a nenávidí otčima, preto má byť logické, ak ju tento bije, prípadne, ak ju zabije. Profesionál, ktorý rovnako fanaticky vyznáva ADHD, by malú Luciu najprv vyšetril na EEG, no predtým by ju uviedol do ešte väčšieho zmätku, aby sám sebe dokázal, že „ten mozog naozaj pracuje mierne disfunkčne“. Potom by tento profesionál malej Lucii naordinoval silné hypnotiká a bola by ich povinná brať pri každom výprasku, aby „nebola taká hyperaktívna“. Ešte by jej zakázal jesť prifarbenú stravu, aby nebola taká neposedná.

Profesionál, ktorý sám sebe pripadá pri používaní novotvaru „vzťahová väzba“ geniálny, by po malej Lucii pravdepodobne ziapal, nech si spomenie, kedy začala pozorovať medzi ňou a matkou „vzťahovú väzbu“ a aké sú následky tejto väzby na jej „vzťahové správanie“. Keby to malá Lucia prežila, nikdy by nepochopila, čo tieto záhadné slovné spojenia znamenajú, lebo to doposiaľ nevie nik, ale o to suverénnejšieich kdeko používa. Keď sa kritickým rozumom pozrieme na termín „vzťahová väzba“, uvedomíme si, že termíny „väzba“ a „vzťah“ sú proste totožné, (Ďurkovský, 2009), takže vzťahová väzba je skutočne genitívna metafora (poznámka: vzťahová väzba je synonymum genitívneho termínu „vzťah väzby“) pod ktorou si môžeme predstaviť všetko, najmä ukradnuté myšlienky nasledovníkov S. Freuda, a pod termínom „vzťahová väzba“ si nemôžeme predstaviť zároveň nič konkrétne. Keď sa

rovnako pozrieme na termín „vzťahové správanie“, logicky z toho vyplýva otázka, „aké iné správanie ešte poznáme?“ „Nevzťahové?“ Ťažko nájsť odpoveď, keďže správanie človeka ako spoločenskej bytosti vždy súvisí so vzťahmi.

Hovorovo sa takýmto myšlienkam a termínom má hovoriť všelijako, vedecky sa majú nazývať „nevedeckými pojmi“. Nevedecké z toho titulu, že nemajú mať žiadnu logickú väzbu na realitu. Tým pádom ich používanie a používanie postupov na základe prác extrémnych vyznávačov týchto smerov človeku v sociálnej núdzi pomôcť nemôže. Naopak, môže to len posilniť sociálny problém klienta, a dokonca ho až prehĺbiť a prispieť k tomu, aby sa aj menší sociálny problém napokon skončil vraždou, alebo samovraždou, alebo vraždou a samovraždou zároveň.

Záver

S. Hassan ako výstupový poradca varuje pomáhajúce profesie, aby sa vystríhali hľadaniu priameho vzťahu príčiny a následku u človeka v sociálnej núdzi, čo on výstižne nazýva „obviňovanie postihnutého“. (Hassan, 1994, s. 72) Začiatok eliminovania paušálneho prístupu v sociálnej práci tkvie v uvedomení si tejto myšlienky.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] ĎURKOVSKÝ, Peter. 2009. Filantropia versus posvätná veda v sociálnej práci. In: Sociálna práca, manažment a ekonómia – prepojenia a spolupráca. Zborník referátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Dolný Kubín: Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009, s. 200-204. ISBN 978-80-8084-501-8.
- [2.] HASSAN, Steven. 1994. Jak čelit psychické manipulacizhoubních kultů. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1994, s. 72. ISBN 80-85880-03-2.
- [3.] Ivor, J. – Záhora, J. 2011. Repetitorium rekodifikovaného trestného práva. Bratislava: Iura Edition, 2011, s. 11. ISBN 978-80-8078-433-1.
- [4.] KOPCSAYOVÁ, Iris. Spoločnosť si mala Harmana viac všímať. 2010. Bratislava: Pravda [cit. 2010-09-04] Dostupné na internete: http://spravy.pravda.sk/spolocnost-si-mala-harmana-viac-vsimat-dyc-/sk_domace.asp?c=A100903_160602_sk_domace_p58 .
- [5.] MALOCH, Ján. Za zbytočnú smrť Zuzany Dzivej (+55) zrejme nikoho nepotrestajú. 2012. Bratislava: STS [cit. 2012-07-15] Dostupné na internete: <http://tvnoviny.sk/sekcia/spravy/krimi-a-nehody/za-zbytocnu-smrt-zuzany-dzivej-55-zrejme-nikoho-nepotrestaju.html> .

- [6.] MIHÁLIKOVÁ, Mária – HILBERTOVÁ, Martina. Tri roky mŕtve dieťa nechýbalo sociálke, mestu, polícii ani lekárom. 2012. Bratislava: Petit Press [cit. 2012-09-16]
Dostupné na internete: □ <http://www.sme.sk/c/6537894/tri-roky-mrtve-dieta-nechybalo-socialke-mestu-policii-ani-lekarom.html> □.
- [7.] ŠAMKO, Peter. Princíp ultimatio. 2011. Bratislava: Právne listy. [cit. 2011-08-18]
Dostupné na internete: □ <http://www.pravnelisty.sk/rozhodnutia/a47-princip-ultima-ratio> □

Kontakt

Peter Ďurkovský, PhDr.

Národné centrum prevencie sociálnej patológie, o. z.

Predmestská 62, Žilina 010 01, www.ncpsp.host.sk

E-mail: peter.durkovsky1@gmail.com

Sociálna práca a sociálna politika pre seniorov na Slovensku – konvergencia, či divergencia

Social work and social policy for seniors in Slovakia – convergence or divergence

Iveta GALLOVÁ

Abstrakt

Príspevok prezentuje aktuálne problémy sociálnej práce a sociálnej politiky v oblasti starostlivosti o seniorov na Slovensku. Poukazuje na nástroje sociálnej politiky – poistenie, pomoc a podporu s dôrazom na aktuálne legislatívne zmeny a ich dopad na sociálnu prácu v oblasti starostlivosti o seniorov i na sociálnu bezpečnosť seniora. Pokúša sa odpovedať na otázku, či sa v súčasnej situácii sociálna práca a sociálna politika v danej oblasti približujú, alebo vzdiaľujú a zároveň poukazuje na možné problémy a riešenia.

Kľúčové slová

Divergencia, konvergencia, seniori, sociálna politika, sociálna práca, sociálne služby, starobný dôchodok

Abstract

The contribution presents the topical problems of social work and social policy in the area of caring for seniors in Slovakia. It points at the areas of social policy – insurance, help and support with the emphasis on topical legislative changes and their impact on social work in the area of care for seniors and social security of a senior. It attempts to answer the question whether in the present situation the social work and social policy in the particular area converge or diverge and at the same time it points at possible problems and their solutions.

Key words

Divergence, convergence, seniors, social policy, social work, social services, old retirement

V súčasnej dobe legislatívnych zmien, ktoré sa významne dotýkajú sociálnej politiky a sociálnej práce sa chceme zamerať na problematiku sociálnej práce i sociálnej politiky, zúženú na oblasť, či pole sociálnej práce, ktorým je starostlivosť o seniorov. Zároveň sa pokúšame hľadať odpoveď na otázku, akým spôsobom sa realizované, či pripravované zmeny dotknú sociálnej práce a sociálnej politiky pre túto cieľovú skupinu. Zhodneme sa na tom, že uvedené zmeny sú nevyhnutné aj v dôsledku nepriaznivého demografického vývoja na Slovensku, i z dôvodu konsolidácie verejných financií.

Samozrejme, dopad a účinok týchto legislatívnych zmien, ktoré už nastali, ale ktoré sa ešte aj pripravujú, budeme môcť sledovať až po určitom čase. Už teraz sa však môžeme zamýšľať nad tým, či tieto konkrétne opatrenia približujú, alebo vzdiaľujú od seba sociálnu prácu

a sociálnu politiku. Sociálni pracovníci sa budú musieť pripraviť na zmeny sociálnej politiky nášho štátu, ktoré sociálnu prácu určite ovplyvnia. Náš príspevok nebude môcť reagovať na všetky pripravované, či realizované opatrenia, ale pokúsime sa na niektoré poukázať a načrtnúť možné východiská.

Európsky rok aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami

Uvedenú tému predkladáme aj v súvislosti s tým, že rok 2012 bol Rozhodnutím Európskeho parlamentu a Rady č. 940/2011 EÚ definovaný ako Európsky rok aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami. Cieľom tohto roka je predovšetkým zvýšiť povedomie o význame aktívneho starnutia, ďalej aby politické strany dali uvedenú problematiku na popredné miesto do svojich programov, podporovať medzigeneračnú solidaritu, vymieňať si skúsenosti medzi členskými štátmi o danom probléme, zapojiť občiansku spoločnosť, sociálnych partnerov a podnikateľský sektor na vypracovanie komplexných stratégií riadenia otázok spojených s vekom v oblasti zamestnanosti a práce, ako aj odbúravať stereotypy a diskrimináciu na základe veku. Slovenská republika sa prihlásila k Roku tým, že pripravila Národný pracovný program, dotýkajúci sa cieľov Európskeho roka aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami. ako aj aktivity a iniciatívy, ktoré sa k Národnému pracovnému programu viažu. Pokúsime sa poukázať na to, akým spôsobom realizované, či pripravované opatrenia vlády korešpondujú s uvedeným Národným pracovným programom Slovenskej republiky.

Zmena sociálnej politiky SR v oblasti starostlivosti o seniorov

Podľa Strieženca (1999) sociálna politika je: „...určitým priesečníkom politických zámerov, ekonomickej reality, humánnych, etických, morálnych princípov a zásad, vízií a opatrení. Skúma a zovšeobecňuje sociálne činnosti a ako jav spoločenského myslenia je bázou, ktorá slúži a odporúča subjektom možné postupy v rozhodovacom procese.“ (In Oláh a kol., 2009, s. 82). Teda má slúžiť nielen politickým zámerom, ale aj odrážať ekonomickú realitu. Zároveň by mala zohľadňovať aj humánne, etické a morálne zásady a princípy. Zosúladiť tieto skutočnosti je v súčasnej dobe hlbokej finančnej krízy, konsolidácie verejných financií veľmi náročné a sú to zároveň nové výzvy pre sociálnu prácu.

Nástrojmi sociálnej politiky u nás, ktoré sa dotýkajú seniorov sú predovšetkým dôchodkové poistenie, dávky pomoci v hmotnej núdzi, príspevky na kompenzáciu ťažkého zdravotného poistenia a sociálne služby. Samozrejme, sociálna politika sa dotýka aj bytovej otázky, vzdelávania, dostupnosti služieb a ďalších oblastí každodenného života teda aktívnej

participácie jedincov. Vízie a opatrenia sa realizujú prostredníctvom dokumentov na medzinárodnej, alebo národnej úrovni, ktoré by mali zohľadňovať aktuálnu situáciu, potreby a možnosti. Okrem už spomínaného rozhodnutia Rady EÚ a na tomto základe prijatého nášho Národného pracovného programu, v oblasti sociálnej politiky pre seniorov sa riadime aj Národným programom ochrany starších ľudí, prijatým Vládou SR v r. 1999, ako aj Národnými prioritami rozvoja sociálnych služieb pre roky 2009-2013 (dostupné na webovej stránke MPSVaR).

Výbor pre seniorov, ktorý bol zriadený uznesením vlády Slovenskej republiky č. 158 zo dňa 2. marca 2011, ako stály odborný orgán Rady vlády Slovenskej republiky pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť sa má zaoberať otázkami práv seniorov. Kontinuitu činnosti výboru potvrdila vláda Slovenskej republiky svojim uznesením č. 276 zo dňa 20. júna 2012. Výbor plní úlohy s cieľom zabezpečiť zvýšenie úrovne podpory, ochrany a dodržiavania práv seniorov, spolupracuje s ministerstvami a inými ústrednými orgánmi štátnej správy, orgánmi miestnej a regionálnej samosprávy, mimovládnyimi organizáciami a ďalšími právnickými a fyzickými osobami orientovanými na presadzovanie záujmov seniorov, podnecuje výskumnú činnosť v oblasti životných podmienok seniorov a starnutia populácie, rozširovanie a efektívnu výmenu informácií, ako i tvorbu a rozširovanie zdrojov štatistických informácií v oblasti problematiky seniorov. Tiež sa zúčastňuje procesu tvorby Národného programu aktívneho starnutia (informácie o Výbore pre seniorov dostupné na webovej stránke MPSVaR). Teda máme orgány a aj dokumenty, o ktoré sa môžeme oprieť v oblasti sociálnej politiky a sociálnej práce, aby sme mohli riešiť a odpovedať na potreby seniorov.

Vzťah sociálnej práce a sociálnej politiky považujeme za úzko prepojený. Sociálna práca, ktorá je Medzinárodnou federáciou sociálnych pracovníkov (1988) definovaná ako: „činnosť, ktorá predchádza alebo upravuje problémy jednotlivcov, skupín a komunit, vznikajúce z konfliktov, potrieb jednotlivcov a spoločenských inštitúcií. Jej zámerom je zlepšiť kvalitu života všetkých ľudí.“ (Oláh a kol., 2009, s. 73). Sociálna práca môže vychádzať iba z nástrojov, úloh a cieľov priorit, či legislatívnych opatrení sociálnej politiky, na druhej strane zase sociálna politika by mala akceptovať praktické úlohy sociálnej práce, ako aj súčasné potreby, ktoré sa ukazujú v súvislosti s touto praktickou činnosťou, či reálnymi potrebami, ktoré vyplývajú z výskumu v oblasti sociálnej práce, či sociálnej politiky. Teda väzby sú skutočne veľmi reálne.

Zmeny v dôchodkovom poistení a sporení

Aby sme mohli ďalej riešiť vzťah sociálnej politiky a sociálnej práce pre seniorov v súvislosti s novými, aktuálnymi legislatívnymi zmenami, je dobré si ich v krátkosti pripomenúť.

Zmeny v dôchodkovom poistení, ktorým je:

1. starobné poistenie ako poistenie na zabezpečenie príjmu v starobe a pre prípad úmrtia,
2. invalidné poistenie ako poistenie pre prípad poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť v dôsledku dlhodobu nepriaznivého zdravotného stavu poistenca a pre prípad úmrtia, (Zákon č. 461/2003 Z.z. par. 2).

Z nich je potom vyplácaný starobný dôchodok, predčasný starobný dôchodok, vdovský a vdovecký, sirotsky a invalidný dôchodok Sociálnou poisťovňou osobám, ktoré splnili nárok na niektorý, alebo niektoré z uvedených dôchodkov.

Podľa schválenej zmeny zákona č. 461/2003 Z.z. sú realizované aj zmeny v oblasti veku odchodu na dôchodok, keď dôchodkový vek od 1. 1. 2017 sa bude viazať na strednú dĺžku života osôb v aktuálnom dôchodkovom veku a zároveň sa stanovil mechanizmus postupnej úpravy dôchodkového veku v závislosti od dynamiky vývoja priemernej strednej dĺžky života spoločnej pre mužov aj ženy v aktuálnom dôchodkovom veku. Od 1. januára 2017 dôchodkový vek v príslušnom kalendárnom roku je súčet dôchodkového veku v kalendárnom roku, ktorý predchádza príslušnému kalendárnemu roku a počtu dní, ktorý sa určí ako súčin čísla 365 a rozdielu priemernej strednej dĺžky života zistenej za prvé referenčné obdobie a priemernej strednej dĺžky života zistenej za druhé referenčné obdobie. (Porov. Zákon č. 461/2003 Z.z., par. 65a). To znamená, že ľudia sa musia pripraviť na to, že bude vyšší vek odchodu na dôchodok, než je v súčasnosti, teda budú pracovať dlhšie. Je to dôsledok demografického vývoja. Kým v roku 2010 bolo nad 65 rokov 12,29% populácie, v r. 2020 očakávame 16,44% a v r. 2060 36,12% takejto populácie (teda počet ľudí nad 65 sa má strojnásobiť), čo je druhý najvyšší podiel z krajín EU. (Údaje zo zdrojov Sociálnej poisťovne). V súčasnosti je, k 31. augustu 2012 podľa údajov sociálnej poisťovne 1 302 385 dôchodcov v SR a priemerná výška starobného dôchodku je 375,25 Eura. (Údaje dostupné na internetovej stránke Sociálnej poisťovne).

Okrem toho od roku 2014 dôjde k zmene výpočtu valorizácie týchto dôchodkov. Postupne sa bude znižovať doterajší švajčiarsky model, v ktorom sa berie do úvahy v rovnakom pomere zmena miery inflácie a rastu priemernej mzdy. Podľa dnes schváleného návrhu sa začne viac brať do úvahy inflácia. Tento proces by mal byť zavŕšený v roku 2017, kedy by sa mali dávky

valorizovať už len o dôchodcovskú infláciu. Teda valorizácia dôchodkov by už nemala byť taká výrazná. (Porov. Zákon č. 461/2003Z.z., par. 82).

Veľa sa hovorí o nepriaznivom demografickom vývoji, ako aj o veľmi nízkej sume vyplácaných dôchodkov prevažnej väčšine obyvateľstva. Uvedená skutočnosť je všeobecne známa a tento krok je pochopiteľný. Na druhej strane, čo z toho vyplýva pre sociálnu prácu? Zvyšovaním veku odchodu na dôchodok pre starších ľudí bude ešte väčším problémom pracovať. Vieme, že ľudia nad 50 rokov už teraz majú problém nájsť, zvlášť v niektorých oblastiach, primeranú prácu, a sú rizikovou skupinou obyvateľstva, čo bude zvyšovať nároky na služby zamestnanosti. Vo viacerých profesiách, ktoré sú vyčerpávajúce fyzicky, či mentálne a pri nárokoch, ktoré sú v súčasnej dobe kladené na zamestnancov, starší ľudia túto prácu nie vždy budú zvládať. Uvedená skutočnosť bude klásť ďalšie nároky na zdravotnú starostlivosť, aj na služby zamestnanosti. Osoby v pred dôchodkovom veku si veľakrát budú musieť hľadať menej vyčerpávajúcu prácu. Po odchode na dôchodok v nižšom veku sa ženy často mohli osobne postarať o svojich rodičov - seniorov, či pomôcť s výchovou vnúčat. Takáto starostlivosť odbúravala nároky na sociálnu pomoc od štátu, či komunity. V súčasnej dobe to nebude celkom možné. Ženy budú pracovať do vyššieho veku, čo bude zvyšovať nároky na sociálnu prácu a pomoc od štátu pre ich ešte starších rodinných príslušníkov. Potreba sociálnych služieb pre dôchodcov, či terénnej, ambulantnej alebo pobytovej formy preto bude neustále narastať. Zároveň očakávame, že sa budú zvyšovať aj úhrady za poskytovanú sociálnu službu. Vzhľadom k žalostne nízkym dôchodkom, ako sme uviedli vyššie, si veľké množstvo seniorov tieto služby nebude môcť dovoliť, alebo len veľmi ťažko, čo môže mať vplyv na životnú úroveň a kvalitu života dôchodcov, ako aj ich rodinných príslušníkov. Ťažšie budeme môcť naplňať prioritu o ktorej hovoríme, aby seniori žili kvalitný život vo svojom prirodzenom prostredí. Na druhej strane to bude zvyšovať nároky na štátny rozpočet, ako aj nároky na samosprávu, ktoré budú musieť počítať s rozširovaním počtu zariadení sociálnych služieb, či poskytovaním sociálnych služieb, ale rozširovanie a fungovanie sociálnych služieb sa bude financovať len veľmi ťažko. Sociálna práca, ale aj štát sa bude musieť na túto skutočnosť pripraviť.

Ďalej sa zavádza viac solidarity a menej zásluhovosti do štátneho, priebežného dôchodkového piliera, aby sa zmiernili dôsledky sociálnej reformy: ľudom, ktorí zarábajú menej ako priemernú mzdu na Slovensku, sa bude suma, ktorá chýba do dosiahnutia priemernej mzdy pri výpočte výšky starobného dôchodku zvyšovať zo súčasných 16 % postupne až na úroveň 22 %, u tých, ktorých zárobok je nad úrovňou 1,25-násobku priemernej

mzdy, sa v súčasnosti pri výpočte dôchodku uznáva 84 % zo sumy prevyšujúcej 1,25-násobok priemernej mzdy do 3-násobku priemernej mzdy, v budúcnosti to však bude len 60 % z tejto sumy. (Porov. Zákon č. 461/2003 Z.z. par. 62).

Tiež sa zavádzajú zmeny aj v druhom, kapitalizačnom pilieri, ktorý sa otvoril od septembra 2012 do januára 2013. Od začiatku septembra 2012 do konca roka 2016 sa znížia príspevky zo súčasných 9 % na 4 % hrubej mzdy; od roku 2017 sa má príspevková sadzba každoročne zvyšovať o 0,25 percentuálneho bodu na konečných 6 % v roku 2024. Ľudia si budú môcť priplácať do tohto kapitalizačného piliera z vlastnej vôle ďalšie 2%. (Zákon č. 43/2004 Z.z., par. 22). Ruší sa automatický vstup mladých ľudí do druhého piliera s možnosťou výstupu do 2 rokov od vstupu; zavádza sa dobrovoľný vstup pre ľudí do 35 rokov; v druhom pilieri budú namiesto súčasných štyroch fondov povinne len dva, a to jeden garantovaný a jeden negarantovaný. Existencia zvyšných dvoch fondov bude na zvážení dôchodkových spoločností. Sporiteľ v druhom pilieri má nárok na predčasný starobný dôchodok už vo výške 0,6-násobku životného minima, ak si na penziu v druhom pilieri sporil aspoň päť rokov. (Zákon č. 461/2003 Z.z., par. 67, odst. 2). V dlhodobom horizonte sa ukáže, aký efekt toto opatrenie prinesie pre štátnu pokladnicu, ale aj pre samotného občana. Čo je však nutné, bude potrebné zvyšovať finančnú gramotnosť občanov, ale aj pripraviť sociálne a finančné nástroje tak, aby sa ľudia mohli samostatne a zodpovedne rozhodovať, akým spôsobom sa pripraví na dôchodok, napr. prostredníctvom úprav tretieho piliera, či formou finančných produktov, ktoré budú pripravovať ľudí na dôchodok, ktoré bude štát podporovať napr. prostredníctvom daňových úľav, či iných výhod, aby mohli dôstojne dožiť starobu a nezaťažovať zbytočne štátnu pokladnicu. Určite by bolo vhodné uvažovať aj o finančných produktoch, ktoré by pomáhali ľuďom šetriť na to, keď sami v budúcnosti budú potrebovať dlhodobú starostlivosť.

Ďalšou veľmi významnou zmenou pre pracujúcich dôchodcov je, že práca na dohodu sa od januára budúceho roka zodvodní, výška zodvodnenia sa pritom rozdelí podľa viacerých skupín občanov. Najnižšie percento odvodov budú mať starobní a výsluhoví dôchodcovia. Poberateľ starobného dôchodku a výsluhového dôchodku, ak dovŕšil dôchodkový vek bude uhrádzať garančné poistenie úrazové poistenie starobné poistenie rezervný fond. Spolu zamestnanec 4%, zamestnávateľ 19,80%. Zo zárobku okrem dane teda odvedú 23,8 %. Študenti, poberatelia invalidného a invalidného výsluhového dôchodku, pracujúci na dohodu budú odvádzať garančné poistenie, úrazové poistenie, starobné poistenie, rezervný fond, invalidné poistenie - zamestnanec 7%, zamestnávateľ 22,80%, teda spolu 29,80%.

Nárok na výplatu predčasného starobného dôchodku, podľa novej legislatívnej úpravy nevzniká, ak poistenec ku dňu vzniku nároku na predčasný starobný dôchodok je povinne dôchodkovo poistený ako zamestnanec, alebo samostatne zárobkovo činná osoba. Znamená to, že takto zanikne nárok na výplatu predčasného starobného dôchodku. (Porov. Zákon č. 461/2003 Z.z., par. 67). Táto situácia sťažuje možnosti ľudí, ktorí poberajú predčasný starobný dôchodok vylepšiť si svoju finančnú situáciu, žiť plnohodnotný život a žiť sebestačne.

Podľa novej legislatívnej úpravy ľudia, pracujúci na dohodu budú mať štatút zamestnanca a oni, aj ich zamestnávateľia budú zodvodnení. (porov. Zákon č. 461/2003 Z.z., par. 4). Štatút dohodárov je pomerne často zneužívaný a je potrebné tomuto zneužívaniu zamedziť, ale myslíme si, že takéto riešenie nie je tým najšťastnejším. Tieto legislatívne opatrenia sa dotknú pomerne výraznej skupiny občanov s dôsledkom zníženia ich životnej úrovne a budú znamenať ďalšie výzvy pre medzigeneračnú solidaritu, sociálnu prácu v oblasti pomoci v hmotnej núdzi.

Problematika sociálnych služieb

Oblasť sociálnych služieb, definovaných v zákone č. 448/2008 Z.z. je ďalšou diskutovanou oblasťou. Medzi Národné priority rozvoja sociálnych služieb SR do roku 2013 patrí:

- podpora zotrvania klienta v prirodzenom prostredí rozvojom terénnych sociálnych služieb,
- rozvoj ambulantných sociálnych služieb a pobytových sociálnych služieb v zariadení s týždenným pobytom,
- zvýšenie kvality a humanizácia poskytovaných sociálnych služieb prostredníctvom rekonštrukcie, rozširovania, modernizácie a budovania zariadení sociálnych služieb,
- vzdelávanie zamestnancov v oblasti sociálnych služieb.

Priority sú teda jasne dané, ale skúsme sa pozrieť na realitu.

Predstavitelia samosprávy často poukazujú na to, že so zvýšením kompetencií a právomocí miest a obcí, VÚC, no zvlášť obce nemajú dostatok finančných prostriedkov na zabezpečovanie a uskutočňovanie týchto kompetencií. Novela Zákona o sociálnych službách to rieši finančným príspevkom na financovanie sociálnej služby pre verejných poskytovateľov a finančným príspevkom na zabezpečenie poskytovania sociálnej služby pre neverejných poskytovateľov, z ktorého potom obce financujú neverejných poskytovateľov prostredníctvom dotácie, poskytovanej MPSVaR, o ktorú musia obce písomne požiadať.

(Zákon č. 448/2008 Z.z., par. 71-78). Teda podľa nášho názoru ide o ďalšiu centralizáciu, nie decentralizáciu v oblasti poskytovania sociálnych služieb. Neverejní poskytovatelia sú naďalej znevýhodňovaní. Verejní i neverejní poskytovatelia sú nútení zvyšovať úhrady za poskytovanie sociálnych služieb.

Samotní prijímatelia sociálnej služby? Par. 73 vyššie spomínaného zákona hovorí, že pri poskytovaní celoročnej pobytovej sociálnej služby musí zostať prijímateľovi najmenej 20% sumy ŽM pre jednu plnoletú FO, čo je v súčasnosti 38,916 Eura a takéto limity sú ďalej určené aj pre prijímateľov ambulantnej, či terénnej sociálnej služby, či služby s poskytovaním stravy, alebo bez poskytovania stravy, čo opäť znižuje životnú úroveň a dôstojnosť osoby prijímateľa sociálnej služby.

Ďalej môžeme hovoriť o štandardoch kvality, keď hodnotenie kvality poskytovaných sociálnych služieb v zariadení (porov. Zákon č. 448/2008 Z.z. par. 104) sa presúva až do r. 2015, keďže mnohé zariadenia nemôžu v súčasnosti spĺňať tieto štandardy. Spomenieme žalostne nízke príjmy pracovníkov, ktorí pracujú v zariadeniach sociálnych služieb, preplnených kapacít zariadení a ďalších problémoch, ktoré napriek všemožnej snahe o kvalitnú úroveň poskytovania sociálnych služieb poskytovatelia nedokážu aj z týchto dôvodov naplniť.

Profesionálne opatrovatelky, ktoré by mohli poskytovať svoje služby u nás, sa snažia ísť opatrovať do zahraničia, pretože u nás majú minimálny príjem a opatrovateliek je málo, hoci záujem o túto službu veľmi narastá. Okrem toho je potrebné, aby opatrovatelky spĺňali kvalifikačné predpoklady. Osoby, ktoré by chceli vykonávať túto činnosť si potrebujú vykonať opatrovateľský kurz v rozsahu 220 hod. Máme skúsenosti, keďže sú dosť často nezamestnané a žijú s minimom finančných prostriedkov, že nie vždy na zaplatenie takéhoto kurzu majú, čo im sťažuje uplatnenie sa na trhu práce. To je výzva pre oblasť sociálnej politiky, aby umožnila, napr. formou bezúročnej pôžičky, či aktívnym opatrením na trhu práce v oblasti vzdelávania opatrovateliek umožniť vykonanie tohto kurzu pre osoby, ktoré sú v nepriaznivej sociálnej situácii.

Príspevky na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia

Príspevky na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia, jednorázové, alebo pravidelné, ktoré kompenzujú problémy v oblasti mobility a orientácie, komunikácie, zvýšených výdavkov a sebaobsluhy (Zákon č. 447/2008 Z.z., par. 5) samozrejme využívajú aj seniori so zdravotnými problémami. Určite spĺňajú svoj účel, napomáhajú pri sociálnom

začlenení seniorov, či ťažko zdravotne postihnutých osôb, ich aktívnej účasti na živote spoločnosti pri zachovaní ľudskej dôstojnosti. Vybavovanie príspevkov je pomerne náročnou a zdĺhavou procedúrou, čo sťažuje využívanie týchto príspevkov. Okrem toho ich suma nikdy neznamená plnú výšku úhrady za pomôcky a nie každý senior si ju môže doplatiť. Ďalší problém - pustiť sa do rekonštrukcie bytu, či kúpeľne je pre chorého dôchodcu, často žijúceho osamote priam nemožné. Takáto úprava sa vzťahuje na trvalý pobyt. Máme skúsenosti, že senior žil u svojej dcéry, kde mal prechodný pobyt. Potreboval rekonštrukciu kúpeľne, ale príspevok nemohol byť poskytnutý vzhľadom k tomu, že v byte dcéry mal iba prechodný pobyt. Seniori, zvlášť tí, ktorí žijú osamelo nemajú informácie o daných príspevkoch, nedokážu si ich sami vybaviť a zabezpečiť. Tu vidíme veľkú úlohu komunit, samosprávy, ale aj ich širšieho rodinného spoločenstva, ktoré môžu pomôcť seniorom, pretože môžu aktívne vstúpiť do problematiky a potrieb konkrétneho jedinca.

Jednou z ďalších možností a dobrou pomocou je príspevok pri opatrovaní člena rodiny (Zákon č. 447/2008 Z.z., par. 39,40).

Podľa správy o sociálnej situácii obyvateľstva SR za r. 2011, vypracovanej Centrom samostatného života, n.o. , ktorá je dostupná na ich webovej stránke, bol počet poberateľov za r. 2011 57 175 s priemernou výškou 134,75 Eura, čo nie je ani výška sumy ŽM pre jednu plnoletú FO. Ide o formu starostlivosti, ktorá je veľmi náročná, pretože rodinný príslušník, ktorý môže opatruje seniora sa dáva do služby tomuto seniorovi, často aj na úkor obetovania svojej osobnej pracovnej kariéry. Treba priznať, že občas sa takýmto spôsobom rieši aj situácia, že ten, kto opatruje, sa nemôže v súčasnej dobe uplatniť na trhu práce. Je to však veľmi prirodzený spôsob riešenia starostlivosti o seniora a mal by byť podporovaný aj sociálnou politikou štátu. Ochrana osoby, ktorá opatruje, teda rodinného opatrovateľa je riešená aj formou možnosti odľahčovacej služby 30 dní v kalendárnom roku , či opatrovateľskou službou do 8 hod. mesačne, či formou možnosti zárobku do výšky dvojnásobku ŽM, čo významne uľahčuje situáciu takejto osoby. Napriek tomu je finančná, ale aj sociálna podpora rodinného opatrovateľa veľmi nízka. Výzvou pre sociálnu prácu a sociálnu politiku je všemožná podpora a starostlivosť o rodinných opatrovateľov, odbyrokratizovanie formalít pri administratíve ÚPSVaR, ale aj zväzovanie úpravy spôsobu vypočítavania výšky finančného príspevku pre rodinného opatrovateľa, aby bola zabezpečená dôstojnosť a životná úroveň nielen opatrovaného, ale aj toho, kto opatruje. V terajšej legislatíve, aj keď je možnosť zárobku, bude táto situácia sťažovaná. Práca bude ešte zaťažovaná

odvodmi do Sociálnej poisťovne (ak bude mať možnosť zarobiť si napr. formou práce na dohodu).

Namiesto záveru: konvergencia, či divergencia sociálnej práce a sociálnej politiky v oblasti starostlivosti o seniorov?

Pokúsili sme sa poukázať na niektoré problémy v oblasti sociálnej práce a sociálnej politiky pre seniorov, ktorými sme sa snažili odpovedať na otázku – konvergencia, či divergencia sociálnej práce? Aké sú východiská, aby sa napätia a rozpory medzi sociálnou prácou a sociálnou politikou zmierňovali, nie narastali. Chceme, aby sociálna práca a sociálna politika slúžila tým, ktorým má slúžiť. Keď sa vrátíme ku cieľom roka Aktívneho starnutia a medzigeneračnej solidarity a Národnému pracovnému programu Slovenskej republiky, ktoré sú definované nasledovne:

1. zvýšiť povedomie o význame aktívneho starnutia - riešenie vidíme zvlášť v oblasti komunitnej práce, aby nepribúdalo seniorov, ktorí žijú osamelo, ktorí necítia podporu svojho okolia a všemožnej podpory rodín. Zároveň je potrebné prezentovať problematiku starnutia, podporovať povedomie ľudí o tom, že už v aktívnom veku by sa mali pripravovať na svoju starobu. Vieme, že podpora štátu už nebude môcť byť uskutočňovaná paternalistickým spôsobom. Preto sociálna politika a sociálna práca môžu a musia spolupracovať a riešiť problémy spoločne s aktívnou participáciou každého občana.
2. aby politické strany dali uvedenú problematiku na popredné miesto do svojich programov. V súčasnej dobe vidíme, že pri finančnej situácii, v akej sa nachádza náš štát, konsolidácia verejných financií je nevyhnutná. Konsolidácia sa dotkne aj bežného občana bez ohľadu na to, čo prezentujú politici. Realita oproti sľubovaným volebným programom je iná. Aj keď sa zdá, že práve tu sa sociálna politika a sociálna práca od seba vzdávajú, je veľký priestor, aby sa pokúsili spolupracovať navzájom pri riešení sociálnych problémov. Podobne aj politické strany bez ohľadu na ktorej strane spektra stoja, nech sa pokúsia hľadať styčné body svojich politík. Niektoré problémy, ako aj možnosti riešenia sme načrtli v našom príspevku.
3. podporovať medzigeneračnú solidaritu, ktorej cieľom je dôstojnosť človeka, aktívny životný štýl a primeraná životná úroveň pre každého. Naďalej je potrebné nielen deklarovať potrebu čo najdlhšieho zachovania sebestačnosti každého človeka

- a zabezpečenie pomoci v jeho prirodzenom prostredí, ale toto aj reálne uskutočňovať predovšetkým v rámci sociálnej politiky v oblasti podpory rodín
4. vymieňať si skúsenosti medzi členskými štátmi o danom probléme, riešiť túto problematiku na nadnárodnej úrovni. Formou stáží, či seminárov pre sociálnych pracovníkov je možné aplikovať dobré skúsenosti zo zahraničia pre naše potreby. Ďalšou výzvou je primerané a účelné i transparentné čerpanie finančných prostriedkov na projekty z podpory programov v rámci Európskej únie, alebo iných zdrojov.
 5. Zapojiť občiansku spoločnosť sociálnych partnerov a podnikateľský sektor na vypracovanie komplexných stratégií riadenia otázok spojených s vekom v oblasti zamestnanosti a práce, ako aj odbúrať stereotypy a diskrimináciu na základe veku. V súčasnej dobe je potrebné znovu objavovať a podporovať tvorbu sociálnych programov pre zamestnancov aj prostredníctvom záväzkov zamestnávateľa v kolektívnej zmluve, napr. podporou tretieho piliera dôchodkového zabezpečenia (príspevky zamestnávateľa), či iných sociálnych programov. V oblasti aktívnej politiky trhu zamestnanosti bude potrebné zamerať sa na také programy, ktoré sú skutočnou pomocou pre zamestnancov, či zamestnávateľov a pritom nevyčerpávajú zbytočne a bezúčelne verejné financie. Aj keď sa o diskriminácii na základe veku nehovorí, myslíme si, že reálne existuje a aj tu je veľké pole pôsobnosti sociálnej politiky.

Chceme sa ešte zmieniť o otázkach bytovej politiky – napr. bytových domov, ktoré nemajú výťah. Seniori sú „uväznení“ vo svojom byte, pretože obyvatelia domu nemajú dostatok finančných prostriedkov na bezbariérovú rekonštrukciu (napr. vybudovanie výťahu) a získať pôžičku a potom ju dlhé roky splácať je pre obyvateľov bytového domu často nereálne. Ďalším problémom je aj kvalitná zdravotnícka starostlivosť, ktorá bude pre mnohých seniorov často nedostupná, či z finančných dôvodov, alebo preto, že sa ku nej vôbec nedostanú. V tejto oblasti je tiež veľké pole zblížovania a spolupráce sociálnej politiky a sociálnej práce.

V našom príspevku sme samozrejme nemohli poukázať, ani navrhnúť možnosti riešenia všetkých súčasných problémov v oblasti sociálnej starostlivosti o seniorov. Poukázali sme na to, že existuje reálne „napätie“ medzi sociálnou politikou a sociálnou prácou, ako aj napätie medzi „chcením“, teda potrebami a možnosťami, predovšetkým finančnými štátu, komunity, či jednotlivca. Veríme, že závery z konferencie môžu aspoň trochu pomôcť pri približovaní sa navzájom tak sociálnej práce, ako aj sociálnej politiky.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] BRICHTOVA, Lýdia - REPKOVÁ, Kvetoslava 2009. *Sociálna ochrana starších osôb a osôb so zdravotným postihnutím, vybrané aspekty*. Bratislava: Ing. Miroslav Mračko, EPOS, 2009, 463 s. ISBN 978-80-8057-797-1
- [2.] OLÁH, Michal. et al. 2009. *Sociálna práca – vybrané kapitoly z dejín, teórie a metód sociálnej práce*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, n.o. Katedra sociálnej práce, 2009. 228 s. ISBN 80-969449-6-7
- [3.] *Národný pracovný program Slovenskej republiky Európskeho roka aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami 2012*. [online]. [cit. 2012-09-30] Dostupné na internete: <<http://europa.eu/ey2012/ajax/BlobServlet?docId=7289&langId=sk>>.
- [4.] *Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR: Národné priority rozvoja sociálnych služieb* [online]. Bratislava: MPSVaR SR [cit. 2012-09-30]. Dostupné na internete: <<http://www.employment.gov.sk/narodne-priority-rozvoja-socialnych-sluzieb-pdf.html>>.
- [5.] *Výbor pre seniorov Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť* [online]. Bratislava: MPSVaR [cit. 2012-09-30]. Dostupné na internete: <<http://www.employment.gov.sk/vybor-pre-seniorov.html>>.
- [6.] *Podiel ľudí na dôchodku bude stále rásť* [online]. Bratislava: Generali Slovensko [cit. 2012-09-30]. Dostupné na internete: <http://www.generali.sk/vypocitajte-si-svoj-dochodok/?gclid=CL7E_4Hy17ICFRHMzAod5HwAOw>.
- [7.] *Štatistika Sociálnej poisťovne: Priemerná výška vyplácaných dôchodkov (v mesiacoch)* [online]. Bratislava: Sociálna poisťovňa [cit. 2012-09-30]. Dostupné na internete: <<http://www.socpoist.sk/priemerna-vyska-vyplacanych-dochodkov--v-mesiacoch-/1600s>>.
- [8.] *Centrum samostatného života, n.o.: Správa o sociálnej situácii obyvateľstva Slovenskej republiky za rok 2011* [online]. Bratislava: Centrum samostatného života, n.o. [cit. 2012-09-30]. Dostupné na internete: <http://www.csz.sk/?str=detail&sprava=672&koniec_vyberu=686>.
- [9.] Zákon č. 447/2008 Z. z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- [10.] Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.
- [11.] Zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.
- [12.] Zákon č. 43/2004 Z. z. o starobnom dôchodkovom sporení v znení neskorších predpisov.

Kontakt

Iveta Gallová, Mgr. et. Mgr., PhD.

Jilemnického 51/33

036 01 Martin

E-mail: ivetagallova@gmail.com

A Global Perspective on Health and Wellness Programs in the Workplace: United States vs. Central Europe (Czech Republic and Slovakia)

Jessika HAYNOS

Abstract

As healthcare organizations in the U.S look for ways to control increasing healthcare expenditures, the country has begun to promote the wellness of individuals. By focusing on promoting healthy lifestyles, U.S healthcare organizations hope that they will be able to curb these increasing costs. One way to improve the health status of the population is through the use of wellness programs in the workplace.

Research shows that U.S companies have been addressing employee wellness for many years, while European companies do not believe that they should be as deeply involved. This presentation will focus on the trend in workplace health promotion in the United States and in Central European countries to examine the importance these countries place on employee wellness, their effectiveness, and benefits of each system.

Presenter

Jessika Haynos

MHA Student

University of Scranton

Neistota sociálneho zabezpečenia na Slovensku

Social (in)Security in Slovakia

Miloslav HETTESĚ

Abstrakt

Prebiehajúca demografická revolúcia a pretrvávajúca ekonomická a finančná kríza stavia sociálnu prácu pred nové výzvy. Sociálna práca ako ľudsko-právna profesia musí napomôcť riešiť problémy a využiť možnosti, ktoré nová situácia ponúka. Nízka medzigeneračná a regionálna solidarita, nárast odkázaného neaktívneho obyvateľstva a zvyšovanie podielu chudobných oslabuje sociálny štát. Neprimeraná zdravotná situácia je odrazom sociálnych nerovnosti v štáte. Všeobecne sa očakáva pokles počtu obyvateľov so zmenenou štruktúrou, čo ovplyvní potenciál disponibilnej pracovnej sily aj v oblasti sociálnych služieb. To všetko vplýva na rast sociálnej neistoty na Slovensku.

Kľúčové slová

Demografická revolúcia, sociálna neistota, sociálna práca, solidarita, zdravie.

Abstract

Actual demographic revolution and continuing economic and financial crises create new challenges for social work. Social work as human right profession must minister to solve problems and to utilize possibilities the current crises are offering. Low intergenerational and regional solidarity, the growth of dependent not active population and increasing share of poor people is weakening the social state. Inadequate health situation is the result of social inequalities in the state. Decline of the citizens' quantity with different demographic structure, what is generally expected, will influence potential of disposable labour force either in the sphere of social services. These changes activate the rise of social insecurity in Slovakia.

Key words

Demographic revolution, Social insecurity, Social work, Solidarity, Health

Úvod

Slovenská spoločnosť bola v krátkom časovom slede transformovaná z kvázi rovnostárskej totalitnej spoločnosti na pluralitnú, nepaternalistickú spoločnosť. Prebieha významná demografická zmena spojená so stratou istôt a oslabovania roli štát a rodiny. V roku 2012 keď sa často spomína medzigeneračná solidarita a aktívne starnutie, slovenská spoločnosť a politika sa nevelmi zaujíma o to, že patríme krajiny s najhoršou situáciou súžitia generácií a zdravia starších. Časť zodpovednosti za túto nepriaznivú situáciu patrí aj sociálnej práci. Sociálna práca sa musí podieľať na zvrátení súčasného stavu.

Súčasná sociálna práca

V tomto roku sa uskutočnila najrozsiahlejšia akcia pre ľudí oddaných sociálnej práci. Bola to spoločná svetová konferencia pod názvom „Sociálna práca a sociálny rozvoj: činnosť a výsledok“. Pred dvoma rokmi sa táto akcia konala v Hongkongu. Vtedy sa tam začala aktivita za globálnu sociálnu agendu. (Hetteš, 2012(a))

Konferencia bola usporiadaná Medzinárodnou federáciou sociálnych pracovníkov (IFSW), Medzinárodnou asociáciou škôl sociálnej práce (IASSW) a Medzinárodnou radou pre sociálny rozvoj (ICSW). Z toho vyplýva že podujatie navštívili predovšetkým sociálni pracovníci – ľudia z praxe, predstavitelia zo škôl sociálnej práce – vzdelávatelia, pedagógovia a mimovládne organizácie – bežní ľudia venujúci sa sociálnej práci a sociálnemu rozvoju na občianskej báze. Podujatie vytvorilo živú globálnu sociálnu sieť ľudí venujúcich sa sociálnej práci a sociálnemu rozvoju a ľudí ktorým nie je sociálna spravodlivosť ľahostajná.

Z rôznych aktivít, ktoré sa udiali v tomto roku za najvýznamnejšiu v oblasti sociálnych práv pokladám nasledovnú. Na rokovaní Medzinárodnej organizácie práce 15. júna 2012 v Ženeve došlo k revolučnej zmene. Možnosť priznania sociálneho minima sa mení na právo. Odsúhlasili to členské krajiny tejto medzinárodnej organizácie venujúcej sa sociálnemu pokroku, síce ako „iba“ odporúčanie, ale je to vyjadrenie svetovej vôle o zmene.

Okrem uvedenej novej paradigmy o zmene možnosti na nárok na sociálnej zabezpečenie, možno uviesť niektoré ďalšie poznania. Predovšetkým je to odkaz na znovu si pripomenutie chápania sociálnej práce ako profesie ľudských práv. Toto bolo viackrát schválené a skúmané. Pripomínam iba pre pamäť manuál pre školy sociálnej práce a profesiu sociálnej práce „Human Rights and Social Work: a Manual for Schools Social Work and Social Work Profession“ (OSN, z roku 1994) a štandardy profesie sociálnej práce vo vzťahu k ľudským právam „Standards in Social Work Practice Meeting Human Rights (IFSW, z roku 2012), štandardy profesie sociálnej práce vo vzťahu k hospodárskym, sociálnym a kultúrnym právam „Standards in Social Work Practice Meeting Economic, Social and Cultural Rights“ (IFSW-Europe, z roku 2009) alebo definíciu sociálnej práce prijatej v Kodani 27. júna 2001 organizáciami sociálnych pracovníkov (IFSW) a škôl sociálnej práce (IASSW). Počas pred konferenčného semináru k výučbe sociálnej práce bola skonštatovaná nutnosť učiť ľudské práva budúcich sociálnych pracovníkov. V oblasti uplatňovania ľudských práv pretrvávajú otázky univerzálneho uplatňovania a kultúrneho relativizmu. Pretrvávajú otázky „západného“ individualizmu a „východného“ relatívne vyššieho významu kolektívu a komunity. Pre nás

môže byť podnetná štandarda (3.6.6.9) sociálnej práce vo vzťahu k ľudským právam, ktorá poskytuje rovnaké odmeňovanie sociálnym pracovníkom porovnateľné s inými profesiami.

Uznávaná definícia Medzinárodnej federácie sociálnych pracovníkov (IFSW) a medzinárodnej asociácie škôl sociálnej práce (IASSW) z roku 2001 uvádza že sociálna práca pomáha sociálnej zmene, pomáha riešiť problémy v medziľudských vzťahoch, posilňuje a oslobodzuje ľudí na dosiahnutie dobrého života. V solidarite s marginalizovanými skupinami sociálna práca ako profesia musí podporovať sociálnu inklúziu.

Premeny v slovenskej spoločnosti

Slovenská spoločnosť prešla rýchlou transformáciou. Nová generácia, často už narodená po páde komunizmu, ale aj staršia generácia si už neuvedomuje k akým fundamentálnym zmenám došlo. Pred rokom 1989 bolo sociálne zabezpečenie plne hrazené z jediného zdroja – zo štátneho rozpočtu. Štátny sociálny paternalizmus poskytoval záruky relatívne rovnostárskej istoty. Ľudia sa naučili takto žiť a brať to za štandard.

Podstata štátu bola urýchlene zmenená z plánovaného hospodárstva na trhovú ekonomiku nie plne spravodlivým spôsobom (privatizácia, reštitúcie, dražby a pod.). Dochádzalo okrem nelegálnych postupov aj ku páleniu kníh ako v nacistickom Nemecku. Napr. knižnica Výskumného ústavu oblastného plánovania sa takto stratila. Pri predvstupových rokoch do Európskej únie sme potom opäť začínali od nuly. Európa totiž plánuje. Aj teraz sme v plánovacom období do roku 2013 napr. v Európskom sociálnom fonde a snažíme sa tiež plniť ciele stratégie Európy do roku 2020.

U nás doznievala národná emancipácia. Došlo k mierovému rozdeleniu bývalého Česko-Slovenska v roku **1993**. Niečo podobné sa podarilo v roku 1905 Švédom a Nórom. Paradoxne sme sa čoskoro opäť „zjednotili“ v rámci celku, kde je teraz 27 členov (oproti dvom v Česko-Slovensku), ktorý má snahu sa premeniť na federáciu. Samostatné Slovensko prinieslo so sebou samostatnú sociálnu politiku, ktorá nie vždy bola a je kompatibilná so štandardnými postupmi Európskej únie. Vplyv Svetovej banky a iných zámorských vplyvov spôsobil nemožnosť koordinácie niektorých častí nášho systému sociálneho zabezpečenia s EÚ. V ekonomike sa nám v zásade darilo. Slovensko mávalo najdynamickejšiu rast hrubého domáceho produktu („tatranský tiger“).

Zaslúžený vstup do klubu najbohatších krajín sveta do Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) v roku **2000** Slovensko zaradilo medzi štáty poskytujúce pomoc a nie prijímajúce zahraničnú pomoc. Vznikla slovenská agentúra medzinárodnú rozvojovú

pomoc v čase, keď sme sami mali vnútorné problémy. Opätovné spojenie s Českom v roku **2004** a vystavenie nás potrebe nájsť zhodu s ďalšími členskými štátmi výrazne zmenilo rolu národného štátu. Objem národnej legislatívy sa stal menšinový oproti množstvu európskych zákonov („acquis communautaire“). Voľný pohyb osôb, myšlienok, tovaru, kapitálu, chorôb ovplyvnil všetko v pôvodne relatívne izolovanej slovenskej spoločnosti. V tom istom roku (2004) sme vstúpili do NATO. Uplatňovanie schengenského systému od roku **2008** v podstate odstránilo hranice a Slovensko sa v skutku stalo hraničným štátom mnohých iných štátov, ktoré geograficky vzdialené (Bielorusko, Turecko, Maroko a pod.). Opustili sme národnú menu v roku **2009**, keď už prebiehala veľká globálna finančná kríza. Už len málokto si pamätá, že toto všetko sa udialo iba nedávno. Zrušil sa vízový režim s mnohými krajinami (najvýznamnejšie s USA a Kanadou). Postavenie národného štátu sa znížilo nielen voči nadnárodným celkom odovzdaním časti štátnej suverenity, ale aj prenos právomocí v sociálnej politike na množstvo aktérov, ktorí vznikli (obce, neštátne subjekty a pod.). Čo bude ďalej? Jednotný európsky štát (spočiatku ako federácia), alebo iný vývoj?

Sociálne istoty

Náš základný zákon je ústava. Jeho význam sa výrazne zmenil prijatím množstva medzinárodných a európskych záväzkov, ktoré spravidla majú vyššiu právnu silu ako národná legislatíva. Ústava v čl. 39 garantuje právo občanov na primerané hmotné zabezpečenie v starobe a pri nespôsobilosti na prácu, ako aj pri strate živiteľa. Každému kto je v hmotnej núdzi, dáva právo na pomoc, ktorá je nevyhnutná na zabezpečenie základných životných podmienok. V čl. 40 poskytuje ústava právo na ochranu zdravia. Na základe zdravotného poistenia majú mať občania právo na bezplatnú zdravotnú starostlivosť a na zdravotnícke pomôcky. Tieto práva tvoria princípy sociálnej práce ako ľudsko-právnej profesie.

Demografická revolúcia

Tieto práva sú dnes často spochybňované a ohrozované. Za dôvod tohto prístupu sa často uvádza tzv. starnutie obyvateľstva. Že ľudia žijú dlhšie je dar. Problém starnutia spočíva v zmenenej miere rodivosti (fertility). Celý svet v podstate z dôvodu demografickej revolúcie sa dostal, resp. dostáva do stavu vymierania ľudskej spoločnosti. Ako náhle miera fertility klesne pod záchovnú mieru 2,1 dieťaťa na ženu, nastáva katastrofa. V roku 1955 ju ako prvé dosiahlo Japonsko. V roku 1980 Česko a v roku 1989 Slovensko. Táto premena postihuje celý svet. Končí sa to Nigériou v roku 2050. V tom období má dôjsť aj k stabilizovaniu počtu ľudí na svete (okolo 9 miliárd). Podľa projekcií má sa na Slovensku znížiť počet obyvateľov

k roku 2050 o 200 tisíc. Aj pri vzatí v úvahu možnej imigrácie. Keďže znižovanie počtu obyvateľov a nízka fertilita je globálny jav, nebude skade vziať, pozvať nových občanov Slovenska a nastane nedostatok pracovnej sily. Predovšetkým to bude v oblasti služieb pre starších ľudí. Zákony demografie jasne hovoria, ak sa pohne fertilitou, trebárs, žeby sa zrazu začali narástol prudko počet narodených detí, zmení sa opäť podiel ekonomicky aktívneho obyvateľstva. A je tu opäť „problém“ udržateľnosti systému sociálneho zabezpečenia a v tom aj dôchodkov (teraz z dôvodu mladnutia). (Hetteš, 2011(a))

Sú isté pozitívne signály v rámci Európy kde nastala zmena v rodivosti. Francúzsko môže byť vzorom. V roku 2009 dosiahlo Francúzsko úroveň 2,0, zatiaľ čo Slovensko 1,4. (Eurostat, 50/2011)

V demografii existuje pravidlo, že počas kríz, vojen sa znižuje počet narodených detí a po vojne býva prudký nárast detí („baby boom“). Súčasná fertilita na Slovensku je však nižšia ako počas slovenského vojnového štátu. Situácia je vskutku vážna a poukazuje na krízu v spoločnosti, na nevhodnú sociálnu politiku a vážne problémy v spoločnosti. Európa je kontinent migrantov. Je však potrebné si zvážiť, komu budeme môcť odovzdať všetko to čo označujeme ako slovenské a kto bude ešte Slovákom.

Zdravie a sociálna práca

Počas rokovania svetovej konferencii venujúcej sociálnej práci a sociálnemu rozvoju v Štokholme v júli 2012 lord Michael Marmot, predseda komisie pre sociálne determinanty zdravia Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) a profesor epidemiológie skonštatoval, že zdravotné rozdiely vyplývajú zo sociálnych rozdielov. Zdravie je preto problémom aj pre sociálnu prácu. Pokiaľ štát nevenuje tejto otázke primeranú pozornosť, zdravie a spokojnosť občanov klesá. Uviedol aj príklad Slovenska, ako krajiny s osobitne nedostatočnou pozornosťou voči sociálnej oblasti, čo spôsobuje následne vysokú úmrtnosť. (Stuckler, Basu., McKee, 2010)

Slovensko patrí v európskom meradle k slabším krajinám aj pokiaľ ide o šancu detí nebyť diskriminované v materiálnej oblasti, vo vzdelávaní a v zdravotnej opatere. Na Slovensku máme na základe tohto poznania nízku vnútro spoločenskú solidaritu.

Sociálne neistoty, nezáujem spoločnosti a štátu o zdravie spôsobuje aj nízka šanca prežitia staroby v dobrej kondícii. Podľa Európskeho štatistického úradu (Eurostat, 60/2012) na Slovensku majú občania nádej zdravej staroby (bez odkázanosti na sústavnú pomoc) v priemere iba 3 roky po dosiahnutí 65 rokov. Pričom ženy sú na to na Slovensku horšie, oproti

prevažujúceho kratšiemu zdravému vyššiemu veku u mužov v Európe. Toto je temer o 6 rokov menej ako je obvyklé v rámci Európskej únie alebo v Bulharsku. Bulharsko pritom relatívne ekonomicky zaostáva za Slovenskom.

Na zdravie občana výrazne vplýva spokojnosť so životom. Nárast šťastia spokojnosti znižuje pravdepodobnosť vzniku radu chorôb. Podľa šetrenia Organizácie pre hospodárku spoluprácu a rozvoj v Paríži (Better Life Index, 2011) slovenská spoločnosť patrí k najmenej spokojným populáciám. Horšie je na tom už len Estónsko, Ruská federácia a Rusko. Index spokojnosti univerzity v Leicester v roku 2006 umiestnil Slovensko na 129 miesto spomedzi 178 krajín (prvá krajina je najspokojnejšia). Ak uznáme úlohu sociálnej práce v problematike zdravia obyvateľstva, tak musíme uznať aj jej podiel na zdravotných neudoch. Zlá sociálna situácia, nespokojnosť, nedostatok sociálnych a zdravotných pracovníkov je toho príčinou.

Nezamestnanosť a sociálna práca

Na Rade ministrov práce, sociálnych vecí, zdravotníctva a ochrany konzumentov (EPSCO) v Bruseli v tomto roku vo februári bol predložený dokument o dopadoch krízy. Je tam aj odporúčanie pre navýšenie počtu „bielych povolání“ (zdravotníctvo a sociálne služby) na Slovensku, ako prostriedku zníženia vysokej nezamestnanosti. Je zrejmé, že by to malo pozitívny vplyv aj na zdravie občanov. Slovensko má v porovnaní s ostatnými členskými krajinami Európskej únie nízku zamestnanosť v tejto sfére.

Michael Marmot sa venoval aj nezamestnanosti a jej sociálnym dopadom. Podľa jeho poznatkov nárast nezamestnanosti o 1% spôsobí nárast počtu samovrážd až o 0,8% a rovnako aj vrážd o 0,8%. Preto tvrdenie o nezamestnanosti ako nutnom zle v záujme udržania flexibility a dynamiky hospodárstva v tomto svetle vyznievajú vskutku asociálne.

Slovensko má dlhodobo vysokú nezamestnanosť a všeobecne najvyššiu mieru dlhodobej nezamestnanosti. Podstata slovenskej ekonomiky postavenej na „lacnej“ pracovnej sile a slabej sociálnej sfére má preto svoju daň v chorobnosti, v najkratšej dĺžke zdravej staroby, nespokojnosti so životom na Slovensku a v kratšej dobe dožitia. Predbehli nás mnohé nedávno ešte rozvojové štáty. Ako uviedol Michael Marmot problémy a rozdiely v zdraví nie sú nevyhnutné a neriešiteľné. Je nato potrebná spravodlivá spoločnosť pre nás a pre naše deti.

Solidarita v spoločnosti a v štáte

Slovensko dosiahlo podľa merania v hrubom domácom produkte výrazné úspechy. Podľa hodnotenia Európskeho štatistického úradu (Eurostat, 97/2012) sme dosiahli úroveň 73%

priemeru EÚ v HDP na osobu a pri zohľadnení kúpnej sily sme sa vyrovnali Česku. Podľa augustového šetrenia Európskeho štatistického úradu (Eurostat 35/2012) priemerný príjem na osobu na Slovensku už predbehol Česko. Problém na Slovensku je však v tom, že rast ekonomiky nekorešponduje s rastom blahobytu všetkých. Toto skonštatoval Joseph Stiglitz vo či Slovensku v správe o kríze. Na rade EPSCO vo februári 2012 tiež bol predložený dokument o prehlbujúcej priepasti v slovenskej spoločnosti. Bohatí na Slovensku počas krízy ešte viac zbohatli a chudobní sa stali chudobnejší. J. Stiglitz aj EPSCO uvádzalo, že ide o výnimku idúcu proti trendu v Európe.

Priemerná hodinová mzda na Slovensku je 8 € a v EÚ je to 23€. To je asi 30%, ale v ekonomickej sile Slovensko dosahuje 73% úrovne HDP na osobu priemeru Európskej únie. Niektorí musia pochopiteľne dosahovať neprimeraný a sociálne nespravodlivý zisk. (Eurostat 63/2012)

Slovensko je charakterizované vysokou opustenosťou a nízkou solidaritou medzi životom starších a ostatných generácií (Social Participation and Social Isolation, 2010). Príčinou je aj vysoká nezamestnanosť mladých a následný nárast diskriminácie starších (ageizmus) v práci a vytlačanie z trhu práce ani nie 50-ročných. Subjektívny názor Slovákov na dobu, kedy začína staroba je oveľa nižší ako je bežné v Európe.

Solidarita, kohézia, inkluzívny rast sa má uplatňovať aj v regionálnom rozvoji. Slovensko je príklad nekohézie v regiónoch. Bratislavský samosprávny kraj dosiahol úroveň 178% priemeru EÚ v HDP na obyvateľa (Eurostat, 38/2012). Je to piate miesto v EÚ. Je to viac ako Paríž, Praha a Viedeň. Ale zato máme samosprávne kraje s úrovňou pod 50%.

Primerané starobné zabezpečenie

Prekrúcanie faktov, skrývanie zákonitostí demografie a zneužívanie výsledkov hospodárskeho rastu ovplyvňuje neustále zmeny v systéme starobného dôchodkového zabezpečenia. Európska únia sa nedostatočne venovala príprave nových členských krajín, nedostatočná spoločná politika spôsobila vstup krajín do EÚ s nekompatibilnými systémami starobného zabezpečenia postavených v rozpore so základnými princípmi –predovšetkým solidarity. V období keď OECD uvádzalo, že postačí urobiť určité parametrické zmeny a systém dôchodkov bude stabilizovaný na dlhú dobu, sa prišlo k privatizácii staroby. Stačí si porovnať čo sa neudialo v Čechách a čo sa udialo na Slovensku. Neustále zmeny zneisťujú životné istoty ľudí. Súčasný stav vytvorenia slabého základného systému tzv. prvého piliera vytvára predpoklad nižších príjmov starobe oproti dnešnej generácii

dôchodcov. Experiment so sporením, ktorý je aj pri 4% odvodov solidárne neodôvodniteľný, neposkytuje pri svojej hazardnej podstate záruku. Nepoistný princíp tohto tzv. druhého piliera nie je v súlade s postupmi Medzinárodnej organizácie práce. Napr. v Argentíne aj pod vplyvom dokonaných samovrážd pred parlamentom, tento systém zrušili. Podobne sa udialo v štátoch ktoré nám boli nových členských krajinách vzorom. Sme krajina s najslabšou korekciou súkromného systému. Povinnosť vstupu do tohto rizikového podnikania spôsobuje, že mladí ľudia pri svojej krátkozrakosti a relatívnej komplikácie výstupu, nevystúpia. Pokiaľ bol vstup dobrovoľný konali presne naopak. (Hetteš, 2011(b))

Starobný dôchodkový systém pôsobí neinkluzívne. Vytvára skupinu osôb (starších) ako osobitnú skupinu s paternalisticky určenými potrebami. Navyše dôchodcovia nebudú mať podiel na výsledku svojej predošlej práce z dôvodu zmeny pravidiel valorizácie dôchodkov. Predpokladaný nárast miezd ich bude jednoznačne poškodzovať.

Slovensko bude mať čoskoro zásadný problém s ľuďmi vo vyššom veku bez adekvátneho dôstojného príjmu v starobe. Systém nepodnecuje sa finančne pripravovať na starobu a skôr odrádza tak konať. (Hetteš, 2012(b))

Záver

Sociálnu práca čaká množstvo práce v súvislosti so zneistením sociálneho zabezpečenia. Bude nedostatok sociálnych pracovníkov. Slovensko nebude mať zdroje na ich doplnenie zo zahraničia. Pretrváva nedostatočná pozornosť rozhodovacej zložky spoločnosti predovšetkým pri delbe finančných prostriedkov v štátnom rozpočte. Dobrovoľníctvo, svojpomoc a iné formy v oblasti sociálnych služieb nemôže úplne saturovať potreby aj po ich možno rozvoji. Je nutné primerane prispôbiť k tomu aj systém vzdelávania v odbore sociálna práca.

Zoznam bibliografických odkazov

Monografia

[1.] HETTEŠ, Miloslav. 2011(a). *Starnutie spoločnosti*. Bratislava : VŠZSP sv. Alžbety, 2011. 192 s. ISBN 978-80-8132-031-6

Časť z monografie

[2.] HETTEŠ, M., 2011 (b): The Slovak Republic. National Report, s. 267 – 304, In: Pension Reform in Central and Eastern Europe, ILO, Budapest, 2011, 366 s., ISBN 978-92-2-125639-7

Článok v časopise

- [3.] HETTEŠ, M., 2012 (a): Sociálna práca a sociálny rozvoj. In: Prohuman (odborný internetový časopis - sociálna práca, psychológia, pedagogika, sociálna politika, zdravotníctvo, ošetrovateľstvo), 25. júl 2012, Bratislava, ISSN 1338-1415, <http://www.prohuman.sk/socialna-praca/svetova-konferencia-o-socialnej-praci-a-socialnom-rozvoji>
- [4.] STUCKLER, D., BASU, S., MCKEE, M., 2010: Budget crises, health, and social welfare programs. *British Medical Journal*, 10 July 2010; s. 77 – 79, Volume 340:3311)

Webové stránky

- [5.] *Better Life Index*, OECD, Paris, 2011, <http://www.oecdbetterlifeindex.org/>
- [6.] *GDP per capita in the Member States ranged from 45% to 274% of the EU27 average in 2011*, Eurostat News Release, 97/2012 - 20 June 2012
- [7.] *Health in the EU27 in 2010 At the age of 65, both women and men are expected to live a further 9 years in a healthy condition. Health in the EU27 in 2010*, Eurostat News Release, 60/2012 - 19 April 2012, 2 s.4
- [8.] HETTEŠ, M., 2012 (b): „Pension Crisis in Slovakia“; http://www.rewi.uni-jena.de/rewimedia/Downloads/LS_Eichenhofer/EISSWorkshop/2012_Hettes_Erkner.pdf
- [9.] *Labour costs in the EU27 in 2011 Hourly labour costs ranged between €3.5 and €39.3 in the EU27 Member States*, Eurostat News Release, 63/2012 - 24 April 2012, 3 s.
- [10.] *Latest figures on the demographic challenges in the EU*, Demography Report 2010, Eurostat News Release, 50/2011 - 1 April 2011, 5 s.
- [11.] *Income per capita varied by 1 to 4 across EU countries*, Eurostat News Release, August 2012, 35/2012
- [12.] *Regional GDP per capita in 2009: seven capital regions in the ten first places*, Eurostat News Release 38/2012, 13 March 2012, 7 s.
- [13.] *Social Participation and Social Isolation*, Eurostat, 2010, 50 s., ISSN 1977-0375

Kontakt

Miloslav Hetteš, doc. RNDr. CSc.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety

Palackého č. 1, P.O. Box 104, 810 00 Bratislava

E-mail: mhettes@gmail.com

European Economic Crisis: Effects in Romania, Czech Republic, and Hungary

Stephanie HILL

Abstract

The economic crisis has hit Europe hard. The impact of the crisis on healthcare systems threatens the quality of services provided to patients. This paper will examine the effects of the economic crisis on three countries: Romania, the Czech Republic, and Hungary. The effects will focus on the financial sustainability of healthcare organizations, government funding of healthcare and government budgets, the demands on the healthcare workforce to reduce costs, and the increased costs of healthcare on individual patients. Lastly, this paper will review best practices and make recommendations on how to sustain the healthcare systems in these countries after the changes caused by the economic crisis.

Presenter

Stephanie Hill

MHA Student

Department of Health Administration & Human Resources

The University of Scranton

417 McGurrin Hall

Scranton, PA 18510

Tele: 301-873-4695

E-mail: Stephanie.hill@scranton.edu

Negatívne dopady nízkeho sociálneho kapitálu na praktický život chudobnej rómskej rodiny

Negative impacts of low social capital on practical life of Romany family

Lenka Jalilah HRUŠKOVÁ

Abstrakt

Príspevok prezentuje výsledky aktuálneho terénneho výskumu, pozostávajúceho z trojmesačného zúčastneného pozorovania a voľných, štruktúrovaných a pološtruktúrovaných rozhovorov v segregovanej rómskej osade Letanovce v okrese Spišská Nová Ves. Poukazuje na vážne dôsledky pretrvávajúcej chudoby a znemožnenej sociálnej inklúzie na každodenný život mnohopočetnej chudobnej rómskej rodiny, na deformácie rodinných interakcií a výrazné oslabenie sociálneho kapitálu.

Kľúčové slová

chudoba, rómska rodina, sociálna exklúzia, sociálny kapitál, sociokultúrny hendikep

Abstract

The paper presents the results from a live field research that consists of a three months lasting observation and free indirect, structured and semistructured discourses in the segregated Romany settlement Letanovce in the district of Spišská Nová Ves. The paper deals with serious consequences of ongoing poverty and disabled social inclusion in the practical life in a multiplex Romany family, in deformity of family interactions and in clear weakening of the social capital.

Key words

poverty, Romany family, social exclusion, social capital, socio-cultural handicap

V Slovenskej republike žije jedna z najpočetnejších rómskych menšín v Európe. Pri ostatnom sčítaní obyvateľstva v máji roku 2011 sa k rómskej národnosti prihlásilo 105 738 obyvateľov, čo predstavuje 2 % z celkového počtu trvale bývajúcich obyvateľov Slovenskej republiky. [1] Odhady skutočného počtu príslušníkov rómskej populácie sú však podstatne vyššie. Podľa odhadov predstaviteľov miestnej samosprávy a rómskych lídrov žije na Slovensku približne 420 000 až 500 000 Rómov, čo percentuálne predstavuje podiel 7,8 až 9,3 % z celkového počtu trvale bývajúcich obyvateľov SR. [2]

Rómovia sú po príslušníkoch maďarskej národnosti druhou najpočetnejšou národnostnou minoritou na Slovensku. V dôsledku vysokej pôrodnosti Rómov je možné predpokladať, že ich podiel bude v nasledujúcich rokoch stúpať. Podľa demografických odhadov by sa

Rómovia pri zachovaní súčasného trendu mohli do roku 2060 stať väčšinou populáciou na Slovensku. [3]

Chudoba rómskej rodiny vyúsťujúca do sociálnej exklúzie

V ekonomicky vyspelejších regiónoch je situácia Rómov vo všeobecnosti priaznivejšia. Úroveň chudoby v rómskych osadách v jednotlivých regiónoch úzko súvisí so stupňom etnickej integrácie či segregácie. Podmienky v osadách, v ktorých žijú výlučne rómske rodiny, sú podstatne horšie ako podmienky v integrovanejších komunitách. Najviac segregované a geograficky izolované osady sú súčasne ekonomicky a sociálne najzaostalejšie. V takmer všetkých segregovaných osadách sa miera nezamestnanosti blíži k sto percentám. [2]

Hlboký prepád chudoby rodín v separovaných a segregovaných Rómskych osídleniach veľmi rýchlo vyústi do sociálnej exklúzie, teda do obmedzeného prístupu k pracovným príležitostiam, vzdelaniu a verejným službám. Toto znevýhodnenie a nemožnosť plne participovať na živote spoločnosti má ekonomickú, sociálnu, politickú a kultúrnu dimenziu.

Obmedzená (niekedy takmer žiadna) sociálna interakcia medzi Rómami a Nerómami spolu so vzájomným nepochopením sa a neschopnosťou či neochotou spoznať myslenie a postoje druhej strany vedú k zlyhávaniu ľudského faktora – k negatívnym predsudkom na oboch stranách s následným zhoršením vzťahov medzi Rómami na jednej strane a úradníkmi miestnych samospráv a poskytovateľmi sociálnych služieb na druhej strane. Tieto limity, výrazne charakterizujúce život rodín z chudobných separovaných a segregovaných rómskych osád, sa v konečnom dôsledku premenia na vážny sociokultúrny hendikep, prameniáci v odlišnosti. Jeho dôsledkom je výrazne obmedzená (v krajnom prípade vylúčená) sociokultúrna interakcia nositeľa hendikepu so spoločnosťou, v ktorej žije. Ide predovšetkým o problém odlišnej, prípadne nulovej socializácie.

Nízky sociálny kapitál chudobných rómskych rodín a jeho dôsledky

Predmetom nášho výskumu sú rómske rodiny žijúce v sociálnej exklúzii v chudobnej segregovanej rómskej osade vzdialenej necelé tri kilometre od obce Letanovce v časti Slovenského raja Letanovský mlyn. Rodiny žijú v zrubových chatrčiach, ktoré z hľadiska majetko-právneho tvoria ilegálnu osadu, bez elektriny, vodovodu a kanalizácie.

Strach z toho, že človek zostane sám, bez najbližšej rodiny, je prirodzený a vlastný každému jedincovi, bez ohľadu na etnickú príslušnosť. No v rodinách našej cieľovej skupiny veľmi intenzívne vnímame skutočnosť, ktorá sa vymyká zo všeobecného priemeru a tou je

umocnenie ich strachu zo samoty podložené faktom, že by sa nedokázali/nemohli spoľahnúť na pomoc či podporu ľudí mimo okruhu najbližšej rodiny. Všetci naši participienti sú mimoriadne fixovaní na svojich manželov/manželky, životných partnerov/partnerky a na deti, prípadne vnúčatá aj preto, že nemajú v osade blízkych priateľov, ani v širšom príbuzenstve ľudí, ktorým by mohli plne dôverovať a spoľahnúť sa na nich. Ak pod pojmom „sociálny kapitál“ chápeme systém interpersonálnych vzťahov a noriem a systém inštitúcií, ktoré určujú kvalitu a kvantitu sociálnych interakcií dotknutých jedincov, potom sociálny kapitál chudobných rómskych rodín je veľmi nízky. Pre väčšinu z nich je najdôležitejšou inštitúciou ich najbližšia rodina a dôvera k vonkajším inštitúciám je v osadách poznačených sociálnou exklúziou a sociokultúrnym hendikepom nízka, alebo žiadna. Najvyššia rodina funguje ako uzavretý kruh ľudí, ktorého členovia si navzájom pomáhajú.

Zafixovaný sociokultúrny hendikep spolu s nízkym sociálnym kapitálom sú základnou prekážkou sociálnej mobility. Miera sociálnej mobility chudobných rómskych rodín je výrazne limitovaná. Ich šance zmeniť svoj sociálny status vlastným úsilím sú v daných podmienkach minimálne.

K prehlbovaniu sociokultúrneho hendikepu výrazne prispievajú stereotypy a predsudky, ktoré určujú charakter vzťahov medzi rómskou rodinou žijúcou v exklúzii a príslušníkmi majority. Takýto sociálny kontakt je poznačený neadekvátnou vzájomnou percepciou (s nulovou apercepciou) a neadekvátnym hodnotením – prejavujú sa na oboch stranách. V tomto prípade nemožno jednoznačne povedať, či je tento jav príčinou alebo dôsledkom nízkeho sociálneho kapitálu. Na základe našich pozorovaní si dovoľujeme tvrdiť, že ide o obojsmerný proces.

Všetci naši participienti hovoria o svojej túžbe po lepšej budúcnosti, lepšom živote, dobrom zdraví, o tom, že by chceli zabezpečiť kvalitný život svojim deťom. Napríklad tridsaťosemročná Gizela (pozn.: mená našich participientov boli z dôvodu ochrany ich osobnej identity zmenené) (vdova, dve dospelé deti, žije so synom a jeho rodinou v jednej chatrči, nezamestnaná, nikdy nepracovala) by chcela byť zdravá a dostať sa z osady, lebo tam nemá vodu, je tam špina, zlý život. Tridsaťtriročná Rita (s partnerom má sedem detí, je na materskej dovolenke) by chcela, podobne ako Gizela, len to najlepšie, presťahovať sa do novej osady s elektrinou a vodou. Či sa jej to podarí, nevie. Dvadsaťštyriročný Roman (žije s manželkou a dvomi deťmi, je zamestnaný ako asistent terénneho sociálneho pracovníka) chce, aby jeho deti vyrastali inak ako on s manželkou. Aby videli aj niečo iné, ako je život v osade. Chce, aby aj jeho deti, tak ako deti Nerómov, žili v budúcnosti samostatne a išli von, do sveta. Laco (štyridsaťšesťročný, ženatý, má šesť detí – najmladšie má dva mesiace a najstaršie trinásť

rokov – v minulosti pracoval ako asistent terénneho sociálneho pracovníka) sa vyjadril, že by chcel zmeniť život svojím deťom, keď už jeho rodičom sa jeho život nepodarilo zmeniť.

Každá nová generácia, ktorá sa narodí a vyrastie v segregovanej osade, automaticky opakuje návyky a celkový životný štýl svojich rodičov a starých rodičov. Zacyklení v takomto stereotypе nenadobudnú schopnosť zmobilizovania vlastných síl ku konkrétnej, vlastnému životu prospešnej zmene (tu nemožno hovoriť o strate či otupení schopnosti uvedomovania si vlastných negatívnych stereotypov, pretože prvotne nedochádza k jej získaniu). Ich sila spočíva v jednote chudoby a mizérie, v ktorej sa všetky rodiny bez rozdielu nachádzajú. Hoci si niektorí uvedomujú, že zmena by ich životu prospela, nie sú schopní čokoľvek pre ňu urobiť, pretože takýto život, hoci na veľmi nízkom leveli, je pohodlnejší. Vynaloženie akejkoľvek námahy smerom k akejkoľvek zmene je nepredstaviteľné. Tí, ktorí dostanú možnosť presťahovať sa do lepšej lokality s obydľím s dostupnosťou energií, nebudú schopní platiť nájomné a poplatky za energie, pretože so zmenou životného priestoru nedôjde paralelne k zmene životných návykov. Staré životné návyky ich uvrhnú späť do zlých životných podmienok, v akých boli aj predtým. Štyridsaťročný Milan (ženatý, dve deti, asistent terénneho sociálneho pracovníka v komunitnom centre), ktorý žije v osade dvadsať rokov, to vyjadril doslova takto: „*Sú spokojní s tým, čo majú. Žijú skromne, ale chceli by sa mať lepšie. Ale nemôžu pre to spraviť nič, lebo sa ocitli v takej situácii, za ktorú nemôžu. (...) Ak by ich rodičia pre to niečo spravili, ale ešte skôr, keď bola nejaká možnosť, šanca sa odtiaľto vymaniť, bolo by to iné. Ale teraz je to bludný kruh.*“ Ich túžba po lepšej budúcnosti je síce veľká, ale nie dosť silná natoľko, aby v nich dokázala podmieniť uchopenie adekvátnych stratégií, vedúcich k vytúženému cieľu. Ich spoločné povedomie o tom, že všetci v osade sú na tom rovnako zle a že zároveň všetci majú na to rovnaký názor ich posúva do pasivity z pohodlnosti a spoločnej neochoty hľadať riešenia, lebo takto je to jednoduchšie. Ich spoločný osud (súčasný i budúci – tak ako ho všetci rovnako vnímajú) im dáva pocit relatívnej sily a kompaktnosti, čo zároveň pôsobí ako psychologická náplast na spoločné/rovnaké bolesti života. Prispieva k tomu aj ich kultúrna paranoja, teda všeobecná nedôvera a strach z kultúry majority, ich silné zameranie na otázku príslušnosti k vlastnej etnickej skupine, zvýšená citlivosť ku skutočnej, ale aj zdanlivej diskriminácii, zvýšená citlivosť k neverbálnym prejavom a ich prípadnému rozporu s obsahom reči Nerómov pri komunikácii [4], čo sa premieta do ich strachu, ktorý pociťujú vo chvíli, keď musia vykročiť z vlastného prostredia osady medzi majoritu.

Muži, ktorí boli v rómskych rodinách minulých generácií živiteľmi rodín, sa v súčasnosti spoliehajú na to, že dokážu prežiť aj bez práce, vďaka dávkam v hmotnej núdzi vyplácaným všetkým členom rodiny. Napriek tomu, že majú konkrétnu predstavu, ako by si zarobili peniaze, keby zostali bez rodiny, nie sú schopní urobiť minimum pre to, aby podobný scenár uviedli do života za súčasného statusu, čím by zvýšili životnú úroveň sebe, manželke/partnerke a deťom.

V rozhovoroch s našimi participientmi v segregovanej rómskej osade pri Letanovciach sme sa ich pýtali na to, kedy naposledy poslúchli niekoho, kto im kázal, čo majú robiť, ako sa majú zachovať. V odpovediach by sme očakávali zmienky o vajdovi, ktorý je v predstavách majority osobnosťou, ktorú všetci Rómovia v osade bezpodmienečne poslúchajú. Takúto autoritu by sme dnes v osadách hľadali márne. Je pravda, že počas našich návštev segregovanej osady registrujeme prítomnosť zopár jednotlivcov, ktorých ostatní rešpektujú, no tento rešpekt je oklieštený na veľmi úzky okruh zopár rodín, takže uznávanie týchto autorít nemôžeme zovšeobecňovať na celý sociokultúrny kolektív segregovanej osady. Ide o tri osoby s prirodzeným rešpektom, ktorý si vo svojom okolí získali svojou múdrosťou a schopnosťami získanými vďaka absolvovaným kurzom a školeniam (prostredníctvom komunitného centra).

Namiesto jednotlivca dávajúceho príkazy, ktoré ostatní nekriticky prijímajú, funguje v rodinách, žijúcich v osade fenomén, ktorý môžeme označiť ako „všeobecné povedomie“ a ktorý plní rovnakú funkciu ako kedysi vajda. Väčšina rodín sa tomuto všeobecnému povedomiu podriaďuje a drží sa ho. Môžeme to označiť ako stav, v ktorom sa jednotlivci vzdávajú svojej vedomej osobnosti a v duchu všeobecne platného povedomia upadajú do výraznej pasivity a ľahostajnosti. Táto pasivita a ľahostajnosť im zastierajú oči pred prípadnými výzvami či príležitosťami, ktoré by mohli ich život zmeniť pozitívnym smerom, akokoľvek po takejto zmene túžia. Toto všeobecné povedomie osady v sebe zahŕňa presvedčenie o tom, že pracovať/hľadať si prácu nemá zmysel; že všetci sme takí chudobní, že nikto a nič nám nedokáže pomôcť; že štát sa o nás nevie adekvátne postarať; že sociálny systém je nastavený nespravodlivo, diskriminačne voči Rómom; že majorite sa neoplatí dôverovať; že život bude stále horší, nech by sme urobili čokoľvek; že deti si aj tak urobia, čo budú chcieť; že to, čo je medzi nami jedinečné a prejavuje vlastnú, odlišnú vôľu, treba okamžite potlačiť, potrestať...

Berúc do úvahy životnú situáciu, v ktorej sa nachádzajú rodiny s nízkym sociálnym kapitálom, neprekvapuje nás každodenná jednotvárnosť, súvisiaca s nulovými podnetmi a príležitosťami na činnosti, ktoré by vybočovali z každodenného nudného stereotypu. Ženy sa

starajú o domácnosť a o deti, muži chystajú drevo a chodia po vodu do studne. Preto niet čo plánovať na zajtra, ani na budúci týždeň, či na jeseň, zimu. Členovia týchto rodín žijú zo dňa na deň a reflektujú len to, čo cítia/necítia dnes.

Pri posudzovaní tohto aspektu života rómskych rodín z nášho výskumného súboru treba vychádzať z dvoch základných rovín: tou prvou je ich aktuálna situácia (chudoba, sociálna exklúzia, sociokultúrny hendikep, nízky sociálny kapitál, nízka vzdelanostná úroveň), ktorá z pochopiteľných dôvodov neposkytuje adekvátne príležitosti na reflektovanie akýchkoľvek impulzov súvisiacich s budúcnosťou. Na druhej strane však vidíme, že v tejto sociokultúrnej skupine existujú aj jedinci (a ich najbližšie rodiny), ktorí si aj napriek aktuálnej životnej situácii dokážu robiť plány do budúcnosti a zakomponovať ich do tvorby vlastných životných stratégií. Možno povedať, že ide o jednotlivcov, ktorí sa dokážu vymaniť spod vplyvu všeobecného povedomia osady, ktoré utlmuje zmysly a vedomie väčšiny tam žijúcich Rómov. Počas zúčastneného pozorovania sme si uvedomili, že hoci niektorí Rómovia vnímajú týchto jedincov istým spôsobom ako „osobnosti“ (tu máme na mysli výlučne segregovanú osadu!), ku ktorým si chodia po radu a pomoc, nie sú schopní vnímať ich ako pozitívne vzory v tvorbe vlastných životných stratégií. Dovoľujeme si, žiaľ, tvrdiť, že v horizonte najbližších rokov to ani inak nebude.

Deväťdesiat percent osôb, ktorých sme sa pýtali na ich názor na to, či sa vláda snaží zlepšiť situáciu Rómov v osadách sa vyjadrilo, že Rómom sa žilo podstatne lepšie v socialistickom režime. Naši participienti spájajú bývalý socialistický režim s dostatkom pracovných príležitostí, relatívne dostupnou bežnou zdravotnou starostlivosťou a ďalšími výhodami (subvencované spotrebné tovary, energie, komunálna vybavenosť). Tieto socialistické istoty im revolúcia v roku 1989 vzala. Vinu za súčasnú chudobu, nízky životný štandard, nezamestnanosť, nízku úroveň vzdelanosti pripisujú súčasnému politickému režimu.

Laco: *„Vláda nám nepomáha. Nie. Tam, kde žijú Rómovia v menšej chudobe, tam vláda pomáha, ale v letanovskej osade nie. Keď sem k osade príde vládne auto, urobí kolečko a odíde. Do osady nikto ani nevstúpi.“*

Všeobecná nespokojnosť Rómov s ich životným štandardom v nich potenciuje negatívne emócie namierené voči súčasnej vláde a majoritnej spoločnosti ako takej. Ich animozita stojí na platforme neexistencie jednoduchej a krátkej cesty k stavu, v ktorom by sa vo svojej hmotnej orientácii okamžite vyrovnali majorite. Ako uvádza Horňák [4], ich uspokojovanie potrieb má nasledovnú gradáciu: fyzické, citové, pracovné a nakoniec intelektové. Príslušníci

majority môžu robiť čo chcú, všetko je vyložené tak, ako by to pramenilo z neotrasiteľnej zlovoľe, z predpojatého úmyslu voči Rómom.

Počas našich návštev rodín v rómskej osade sme sa s ich členmi rozprávali aj na tému slobody. Tí participienti, ktorí sa vyjadrili, že sa cítia slobodní, prežívajú svoju slobodu ako stav, v ktorom sú absolútne odbremenení od akýchkoľvek záväzkov, povinností a zodpovednosti – voči sebe, svojej rodine, vlastnému sociokultúrnemu kolektívu i spoločnosti/majorite. Žijú vo svojom vlastnom mikrosvete, do ktorého nie sú ochotní zvonka nikoho vpustiť a zároveň nepotrebujú z neho vykročiť von, do reality života. Ich mikrosvet je hyperrealitou, ktorá je „jedinečná“ v tom, že nie je – ako by sa očakávalo – kreovaná z konkrétnych predstáv a túžob, ale z toho, čo sa do nej prepadlo v dôsledku ich pasivity. Keď sa pozrieme bližšie na obsah tejto hyperreality, zistíme že je prázdna. Taký je aj ich život a v konečnom dôsledku aj ich sloboda. Veď čo iné môže priniesť pasivita, ak nie prázdnotu? Tu dochádzame k bodu, v ktorom sa zvykne hovoriť, že všetko je relatívne, teda aj takáto sloboda. Dôkaz prichádza vo chvíli, keď je ich hyperreálna sloboda konfrontovaná s reálnym životom tam vonku, za hranicami ich mikrosveta. Pretože tieto hranice sú identické s hranicami, kde sa začína krutá pravda ich sociokultúrneho hendikepu.

Druhá skupina participientov odpovedala na naše otázky týkajúce sa ich osobnej slobody podobne, ako napríklad Rita, ktorá si nemôže robiť to, čo chce. Musí sa prispôsobovať partnerovi a deťom. Okrem najbližšej rodiny ju obmedzuje Boh. O chvíľu neskôr povedala, že v slobode jej nebráni nikto, nikdy sa nemusela nikomu prispôbiť, vždy sa rozhoduje sama za seba. Ani Laco sa necíti slobodný, pretože nemá toľko peňazí, koľko by potreboval. Nemôže si robiť, čo chce. Podľa neho je nespravodlivé, keď poslanec má vysoký mesačný plat (jemu by poslanceký plat vystačil na tri mesiace), okrem toho má ďalšie výhody, spojené s funkciou. To, že poslanec má vzdelanie, prax, skúsenosti a zodpovednosť nie je pre Laca rozhodujúce: „*Na tom nezáleží. Aj ten poslanec potrebuje žiť, aj ja potrebujem žiť, tak isto ako on.*“ Porovnáva súčet platov poslancov a členov vlády so súčtom dávok v hmotnej núdzi. Výrazný nepomer by sa podľa neho mal vyrovnáť tak, že by sa obe sumy zráтали a rozdelili na dve polovice. Okrem toho by všetci mali dostávať rovnaké dôchodky. V slobode Lacovi bráni zlá finančná situácia a chudoba. Táto druhá skupina participientov, ktorí prehlasujú, že sa necítia slobodní, že sú obmedzovaní, že za nich rozhodujú iní, je charakteristická pomerne častou diskrepanciou v jednotlivých výpovediach. Je to preto, lebo títo jedinci nemajú dosiaľ vytvorenú základnú predstavu o pojme sloboda a na otázky odpovedajú intuitívne a impulzívne, na emotívnej, nie racionálnej báze. V ich odpovediach sa veľmi výrazne zrkadlia dva

aspekty. Tým prvým je ich hodnotový rebríček, respektíve rebríček uspokojovania potrieb, v ktorom je na prvom mieste hmotná orientácia [4], od ktorej sa odvíja aj ich vlastné vnímanie osobnej slobody. Druhým aspektom je zastreté individuálne vedomie, ktoré nie je schopné pozitívnych konotácií v kontexte vlastnej spoločnosti, sociálneho systému a majority, lebo tá „sleduje len vlastné záujmy na ich úkor“. Tento jav môžeme označiť aj ako krajný individualizmus.

Pri otázke: Čo by ste vy osobne chceli urobiť pre lepšiu budúcnosť svojej rodiny, svojej osady, svojej krajiny? boli niektorí participienti prekvapení, že oni by mali urobiť niečo pre lepšiu budúcnosť kohokoľvek. Argumentujú síce tým, že keby mali prácu, žilo by sa im lepšie, ale prácu si aktívne hľadať nejdú. Sedia doma a čakajú, respektíve nič nerobia. Mária (dvadsaťtri rokov, vydatá, dve deti, na materskej dovolenke): *„Keby nám dali robotu, tak to by sme boli radi. Ale keď nám nič nedajú, tak my nič nemôžeme robiť.“* Milan si myslí, že je potrebné zlepšiť medziľudské vzťahy medzi Rómami v osade. Vychádzajú spolu síce dobre, ale len do chvíle, kedy nastane konkrétny problém, zvada – vtedy okamžite zabudnú na akékoľvek kamarátske vzťahy či rodinné väzby a každý si bezohľadne a tvrdo háji svoj záujem. Ako by sa to dalo zmeniť, prípadne čo by on pre to mohol urobiť, nevie. Gizela nie je schopná urobiť nič, lebo ju determinuje finančná nesolventnosť. Roman: *„V osade už nikto život nezmení. Lebo starí ľudia naučili svoje deti žiť tak, ako aj teraz žijú. Nie dobre. Ten naučený spôsob života nie je dobrý. Neučia ich rozmýšľať, nevedia rozmýšľať dopredu, ale dozadu. Keď ráno vstávajú, nemyslia na nič. Nič ich netrápi, nič nepotrebujú riešiť. Ja keď ráno vstávam, rozmýšľam, ako sa dostať preč z osady. (...) Mohlo by sa niečo zmeniť. Možno. Keby sa presťahovali do novej osady. Ale ak aj tam budú robiť to isté čo v Letanovciach, nemajú nádej k lepšiemu životu. Oni sami musia chcieť.“* Laco by chcel zlepšiť životnú úroveň svojej rodiny tak, že by si našiel robotu. Pri slovíčku „by“ jeho konštatovanie končí.

Všetci naši participienti hovoria doma výlučne po rómsky. Aj so školopovinnými deťmi, ktoré majú v školskom prostredí v dôsledku jazykovej bariéry vážne adaptačné problémy. Roman použil na ospravedlnenie argument, že aj keď so svojím synom hovorí doma po slovensky, vo chvíli, keď chlapec vyjde von, v osade medzi kamarátmi na všetko zabudne. Vo všeobecnosti rodičov uspokojuje fakt, že v triede majú deti k dispozícii rómsku asistentku, ktorá im vysvetľuje učivo aj pokyny.

Zistili sme, že rómčina je pre členov rodín s nízkym sociálnym kapitálom veľmi silným spojivom, ktoré ich viaže k ich etnicite a všetkých k sebe navzájom. Za predpokladu, ktorý tu zohráva veľmi dôležitú úlohu a síce, že koexistujú vo svojom mikrosvete a nikto a nič neohro-

zuje jeho kompaktnosť a homogenitu. Všetci označili rómčinu za svoj materinský jazyk, ktorý im nikto nezoberie. Laco: „*Keby som išiel do Anglicka, alebo sám by som bol niekde v pralese, aj tak by som vedel po rómsky. Komunikoval by som aj sám so sebou po rómsky.*“

V súčasnosti preniklo do hovorovej rómčiny veľa slovenských slov (napríklad číslovky). Okrem toho dnešná stredná a mladá generácia neovláda význam mnohých slov z rómčiny, ktorou hovoria starší Rómovia. Ich význam si domyslia z kontextu. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že v podstate o nič nejde. My to však považujeme za signál vážneho ohrozenia ustáleného a štruktúrovaného systému kultúrnych vzorcov, ktorý je pre konkrétnu sociokultúrnu skupinu charakteristický. Takéto vytrácanie špecifických kultúrnych vzorcov môže v dlhodobejšom časovom horizonte vážne ohroziť kultúrnu identitu rómskeho etnika. Ide o proces enkulturačného zlyhávania, na konci ktorého môže byť zánik povedomia kolektívnej identity s diskontinuitou danej sociokultúrnej skupiny. Tu nemožno v žiadnom prípade hovoriť o asimilácii, pretože asimilácia by bola reálna v prípade úplného vymiznutia sociokultúrneho hendikepu a zvýšenia sociálneho kapitálu, ktoré sú pre túto skupinu príznačné. Mohlo by sa stať, že proces zániku sociokultúrnej skupiny na báze systému kultúrnych vzorcov bude rýchlejší ako proces odstránenia sociokultúrneho hendikepu a zvýšenia sociálneho kapitálu.

Záver

Status praesens rodín v sociálne vylúčenom osídlení, s nízkym sociálnym kapitálom, pre nich predstavuje nemennú, fixnú rovinu, z ktorej by síce radi unikli, ale potom by sa rovina zmenila na svah, na prekonanie ktorého treba vynaložiť istú námahu. V tejto situácii sa zrkadlí a skutočnosť, že nedisponujú žiadnymi životnými stratégiami.

Je nesporné, že celková sociálna situácia rómskych rodín s nízkym sociálnym kapitálom je charakteristická celou škálou sociálnych problémov, ktorých riešenie je veľmi zložitú, zasahuje do všetkých oblastí ich života, nie je záležitosťou krátkodobého horizontu a nie je realizovateľné len vlastnými silami dotknutých jedincov a sociokultúrnych skupín. Rozhodujúcou stratégiou pri ich riešení sa na Slovensku stala politika sociálnej inklúzie, ktorá vychádza zo zásadných dokumentov Európskej únie, uvedených do politického života členských krajín od roku 2000. Na Slovensku sa politika sociálnej inklúzie začala uplatňovať po vstupe Slovenska do všetkých štruktúr Európskej únie v roku 2004. Od roku 2001 sú v rámci metódy otvorenej koordinácie členské krajiny Európskej únie zaviazané spracovať a predkladať Národné plány sociálnej inklúzie. [5]

Významnú úlohu v kontakte s rómskymi rodinami s nízkym sociálnym kapitálom zohrávajú terénni sociálni pracovníci, ktorých práca má svoje výrazné špecifiká a je dôležitým zdrojom informácií pre zostavovanie plánov rozvoja sociálnych služieb a regiónu. Jednou z foriem sociálnej práce v chudobných, sociálne vylúčených osídleniach je komunitná práca, ktorú možno považovať za najdôležitejšiu formu sociálnej práce v tejto oblasti a zároveň za rozvojovú sociálnu aktivitu.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] JUHAŠČÍKOVÁ, I. – ŠKÁPIK, P. – ŠTUKOVSKÁ, Z. 2012. *Základné údaje zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011, obyvateľstvo podľa národnosti*. Bratislava : Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012. 94. s. ISBN 978-80-8121-206-2.
- [2.] *Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike*. Bratislava : Svetová banka – Nadácia S.P.A.C.E. – INEKO, 2002. 75 s. ISBN 80-88991-15-3.
- [3.] Svetová banka: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/EUEINPEXTN>.
- [4.] HORŇÁK, L. 2005. Aktuálne otázky vzdelávania minorít ako súčasť pregraduálnej prípravy učiteľov primárneho vzdelávania na Slovensku. In: *Príprava učiteľů a aktuální proměny v základním vzdělávání*. České Budějovice, 2005. 198 s. ISBN 80-7040-789-1.
- [5.] SIROVÁTKA, T. 2004. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno : Masarykova univerzita, 2004. 294 s. ISBN 80-210-3455-6.

Kontakt

Lenka Jalilah Hrušková, Mgr.

Výskumno-vzdelávacie a poradenské centrum Spišská Nová Ves, Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva, Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Štefánikova 15, 052 01 Špišská Nová Ves

E-mail: lenka.jalilah.hruskova@ukf.sk

Vzt'ah sociálnej politiky a sociálnej práce v kontexte študijného programu sociálna práca

The relationship of social policy and social work in the context of social work degree

Peter JUSKO

Abstrakt

V úvode nášho príspevku sa budeme venovať prístupom k vymedzeniu sociálnej politiky a jej predmetu a ich súvislostiam so sociálnou prácou. Ťažiskom príspevku je charakteristika miesta sociálnej práce v systéme sociálnej politiky v Slovenskej republike a obsahovej náplne sociálnej politiky v študijnom odbore sociálna práca. V závere príspevku poukazujeme na význam ľudských práv v kontexte systému sociálnej politiky a vzdelávania sociálnych pracovníkov.

Kľúčové slová

ľudské práva, politika zamestnanosti, profesia, sociálna politika, sociálna pomoc, sociálna práca, sociálne služby, sociálne zabezpečenie

Abstract

At the beginning of this article we will give access to the definition of social policy and its subject and its relation to social work. The focus of this paper is characteristic of the place of social work in the social policy in the Slovak Republic and the content of the social policy in the field of social work. The end of the article highlights the importance of human rights in the context of social policy and education of social workers.

Key words

human rights, policy of employment, profession, social policy, social work, social work, social services, social security

Úvod

Jednou s ťažiskových línií obsahového zamerania vysokoškolského vzdelávania sociálnych pracovníkov v Slovenskej republike je sociálna politika. Vzt'ah medzi sociálnou politikou a sociálnou prácou môžeme vnímať na úrovni študijného odboru, resp. jeho konkretizácie, ktorou je študijný program sociálna práca, ale aj v rovine profesionálneho uplatnenia sociálnych pracovníkov v systéme sociálnej politiky v danej krajine. V našom príspevku sa budeme venovať prístupom k vymedzeniu sociálnej politiky a jej predmetu, miestu sociálnej práce v systéme sociálnej politiky v SR, obsahovej náplni sociálnej politiky v študijnom odbore sociálna práca, možnostiam sociálnej práce v podnikovej sociálnej

politike, sociálnopolitickému kontextu cieľových skupín sociálnej práce a významu ľudských práv v kontexte systému sociálnej politiky a vzdelávania sociálnych pracovníkov.

Pod pojmom sociálna politika vníma Schilling (1999, s.250) všetky opatrenia a služby, ktoré sú vytvorené na zvládnutie životných situácií zo strany sociálneho štátu. Sociálny štát v širšom ponímaní znamená typ spoločnosti, v ktorom štát preberá na seba zodpovednosť za ekonomickú, sociálnu a politickú prosperitu svojich občanov. Jednotlivci, skupiny, alebo komunity, ktorých životnú situáciu je potrebné zvládnuť, sú vymedzené špecifickými sociálno-politickými kritériami, ako sú napr. nezamestnanosť, staroba, choroba, úraz apod. Význam prepojenia sociálnej práce, sociálnej politiky a vývoja sociálneho štátu môžeme zaznamenať aj v súčasnosti, keď dôsledky hospodárskej krízy spôsobujú obmedzovanie výdavkov v jednotlivých oblastiach sociálnej politiky, a tým nielen kvantitatívne, ale aj kvalitatívne zmeny vo výkone opatrení prebiehajúcich v týchto oblastiach. Súvislostiam medzi sociálnou politikou a sociálnou prácou sa venuje napr. Lorenz (2008, s.14-16), ktorý poukazuje na súvislosti medzi tvorbou európskeho modelu sociálnej práce a prebiehajúcimi zmenami v európskej sociálnej politike.

Podľa Krebsa (2007, s.17) je sociálna politika politikou, ktorá sa primárne orientuje ku človeku, k rozvoju a kultivácii jeho životných podmienok, dispozícií, k rozvoju jeho osobnosti a kvality jeho života. Sociálna politika je súčasťou modernej spoločnosti, a zaoberá sa riešením tých problémov, riešením ktorých sa nezaoberajú iné spoločenské sféry, napr. hospodárske sféra, či kultúrna sféra spoločnosti. Krebs (2007, s.37) takisto uvádza, že prostredníctvom sociálnej politiky sú presadzované určité ciele, pre ktoré by malo byť typické, že:

- sledujú zákonitosti spoločenského vývoja, a mali by teda byť stanovované v jeho intenciách
- zobrazujú potenciály budúceho rozvoja, teda možnosti, ktoré v latentnej podobe môžu privodiť určité zmeny v sociálnej politike,
- sú v potrebnej miere konkretizované, napr. z hľadiska času, formy, spôsobov riešenia sociálnych problémov, nákladovosti atď.

Ciele sociálnej politiky korešpondujú s cieľom sociálnej práce pretože cieľovým zameraním sociálnej práce sú podľa Žilovej (2005, s.34) jednotlivci, skupina a komunita a sociálne javy, ktoré sa týchto subjektov dotýkajú.

Predmetom sociálnej politiky je podľa Tomeša (2010, s.183) predovšetkým sociálna solidarita, ktorú preukazujeme tým, že niekoho pre niečím chránime, alebo tým, že niečo niekomu poskytneme, umožníme, v niečom ho podporujeme alebo pre niekoho niečo konáme. Predmet sociálnej solidarity je definovaný najmä prostredníctvom cieľov sociálnej politiky. S vývojom cieľov sociálnej politiky sa teda menil aj predmet sociálnej politiky. V súčasnosti ide najmä o solidaritu v úsilí o prístup k zdrojom, o ich zachovanie a rozvíjanie ich dostupnosti. Predmet sociálnej politiky v tomto kontexte môže zahrňovať napr. sociálne potreby, sociálne riziká, sociálne udalosti a možnosti ich riešenia, sociálnu prevenciu a sociálnu rehabilitáciu.

1 Miesto sociálnej práce ako profesie v systéme sociálnej politiky SR

Sociálna politika v širokom ponímaní sa člení do šiestich relatívne autonómnych oblastí – sociálneho zabezpečenia, politiky zamestnanosti, rodinnej, zdravotnej, vzdelávacej a bytovej politiky. Jednotlivé oblasti sociálnej politiky majú svoje legislatívne a inštitucionálne vymedzenie determinujúce aj miesto sociálnej práce ako profesie v ich jednotlivých subsystémoch. V našom príspevku sa pokúsime o charakteristiku uplatnenia sociálnej práce v oblasti sociálneho zabezpečenia a politiky zamestnanosti v SR, pretože práve v týchto oblastiach existujú najvýraznejšie legislatívne a inštitucionálne možnosti uplatnenia sociálnych pracovníkov.

Systém sociálneho zabezpečenia predstavuje súbor finančných, legislatívnych, organizačných a inštitucionálnych nástrojov a opatrení, ktoré sú zamerané na riešenie tých sociálnych udalostí, ktoré ohrozujú uznané sociálne práva človeka. Stanek (2008, s.197) považuje sociálne zabezpečenie za základný inštitút sociálnej politiky. Sociálne zabezpečenie v SR je v súčasnosti zložené z troch subsystémov – sociálneho poistenia, štátnej sociálnej podpory a sociálnej pomoci. Z hľadiska identifikovania možností sociálnej práce v oblasti sociálneho zabezpečenia sa nám ako prioritný javí subsystém sociálnej pomoci.

Filozofia poskytovania sociálnej pomoci je postavená ako doplnkový, náhradný a dočasný zdroj pri riešení svojbytnosti občana, a preto nastupuje až po uplatnení nárokov z predchádzajúcich subsystémov sociálneho poistenia a štátnej sociálnej podpory, kde vznikajú občanovi nároky na základe príslušnej legislatívy, len si ich musí uplatniť. Nárok na dávky alebo služby sociálnej pomoci je podmienený skúmaním odkázanosti (MEANS TEST) jednotlivca alebo rodiny (Jusko – Vavrinčíková, 2006, s.16). Subsystém sociálnej pomoci v súčasnosti spoluvytvárajú sociálne služby, pomoc v hmotnej núdzi, sociálnoprávna ochrana

detí a sociálna kuratela a kompenzácia sociálnych dôsledkov ťažkého zdravotného postihnutia. Možnosti uplatnenia sociálnej práce sú vo všetkých týchto oblastiach, my sa zameriame na problematiku sociálnych služieb.

Sociálne služby sú súborom činností, ktoré sú zamerané na riešenie nepriaznivých sociálnych situácií, pomoc ľuďom viesť samostatný život, podporu ich začlenenia do spoločnosti, zabezpečenie nevyhnutných podmienok na uspokojovanie základných životných potrieb, riešenie krízových sociálnych situácií a prevenciu sociálneho vylúčenia. Sociálne služby sa poskytujú ambulantnou, terénnou, pobytovou alebo inou formou podľa nepriaznivej sociálnej situácie a prostredia, v ktorom sa sociálny klient nachádza. V zmysle Zákona NR SR č.448/2008 Z.z. o sociálnych službách sa sociálne služby poskytujú najmä prostredníctvom sociálnej práce. H. U. Otto a A. Schaarschuch (1999) poukazujú na konceptualizáciu samotnej sociálnej práce ako služby, čo úzko súvisí so špecifikáciami procesu jej profesionalizácie v tejto oblasti.

Politiku zamestnanosti je možné podľa Haláskovej (2008, s.8) vymedziť ako súbor opatrení, ktorými sú spolu utvárané podmienky pre dynamickú rovnováhu na trhu práce a pre efektívne využitie pracovných síl. Politika zamestnanosti sa orientuje predovšetkým na rozvoj infraštruktúry trhu práce, podporu vytvárania nových pracovných miest, zvýšenie adaptability pracovnej sily a na dočasné zabezpečenie životných podmienok nezamestnaným občanom. Rozoznávame aktívnu politiku zamestnanosti, prostredníctvom ktorej dochádza k stimulácii aktívneho prístupu pracovnej sily ku zmene vlastného postavenia na trhu práce a pasívnu politiku zamestnanosti, ktorou sa rozumie predovšetkým vyplácanie dávok v nezamestnanosti.

V SR je politika zamestnanosti legislatívne upravená Zákonom NR SR č.5/2004 o službách zamestnanosti, kde sú služby zamestnanosti vymedzené ako systém inštitúcií a nástrojov podpory a pomoci účastníkom trhu práce pri hľadaní zamestnania, zmene zamestnania, obsadzovaní voľných pracovných miest a uplatňovaní aktívnych opatrení na trhu práce s osobitným zreteľom na pracovné uplatnenie znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie. Uplatnenie sociálnej práce v tejto oblasti vnímame ako sociálnu prácu s nezamestnanými, ktorá v tomto kontexte zahŕňa predovšetkým sprostredkovanie zamestnania a poradenskú činnosť.

Sprostredkovanie zamestnania je činnosť zameraná na vyhľadávanie pracovného miesta a ponúkajúce vhodné zamestnanie, vyhľadávanie a ponúkajúce vhodné zamestnancov zamestnávateľovi. Poradenské služby pre nezamestnaných uchádzačov o zamestnanie sa

členia na informačné a odborné poradenské služby. Informačné poradenské služby sú služby pri voľbe povolania, výbere zamestnania vrátane zmeny zamestnania, výbere zamestnanca a adaptácii zamestnanca v novom zamestnaní. Odborné poradenské služby sú zamerané na riešenie problémov spojených s pracovným uplatnením uchádzača o zamestnanie, na vytváranie súladu medzi jeho osobnostnými predpokladmi a požiadavkami na vykonávanie určitého zamestnania, na ovplyvňovanie rozhodovania a správania sa uchádzača o zamestnanie, ako aj na jeho sociálnu a pracovnú adaptáciu.

Možnosti uplatnenia sociálnej práce sú aj v ostatných oblastiach sociálnej politiky, predovšetkým v rodinnej a zdravotnej politike.

2 Obsahová náplň sociálnej politiky v rámci študijnom odbore sociálna práca

Sociálna práca je v súčasnosti v Slovenskej republike zaradená v rámci sústavy študijných odborov do skupiny študijných odborov pod názvom Spoločenské a behaviorálne vedy. V tejto skupine sa spolu so sociálnou prácou nachádzajú napr. sociológia, etnológia, politológia, či psychológia. V kontexte vzťahu sociálnej práce a sociálnej politiky je dôležité spomenúť, že v tejto skupine študijných odborov sa nachádza aj študijný odbor sociálne služby a poradenstvo, ktorý by podľa nášho názoru mal byť obsahovou súčasťou študijného odboru sociálna práca. Absolventi študijného odboru sociálna práca sú podľa Opisu študijného odboru 3.1.14 Sociálna práca spôsobilí vykonávať podľa dosiahnutého stupňa vzdelania profesiu bakalár sociálnej práce, magister sociálnej práce a Philosophie doctor sociálnej práce. Vymedzenie odborného profilu absolventa študijného odboru sociálna práca je výrazne transdisciplinárne, pričom vedomosti z oblasti sociálnej politiky tvoria významnú súčasť nosných tém tohto študijného odboru. Na možnosti zvyšovania záujmu o problematiku sociálnej politiky u študentov sociálnej práce počas ich vysokoškolského štúdia poukazujú napr. Weiss, Cnaan a Gal (2005), ktorí v tejto súvislosti odporúčajú ako efektívne tzv. panel studies, resp. cohort studies.

K nosným témam študijného odboru sociálna práca v bakalárskom stupni štúdia, ktoré obsahovo korešpondujú so sociálnou politikou patria napr. sociálna stratifikácia spoločnosti, sociálna solidarita, sociálne zabezpečenie a jeho subsystemy, projekty v sociálnej práci, či sociálna práca vo verejnej správe. V magisterskom stupni štúdia sociálnej práce sú ako doporučené tematické okruhy z oblasti sociálnej politiky napr. sociálnopolitické súvislosti sociálnej práce, sociálny štát, rodinná politika, politika zamestnanosti, či sociálne plánovanie.

Sociálna politika ako súčasť vzdelávacieho kurikula študijného programu sociálnej práca na Pedagogickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici je koncipovaná jednak ako samostatná disciplína, ale aj ako súčasť viacerých ďalších disciplín, ktoré spoluvytvárajú túto obsahovú líniu štúdia sociálnej práce.

Obsahové zameranie disciplíny sociálna politika tvorí šesť tematických okruhov:

1. Sociálna politika a jej miesto v spoločnosti, jeho ťažiskom sú pojem a predmet sociálnej politiky, genéza a vývoj sociálnej politiky, vzájomné vzťahy hospodárskej a sociálnej politiky a osobitnú pozornosť venujeme objasneniu súvislostí medzi sociálnou politikou a sociálnou prácou.
2. Základné kategórie sociálnej politiky, ktorý obsahuje vymedzenie a stručnú charakteristiku princípov, funkcií, nástrojov a aktérov (subjektov a objektov) sociálnej politiky, ktorá smeruje k identifikácii cieľov sociálnej politiky.
3. Oblasti sociálnej politiky, kde sú v rozsahu základného výkladového rámca charakterizované jednotlivé oblasti sociálnej politiky, tj. sociálne zabezpečenie, politika zamestnanosti, bytová, zdravotná, vzdelávacia a rodinná politika.
4. Úrovne sociálnej politiky predstavujú hierarchické usporiadanie sociálnej politiky v jej dimenzionalite, čo v logickej postupnosti znamená charakteristiku európskej, štátnej, komunálnej a podnikovej sociálnej politiky.
5. Typy sociálnej politiky a ich špecifikáciu vo vybraných krajinách, ktorý sa venuje jednotlivým typom sociálnej politiky z hľadiska ich medzinárodnopolitického významu.
6. Najvýznamnejšie spoločenské javy a procesy z hľadiska sociálnej politiky, predstavuje permanentne aktualizovaný tematický celok súvisiaci s aktuálnym stavom sociálnych problémov v spoločnosti.

K ďalším disciplínam, ktoré v študijnom programe sociálna práca rozvíjajú kompetencie študentov kvalifikovane pôsobiť v jednotlivých oblastiach sociálnej politiky patria napr. sociálne zabezpečenie, sociálne služby, rodinná politika, politika zamestnanosti, odborná prax a ďalšie.

Záver

V intenciách sociálnej politiky a sociálnej práce je bazálnym zdrojom spoločenských procesov snaha saturovať základné sociálne potreby človeka, medzi ktoré patrí zdravie, vzdelanie, práca, bývanie a pod. Spoločnosť sa však do určitej miery "zmocňuje" osobnosti človeka, vo výraznej miere vymedzuje a určuje jej osud, na druhej strane prispieva k

uplatňovaníu sociálneho princípu spoločného dobra tým, že "zabezpečuje rozvoj personálnej existencie vo vzájomnom spolunažívaní s inými" (Sutor, 1999, s.39). V tejto súvislosti označil Karel English (In: Jusko, 2004, s.7), jeden z prvých teoretikov sociálnej politiky bývalého Česko-Slovenska, za ideálnu spoločnosť takú, ktorá "zachováva a rozmnožuje svoju energiu, čo najrýchlejšie, ale pritom trvalo plní svoju úlohu prehlbovať a zintenzívňovať život pokiaľ možno všetkých svojich členov smerom k ideálu človeka zdravého, vzdelaného a mravného".

S rešpektovaním prirodzeného priestoru jednotlivca v spoločnosti úzko súvisí problematika konštituovania a dodržiavania ľudských práv. V rámci štruktúry ľudských práv majú pre sociálnu politiku ťažiskový význam sociálne práva, ktoré definujeme ako práva jednotlivca na plnenie zo strany štátu, ktoré smerujú k zabezpečeniu základných materiálnych a duchovných potrieb občanov. V teórii a praxi sociálnej politiky sa stretávame s mnohými problémami pri interpretácii i aplikácii sociálnych práv človeka, pretože "chýba základný pojem ľudskej prirodzenosti a požiadaviek, ktoré z neho vyplývajú, predovšetkým o vzťahu ku dôstojnosti a slobode človeka a rovnosti medzi ľuďmi (Spiazzi, 1997, s.115-116). Plnenie týchto požiadaviek vo všetkých oblastiach sociálnej politiky je výrazným identifikačným činiteľom potrebnosti zosúladenia sociálno-politických zámerov a opatrení so spôsobom práce sociálnych pracovníkov, ktorí vstupujú do sociálnej politiky vtedy, keď sociálne práva občanov nie sú dostatočne naplňované, resp. sú porušované.

Význam sociálnej práce pri presadzovaní sociálnych práv vyplýva z teleologického ponímania sociálnej práce, v rámci ktorého je sociálna práca "odborná činnosť, ktorej cieľom je v konečnom dôsledku prispievať k sociálnemu blahu a rozvoju jednotlivca a spoločnosti. Aplikovaná prirodzenosť ľudských práv sa prejavuje jednak v koncipovaní základných východísk sociálnej práce (praktická činnosť, profesia, teória sociálnej práce, študijný odbor) i v jej multidimenzionalite (filozofická, historická, psychologická, sociologická, pedagogická, právna a ekonomická dimenzia sociálnej práce). Vyabstrahovaním sociálnej práce ako študijného odboru a jej pedagogickej dimenzie je možné skonštruovať model výchovy k ľudským právam v kontexte vzdelávania v sociálnej práci.

Špecifikom výchovy k ľudským právam u budúcich sociálnych pracovníkov je jej orientácia na sociálne práva. Takto zameraný vzdelávací proces má oproti celoplošnému prístupu dôležité odlišnosti vyplývajúce z niektorých kvalitatívnych diferencií sociálnych práv v systéme ľudských práv:

- a) Dominujúci princíp - v systéme ľudských práv dominuje princíp slobody, kým pre sociálne práva majú ťažiskový význam princípy rovnosti a sociálnej solidarity.
- b) Pozícia štátu - v prípade základných práv a slobôd je štát prevažne pasívny a zasahuje len v prípade ohrozenia, resp. porušenia práv, v prípade sociálnych práv štát už od začiatku zakotvenia a nadobudnutia účinnosti po dosiahnutí ich skutočnej realizácie berie na seba celé "bremeno" konkrétnych povinností.
- c) Osobný rozsah sociálnych práv - základné ľudské práva a slobody prislúchajú každému človeku, adresátom sociálnych práv sú v prevažnej miere občania príslušného štátu.
- d) Národné tradície vo vzťahu k ponímaniu sociálnych práv - komparatívnou štúdiou príslušných dokumentov jednotlivých krajín dospejeme k dichotómii medzi širokým a úzkym používaním sociálnych práv, ktoré je v podstate identické s obdobnou klasifikáciou sociálnej politiky.

Akceptáciou týchto diferencií môžeme výchovu k ľudským právam implementovať do obsahu vzdelávania v sociálnej práci.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] HALÁSKOVÁ, R.: *Politika zamestnanosti*. Ostrava: FF OU, 2008. ISBN 978-80-7368-522-5
- [2.] JUSKO, P.: *Sociálna politika pre sociálnych a misijných pracovníkov*. Banská Bystrica: PF UMB, 2004. ISBN 80-8083-018-5
- [3.] JUSKO, P.: Vzdelávanie v sociálnej práci a cieľové skupiny sociálnej práce. In: *Rovnaké a nerovnaké príležitosti na vzdelávanie dospelých v Európe*. Bratislava: UK, 2002, s. 161-164. ISBN 80-88982-51-0
- [4.] JUSKO, P. – VAVRINČÍKOVÁ, L.: *Sociálne zabezpečenie*. Banská Bystrica: PF UMB, 2006. ISBN 80-8083-255-2
- [5.] KREBS, V. a kol.: *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2007. ISBN 978/80-7357-276-1
- [6.] LORENZ, W.: Towards a European Model of Social Work. In: *Australian Social Work*, Vol. 61, No. 1, 2008, pp. 7-24.
- [7.] *Opis študijného odboru 3.1.14 Sociálna práca*. Dostupné na: www.akredkom.sk.
- [8.] OTTO, H.U. – SCHAARSCHUCH, A.: A New Social Service Professionalism? The Development of Social Work Theory in Germany. In: *International Journal of Social Welfare*, Vol.8, No. 1, 1999, pp. 38–46.
- [9.] SCHILLING, J.: *Sociálna práca*. Trnava: SAP, 1999. ISBN 80-88908-54-X
- [10.] SPIAZZI, R.: *Základy sociálnej etiky*. Trnava: Dobrá kniha, 1997.

- [11.] STANEK, V. a kol.: *Sociálna politika*. Bratislava: Sprint 2, 2008. ISBN 978-80-8939302-2
- [12.] SUTOR, B.: *Politická etika*. Trnava: Dobrá kniha, 1999.
- [13.] TOKÁROVÁ, A. a kol.: *Sociálna práca*. Prešov: FF PU, 2003.
- [14.] TOMEŠ, I.: *Úvod do teórie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-680-3
- [15.] WEISS, I. - CNAAN, R. A. - GAL, J.: Does Social Work Education an Impact on Social Policy preferences? In: *Journal of Social Work Education*, Vol. 41, No. 1, 2005, pp. 29-47.
- [16.] ŽILOVÁ, A.: *Úvod do teórie sociálnej práce*. Badín: MENTOR, 2005. ISBN 80-968932-1-1

Kontakt

Peter Jusko, doc. PaedDr., PhD.

Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce

Banská Bystrica

E-mail: peter.jusko@umb.sk

Sociálno-ekonomická situácia seniorov

The socio-economic situation of the elderly

Yveta JUŠŠIKOVÁ, Emília VRANKOVÁ

Abstrakt

Pri koncipovaní príspevku sme si kládli za cieľ zmapovanie súčasnej sociálno-ekonomickej situácie občanov v seniorskom veku. Príspevok obsahuje stručný úvod do problematiky seniorskej populácie vo vzťahu k sociálnej politike. Konkrétne sa venuje systému sociálneho zabezpečenia resp. subsystému sociálneho poistenia Slovenskej republiky. Jedná sa o dôchodkové dávky, ktorými sú starobný dôchodok a predčasný starobný dôchodok, ktoré nahrádzajú príjem z dôvodu staroby a často bývajú jediným príjmom pre poistenca – seniora v starobe. Časť príspevku ponúka na ilustráciu stručnú charakteristiku dôchodkového poistenia v európskom kontexte. Záver príspevku v krátkosti pojednáva o statuse seniora v súčasnej spoločnosti, nakoľko práve senior patrí medzi skupiny, ktoré sa v ostatných rokoch ocitajú na okraji záujmu spoločnosti.

Kľúčové slová

senior, sociálne poistenie, dôchodok, status, spoločnosť

Abstract

In drafting the paper, we aim to put the mapping of the current socio - economic situation in the senior citizen age. The paper contains a brief introduction to the senior population in relation to social policy. Specifically, given the social security system respectively. social security subsystem of the Slovak Republic. These are the pension benefits, which are pension and early retirement to replace income due to old age and are often the only income for the insured - the elderly in old age. Part of the contribution offered to illustrate a brief description of pension schemes in the European context. Conclusion contribution briefly discusses the status of the elderly in today's society, especially since the senior is among the group that in recent years, find themselves on the periphery of society.

Key words

senior, social insurance, pension, status, the company

Sociálna politika vo vzťahu ku seniorom

Seniorská populácia je súčasť našej spoločnosti a zvykne byť dôležitá nielen v sociálnej práci, ale aj v sociálnej politike, teda jej cieľom, subjektom i prijímateľom resp. poskytovateľom v rôznej forme či podobe. Senior, starší človek je charakterizovaný svojou príslušnosťou k vekovej skupine definovanej dosiahnutím určitých rokov a často krát býva všeobecne spájaný so sociálnym statusom seniora. Senior sa často krát vo svojom živote ocitne v neľahkej a preňho nezvládnuteľnej situácii, často sa ocitne v rizikovej situácii

a nedokáže sám niesť dôsledky rizík. Preto nachádza pomoc či už u rodiny, blízkych, ako aj v širokej spoločnosti a v neposlednom rade očakáva ako občan aj pomoc zo strany štátu.

Piscová uvádza, že „ekonomická a sociálna rovina problematiky starnutia je mediálne najviac prezentovaná. Veľmi málo sa však hovorí o tom, ako by spoločnosť mala reflektovať na starobu ako takú, akú by mala mať staroba kvalitu, aké podmienky pre starých ľudí by spoločnosť mala zabezpečovať a vytvárať.“ (In Hudáková, Eliášová, Németh, 2010, s. 172). Dôsledky procesu starnutia sa odzrkadľujú v každej oblasti ľudského života. Štát v rámci svojej sociálnej politiky musí počítať s určitou finančnou čiastkou, ktorú je potrebné do tohto programu investovať.

Sociálnu politiku definuje Botek (2009, s. 10) ako „plán sociálnej činnosti alebo konkrétnu činnosť, ktorá s využitím dostupných nástrojov smeruje k pozitívnemu sociálnemu efektu alebo k zabráneniu vzniku negatívneho sociálneho efektu.“ Základným pojmom sociálnej politiky je právo sociálneho zabezpečenia. Medzi základné pojmy sociálnej politiky vo vzťahu k seniorom zaraďujeme sociálne poistenie a dôchodkový systém, ktorým sa budeme bližšie venovať v nasledujúcich riadkoch.

Sociálne zabezpečenie je súčasťou sociálnej politiky, to znamená, že má úzku súvislosť so sociálnou politikou. Pojem sociálne zabezpečenie sa chápe ako súhrnné označenie na právne rôznorodé systémy sociálnych dávok. Vystupuje pri realizovaní cieľov a úloh sociálnej politiky. Podobne **sociálne zabezpečenie** vníma aj Matlák (2009), podľa ktorého tento pojem zahŕňa vzťahy a prostriedky, ktorými spoločnosť zaručuje a poskytuje hmotné zabezpečenie jednotlivým občanom, ktorí nemôžu pracovať z dôvodov uznaných spoločnosťou, alebo sa ocitli v situácii, ak ich príjem nestačí na krytie zvýšených životných nákladov. Gajdošíková označuje tento pojem ako „súbor právnych, finančných a organizačných nástrojov a opatrení, ktorých cieľom je kompenzovať nepriaznivé finančné a sociálne následky rôznych životných okolností a udalostí ohrozujúcich uznané sociálne práva.“ (In Macková, 2009, s. 32). Sociálne zabezpečenie má tri základné formy: sociálne poistenie, sociálna podpora, sociálna pomoc a sociálne služby.

Základnými znakmi **sociálneho poistenia** je všeobecnosť systému sociálneho poistenia, teda systém existuje pre všetky skupiny obyvateľstva bez rozdielu formy a druhu ekonomickej aktivity rôznych skupín obyvateľstva. Systém sociálneho poistenia je príspevkovým systémom. Je založený na povinnosti platiť príspevky, odvody do systému a práve poberať dávky. V súčasnosti je sociálne poistenie legislatívne upravené zákonom č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení účinným od 1. januára 2004, ktorý bol v posledných

rokoch viackrát novelizovaný. Macková (2009, s. 70) charakterizuje podstatu systému sociálneho poistenia v Slovenskej republike ako „Systém sociálneho poistenia núti občanov, aby sa postarali o seba sami prostredníctvom odloženej spotreby, a nie na úkor verejných daní. Vo väčšine prípadov pozostáva z troch subsystémov, ktorými sú: a) nemocenské poistenie. b) dôchodkové zabezpečenie. c) úrazové poistenie, resp. sa do neho zahŕňajú aj subsystémy zdravotného poistenia a poistenia v nezamestnanosti.“

Dôchodkový systém je v každej krajine mierne odlišný. Odlišuje sa okrem iného menšou či väčšou účasťou zo strany štátu prípadne súkromných spoločností pri organizovaní systému sociálneho poistenia a starobného dôchodkového sporenia. **Dôchodkový systém** Slovenskej republiky je postavený na troch pilieroch a to zákonom č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení, ktorý upravuje 1. pilier dôchodkového poistenia, následne zákonom č. 43/2004 Z. z. o starobnom dôchodkovom sporení, ktorý upravuje 2. pilier a zákonom č. 650/2004 Z. z. o doplnkovom dôchodkovom sporení upravujúci 3. pilier dôchodkového poistenia. Dôchodková reforma mala za cieľ priniesť vyššie a stabilnejšie dôchodky prostredníctvom uvedeného trojpilierového systému. Parafrázujúc Boteka (2009) prvý pilier sa nazýva priebežný, peniaze ktoré do neho zamestnanci spolu so zamestnávateľmi, prípadne štát odvádzajú, sa využívajú na výplatu dávok súčasným poberateľom. Do prvého piliera smeruje polovica z celkových odvodov na dôchodkové poistenie. Do druhého kapitalizačného piliera smeruje druhá polovica z celkových odvodov, ktorá sa ukladá na osobných účtoch. Tieto odvody spravujú dôchodkové správčovské spoločnosti, ktoré tieto peniaze zhodnocujú. Vznik nároku na dôchodkovú dávku je podmienený účasťou na dôchodkovom poistení. Dôchodkové poistenie upravuje zákon o sociálnom poistení, ktoré delíme na starobné poistenie a invalidné poistenie. Zo **starobného poistenia** sa poskytuje starobný dôchodok, predčasný starobný dôchodok, vdovský a vdovecký dôchodok, sirotsky dôchodok. Z **invalidného dôchodku** sa poskytuje invalidný dôchodok, vdovský a vdovecký dôchodok, sirotsky dôchodok.

Medzi najdôležitejšie **dôchodkové dávky** v systéme sociálneho poistenia, ktoré priznáva Sociálna poisťovňa patrí starobný dôchodok a predčasný starobný dôchodok. Strieženec (1996) definuje pojem dôchodková dávka ako periodickú peňažnú dávku priznávanú a vyplácanú občanom, ktorí z dôvodu staroby, invalidity, prípadne straty živiteľa a podobne nemôžu zabezpečovať svoje doterajšie životné potreby z pracovných príjmov, respektíve ktorí nemôžu pracovať doterajším spôsobom. Samotná dĺžka pracovného života občana býva posudzovaná individuálne a prevedenie občana do dôchodku by malo byť realizované len nepriamymi nástrojmi, o ktorých rozhoduje organizácia.

Starobný dôchodok je dôchodková dávka, ktorá sa za podmienok ustanovených zákonom č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov poskytuje zo starobného poistenia, ktoré vypláca Sociálna poisťovňa. Starobný dôchodok je základná a najvýznamnejšia dôchodková dávka. Poistencovi vznikne nárok na starobný dôchodok, ak splní zákonom stanovené podmienky, a to:

- a) získanie potrebného počtu rokov obdobia dôchodkového poistenia, ktorý od 1. januára 2008 je 15 rokov a
- b) dovŕšenie dôchodkového veku. (Zákon č. 461/2003 Z. z.).

Môžeme teda konštatovať, že starobný dôchodok je druh dôchodkovej dávky, na ktorý vzniká nárok, ak sú splnené dve základné podmienky, a to dovŕšenie dôchodkového veku a získanie potrebného počtu rokov na vznik nároku na starobný dôchodok. Vo všeobecnosti je dôchodkový vek 62 rokov veku poistenca, ktorý platí rovnako u mužov, ako aj u žien. Účelom starobného dôchodku je poistencovi – seniorovi zabezpečiť určitý príjem na základe dovŕšenia dôchodkového veku s prihliadnutím na odpracované roky, zároveň starobný dôchodok patrí k najčastejšie priznávaným a vyplácaným dôchodkom.

Predčasný starobný dôchodok je od 1. januára 2004 novým druhom dôchodkovej dávky, ktorá sa poskytuje zo starobného poistenia. Účelom zavedenia tejto dôchodkovej dávky do systému sociálneho poistenia bolo umožnenie skoršieho poberania dôchodku osobám blízko dôchodkového veku, ktoré si ťažko hľadali uplatnenie na trhu práce. Prax ukázala, že tento účel naplnený nebol a vo väčšine prípadov sa predčasný starobný dôchodok stal alternatívou zabezpečenia príjmu k príjmu dosahovaného z výkonu zárobkovej činnosti. Preto sa od 1. januára 2008 a od 1. januára 2011 sprísnila podmienka, za ktorých možno priznať predčasný starobný dôchodok. Ako už z názvu vyplýva, poskytuje sa pred dovŕšením dôchodkového veku. Ak už poistenec dôchodkový vek dosiahol, predčasný starobný dôchodok sa mu nemôže priznať, bez ohľadu na to, či dosiahol dôchodkový vek podľa zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov alebo podľa právnych predpisov účinných pred 1. januárom 2004. Z uvedeného vyplýva, že poistencovi, ktorému sa priznal predčasný starobný dôchodok, už nevznikne nárok na starobný dôchodok. Pretože po dovŕšení dôchodkového veku sa predčasný starobný dôchodok považuje za starobný dôchodok.

Na ilustráciu ponúkame stručný prehľad dôchodkového poistenia v európskom kontexte. Slovenská republika je od 1. mája 2004 členským štátom Európskej únie a v oblasti dôchodkového poistenia sa aplikujú právne predpisy Európskej únie a zároveň sa uplatňuje

zásada voľného pohybu osôb. Sociálna poisťovňa je preto pri svojej činnosti povinná postupovať v súlade s nariadeniami Európskej únie, ktoré sa stali záväznými odo dňa vstupu do Európskej únie. (Rybovičová, 2004).

Dôchodkové poistenie v **Českej republike** je rovnako ako na Slovensku súčasťou sociálneho poistenia a podľa platných právnych noriem je povinné pre všetky fyzické osoby. Poskytuje sa občanovi pri dosiahnutí presne určenej vekovej hranice odchodu do dôchodku, pri vzniku invalidity, pri ovdovení a osirení. Podľa právnych predpisov Českej republiky má poistenec nárok na starobný dôchodok, ak získal potrebnú dobu poistenia a dosiahol stanovený dôchodkový vek. Výška dôchodkovej dávky sa skladá zo základnej výmery a z percentuálnej výmery. Základným hmotnoprávnym predpisom, ktorý upravuje nároky na dôchodky zo základného dôchodkového poistenia, spôsob stanovenia výšky dôchodkov a podmienky pre ich výplatu je zákon č. 155/1995 Zb. o dôchodkovom poistení. Matoušek (2008) v tejto súvislosti dopĺňa, že v porovnaní napríklad so Slovenskou republikou je základná výmera pri starobných a invalidných dôchodkoch v Českej republike určená pevnou výškou sumy a percentuálna výmera je vo flexibilnej výške.

„**Nemecký dôchodkový systém** je založený na dlhodobých tradíciách, na bismarckovských princípoch sociálneho poistenia. Označuje sa ako trojpilierový.“ (Rievajová, 2006, s. 124). Nárok na starobný dôchodok má poistenec, ktorý dovŕšil dôchodkový vek a bol dôchodkovo poistený aspoň 5 rokov. Postupne však dochádzalo k zvyšovaniu štandardného veku odchodu do dôchodku zo 65 rokov na 67, a to od roku 2012 do roku 2029. Pre všetkých poistencov mužov aj ženy narodených po roku 1963 bude platiť štandardný vek odchodu do dôchodku vo veku 67 rokov. U poistencov, ktorí 45 rokov odvádzali povinné príspevky zo zárobkovej činnosti a opatery a starali sa o výchovu detí vo veku do 10 rokov budú môcť požiadať o starobný dôchodok vo veku 65 rokov a to bez toho, aby bol znížený. (Vaše práva sociálneho zabezpečenia v Nemecku, 2010).

Počínajúc 1. januárom 1999 sa v **Poľsku** začal realizovať nový systém dôchodkového zabezpečenia. Nahradil monopolné postavenie systému založeného na priebežnom financovaní s definovanými dávkami, v ktorom boli všetky dôchodky platené štátom a financované z daní. Prijatím nového zákona o dôchodkovom zabezpečení bol ustanovený trojpilierový systém, v ktorom budú budúce dôchodky financované z rozličných zdrojov. V novom systéme dôchodkového poistenia sú prvý a druhý pilier povinné a dávky, ktoré z nich budú poskytované, budú určované úrovňou celoživotného platenia príspevkov. (Svorenová, 2005). Základným princípom poľského penzijného systému je,

že úroveň dôchodkov je priamo závislá na výške poistenia. Na dôchodkové poistenie prispieva 50 % zamestnanec a 50 % zamestnávateľ. Derdziuk (2012) v tejto súvislosti poukazuje na fakt, že síce systém dôchodkového riadenia je podobný ako na Slovensku, majú Ministerstvo sociálnych vecí a Sociálnu poisťovňu, avšak rozdielom je spôsob vypočítania dávok. Slovenský systém je určený systémom definovaných príspevkov a Poľský systém spočíva v tom, že tieto príspevky sa hromadia a dostanú sa na účet jednotlivých ľudí.

„Aktuálny dôchodkový systém v **Maďarsku** funguje iba od roku 1998, keď sa dôchodkový systém pretransformoval z priebežného na kombinovaný (trojpilierový).“ (Rievajová, 2006, s. 136). Nárok na starobný dôchodok majú poistenci, ktorí dosiahli dôchodkový vek stanovený zákonom a odpracovali požadovaný počet rokov poistenia. Všeobecný dôchodkový vek pre mužov aj ženy je 62 rokov. (Vaše práva sociálneho zabezpečenia v Maďarsku, 2010).

Rakúska sociálna poisťovňa poskytuje zodpovednú a na poistenca zameranú ochranu pred rizikami choroby, staroby a pracovného úrazu. Veľkou mierou ovplyvňuje úroveň sociálnej spokojnosti, blahobytu a demokratickej štruktúry v **Rakúsku**. Je garantom sociálnej istoty v Rakúsku. Úroveň životnej kvality a zdravotníckeho systému zaujíma Rakúsko popredné miesto v medzinárodnom merítku. Nemocenské poistenie preberá predovšetkým úhradu poskytnutia lekárskeho služieb bez ohľadu na výšku zaplatených príspevkov. Úrazové poistenie kryje poškodenie zdravia v dôsledku pracovných úrazov a chorôb z povolania ako aj ich následky. Dôchodkové poistenie slúži k ďalekosiahlemu zabezpečeniu životného štandardu po dosiahnutí veku ukončenia pracovnej aktivity. V rakúsku približne 3,5 mil. zárobkovo činných osôb platí dôchodkové poistenie. Mesačne sa vyplácajú dôchodky približne 2,2 miliónom dôchodcov. Sociálne dôchodkové poistenie je v Rakúsku najvýznamnejším zabezpečením v starobe. Zaručuje zabezpečenie životného štandardu v starobe. Financovanie zákonných dôchodkov sa vykonáva v priebežnom systéme. To znamená, že vyplatené dôchodky sa financujú prevažne z príspevkov zaplatených zárobkovo činnými osobami. K tomu ešte prispieva štát z vybraných daní. Nárok na dôchodok závisí od doby poistenia, vymeriavacieho základu a u starobných dôchodkov od veku. (Schelling, 2012).

Na základe vyššie ilustrovaných faktov možno konštatovať, že problematika seniorskej populácie v okolitých krajinách je vysoko aktuálna vo vzťahu k zvyšujúcej sa potrebe finančného krytia starobných dôchodkov zo systému dôchodkového poistenia. Ako dopĺňa Božíková, Hegyi (2011) na poplach bijú predovšetkým politici zodpovední za zabezpečenie

zdrojov na výplaty starobných dôchodkov, ktorí sa snažia náraz tejto potreby tlmiť predstavami a návrhmi na rôzne legislatívne opatrenia znižujúce tlak na financovanie 1. piliera systému dôchodkového poistenia.

Status seniora v spoločnosti

Socioekonomický status je dôležitý sociologický termín nutný k opisu spoločenského správania spolu s pojmami pozícia, rola a norma. Ide o spoločný termín ktorý obsahuje viac charakteristík (napríklad výšku príjmu, majetok, spôsob bývania, rôzne zvýhodnenia, ale aj profesijnú orientáciu, osobnú a pracovnú prestíž, prístup k informáciám, podiel na moci, spôsob trávenia voľného času a iné.) Často sa zamieňa pojem štatút a status. Určité statusové postavenie jedinca v rámci spoločnosti môže byť získané (vd'aka vlastnému úsiliu) alebo získané (pripísané) mimo vlastného pričinenia. (Ort, 2004).

Koval dopĺňa, že „sociálna pozícia starého človeka je vnímaná sociálnym statusom jeho práv a sociálnou rolou, ktorá vyplýva zo vzťahu jeho sociálnej pozície dôchodcu a predstavami členov sociálneho spoločenstva, v ktorom sa senior nachádza. Dôležitou skutočnosťou je to, že sa nebezpečne zväčšuje priepasť medzi staršou a mladšou generáciou.“ (In Hudáková, Eliášová, Németh, 2010, s. 172). Vranková, Juššiková v tejto súvislosti poukazujú na význam prípravy na starnutie ako multidisciplinárny proces, kde by najmä dlhodobá príprava na starnutie mala prebiehať počas celého života človeka. Mala by byť súčasťou výchovy postojov k starnutiu a k staršej generácií. V rámci krátkodobej prípravy je dôležité sa zamerať na psychologickú prípravu na zmenu spoločenskej role seniora a vyriešenie jeho sociálnej problematiky. (In Mátel, Janechová, Roman, 2011).

Senior býva v spoločnosti považovaný za neaktívneho či neproduktívneho a predpokladané sú aj zdravotné charakteristiky spojené so stratou funkčných schopností resp. postupnou stratou sebestačnosti. Nepriaznivá sociálno-ekonomická situácia často krát môže viesť seniora až k strate domova a následne napr. vzniku bezdomovectva. Medzi udalosti negatívne ovplyvňujúce život seniora patria hlavne nepriaznivý zdravotný stav, zníženie príjmu z dôvodu odchodu do dôchodku, zníženie sociálnych kontaktov a s tým možná sociálna izolácia, strata sociálneho statusu, strata blízkych, zmena bývania, nárast dlhov a iné.

Medzi prejavy a riziká ohrozenia seniorov zaradil Mühlpachr (2004) pojmy a témy ako napríklad ageizmus teda diskriminácia na základe veku, segregácia seniorov, generačná intolerancia v rámci pracovných príležitostí, maladaptácia na obdobie staroby a s ňou spojenú zmenu v sociálnych roliach, osamelosť, zaostávanie za celkovým vývojom v spoločnosti,

zastarávanie technologických poznatkov, strata konkurencieschopnosti v rámci trhu práce, zhoršenie orientácie v spoločenskom dianí, problémy s medzigeneračnou komunikáciou, vyššia chorobnosť, riziko straty samostatnosti, strata rozhodovacích možností, a iné zdravotné problémy. Vaverčáková (2009, s. 339) označila občanov v seniorskom veku za rizikovú skupinu ohrozovanú chudobou a konštatuje „je najvyšší čas venovať väčšiu pozornosť chudobe v starobe. Starší ľudia pociťujú, že udržať si zdravie vo vyššom veku, zaobstaranie opatery, stojí nemalé finančné prostriedky, ktoré im nemá kto poskytnúť.“

Samotný odchod zo zamestnania má negatívne psychologické dopady, ale len v prípade nedobrovoľného odchodu. Takto vzniknutá strata zamestnania môže v značnej miere ovplyvniť, alebo dokonca zničiť vzťahy v rodine, hlavne ak sa jedná o prípad, kedy prácu stráca muž. Niektorí jedinci začínajú viac vyhľadávať spoločnosť v rôznych podnikoch, silnejú väzby s predošlými spolupracovníkmi. V porovnaní s mužmi sú však ženy odolnejšie voči vysoko stresujúcemu faktoru, akým napríklad odchod do dôchodku je.“ (Schavel, Číšecký, Oláh, 2008, s. 110). Môžeme súhlasiť s názorom Hudákovej, Eliášovej, Németha, (2010, s. 172) že „v súvislosti s odchodom do dôchodku senior stráca spoločenskú a ekonomickú prestíž. Výška dôchodku a materiálne zabezpečenie mu znižujú sociálnu pozíciu. Nová rola dôchodcu ovplyvňuje jeho autoritu, vážnosť a úctu. V našej spoločnosti sa vytvoril model staroby, ktorý starým ľuďom nevyhovuje. V podstate môžeme ľudí v dôchodkovom veku rozdeliť na dve veľké skupiny - dôchodca aktívny, ktorý je pre spoločnosť prínosom a dôchodca pasívny, ktorý je pre spoločnosť záťažou.“

Samostatnosť a nezávislosť od iných je pre občanov v seniorskom veku mimoriadne dôležitá z hľadiska finančných záväzkov. Všeobecne platia zásady nepožičiavať si peniaze, neobracať sa na iných so žiadosťou o finančnú pomoc, nezaväzovať sa za poskytnutú pomoc, nezaťažovať nikoho svojimi žiadosťami o pomoc, slobodne sa rozhodovať a konať. Seniori s vysokoškolským vzdelaním sa správajú podľa týchto zásad viac ako seniori s nižším vzdelaním. (Sýkorová, 2007).

Zároveň však musíme podotknúť, že seniori majú tendenciu žiadať o finančnú pomoc druhých ľudí iba výnimočne, nakoľko akcentujú neprijateľnosť riešiť problémové situácie týmto spôsobom. Hlavný význam takéhoto rozhodnutia pripisujú vlastnej finančnej samostatnosti, a teda zachovaniu osobnej autonómie. Autorka Sýkorová (2007) vo vzťahu k autonómii dodáva, že finančná autonómia v období staroby znamená pre seniorov predovšetkým schopnosť sa o seba postarať, nezávislosť od iných ľudí, absenciu pocitu záväzkov a naopak prítomnosť pocitu slobody. Takmer všetci seniori žijú skromne, pretože

vzhľadom na svoje finančné možnosti musia, hlavne ale preto že chcú byť sebestační. Vyrovnajú sa v podstate s akýmkoľvek nízkym príjmom, ktorého výška im zaručí finančnú nezávislosť od iných a poskytne aspoň nejaké možnosti voľby pri napĺňaní vlastných potrieb alebo aj potrieb iných osôb.

Do oblasti sociálno-ekonomickej a zároveň sociálno-právnej ochrany seniora patrí informovanie seniora o jeho občianskych a sociálnych právach, orientácia seniora v kontrolných mechanizmoch dodržiavania ľudských práv, pomoc pri domáhaní sa rešpektovania ľudských práv. Pre vyspelú spoločnosť by malo byť samozrejmosťou postarať sa o ohrozene a slabšie skupiny obyvateľstva a zabezpečiť ľudské práva staršieho človeka. Záverom si dovoľíme uviesť názor, či akýsi apel na spoločnosť, ktorý je podľa Pronzata (2006, s. 9) nutné zdôrazniť. „Budúcnosť patrí starším ľuďom. Nemyslí sa tým len kúsok stále väčšieho priestoru, ktorý okupujú na tejto spustošenej zemi, ani to nie je otázka štatistických a neosobných údajov. Starí ľudia sú zdravými nositeľmi hodnôt, ktoré sa strácajú. Sú vlastníkami múdrosti, ktorú zúfalo potrebujeme. Bolo by načas, aby sme prestali hovoriť o starobe len v zmysle sociálnych nákladov.“

Záver

Generácia seniorského veku predstavuje značnú časť populácie s diferencovanými potrebami a záujmami nielen v podmienkach Slovenskej republiky. Sú to jednak záujmy v oblasti psychologicko-spoločenskej sféry, no hlavne potreby a záujmy v sociálno-ekonomickej sfére, akými sú sociálne poistenie a zabezpečenie, dôchodkové zabezpečenie, ale aj služby a dávky sociálnej starostlivosti, ekonomika a mnohé iné. Problémy tejto skupiny obyvateľstva sa dotýkajú všetkých krajín, vzhľadom k tomu, odborníci z mnohých oblastí teda riešia nielen „kvantitu“ ale aj „kvalitu“ života občanov vyššieho veku, čo znamená nielen ako k životu pridať roky, ale aj k rokom pridať život.

Postoj spoločnosti vo vzťahu ku seniorom sa však majoritne pohybuje v negatívnych rovinách, jednostranne a s predsudkami. Pre pochopenie tejto etapy života človeka sú dôležité znalosti o živote seniora a záujem spoločnosti porozumieť ich problémom a potrebám, tak aby senior nemusel bojovať o svoju identitu a nemusel by v spoločnosti akoby znovu dokazovať svoje kvality a status. Sme však presvedčení, že sociálna politika sa v budúcnosti bude vo vzťahu k seniorom postupne zlepšovať a zároveň sa bude zlepšovať postavenie tejto skupiny občanov v spoločnosti.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] BOTEK, O. 2009. Sociálna politika pre sociálnych pracovníkov. Piešťany : PN Print, 2009. 112 s. ISBN 978-80-970240-0-0.
- [2.] BOŽÍKOVÁ, M. – HEGYI, L. 2011. Právne aspekty poskytovania zdravotnej starostlivosti seniorom. In Geriatria 2011, č.2, s. 56-65.
- [3.] DERDZIUK, Z. 2012. Aké sú parametre dôchodkového systému v Poľsku? In Hospodárske noviny 2012, Inštitút hospodárskej politiky. ISSN 1338-3647. č. 6, s.3-5.
- [4.] HUDÁKOVÁ, A. – ELIÁŠOVÁ, A. – NÉMETH, F. 2010. Status seniora v spoločnosti. In Geriatria 2010, č.4, s. 171 -174.
- [5.] MACKOVÁ, Z. 2009. Právo sociálneho zabezpečenia. Všeobecná časť. Šamorín : Heuréka, 2009. 161 s. ISBN 978-80-89122-53-0.
- [6.] MATOUŠEK, O. 2008. Slovník sociální práce. 2. vyd. Praha : Portál, 2008. 272 s. ISBN 978-80-7367-368-0.
- [7.] MATLÁK, J. et al. 2009. Právo sociálneho zabezpečenia. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 383 s. ISBN 978-80-7380-212-7.
- [8.] MÜHLPACHR, P. 2004. Gerontopedagogika. Brno : Masarykova univerzita, 2004. 203 s. ISBN 80-210-3345-2.
- [9.] ORT, J. 2004. Kapitoly ze sociologie stáří: společenské a sociální aspekty stárnutí. Ústí nad Labem : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2004. ISBN 80-7044-636-6.
- [10.] PRONZATO, A. 2006. Staroba vek nádeje. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2006. 215 s. ISBN 80-7162-629-5
- [11.] RIEVAJOVÁ, E. et al. 2006. Sociálne zabezpečenie. Bratislava : Sprint, 2006. 272 s. ISBN 80-89085-62-8.
- [12.] RYBOVIČOVÁ, R. 2004. Sociálna poisťovňa po vstupe Slovenska do Európskej únie. In Národné poistenie. ISSN 1335-4795, 2004, 5/2004, s. 2-3.
- [13.] SCHAVEL, M. – ČIŠECKÝ, F. – OLÁH, M. 2008. Sociálna prevencia. 3. vyd. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2008. 140 s. ISBN 978-80-89271-22-1.
- [14.] SCHELLING, J. H. 2012. Sociálne zabezpečenie v Rakúsku. Viedeň : Rakúske spoločenské a hospodárske múzeum, 2012. ISBN 978-3-902856-04-3.
- [15.] STRIEŽENEC, Š. 1996. Slovník sociálního pracovníka. Trnava : AD, 1996. 255 s. ISBN 80-967589-0-X.
- [16.] SVOREŇOVÁ, M. 2005. Dôchodkové systémy v niektorých štátoch Európy. Dostupné z: <http://www.socpoist.sk/dochodkove-systemy-v-niektorych-statoch-europy/16895s>. dostupné z : <http://www.eures.sk/polsko-177-1>.

- [17.] SÝKOROVÁ, D. 2007. Autonomie ve stáří: Kapitoly z gerontosociologie. Praha : Sociologické nakladatelství, 2007. 288 s. ISBN 978-80-86429-62-5.
- [18.] Vaše práva sociálneho zabezpečenia v Maďarsku. 2010. Starobné dôchodky a dávky v starobe. [online]. [citované 2012-01-12]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/SSRinEU/Your%20social%20security%20rights%20in%20Hungary_sk.pdf>
- [19.] Vaše práva sociálneho zabezpečenia v Nemecku. 2010. Starobné dôchodky a dávky v starobe. [online]. [citované 2012-01-12]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/SSRinEU/Your%20social%20security%20rights%20in%20Germany_sk.pdf>
- [20.] VAVERČÁKOVÁ, M. 2009. Sociálne problémy v starobe. In *Sociálna a ekonomická núdza - bezpečnosť jedinca a spoločnosti. Zborník príspevkov*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2009, ISBN 978-80-89271-63-4, s. 329-332.
- [21.] VRANKOVÁ, E. – JUŠŠÍKOVÁ, Y. 2011. Tienisté stránky v živote seniorov. In MÁTEL, A. – JANECHOVÁ, L. – ROMAN, L. (eds.) 2011. *Sociálna patológia a intervencia sociálnej práce. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety. ISBN 978-80-8132-018-7. s. 216-223.
- [22.] Zákon č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění.
- [23.] Zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.
- [24.] Zákon č. 650/2004 Z. z. o doplnkovom dôchodkovom sporení a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.
- [25.] Zákon č. 43/2004 Z. z. o starobnom dôchodkovom sporení a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Kontakt

Yveta Juššiková, PHDr., PhD.
VŠZaSP sv. Alžbety, n.o.
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava
E-mail: yveta.j@centrum.sk

Emília Vranková, PhDr., PhD.
VŠZaSP sv. Alžbety, n.o.
Palackého č. 1, 810 00 Bratislava

E-mail: vrankova.emilia@gmail.com

Podniková sociálna práca v Mondi SCP a.s.

Social work in Mondi SCP a.s.

Irena KAMANOVÁ, Drahoslava KOSTÚRIKOVÁ

Abstrakt

Autorky sa v príspevku zaoberajú podnikovou sociálnou prácou v Mondi SCP a.s. a zamestnaneckým prieskumom poskytovaných benefitov. Realizácia podnikovej sociálnej práce je zabezpečená prostredníctvom sociálnej starostlivosti o zamestnancov, a to zabezpečením povinnej, zmluvnej a dobrovoľnej starostlivosti. Praktická časť sa skladá z popisu súčasnej podnikovej sociálnej práce v Mondi SCP a.s. a zamestnaneckého prieskumu poskytovaných benefitov.

Kľúčové slová:

Podniková sociálna politika. Sociálna práca. Sociálna starostlivosť. Zamestnanecké benefity.

Abstract

The authors in this paper are concerned with Corporate social work at Mondi SCP a.s. and employees survey about provided benefits. Implementation of Corporate social work is provided by social care staff, ensuring a mandatory, contractual or voluntary care. The practical part consists of a description of the current business of social work at Mondi SCP as employee survey and provided benefits.

Key words:

Corporate social policy. Social work. Welfare. Employee Benefits.

ÚVOD

Ľudské zdroje sú najcennejším, ale i najdrahším zdrojom, ktorý rozhoduje o prosperite a konkurencieschopnosti organizácie. Preto je potrebné ľudským zdrojom venovať značnú pozornosť, vytvárať vhodné pracovné podmienky pre rast a rozvoj, rozširovať možnosti pre odborný rast vzdelávaním, dbať o ich bezpečnosť a ochranu, o primerané mzdové ohodnotenie, vrátane „balíka“ zamestnaneckých benefitov a sociálnych výhod najmä v dnešnom globalizovanom svete a rozvíjajúcej sa ekonomike, keď organizácie potrebujú tých najlepších zamestnancov, aby si zabezpečili konkurencieschopnosť a prosperitu na trhu. Rozvojom podnikovej sociálnej politiky dochádza k stabilizácii a udržaniu zamestnancov ako aj vedie k rastu spokojných, stabilných a kvalifikovaných zamestnancov.

V praktickej časti nášho príspevku popisujeme systém sociálnej práce v podmienkach konkrétneho podniku Mondi SCP a.s., analyzujeme a interpretujeme výsledky zamestnaneckého prieskumu.

1 REALIZÁCIA SOCIÁLNEJ PRÁCE V PODNIKU

Na vzájomné prepojenie sociálnej práce podnikovej a podnikovej sociálnej politiky musíme vychádzať z definície sociálnej práce ako takej. Tokárová (2003, s. 23) uvádza: „sociálna práca sa rozličnými formami zameriava na mnohostranné, komplexné transakcie medzi ľuďmi a ich okolím.“ Z toho nám vyplýva, že podniková sociálna práca sa zameriava na komplexné transakcie medzi zamestnancami, zamestnávateľmi a okolie chápeme ako podnik so všetkými jeho súčasťami. Tokárová (2003, s. 44) definuje sociálnu prácu podnikovú – *„jej obsahom je riadenie, komunikácia, sociálna štruktúra, sociálna klíma, sociálna mobilita, účinky pracovného procesu a sociálne správanie, hierarchická sústava nadriadenosti a podriadenosti a jej sociálne účinky, vonkajšie vzťahy medzi podnikom na jednej strane, odvetvím a spoločnosťou na strane druhej, konflikty, záujmová činnosť, rekvalifikácia atď.“* Tokárová ďalej rozvádza úlohu podnikovej sociálnej práce v poskytovaní príslušných služieb zahrňujúcich starostlivosť o pracovné prostredie, ale aj sociálne zabezpečenie. Toto chápeme ako sociálnu starostlivosť o zamestnancov.

Kvalita práce jednotlivých zamestnancov a pracovných kolektívov je podmienená nielen pracovnou spôsobilosťou, t.j. kvalifikáciou (vedomosťami, schopnosťami, danosťami, atď.), a motiváciou, ale aj celým radom sociálnych podmienok, o zabezpečenie ktorých sa má starať zamestnávateľ prostredníctvom realizácie sociálnej politiky a tým aj sociálnej práce v podniku (Hrašková, 2010). Tento proces smeruje k väčšej motivácii zamestnancov za svoj osud zvýšením participácie, spolupatričnosti zamestnancov k podniku.

1.1 Sociálna starostlivosť o zamestnancov

Oblasť sociálnej starostlivosti o zamestnancov je široká a zahŕňa množstvo činností, ktorých spoločnou črtou je starostlivosť o pracovníkov v pracovnej, v mimopracovnej dobe (Hrašková, 2010).

Sociálna starostlivosť, ako súčasť systému rozvoja ľudských zdrojov, je víziou organizácie, potrebou a možnosťou každého zamestnanca, je subsystémom a zároveň súčasťou personálnej stratégie podniku, preto je v podniku veľmi dôležité vypracovanie programu starostlivosti o zamestnancov, ktorý je súčasťou koncepcie riadenia ľudských zdrojov v podniku.

Starostlivosť o pracovníkov v podniku Hrašková (2010) delí na:

- **povinnú starostlivosť** – vykonáva sa v zmysle platnej legislatívy,

- **zmluvnú starostlivosť**, ktorá je daná kolektívnymi zmluvami uzavretými na podnikovej úrovni,
- **dobrovoľnú starostlivosť**, ktorá je výrazom personálnej politiky podniku, sleduje hlavne zabezpečenie potrebných pracovníkov, rozvoj ich pracovných schopností, ich motiváciu a vytváranie ich dobrého vzťahu k podniku, a tiež prispieva k vytváraniu dobrej povesti podniku ako zamestnávateľa.

V aplikačnej praxi majú hlavnú úlohu pri kontrole dodržiavania povinností vyplývajúcich zo zákona, vytvárajú a presadzujú koncepciu starostlivosti o zamestnancov personálne útvary jednotlivých podnikov.

Na rozdiel od povinnej starostlivosti, kde zamestnávateľ musí plniť zákonné ustanovenia je zmluvná starostlivosť výsledkom kolektívneho vyjednávania a dohody medzi zamestnávateľom a zástupcami odborov pôsobiacich v podniku. Výstupom takéhoto vyjednávania je Kolektívna zmluva, ktorá je záväzkom zamestnávateľa splniť dohodnuté náležitosti v pracovných vzťahoch a zároveň vyjadrením práv a povinností zamestnávateľa a pracovníkov.

V rámci zmluvnej sociálnej starostlivosti je dôležitá úprava týchto oblastí: podmienky odmeňovania mzdových náhrad, otázky zamestnanosti, forme starostlivosti o vybrané skupiny pracovníkov, úprava pracovného času, rozsah dovolenky pre zamestnancov, regenerácie pracovnej sily, zdravotná starostlivosť, sociálna podpora pre zamestnancov, poskytovania stravovania, spôsob čerpania zákonných nárokov zo sociálneho fondu, dôchodkové pripoistenie, sociálny rozvoj nad rámec zákona, ďalšie záväzky, ktoré môžu byť záujmom zmluvných strán (Hrašková, 2010).

V oblasti dobrovoľnej starostlivosti o zamestnancov, ako jednej zo zložiek sociálnej starostlivosti, na rozdiel od zmluvnej starostlivosti, zamestnávateľ sám rozhoduje o poskytovaných zamestnaneckých benefitoch s cieľom vytvoriť pevný a pozitívny vzťah zamestnancov k podniku. Táto oblasť sa týka rozšírenia služieb, ktorých poskytovanie inak upravuje zákon, ponúka služby a výhody nad rámec zákona, niečo čo zohľadňuje potreby a hodnoty zamestnancov a je pre nich zaujímavé. K takýmto službám môžu patriť: zaistenie dopravy do zamestnania, jedálne, parkoviská, služby pre zlepšovanie životných podmienok zamestnancov: bývanie, poistenie, finančné poradenstvo, pôžičky, materské školy, jasle, služby, spojené s aktívnym využívaním voľného času, pomoc v určitých životných situáciách a pod.

Sociálny program podniku

Jednotlivé podniky a firmy formulujú svoje požiadavky v oblasti sociálnej starostlivosti o zamestnancov a v rámci podnikovej sociálnej politiky do sociálnych programov. Sociálny program podniku predstavuje konkretizáciu sociálnej politiky, zohľadňuje požiadavky povinnej sociálnej starostlivosti o zamestnancov, ako aj výsledky zmluvnej starostlivosti o zamestnancov a zapracováva jednotlivé zamestnanecké benefity z dobrovoľnej starostlivosti o zamestnancov. Z časového hľadiska sa zvyčajne jedná o jeden rok. Ide v ňom o konkrétne, väčšinou krátkodobé opatrenia, ktoré odrážajú širšie sociálne prostredie, súčasnú legislatívu a finančnú situáciu podniku.

Sociálny program má obsahovať podľa Hraškovéj (2010):

- hlavné ciele sociálnej politiky podniku,
- celkové poňatie sociálnej starostlivosti o zamestnancov, ako súčasť koncepcie rozvoja ľudských zdrojov v podniku,
- nástroje sociálnej starostlivosti, metódy a techniky sociálnej starostlivosti,
- kontrolné mechanizmy a archiváciu zrealizovanej sociálnej starostlivosti,
- kompetencie a zodpovednosti za plnenie sociálneho programu podniku..

Zdroje financovania sociálnej starostlivosti o zamestnancov môžeme rozdeliť:

1. **Sociálny fond.** Jeho tvorbu a použitie upravuje zákon o sociálnom fonde. Ovplyvňuje hlavne povinnú a zmluvne dohodnutú sociálnu starostlivosť o zamestnancov.
2. **Príspevok podniku zo zisku.** Tieto zdroje sa využívajú hlavne v oblasti zmluvnej a dobrovoľnej starostlivosti o zamestnancov.
3. **Prostriedky odborovej organizácie.** Môže sa jednať o prenájom priestorov na rôzne akcie zamestnancov, prenájom rekreačných zariadení, zľavy pre členov odborov ako aj ostatných zamestnancov poskytovaných tretími subjektmi a pod.
4. **Vonkajšie zdroje podniku.** Môže sa jednať o štrukturálne fondy EÚ, prostriedky dosiahnuté partnerstvom v rámci zamestnaneckých benefitov, hromadné zľavy pre zamestnancov a pod.

1.2 Metódy sociálnej práce využiteľné v podnikoch

Pre oblasť podnikovej sociálnej politiky, jej reálny výkon prostredníctvom sociálnej starostlivosti o zamestnancov je možné využiť viacero metód sociálnej práce, ktoré slúžia na sociálnu analýzu v podniku, definovanie sociálnych potrieb, kontrolu účinnosti sociálnych

programov ako aj na vnútro podnikovú analýzu poskytovaných zamestnaneckých benefitov. V podnikovej praxi sa využívajú základné metódy: rozhovor, zamestnanecký prieskum, dotazník, anketa, pozorovanie.

2 ZAMESTNANECKÉ BENEFITY

Pojmové označenie sa odvíja od toho aký prístup k posudzovaniu a hodnoteniu zamestnaneckých benefitov zvolíme. Prístupy jednotlivých autorov v rámci dostupnej odbornej literatúry sa pokúsime zosúladiť podľa určitých spoločných charakteristík.

Právny pojem ?

Zamestnanecké benefity (označované ako výhody) sa pojmovo vyskytujú v odbornej, ekonomickej, sociologickej či právnej literatúre, vyskytujú sa aj v bežnej hovorovej reči v praktickom živote, ale nevykladajú sa jednotne a ich obsah je možné chápať širšie alebo užšie. Podľa Barinkovej (2009, s. 139) „zamestnanecké výhody nie sú právnym pojmom a právne úpravy ich necharakterizujú ani nepodávajú legálnu definíciu.“

Niečo navyše k odmene za prácu – nepeňažné plnenie ?

Podľa Armstronga (2002, s. 555) sú „zamestnanecké výhody zložky odmeny poskytované navyše k rôznym formám peňažnej odmeny. Zahŕňajú tiež také položky, ktoré nie sú priamou odmenou, ako je každoročná dovolenka na zotavenie.“

Zamestnaneckým benefitom sa rozumie podľa Staskiewicz (2008) nepeňažné plnenie smerujúce k zamestnancom ako forma odmeny.

Zamestnanecké benefity chápe Hrašková (2010) ako benefity, ktoré podniky poskytujú z vlastnej iniciatívy, motivované potrebou získať a stabilizovať žiaducich pracovníkov pričom snahou je upevniť ich vzťah k podniku.

Účtovný štandard

Gejdošová (2008) nám rozširuje pohľad na zamestnanecké benefity podľa účtovných štandardov, ktoré používajú pojem „požitky“, tento pojem sa dá chápať ako podskupina pojmu „benefity“ resp. „výhody“. Rozlišuje **peňažný zamestnanecký požitok**, ktorý je akákoľvek peňažná úhrada zamestnávateľa zamestnancom vo forme peňažných prostriedkov (príspevky zo sociálneho fondu, príspevok na doplnkové dôchodkové sporenie, životné poistenie, účelové sporenie) a **nepeňažný zamestnanecký požitok** je akákoľvek forma

hodnoty daná zamestnávateľom zamestnancom (napr. zdravotná starostlivosť, poskytovanie áut, úhrada nákladov na bývanie, subvencované tovary alebo služby).

Spojitosť so zamestnaním ?

Zamestnanecké benefity môžeme chápať tak, ako to ich uvádza aj J. Koubek (2000, s. 274), že „zamestnanecké výhody sú také formy odmien, ktoré organizácia poskytuje zamestnancom iba preto, že sú zamestnancami. Na rozdiel od mzdy a platu a ďalších foriem odmeňovania, nie sú obvykle viazané na výkon pracovníka.“

Zamestnanecké benefity sú podľa Frka (2006) adresné, na rozdiel od mzdy, za ktorú možno kúpiť čokoľvek, a teda uspokojiť najrôznejšie potreby rôznym spôsobom a to na základe toho, kto mzdou alebo platom disponuje.

Čo sem nepatrí ?

Podľa Gejdošovej (2008) pod pojem zamestnanecké benefity nemôžeme zaradiť poskytovanie takých benefitov, ktoré zamestnávateľ poskytne zamestnancom v rámci plnenia svojich povinností vyplývajúcich zo všeobecne záväzných právnych predpisov, ako napr. plnenia zo sociálneho fondu (len zákonné plnenie), poskytovanie cestovných náhrad a pod.

2.1 Ciele poskytovaných zamestnaneckých benefitov

Podľa Frka(2004) organizácie si v súčasnosti uvedomujú to, že sú pod tlakom silnejúcej konkurencie, preto musia venovať značnú pozornosť výkonnosti svojich zamestnancov a súčasne si týchto zamestnancov i udržať. Z toho dôvodu si organizácie stále viac a častejšie zaraďujú do systému odmeňovania kategóriu tzv. zamestnaneckých benefitov a služieb. Zamestnanecké benefity sú zvyčajne stanovené tak, aby spĺňali štyri ciele:

1. konkurencieschopnosť voči ostatným organizáciám,
2. nákladová efektívnosť,
3. prispôbenie jednotlivým potrebám zamestnancov v čo najväčšej miere,
4. súlad so všeobecnými platnými normami. (Gálik, 2012)

Zamestnanecké benefity sú najdôležitejšou zložkou systému odmien mimo mzdového charakteru. Benefity sú časťou príjmu pracovníka zo závislej činnosti poskytovanou v nepeňažnej forme. Plnia funkciu stimulujúcu k stabilite, lojalite a k výkonu pracovníka. Benefity dopĺňajú a zvyšujú základnú hodnotu finančného ohodnotenia. Ich skladba však musí byť v súlade s celkovou stratégiou odmeňovania, aby boli uspokojené nielen záujmy

pracovníkov, ale i organizácie. Zamestnanecké benefity sú zamestnancami považované za dôležité a motivujú ich k zotrvaníu vo firme (Nemčík, 2010).

Podľa Gálíka (2012) musia organizácie zohľadňovať hlavne tieto faktory:

- 1) schopnosť organizácie generovať zdroje na financovanie benefitov.
- 2) veková štruktúra zamestnancov.
- 3) regionálne rozdiely.
- 4) preferencie podnikovej kultúry a štruktúra benefitov materských spoločností.
- 5) Odvetvie podnikania.

2.2 Štruktúra zamestnaneckých benefitov

Zamestnanecké benefity sú adresné, na rozdiel od mzdy, za ktorú je možné kúpiť čokoľvek, a tým uspokojiť najrôznejšie potreby. Zamestnanecké benefity sú poskytované s presnou predstavou zamestnávateľa o tom, na čo ich má zamestnanec použiť.

Nemčík (2011) rozdeľuje zamestnanecké benefity do nasledovných skupín:

a) benefity sociálnej povahy

- dôchodky poskytované organizáciou, životné poistenie zčasti alebo celkom hradené organizáciou, pôžičky, jasle a materská škola a iné,

b) benefity majúce vzťah k práci

- stravovanie, výhodnejší predaj produktov organizácie svojim zamestnancom, vzdelávanie hradené organizáciou a iné,

c) benefity spojené s postavením v organizácii

- firemné automobily a telefóny, notebook, firemné ubytovanie, príspevok na ošatenie a iné náklady na reprezentáciu organizácie.

Flexibilné formy organizácie práce ako súčasť zamestnaneckých benefitov

Flexibilné formy pracovnoprávných vzťahov a flexibilné formy organizácie práce môžu mať podobu formálnych ustanovení, napríklad v rámci pracovno-právných dokumentov v podniku, prípadne majú podobu neformálnych dohôd medzi zamestnancom a jeho nadriadenými. Podľa autorov, ktorí sa venujú problematike flexibility v pracovnoprávných vzťahoch ako napr. Lapinová – Jakab (2008), Janičová (2010), Barancová (2010), môžeme ponúknuť nasledovný prehľad možností flexibilných foriem organizácie práce:

- pružná pracovná doba,

- mesačná alebo ročná banka pracovného času
- stlačený pracovný týždeň
- zvýhodnená práca nadčas
- práca doma
- práca na čiastkový (skrátенý) pracovný úväzok
- zdieľanie pracovných miest
- prestávka v zamestnaní

2.3 Kafetéria systém ako jedna z možností poskytovania zamestnaneckých benefitov

Spôsob poskytovania zamestnaneckých benefitov môže byť plošný alebo individuálny. Trendom je, aby bol čo najviac individuálny a rešpektoval potreby zamestnanca. Organizácie bežne používajú pomerne širokú škálu zamestnaneckých benefitov. Hlavne väčšie organizácie zvyčajne ponúkajú širšiu škálu a mnohé z nich umožňujú svojim zamestnancom, aby si zvolili práve tie benefity, ktoré najviac spĺňajú ich momentálne požiadavky. K takémuto výberu slúži tzv. systém voliteľných blokov alebo kafetéria systém. Podstata systému kafetérie spočíva v tom, že ponecháva na pracovníkovi, aby si podľa svojho prania a v rozsahu napred stanoveným rozpočtom vybral, aké benefity mu má zamestnávateľ poskytnúť (Dvořáková, 2004).

Kafetéria systém od zamestnanca vyžaduje, aby sa rozhodol o štruktúre svojho „druhého“ príjmu. Myšlienkou kafetéria systému je vlastne zavedenie spravodlivého a motivujúceho systému nepenažných benefitov pre zamestnancov. Aby organizácia vedela správne nastaviť menu ponuky sociálnych výhod tak, aby mali priaznivý účinok na motiváciu, spokojnosť a stabilitu zamestnancov, mala by sa zaujímať o to, ktoré benefity zamestnanci preferujú. Na to by mala slúžiť vnútropodniková analýza poskytovaných zamestnaneckých benefitov, ktorá by porovnala ponuku výhod s potrebami a preferenciami zamestnancov (Nemčík, 2010).

3 SOCIÁLNA PRÁCA V PODNIKU MONDI SCP a.s.

Informácie, ktoré uvádzame v tejto časti sme získali štúdiom dostupných materiálov na firemnom intranete, v zamestnaneckom časopise a v rozhovore s riaditeľom kompetenčného centra - Ľudské zdroje a administrácia Ing. Petrom Jakubíkom.

História a zameranie podniku

V roku 1880 ružomberskí občania pod vedením Jakuba Kleina založili prvý priemyselný závod na výrobu bielej a hnedej lepenky v Ružomberku a zakúpili starší papierenský stroj čím

položili základy výroby papiera na Dolnom Liptove. V roku 1913 mala továreň sulfitovú celulózu s dvomi varákmi, štyri papierenské stroje a úpravňu papiera. Továreň mala kapacitu 17 000 ton papiera a zamestnávala 680 ľudí. V novodobej histórii spoločnosti sa zapísal 30. Jún 2000 ako deň vstupu zahraničného investora Neusiedler, člena medzinárodnej skupiny Mondi. Nový investor preinvestoval do modernizácie podniku v rámci projektu Impulz v rokoch 2003 a 2004 viac ako 240 miliónov EUR, čím sa spoločnosť dostala na technologickú špičku v oblasti výroby ofsetového a kopírovacieho papiera (Vince, 2010).

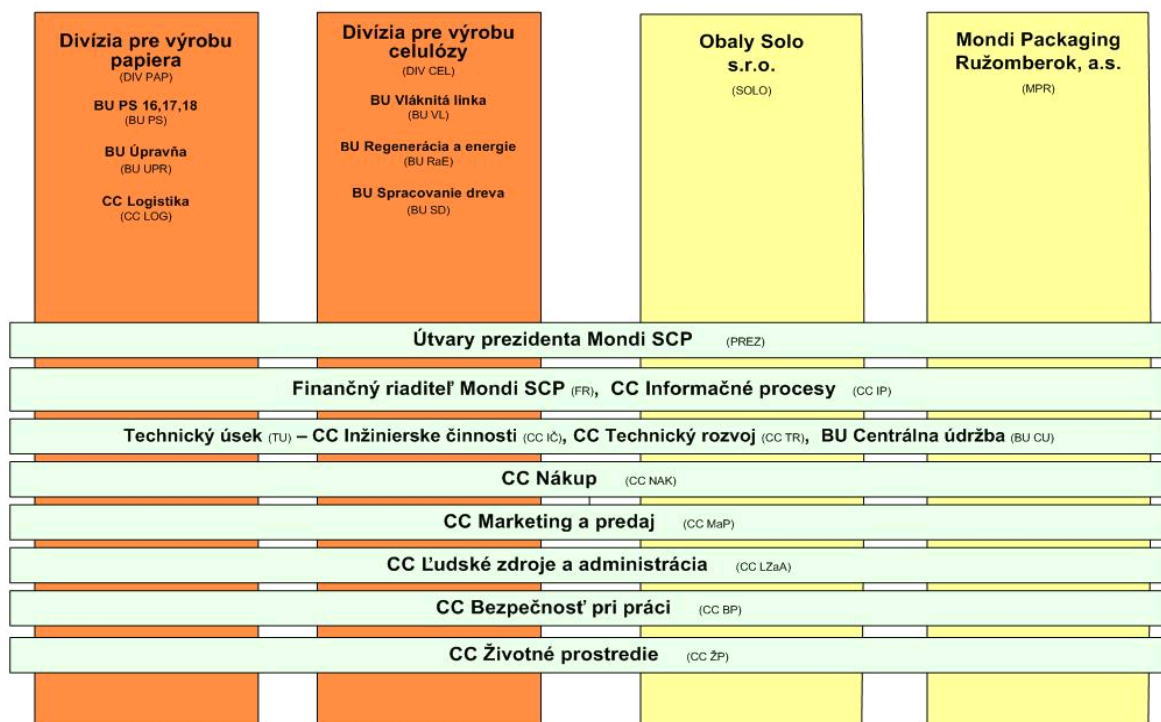
S výrobou prevyšujúcou 420.000 ton celulózy a 510.000 ton nenatieraného bezdreveného papiera je Mondi SCP a.s. najväčšou integrovanou fabrikou na výrobu papiera a celulózy v Slovenskej republike. Okrem integrovanej výroby papiera a celulózy sa v závode realizujú aj ďalšie výrobné a podporné procesy akými sú napríklad výroba potlačeného baliaceho papiera, paliet, výroba elektrickej energie a tepla, úprava odpadových vôd aj pre mesto Ružomberok a mnohé ďalšie (zdroj: www.mondigroup.com).

3.1 Organizačná štruktúra podniku

Organizačnú štruktúru môžeme rozdeliť tak, ako ju uvádzame na obrázku č.1 výrobné jednotky a kompetenčné centrá. Výrobné jednotky majú za úlohu zabezpečiť hlavnú náplň podnikania a to výrobu celulózy a papiera. Naprieč týmito výrobnými jednotkami pôsobia jednotlivé kompetenčné centrá, ktoré zabezpečujú podporné služby a administratívne procesy.

Kompetenčné centrum Ľudské zdroje a administrácia (ĽZ) má v oblasti sociálnej starostlivosti o zamestnancov zriadený samostatný útvar zodpovedný za oblasť sociálneho programu, zamestnaneckých benefitov a procesov spojených s odmeňovaním zamestnancov. Kompetenčné centrum ĽZ vytvára, v spolupráci s výrobnými jednotkami, podmienky pre dodržiavanie všetkých zákonných a legislatívnych požiadaviek v oblasti starostlivosti o zamestnancov.

Obrázok č. 1 Organizačná štruktúra Mondi SCP a.s.

Zdroj: interný dokument Mondi SCP a.s.

3.2 Prístup k starostlivosti o zamestnancov

Mondi SCP a.s. ako člen medzinárodnej skupiny Mondi sa aj v oblasti starostlivosti o zamestnancov riadi korporátnymi politikami a pravidlami podnikania, ktoré sú principiálne spoločné a záväzné pre všetky podniky, v ktorých skupina Mondi pôsobí alebo má rozhodujúce zastúpenie. Podniková sociálna politika nie je spracovaná v samostatnom dokumente, ale prístup k starostlivosti o zamestnancov jasne definuje skupinový Princíp podnikania vo vzťahu k vlastným zamestnancom: *„cieľom je získať a udržať si služby odborne aj kvalifikačne spôsobilých jednotlivcov. Sme odhodlaní správať sa k zamestnancom všetkých stupňov úctivo a ohľaduplne, investovať do ich rozvoja a postarať sa o to, aby ich kariéru neobmedzovala diskriminácia či iné svojvoľné prekážky postupu. Vynasnažíme sa udržiavať s nimi pravidelnú obojstrannú výmenu informácií, aby sme im umožnili čo najviac sa stotožniť s našou činnosťou a rozvinúť schopnosti prispievať k nej“.*

Sociálny program

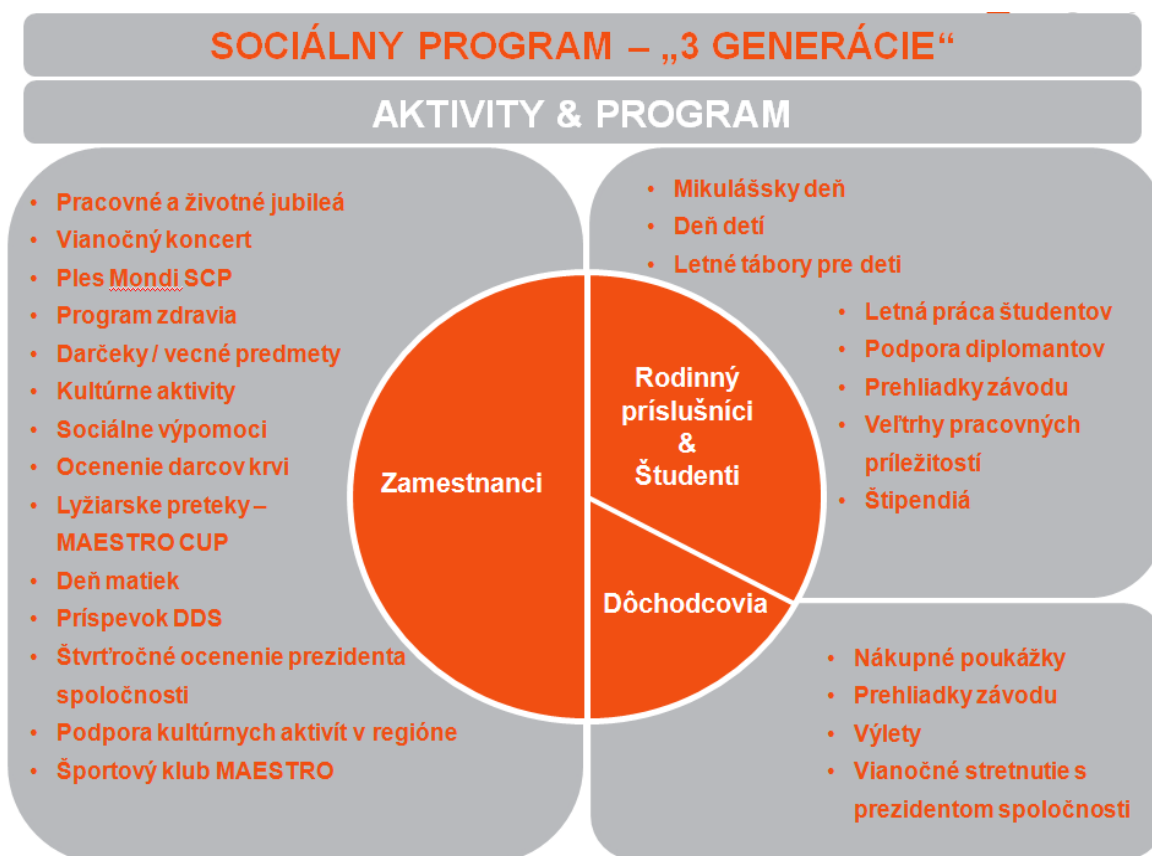
Sociálny program v Mondi SCP je zameraný na „3 generácie“ – zamestnancov, rodinných príslušníkov, študentov a bývalých zamestnancov v dôchodkovom veku. Zahŕňa a kombinuje

v sebe jednotlivé sociálne aktivity a ďalšie programy na podporu zamestnancov, ktoré uvádzame na obrázku č. 2.

Ciele sociálneho programu:

- zamerať sa na ľudí v ich životnom cykle a ovplyvniť vytváranie vnútorného a vonkajšieho prostredia – vytvárame trvalo udržateľnú značku "najlepšieho zamestnávateľa",
- vytvorenie širšieho spoločenstva, kde je vzťah k spoločnosti založený na pozitívnom vzťahu k firemným hodnotám,
- pochopiť čo motivuje a angažuje našich zamestnancov, ako aj to čo im prekáža v práci,
- vedieť, čo motivovať našich zamestnancov, rovnako ako to, čo bránim na pracovisku.

Obrázok č. 2 Sociálny program – „3 GENERÁCIE“

Zdroj: Human Resources Conference, Vienna, 2010, Ing. Peter Jakubík

3.3 Sociálna starostlivosť o zamestnancov

V tejto časti príspevku sa budeme venovať tým oblastiam sociálnej starostlivosti o zamestnancov, ktoré vyplývajú z povinnej, zmluvnej resp. dobrovoľnej starostlivosti o zamestnancov, pričom svojím rozsahom, charakterom a spôsobom ich uplatňovania v podmienkach Mondi SCP a.s. ich považujeme nadštandardné.

Oblasť bezpečnosti práce zamestnancov sa riadi Politikou BOZP, ktorá je nad všetkými ostatnými firemnými politikami a systémom manažérstva BOZP OHSAS 18001. Zamestnávateľ realizoval viacero účinných opatrení, ktoré majú za cieľ dosiahnuť nulovú úrazovosť zamestnancov, pričom ich zavedením resp. realizáciou prispieva k starostlivosti o zamestnancov nad rámec zákonných a legislatívnych požiadaviek. Uvádzame najpodstatnejšie opatrenia:

- systém LOTO – postup na odstránenie nebezpečenstva zasiahnutia človeka energiou, ktorá zariadenie poháňa alebo v ňom zostala nahromadená (elektrická, hydraulická, pneumatická, mechanická, a pod.). Tento systém zachraňuje životy a od jeho zavedenia sa Mondi SCP nevyskytol žiaden smrteľný úraz z dôvodu zasiahnutia nebezpečnou energiou. Vo firme je zavedený celoplošne a na všetky druhy energií. V rámci SR je len 5 takýchto spoločností, ktoré tento systém využívajú v celom rozsahu,
- povolenia na prácu – žiadna práca nesmie začať bez toho, aby neboli písomne ohodnotené možné riziká ak na takúto prácu nie je vypracovaný bezpečný pracovný postup. Dodržiava sa princíp kontroly štyroch očí a povoľovania začatia práce priamo na mieste výkonu,
- systematické hodnotenie rizík a ich eliminácia – zavedený elektronický systém,
- systém skoro nehôd – elektronicky podporovaný systém zaznamenávania, vyhodnocovania a odstraňovania nežiaducich situácií, ktoré by mohli potenciálne skončiť pracovným úrazom,
- systém koordinátorov BOZP – na každej prevádzke je určený zamestnanec, ktorý pôsobí ako sprostredkovateľ v oblasti BOZP medzi výrobou, oddelením BOZP a zamestnancami,
- systém auditovania pracovných postupov a správania sa pracovníkov – vykonáva sa podľa plánu auditov na daný rok aj za účasti stredného a vyššieho manažmentu,
- systém pozorovaní – kde kolega audituje kolegu, systém je anonymný a bez reštrikčných opatrení, jeho hlavnou filozofiou je prevencia,

- rozhovory o BOZP – každý mesiac je prehľadne spracovaná iná téma BOZP, o ktorej školia vedúci pracovníci svojich zamestnancov,
- systém fotiek bezpečného a nebezpečného správania – zamestnanci podávajú fotky bezpečného aj nebezpečného správania zhotovené mimo areál spoločnosti. Cieľom je, aby sa ľudia naučili rozlišovať medzi bezpečným a nebezpečným správaním. Tento systém je zo strany zamestnávateľa aj finančne motivovaný sumou troch Eur za každý mesiac, v ktorom zamestnanec podal aspoň jednu fotku a takisto prebieha „liga fotiek“, kde jednotlivé pracovné kolektívy súťažia medzi sebou o mesačnú prémieu 10 Eur na člena tímu.

Realizáciou týchto opatrení, zánietením pracovných kolektívov a skutočným kladením bezpečnosti na prvé miesto, dosiahol trend vývoja registrovaných úrazov klesajúcu tendenciu.

Vzdelávací systém je v spoločnosti reprezentovaný akadémiou vzdelávania pod značkou „Mondi Academy Slovakia“, v rámci ktorej sa integrujú všetky vzdelávacie aktivity do jedného uceleného programu, ktorý zahŕňa nasledovné oblasti:

- vzdelávanie v oblasti BOZP, QMS, EMS,
- vzdelávanie predpísané zákonom,
- jazykové vzdelávanie,
- manažérske vzdelávanie,
- profesijné vzdelávanie,
- ostatné tréningy / PC kurzy.

Stravovanie zamestnávateľ zabezpečil pre zamestnancov v pracovných dňoch na I. a II. zmene formou teplej stravy prostredníctvom spoločnosti Sodexo, ktorá sa špecializuje na poskytovanie stravovacích služieb po celom svete a svoje know-how preniesla do Mondi SCP. Zamestnanci majú možnosť využiť elektronický rezervačný systém pre rezerváciu jedál, evidenciu a kontrolu vynaložených jedál. Samotný výdaj je realizovaný prostredníctvom ID kariet, s ktorými môžu zamestnanci bezhotovostne platiť za nákupy v bufetoch. Na III. zmene a počas sviatkov, víkendov je strava zabezpečená výdajom chladenej stravy známych značiek. Výška príspevku zamestnanca na stravný lístok je vždy dohodnutá v KZ (viď 4.5.6). Pripomienky zamestnancov, kvalitu a možné zmeny v systéme posudzuje Stravovacia komisia, kde záujmy zamestnancov zastupujú odbory.

Pracovné podmienky a pracovný režim sa za posledné roky z technického aj sociálneho hľadiska výrazne zlepšili najmä vďaka veľkým investičným projektom. Čisté výrobné linky

a čistota fabriky, nové trávniky a zníženie obsahu emisií – obzvlášť zapáchajúcich plynov – sú vítanými zmenami. Väčšina prevádzok je vybavená modernými velími a riadenie výroby sa realizuje prostredníctvom využitia výpočtovej techniky. Na každom stredisku sa nachádzajú denné miestnosti, s adekvátnym technickým vybavením, určené na stravovanie a trávenie prestávky v práci. Najlepším hodnotením neustále sa zlepšujúcich pracovných podmienok sú pozitívne ohlasy bývalých zamestnancov v rámci Dňa otvorených dverí.

Organizáciu pracovného času môžeme v zásade rozdeliť podľa charakteru prevádzky na zmenový a pružný. Pracovný čas v 1, 2, 3 – zmennej a nepretržitej prevádzke je stanovený nasledovne: I. zmena: 06:00 – 14:00; II: zmena: 14:00 – 22:00; III: zmena: 22:00–06:00. Pružný pracovný čas je možné uplatniť v jednozmennej prevádzke u zamestnancov, ak tomu nebránia prevádzkové dôvody. Zamestnávateľ stanovil základný pracovný čas 09:00 – 15:00. Začiatok a koniec pracovnej zmeny si určuje zamestnanec sám. Obdobou pružného pracovného času je pružný pracovný mesiac. Zamestnanec si sám volí začiatok a koniec pracovných zmien a je povinný v príslušnom kalendárnom mesiaci odpracovať celý mesačný pracovný čas.

Do jednotlivých typov pracovných pracovného času (harmonogramov) zaraďuje zamestnancov podľa určeného rozvrhu pracovnej doby nadriadený zamestnanec. Pri požiadavkách zamestnancov o úpravu alebo skrátenie pracovného času zamestnávateľ upraví alebo skráti pracovný čas, ak tomu nebránia vážne prevádzkové dôvody.

Sociálnu pomoc pre zamestnancov prejednávajú zástupcovia odborov so zamestnávateľom spoločne. Podľa výšky finančného príspevku a charakteru výpomoci ich môžeme rozdeliť nasledovne:

- ľahšie choroby s väčším finančným zaťažením s prihliadnutím na sociálne pomery rodiny (33 – 135 EUR),
- ťažšie choroby a postihnutia detí s prihliadnutím na sociálne pomery rodiny + sociálne skutočnosti mimoriadneho charakteru s nutnosťou sociálnej výpomoci (135 – 235 EUR),
- choroby s mimoriadnym finančným zaťažením, operácie s prihliadnutím na sociálne pomery rodiny (265 – 300 EUR),
- ťažké choroby + úmrtia v aktívnom veku (od 330 EUR),
- výpomoc pri živelných katastrofách (individuálne plnenie).

Okrem tejto sociálnej pomoci, primárne určenej zamestnancom, spoločnosť založila v roku 2006 Nadáciu Mondi SCP, ktorá svoju pomoc prevažne zameriava na pomoc pre

zamestnancov a rodinných príslušníkov na podporu ich zdravia či nepriaznivej sociálnej situácie. Nadácia podporila od svojho vzniku predovšetkým zdravotne postihnuté deti zo sociálne slabších rodín. Príspevky sú určené aj na ozdravné a kúpeľné pobyty pre deti, nákup zdravotníckych pomôcok, ktoré zaručujú zlepšenie zdravotného stavu a podporu projektov sociálno-regionálneho charakteru.

Kolektívna zmluva a odbory

V podniku pôsobia dve odborové organizácie zastupujúce záujmy: Základná organizácia odborového zväzu Drevo Lesy Voda a Nezávislé kresťanské odbory. Výsledkom spoločnej snahy o dosiahnutie sociálneho zmieru sú ustanovenia v Kolektívnej zmluve. V novodobej histórii spoločnosti od vstupu zahraničného kapitálu sa odbory vždy dohodli so zamestnávateľom na podmienkach KZ. Úspechom pre všetkých zamestnancov je výsledok posledného rokovania o KZ na roky 2012 a 2013, v ktorom sa dohodlo plošné navýšenie tarifných plátov o CPI + 1 . Odborové organizácie poskytujú ďalšie sociálne služby pre svojich členov ako sú bezúročné pôžičky, právnu poradňu, poskytnutie rekreačných a klubových zariadení v majetku odborovej organizácie, kompenzácie pre dlhodobu PN pracovníkov, bonus pri narodení dieťaťa.

3.3.1 Prehľad zamestnaneckých benefitov

Oblasť zamestnaneckých benefitov sa prekrýva s aktivitami pre zamestnancov a ich rodinných príslušníkov, ktoré sú súčasťou sociálneho programu a s výhodami pre zamestnancov dohodnutými v kolektívnej zmluve. Okrem týchto možností poskytuje zamestnávateľ aj tieto zamestnanecké benefity:

- ročné prémie za splnenie plánu podľa KZ,
- finančné poukážky v hodnote 25 EUR za extra výkon (max. 4 ročne),
- Vianočné príspevky – poukážky,
- používanie mobilných telefónov a služobných vozidiel pre služobné účely,
- OOPP podľa regulatívu pre danú pozíciu,
- pitný režim pre zamestnancov,
- pôžičky z podporného fondu,
- výučba anglického jazyka,
- okuliare k PC,
- pre deti počas jarných prázdnin lyžovanie na Kalvárii a Malinom Brde,
- peramentky na futbal, basketbal,

- ambulatná kúpeľná liečba v kúpeľoch Lúčky.

4 Projekt zamestnaneckého prieskumu

Predmetom prieskumu boli zamestnanecké benefity v podniku Mondi SCP a.s. – ich rozsah a obsah pre zamestnancov v kontexte súčasnej hospodárskej krízy. **Objektom** prieskumu sú kmeňoví zamestnanci tejto spoločnosti, ktorí majú možnosť využívať sociálny program zamestnávateľa a ním poskytované zamestnanecké benefity. **Cieľom** zamestnaneckého prieskumu je poskytnúť východiská pre vnútropodnikovú analýzu zamestnaneckých benefitov, zistiť a analyzovať štruktúru potrieb zamestnancov a spokojnosť zamestnancov so súčasným stavom, ako aj navrhnúť možné zmeny v systéme v kontexte súčasnej hospodárskej krízy.

Z cieľa zamestnaneckého prieskumu nám vyplynuli jednotlivé úlohy:

1. zistiť spokojnosť zamestnancov s obsahom sociálneho programu,
2. zistiť štruktúru zamestnaneckých benefitov podľa názoru zamestnancov,
3. zistiť názor zamestnancov na preferované oblasti zamestnaneckých nefinančných benefitov,
4. zistiť názor zamestnancov na hodnotenie súčasných zamestnaneckých benefitov,
5. zistiť aké formy informovania o zamestnaneckých benefitov využívajú zamestnanci,
6. zistiť názor zamestnancov aký vplyv má súčasná hospodárska kríza na úroveň a rozsah poskytovaných zamestnaneckých benefitov.
7. zistiť názor zamestnancov na možné zmeny v systéme poskytovania zamestnaneckých benefitov.

Časový harmonogram zamestnaneckého prieskumu: november 2011 až – marec 2012.

Charakteristika prieskumnej vzorky a lokalita prieskumu

Prieskumnú vzorku tvorili zamestnanci jednotlivých kompetenčných centier a výrobných jednotiek Mondi SCP a.s. V mesiaci február bolo rozdanych celkovo 180 dotazníkov, vrátených bolo 173 čo predstavuje návratnosť 96,1 %. Prieskumnú vzorku tvorilo 173 zamestnancov, čo predstavuje z celkového počtu kmeňových zamestnancov (1165) Mondi SCP a.s. 14,9 %.

Tabuľka č. 1 Veková štruktúra respondentov

Veková štruktúra	Ženy		Muži		Spolu	
	n	%	n	%	N	%
od 18 rokov do 30	3	5,36	10	8,55	13	7,51
od 31 rokov do 50	40	71,43	85	72,65	125	72,25
nad 51	13	23,21	22	18,80	35	20,23
Spolu	56	100,00	117	100,00	173	100,00

Zamestnávateľ má vo viac ako 90 % prípadov podpísané pracovné zmluvy na dobu neurčitú zo všetkých respondentov, čo hodnotíme pozitívne vo vzťahu k sociálnym istotám z toho plynúcich. Forma pracovnej doby výrazne vplýva na možnosti čerpania jednotlivých zamestnaneckých benefitov. 8 – hodinovú pracovnú dobu uvádza celkovo 87 (50,29%) respondentov. Pružnú pracovnú dobu využíva 86 (49,71%) respondentov. Prevažne duševný charakter vykonávanej práce uvádza 117 (67,63%) respondentov, naproti tomu čisto fyzický charakter uvádza 39 (22,54%) respondentov. 17 (9,83%) respondentov uviedlo kombinovaný charakter vykonávanej práce t.j. duševný aj fyzický.

4.1 Analýza údajov a interpretácia výsledkov zamestnaneckého prieskumu

Na základe stanoveného cieľa sme formulovali otázky v dotazníku nasledovne:

- vstupné informácie – názov, úvodná informácia, anonymnosť a pokyny k vypísaniu dotazníka,
- charakteristiky prieskumnej vzorky – informácia o pohlaví, veku, počtu detí v starostlivosti respondentov, typ pracovnej zmluvy, pracovný čas, druh vykonávanej práce. Nie sú vedené ako otázky, v prieskume slúžia ako funkcie nezávislých premenných,
- vecné údaje – otázky v dotazníka od č. 1 po č. 14, tvoria hlavnú a najdôležitejšiu časť dotazníka pre vyhodnotenie zamestnaneckého prieskumu a interpretáciu výsledkov,
- záverečné údaje – poďakovanie za vyplnenie dotazníka, osobné údaje autora dotazníka (meno, priezvisko, ročník, názov školy).

Distribúcia dotazníka respondentom sa realizovala prostredníctvom jednotlivých líniových vedúcich zamestnancov daných kompetenčných centier a výrobných jednotiek v spolupráci s oddelením Ľudských zdrojov. Analýzu získaných údajov rozdelíme do jednotlivých oblastí v závislosti od stanovených úloh zamestnaneckého prieskumu.

Oblasť spokojnosti respondentov so sociálnou politikou a sociálnym programom

Respondenti sa vyjadrovali k tomu či poznajú sociálnu politiku a sociálny program zamestnávateľa, či sú spokojní s jeho obsahom a či majú možnosť sa zapojiť do procesu prípravy a zmeny týchto základných nástrojov sociálnej podnikovej práce. 150 respondentov (86,71%) pozná sociálnu politiku, sociálny program zamestnávateľa, 15 respondentov (8,67%) nepozná a 8 respondentov (4,62%) sa vyjadrilo, že nevedia, že niečo také majú zavedené v podniku. Spokojnosť s obsahom sociálneho programu vyjadrilo 106 respondentov čo predstavuje 61,27 %, vyslovene nespokojných je 34 (19,65%) a približne rovnaká skupina 33 respondentov sa nevedela vyjadriť k obsahu sociálneho programu. V oblasti možnosti zapojenia sa do prípravy a zmien v sociálnom programe najviac respondentov 73 (42,20%) odpovedalo, že takúto možnosť nemá. Kladnú odpoveď označilo 39 respondentov (22,54%) a nevedelo sa vyjadriť 61 respondentov (35,26%).

Oblasť štruktúry zamestnaneckých benefitov podľa názoru respondentov

V piatej otázke dotazníka, sme zisťovali, ktoré zamestnanecké benefity poskytuje zamestnávateľ podľa názoru respondentov. Cieľom bolo porovnať takto získané výsledky názorov respondentov s možnosťami zamestnaneckých benefitov, ktoré uvádza zamestnávateľ.

Zo všetkých respondentov sa zapojilo do tejto otvorenej otázky 94 (54,33%) respondentov, 69 respondentov sa v tejto otázke vôbec nevyjadrilo, čo predstavuje takmer 40 %. Sedem respondentov uviedlo, že len pozná benefity poskytované zamestnávateľom, ale ďalej ich nerozvádza, 3 respondenti uviedli, že nepoznajú žiaden benefit.

Porovnávacou metódou odpovedí a oficiálnymi benefitmi sme zistili, že respondenti považujú tieto možnosti za benefit aj keď ich zamestnávateľ takto neuvádza: Mondí akadémia vzdelávania, účasť na školeniach, letná práca študentov, dni zdravia, deň zmeny, pranie pracovných odevov, športová výzva, zľavy u mobilného operátora, výhody v IMPA Dolný Kubín (predajca osobných automobilov), 10 % zľava z poplatku na hypotekárny úver vo VÚB.

Naproti tomu zamestnávateľ uvádza aj tieto benefity pre zamestnancov, ktoré respondenti neuvádzali: **Hradené zo sociálneho fondu**- korčuľovanie, mestská plaváreň, permanentky na futbal, basketbal, možnosť využitia rekreačných zariadení (chata Liptovský Ján, Podbanské), tenisové, stolnotenisové, futbalové, volejbalové, nohejbalové turnaje, pre deti počas jarných prázdnin lyžovanie na Kalvárii a Malinom Brde, lyžiarske preteky Mondí SCP na Malinom Brde, sociálne výpomoci, príspevok darcom krvi.

Ostané: vianočné príspevky – poukážky alebo vecné predmety, Vianočný koncert, pôžičky z podporného fondu, platené voľno ženám – matkám k sviatku MDŽ, Mikulášske predstavenie pre deti, pitný režim pre zamestnancov.

Prienikom týchto dvoch uhlov pohľadu na zamestnanecké benefity, t.j. zamestnávateľ a zamestnancov zastúpených respondentmi v prieskume, dochádzame k celkovému počtu 47 rôznych benefitov. Zo všetkých respondentov až 80 % uviedlo maximálne 5 benefitov, v otvorenej otázke č. 5 dotazníka, ktoré pozná, že ich zamestnávateľ poskytuje.

Táto skutočnosť môže byť zapríčinená širokým záberom sociálneho programu a rôznorodosťou poskytovaných benefitov zamestnávateľom.

Preferované oblasti zamestnaneckých benefitov

Respondenti najviac preferujú oblasť vzdelávania, následne oblasti športových aktivít, flexibilnej pracovnej doby a stravovania. Kultúrne aktivity a zdravotnú starostlivosť môžeme zaradiť do pomyselného tretieho sledu. Týchto prvých 6 oblastí pokrýva viac ako 82 % zo všetkých odpovedí respondentov, čo predstavuje tzv. parretov princíp.

Zmena priorít je zreteľná u 81 respondentov, ktorí sa starajú minimálne o jedno dieťa vo veku do 15 rokov, najviac preferujú športové aktivity (46,91%), ale na druhom mieste sú aktivity pre deti a voľno – časové aktivity s rodinou, ktoré spolu tvoria 44,44% všetkých odpovedí respondentov spolu so vzdelávaním (44,44%), čo je jasným signálom, že rodina je nich veľmi dôležitá.

Preferované oblasti nefinančných benefitov sme skúmali aj z iného pohľadu, a to z pohľadu využívania jednotlivých benefitov respondentmi.

Výsledky takého hodnotenia respondentov uvádzame v tabuľke č. 2

Tabuľka č. 2 Zamestnanecké nefinančné benefity, ktoré respondenti využívajú

Využívané benefity	Ženy		Muži		Spolu	
	n	%	n	%	N	%
Športový klub Maestro	34	17,44	76	23,24	110	21,07
Kultúrne akcie	31	15,90	53	16,21	84	16,09
Mondi akadémie vzdelávania	37	18,97	45	13,76	82	15,71
Rekondičné a liečebné pobyty	12	6,15	35	10,70	47	9,00
Zdravé stravovanie	25	12,82	21	6,42	46	8,81

Letné tábory pre deti	10	5,13	29	8,87	39	7,47
Program zdravia	15	7,69	18	5,50	33	6,32
Rodinné rekreácie	12	6,15	17	5,20	29	5,56
Letná práca študentov	10	5,13	18	5,50	28	5,36
Mondi Športová výzva	9	4,62	14	4,28	23	4,41
Neuviedli žiadny benefit	0	0,00	1	0,31	1	0,19
Spolu	195	100,00	327	100,00	522	100,00

Formy informovania o zamestnaneckých benefitoch

Ďalšou oblasťou, skúmanou v dotazníku podľa zadania úloh zamestnaneckého prieskumu, boli formy informovania o zamestnaneckých benefitoch. Respondenti mali na výber viacerých foriem aktuálne využívaných v Mondi SCP a.s. Jednoznačne najčastejšou formou, ktorou sa respondenti dozvedajú o aktuálnych zamestnaneckých benefitoch je firemný intranet (37,10%). Vo výraznom odstupe respondenti uvádzajú ďalšie formy: od nadriadených, spolupracovníkov, firemný časopis, nástenky a komunikačné stretnutia. Z iných foriem respondenti uvádzajú email.

V oblasti informovania o zamestnaneckých benefitoch nás zaujímal názor respondentov, či sú informovaní a vedia koľko zamestnávateľ investuje do sociálneho programu a zamestnaneckých benefitov. Z výsledkov nich vyplýva, že 73 % respondentov nevedelo uviesť aké náklady vynakladá zamestnávateľ na túto oblasť ani s ponúknutými rozpätiami. V tejto oblasti sa komunikačné stretnutia a firemný časopis javia ako najvhodnejšie formy na zlepšenie informovania o nákladoch na benefity.

Oblasť možných zmien v systéme poskytovania zamestnaneckých benefitov

Možné zmeny v systéme poskytovania zamestnaneckých benefitov sme skúmali v troch rovinách. Vo všeobecnej rovine sa jedná sa o zmeny, ktoré by respondenti preferovali v rámci sociálneho programu (zamestnaneckých benefitov), v oblasti inovatívnych foriem zamestnaneckých benefitov sme ponúkli tie, ktoré sa najčastejšie vyskytujú u zamestnávateľov hodnotených ako najlepších na trhu nielen v rámci SR a poslednou oblasťou boli flexibilné formy zamestnania, ktoré najviac napomáhajú na zladenie pracovného a rodinného života zamestnancov.

Všeobecná rovina:

Tretina respondentov 55 (31,43%) uviedla, že je spokojná so súčasnou úrovňou sociálneho programu zamestnávateľa a ním poskytovaných benefitov. 58 (33,14%) respondentov uviedlo, že si vie predstaviť rozšírenie súčasnej ponuky napriek tomu, že zamestnávateľ poskytuje spolu 47 rôznych foriem benefitov ako vyplynulo z celkovej štruktúry benefitov, ktorú sme prieskumom preverovali (viď 5.3.2). Túto skutočnosť pravdepodobne zohľadnila skupina 18 respondentov (10,29%), ktorá by skôr privítala zúženie počtu benefitov za účelom ich skvalitnenia. Možnosť zaviesť individuálny prístup, nakoľko teraz je „všetko pre všetkých“, zaujala 35 respondentov (20%).

Inovatívne formy benefitov:

V oblasti inovatívnych foriem benefitov respondentov najviac zaujala možnosť vytvorenia relax zóny pre zamestnancov – celkovo 64 (32,84%) respondentov. Fitness zóna so sprchou pre aktívny oddych ako druhá v poradí oslovila 55 (26,96%) respondentov. Záujem o flexibilné formy zamestnania prejavilo 48 (23,53%) respondentov. Najmenší záujem v celkovom vyjadrení mali respondenti o možnosť vytvorenia škôlky priamo v priestoroch firmy 15 (7,35%). 13 respondentov neuviedlo záujem o inovatívne formy benefitov a 6 respondentov by malo záujem o iné inovatívne formy pričom ich nevedeli pomenovať.

Vzhľadom na celkovo nízky záujem o škôlku pre deti priamo v priestoroch firmy, sme sa pozreli na samostatné hodnotenie skupiny respondentov, ktorí majú aspoň jedno dieťa vo veku od 3 do 6 rokov. Počet takýchto respondentov je 28, pričom záujem o tento druh inovatívneho benefitu prejavilo 7, čo je len 25 %. Tento výsledok sa dá chápať aj v kontexte toho, že zamestnávateľ už podobný projekt v minulosti skúšal. Nejednalo sa o škôlku priamo v priestoroch firmy, ale v najbližšej mestskej škôlke od lokality firmy, s dobrým prístupom pre osobné automobily. Pre nízky záujem zo strany zamestnancov o tento druh benefitu, však zamestnávateľ v projekte ďalej nepokračoval.

Flexibilné formy zamestnania:

Z dôvodu charakteru výrobných prevádzok, kde je nutné zabezpečiť nepretržitý chod strojných zariadení, uvádzame v grafe č. 10 prehľad preferovaných foriem flexibilného zamestnania u tých respondentov, ktorí v súčasnosti využívajú pružnú pracovnú dobu a je predpoklad realizácie týchto foriem. Okrem pružnej pracovnej doby, ktorú už v súčasnosti využívajú, najviac preferujú prácu z domu – 34 respondentov (39,53%) a mesačnú resp. ročnú banku pracovného času – 33 respondentov (38,37%).

Ďalšou skupinou zamestnancov, pre ktorých je dôležitá možnosť využívania niektorej z flexibilných foriem práce na zosúladienie pracovného a rodinného života, sú rodičia, ktorí sa starajú o deti vo veku do 15 rokov. Z respondentov, ktorí sa zúčastnili prieskumu je 81 takých, ktorí majú v starostlivosti aspoň jedno dieťa spĺňajúce toto kritérium. Mesačnú, resp. ročnú banku pracovného času z nich označilo 27 (33,33%) respondentov. Na druhom mieste je práca doma – 25 (30,86%) respondentov. Treťou najpreferovanejšou formou tejto skupiny respondentov 18 (22,22%) je pružná pracovná doba, ktorá však v závislosti od pracovnej pozície, je už u zamestnávateľa zavedená.

4.2 Závěry zamestnaneckého prieskumu

Zamestnaneckým prieskumom sme sa snažili poskytnúť východiska pre vnútropodnikovú analýzu zamestnaneckých benefítov v spoločnosti Mondi SCP a.s. Záujem zamestnancov o predmet prieskumu sa prejavil vo vysokej návratnosti dotazníkov 96,1 %.

Odporúčania pre prax

Na základe zistení zo zamestnaneckého prieskumu, výsledkov štúdia dostupných literárnych, časopiseckých a internetových zdrojov navrhujeme nasledovné odporúčania prax:

Pre zamestnávateľa Mondi SCP a.s.:

- vzhľadom na početnosť a rozsah poskytovaných zamestnaneckých benefítov zaviesť systém kafetérie pre poskytovanie zamestnaneckých benefítov. Odporúčame kombinovanú formu t.j. formu jadra a voliteľných zložiek. Jadro systému kafetéria by malo obsahovať preferované oblasti zamestnaneckých benefítov, ktoré uvádzame vo vyhodnotení zamestnaneckého prieskumu. Vhodným nastavením voliteľných zložiek je možné vyhovieť aj protichodným požiadavkám respondentov na zmeny v systéme poskytovania zamestnaneckých benefítov. Výhodou pre zamestnávateľa by bolo efektívne riadenie nákladov vynaložených na každého zamestnanca, ako aj možnosť získať ďalší nástroj pre zvýšenie motivácie kľúčových zamestnancov diferenciaciou pridelených finančných prostriedkov zamestnancovi,
- v rámci zlepšenia informovania o zamestnaneckých benefítoch zahrnúť túto problematiku do pravidelne do komunikačných stretnutí vedenia spoločnosti a zamestnancov,
- využiť formu intranetu a firemného časopisu na informovanie o zamestnaneckých benefítoch ako celku. V súčasnosti sú viac prezentované zamestnanecké benefity

jednotlivo. Zamestnávateľ môže takýmto spôsobom docieľiť posilnenie oddanosti a povedomia záväzkov zamestnancov voči podniku,

- zlepšiť informovanie o nákladoch spojených so zamestnaneckými benefitmi,
- vhodne posudzovať možnosti uplatnenia pružnej pracovnej doby a pružného pracovného mesiaca pre zamestnancov, ktorí sa starajú o deti vo veku do 6 rokov,
- do pravidelne vykonávaných zamestnaneckých prieskumov zahrnúť aj oblasť zamestnaneckých benefitov,
- na tých pracoviskách kde to umožňujú podmienky organizácie práce zriadiť relax zónu pre zamestnancov.

Záver

Za úspechmi každej spoločnosti stoja ľudia. Ľudia sú zdrojom konkurenčnej výhody podniku a majú priamy vplyv na produktivitu práce. Preto je potrebné, aby podnik disponoval kvalifikovanými a motivovanými pracovníkmi. Jedným zo spôsobov ako si udržať kvalitných pracovníkov a zároveň prilákať potenciálnych uchádzačov je atraktívna ponuka zamestnaneckých benefitov, korektná podniková sociálna politika a z nej vychádzajúce sociálne programy.

Zamestnanecké benefityzvyšujú spokojnosť zamestnancov v práci, vytvárajú lepšie pracovné prostredie k podávaniu vyšších výkonov, ovplyvňujú fluktuáciu zamestnancov, pracovný výkon a nepodliehajú inflácií.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] ARMSTRONG, M. 2002. *Řízení lidských zdrojů*. Praha: Grada, 2002. 555 s. ISBN 80-247-0469-2.
- [2.] BARANCOVÁ, H. 2010. *Flexibilné formy zamestnania v pracovnom práve Slovenskej Republiky*. In: Pracovní právo 2010: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie na tému flexibilné formy zamestnávania, Masarykova univerzita, 2010. 15 – 40 s. ISBN 978-80-210-5358-8.
- [3.] BARINKOVÁ, M. 2009. *Pracovnoprávne aspekty zamestnaneckých výhod*. In: Európska dimenzia podnikovej sociálnej zodpovednosti a jej vplyv na reguláciu pracovných vzťahov: zborník príspevkov z vedeckého sympózia s medzinárodnou účasťou, Košice, 2009. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2009. 134 – 152 s. ISBN: 978-80-7097-780-4.

- [4.] DVOŘÁKOVÁ, Z. 2004. *Zaměstnanecké výhody*. In: *Práce a mzda*, roč. LI, č. 2/3, 2004. 38 – 41 s. ISSN 0032-6208.
- [5.] FRK, V. 2006. *Človek v sociálnom systéme organizácie*. Prešov: Akcent Print, 2006. 214 s. ISBN 80-969419-5-X.
- [6.] GEJDOŠOVÁ, S. 2008. *Zamestnanecké benefity ako súčasť odmeňovacieho systému zamestnávateľa a zdroje financií pre ich poskytovanie*. In: *Personálny a mzdový poradca podnikateľa*, 2008, roč. 12, č. 11-12, 115 s.
- [7.] KOUBEK, J. 2000. *Řízení lidských zdrojů: základy moderní personalistiky*. Praha: Managment Press, 2000. 351 s. ISBN 80-85943-51-4.
- [8.] NEMČÍK, S. 2010. *Zamestnanecké výhody v organizáciách*. In: 5. ŠTUDENTSKÁ VEDECKÁ KONFERENCIA: zborník príspevkov z vedeckej konferencie, Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2010. 1140 – 1149 s. ISBN 978-80-555-0169-7.
- [9.] STASKIEWICZ, L. 2008. *Zamestnanecké výhody*. In: *Práce, mzdy a odmeňovanie*, 2008. roč. III., č. 3, 49 – 51 s.
- [10.] TOKÁROVÁ, A. a kol. 2003. *Sociálna práca*. Prešov: AKCENT PRINT, 2003. 564 s. ISBN 80-968367-5-7.
- [11.] VINCE, I. 2010. *Cesta úspechu*. Ružomberok: TESFO, 2010. 116 s. ISBN 978-80-89253-35-7

Internetové zdroje:

- [12.] BARINKOVÁ, M. 2008. *Sociálne programy – princípy starostlivosti o zamestnancov*. In: *Práce a Mzdy*, č. 5/2008. Zdroj: poradca.sk. [online]. 4.3.2012. Dostupné na internete:
<<http://www.poradca.sk/SubPages/OtvorDokument/Clanok.aspx?idclanok=81159>>
- [13.] GÁLIK, R. 2012. *Benefity a motivácia pracovníkov*. Zdroj: Verlag Dashöfer. [online]. 4.1.2012. Dostupné na internete:<http://www.hrvpraxi.sk/33/benefity-a-motivacia-pracovnikovniqueiduchxzASYZNatvABpzW7TbRQAa2xUm7o4/?reltype=2&uri_view_type=11>
- [14.] GÁLIK, R. 2012. *Najčastejšie poskytované benefity*. Zdroj: Verlag Dashöfer. [online]. 20.1.2012. Dostupné na internete:<http://www.hrvpraxi.sk/33/najcastejsie-poskytovane-benefity-uniqueiduchxzASYZNatvABpzW7TbWPuAnIK7eJ?reltype=2&uri_view_type=11>

[15.] HRAŠKOVÁ, D. 2010. *Podniková sociálna politika*. In: Práce a Mzdy, 2010, č. 12.
[online]. 1.2.2012. Dostupné na internete:

<http://www.poradca.sk/SubPages/OtvorDokument/Clanok.aspx?idclanok=113397>>

Právne zdroje:

[16.] Zákon NR SR č. 311/2001 po novele č. 512/2011 – Zákonník práce

[17.] Zákon NR SR č. 2/1991 o kolektívnom vyjednávaní

[18.] Zákon NR SR č. 152/1994 o sociálnom fonde

Kontakt:

Irena Kamanová, doc. PhDr., PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta

katedra sociálnej práce

E-mail: Irena.Kamanova@ku.sk

Drahoslava Kostúriková, Mgr.

Tatra Banka - Ružomberok

Vplyv novelizácie zákonov na sociálno-ekonomické problémy zamestnávateľov a zamestnancov

Jaroslava KMECOVÁ

Abstrakt

Článok pojednáva o vplyve zmien zákonov na postavenie zamestnávateľov a zamestnancov od 01.01.2013. V článku sú uvedené možné riziká sociálno-ekonomických problémov zamestnávateľov a zamestnancov, ktoré sú ovplyvnené zmenou legislatívy Slovenskej republiky. Častá otázka zamestnávateľa je: Čo mám urobiť, aby som neprepúšťal svojich zamestnancov? A najčastejšia otázka zamestnancov znie: Aký sociálny program mi poskytne môj zamestnávateľ? Každý z nich chce pociťovať bezpečie a ochranu. Je to v súvislosti so zmenou legislatívy možné? Aké riziká pre zamestnávateľov a zamestnancov prináša zmena legislatívy od 01. 01. 2013? Na čo sa má zamestnávateľ a zamestnanec pripraviť?

Kľúčové slová

zamestnanec, zamestnávateľ, sociálno-ekonomické dopady, zmena legislatívy, sociálny program

Abstract

Article discusses the impact of changes in laws concerning the status of employers and employees since 1st January 2013. The paper describes the potential risks of socio-economic problems of employers and employees which are affected by the legislation of the Slovak Republic. A common question of employers is: "What can I not to fire my employees? " And the most common question of employees is: "What kind of social program can be provided by an employer? " Each of them wants to feel safe and comfortable. Is this possible in the context of legislative changes? What risks for employers and employees are going to be brought by change of legislation since 1st January 2013? What employers and employees will have to be prepared for?

Key words

employee, employer, socio-economic impacts, changing legislation, social program.

V organizáciách a firmách možno pracovný trh definovať ako miesto, kde sa stretáva dopyt zo strany zamestnávateľa s ponukou zo strany potenciálnych zamestnancov. Zamestnanci ponúkajú svoje schopnosti, zručnosti, vedomosti na tomto trhu, t. j. prácu. Zamestnávateľ ponúka svoju pôdu a kapitál. Spojením ponuky a dopytu na oboch stranách vzniká priestor na zhodnocovanie poskytnutých prostriedkov, času a ľudského potenciálu k vytváraniu tovarov a služieb, ktoré je možné ponúknuť svojim členom.

Pracovnoprávne vzťahy medzi zamestnancom a zamestnávateľom sú presne vymedzené zákonom. V zákone č. 311/201 Z. z. Zákonník práce je v § 7 definovaný pojem zamestnávateľ

a v § 11 definovaný pojem zamestnanec. „Zamestnávateľ je právnická osoba alebo fyzická osoba, ktorá zamestnáva aspoň jednu fyzickú osobu v pracovnoprávnom vzťahu, a ak to ustanovuje osobitný predpis aj v obdobných pracovných vzťahoch.“⁴ „Zamestnanec je fyzická osoba, ktorá v pracovnoprávnych vzťahoch, a ak to ustanovuje osobitný predpis, aj v obdobných pracovných vzťahoch vykonáva pre zamestnávateľa závislú prácu.“⁵

„Slovom „práca“ sa označuje každá činnosť, ktorú koná človek bez ohľadu na jej charakter a okolnosti, čiže je to každá ľudská činnosť, ktorú možno a treba uznať ako prácu uprostred celého bohatstva činností, na aké je človek schopný a vďaka svojej ľudskej podstate disponovaný samotnou prirodzenosťou. Prácou si má človek zaobstarávať svoj každodenný chlieb a podporovať stály rozvoj vedy a techniky, najmä však neprestajné zvyšovanie kultúrnej a mravnej úrovne spoločnosti, v ktorej žije.“⁶

Situácia na trhu definuje postavenie zamestnávateľov a zamestnancov zákonmi. Trh práce je veľmi citlivý na akékoľvek vnútorné a vonkajšie vplyvy. Tieto vplyvy v značnej miere ovplyvňujú aj politické rozhodnutia, ktoré vstupujú na trh práce prostredníctvom zákonov. V priebehu desiatok rokov sa vybuďovala veľká nedôvera vzájomného vzťahu zamestnávateľa a zamestnancov. Táto nedôvera v značnej miere ovplyvňuje výsledky a povahu práce.

Dňa 10.8.2012 schválila Národná rada SR rozsiahlu a dôležitú novelu zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení. Okrem tohto zákona sa novelou menia aj Zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce, Zákon č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov, Zákon č. 43/2004 Z. z. o starobnom dôchodkovom sporení, Zákon č. 580/2004 Z. z. o zdravotnom poistení a Zákon č. 400/2009 Z. z. o štátnej službe. Tieto zmeny od 01.01.2013 budú výrazným spôsobom ovplyvňovať príjmy a výdavky zamestnávateľov i zamestnancov. Zmeny sa týkajú nielen zvýšenia odvodovej povinnosti zo strany obidvoch účastníkov, ale zároveň je potrebné si uvedomiť, že každé zvyšovanie nákladov sa prejaví v zvyšovaní cien tovarov a služieb poskytovaných pre všetkých spotrebiteľov. S nárastom nákladov sa nielen zvýšia ceny tovarov a služieb, ale zároveň to úzko súvisí so zmenou životnej úrovne obyvateľstva.

Tieto zmeny sa dotýkajú zvýšenia minimálnej mzdy a zvýšenia odvodového zaťaženia u všetkých občanov pracujúcich na dohodu o vykonaní práce, dohodu o pracovnej činnosti,

⁴ *Zákony III/2010*, s. 7.

⁵ *Zákony III/2010*, s. 8.

⁶ JAN PAVOL II.1981. *LABOREM EXERCENS*. [online]. Dostupné na internete: <http://www.kbs.sk/?cid=1117276176>.

dohodu o brigádnickej práci študentov s výnimkou dohôd o brigádnickej práci študentov – žiakov strednej školy do dovŕšenia 18 rokov pri príjme maximálne 66 € mesačne. Týmto žiakom s príjmom max. do 66 € mesačne ostatne odvodové zaťaženie v tomto rozmedzí: garančné poistenie – platí zamestnávateľ vo výške 0,25 %, úrazové poistenie – platí zamestnávateľ vo výške 0,8 %. Celková výška odvodov zo strany zamestnávateľa predstavuje 1,05 %. Zo strany zamestnanca nie je žiadna odvodová povinnosť.

V Zákonníku práce zároveň ostávajú všetky tri formy dohody o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru a to: dohody o vykonaní práce, dohody o brigádnickej práci študentov a dohody o pracovnej činnosti.

Jednotlivé odvodové povinnosti, ktoré prechádzajú zmenami sa však bližšie špecifikujú podľa zaradenia zamestnanca pracujúceho na dohodu. Ide o túto nasledujúcu špecifikáciu. Dohody o brigádnickej práci študentov podľa odvodovej povinnosti sa členia od 01.01.2013 na:

1. dohoda o brigádnickej práci študentov – žiak strednej školy do dovŕšenia 18 rokov pri príjme max. 66 € mesačne,
2. dohoda o brigádnickej práci študentov – žiaci strednej školy 18 roční a starší alebo s príjmom nad 66 € mesačne a všetci študenti vysokej školy do 26 rokov.

Dohody o vykonaní práce a dohody o pracovnej činnosti sa budú od 01.01.2013 členiť podľa odvodovej povinnosti na:

1. dohody poberateľov starobného dôchodku a výsluhového dôchodku, ak dovŕši dôchodkový vek,
2. dohody poberateľov invalidného dôchodku a invalidného výsluhového dôchodku,
3. dohody „dohodárov“ s priznaným predčasným starobným dôchodkom s pravidelným príjmom,
4. dohody „dohodárov“ s priznaným predčasným starobným dôchodkom s nepravidelným príjmom,
5. dohody „dohodárov“ s pravidelným príjmom, dohody „dohodárov“ s nepravidelným príjmom.⁷

⁷ Por. Mihál, J. Odvody z dohôd na sociálne a zdravotné poistenie od 01.01.2013. [online]. Dostupné na internete: <http://blog.etrend.sk/mihalblog/2012/09/19/odvody-z-dohod-na-socialne-a-zdravotne-poistenie-od-1-1-2013/>

V nasledujúcej časti sa budeme venovať porovnaniu odvodového zaťaženia zamestnancov i zamestnávateľov pred zmenami do 31.12.2012 a po zmenách od 01.01.2013.

Tabuľka č. 1	Dohoda o brigádnickej práci študentov "zamestnávateľ: študent (nezaopatrené dieťa)" do 31.12.2012		Tabuľka č. 2	Dohoda o brigádnickej práci študentov "zamestnávateľ: študent (nezaopatrené dieťa) s príjmom max. do 66 € mesačne" od 01.01.2012	
	Zamestnávateľ	Zamestnanec		Zamestnávateľ	Zamestnanec
Verejné zdravotné poistenie	Neplatí	Neplatí	Verejné zdravotné poistenie	Neplatí	Neplatí
Nemocenské poistenie	Neplatí	Neplatí	Nemocenské poistenie	Neplatí	Neplatí
Dôchodkové poistenie - starobné	Neplatí	Neplatí	Dôchodkové poistenie – starobné	Neplatí	Neplatí
Dôchodkové poistenie - invalidné	Neplatí	Neplatí	Dôchodkové poistenie – invalidné	Neplatí	Neplatí
Úrazové poistenie	0,80%	Neplatí	Úrazové poistenie	0,80%	Neplatí
Poistenie v nezamestnanosti	Neplatí	Neplatí	Poistenie v nezamestnanosti	Neplatí	Neplatí
Garančné poistenie	0,25%	Neplatí	Garančné poistenie	0,25%	Neplatí
Rezervný fond	Neplatí	Neplatí	Rezervný fond	Neplatí	Neplatí
Spolu	1,05%	-	Spolu	1,05%	-

Tabuľka č. 3	Dohoda o brigádnickej práci študentov "zamestnávateľ: študent (nezaopatrené dieťa)" do 31.12.2012	
	Zamestnávateľ	Zamestnanec
Verejné zdravotné poistenie	Neplatí	Neplatí
Nemocenské poistenie	Neplatí	Neplatí
Dôchodkové poistenie - starobné	Neplatí	Neplatí
Dôchodkové poistenie - invalidné	Neplatí	Neplatí
Úrazové poistenie	0,80%	Neplatí
Poistenie v nezamestnanosti	Neplatí	Neplatí
Garančné poistenie	0,25%	Neplatí
Rezervný fond	Neplatí	Neplatí
Spolu	1,05%	-

Tabuľka č. 4	Dohoda o brigádnickej práci študentov "zamestnávateľ: študent (nezaopatrené dieťa) s príjmom nad 66 € mesačne" od 01.01.2013	
	Zamestnávateľ	Zamestnanec
Verejné zdravotné poistenie	Neplatí	Neplatí
Nemocenské poistenie	Neplatí	Neplatí
Dôchodkové poistenie - starobné	14%	4%
Dôchodkové poistenie - invalidné	3%	3%
Úrazové poistenie	0,80%	Neplatí
Poistenie v nezamestnanosti	Neplatí	Neplatí
Garančné poistenie	0,25%	Neplatí
Rezervný fond	Neplatí	Neplatí
Spolu	18,05%	7,00%

Tabuľka č. 5	Dohoda o vykonaní práce, dohoda o pracovnej činnosti "zamestnávateľ: občan" do 31.12.2012	
--------------	--	--

Tabuľka č. 6	Dohoda o vykonaní práce, dohoda o pracovnej činnosti "zamestnávateľ: občan s pravidelným príjmom" od 01.01.2013	
--------------	--	--

	Zamestnávateľ	Zamestnanec		Zamestnávateľ	Zamestnanec
Verejné zdravotné poistenie	Neplatí	Neplatí	Verejné zdravotné poistenie	10%	4%
Nemocenské poistenie	Neplatí	Neplatí	Nemocenské poistenie	1,40%	1,40%
Dôchodkové poistenie - starobné	Neplatí	Neplatí	Dôchodkové poistenie - starobné	14%	4%
Dôchodkové poistenie - invalidné	Neplatí	Neplatí	Dôchodkové poistenie - invalidné	3%	3%
Úrazové poistenie	0,80%	Neplatí	Úrazové poistenie	0,80%	Neplatí
Poistenie v nezamestnanosti	Neplatí	Neplatí	Poistenie v nezamestnanosti	1%	1%
Garančné poistenie	0,25%	Neplatí	Garančné poistenie	0,25%	Neplatí
Rezervný fond	Neplatí	Neplatí	Rezervný fond	4,75%	Neplatí
Spolu	1,05%	-	Spolu	35,20%	13,40%

	Dohoda o vykonaní práce, dohoda o pracovnej činnosti "zamestnávateľ: občan" do 31.12.2012			Dohoda o vykonaní práce, dohoda o pracovnej činnosti "zamestnávateľ: občan s nepravidelným príjmom" od 01.01.2013	
	Zamestnávateľ	Zamestnanec		Zamestnávateľ	Zamestnanec
Tabuľka č. 7			Tabuľka č. 8		
Verejné zdravotné poistenie	Neplatí	Neplatí	Verejné zdravotné poistenie	10%	4%

Nemocensk é poistenie	Neplatí	Neplatí	Nemocenské poistenie	Neplatí	Neplatí
Dôchodkov é poistenie - starobné	Neplatí	Neplatí	Dôchodkové poistenie - starobné	14%	4%
Dôchodkov é poistenie - invalidné	Neplatí	Neplatí	Dôchodkové poistenie - invalidné	3%	3%
Úrazové poistenie	0,80%	Neplatí	Úrazové poistenie	0,80%	Neplatí
Poistenie v nezamestna nosti	Neplatí	Neplatí	Poistenie v nezamestnan osti	Neplatí	Neplatí
Garančné poistenie	0,25%	Neplatí	Garančné poistenie	0,25%	Neplatí
Rezervný fond	Neplatí	Neplatí	Rezervný fond	4,75%	Neplatí
Spolu	1,05%	-	Spolu	32,80%	11,00%

V súvislosti s takou výraznou zmenou legislatívy v časti odvodovej povinnosti, nastáva zložitá situácia predovšetkým na strane zamestnávateľa. Súvisí s výrazným zvýšením nákladov na strane odvodov z 1,05 % na priemerne 20 % (v závislosti od typu dohodárov). Zároveň sa zvýšia náklady súvisiace s ekonomicko-účtovnými službami, zakúpením nového mzdového softvéru atď. Táto zmena sa zároveň dotkne aj priamo zamestnancov, nakoľko sa im zníži pri zachovaní jednotkovej ceny za ich prácu, odvodové zaťaženie. To vzrastie z 0% na priemernú výšku 10 % v závislosti od typu „dohodára“. Toto zvýšenie pocíti aj konečný spotrebiteľ, nakoľko so zvyšujúcimi nákladmi sa menia kalkulácie tovarov a služieb.

Zamestnávateľa i zamestnanci sa prostredníctvom zmeny legislatívy dostávajú do konfliktnej situácie z viacerých dôvodov. Zamestnanci pracujúci na dohody majú predovšetkým sezónnu prácu a sú zväčša evidovaní na úrade práce alebo sú dobrovoľne nezamestnaní. Ďalšiu skupinu tvoria ľudia, ktorí majú nižšie úväzky a takto sa snažia si zvýšiť príjem na pokrytie základných potrieb. Samozrejme z tejto skupiny nemožno vyňať

študentov, ktorí si brigádnicou prácou získavajú finančné prostriedky na základné potreby súvisiace so zvyšovaním vzdelávania.

Vo firmách, organizáciách prevláda názor zamestnávateľov, že zamestnanci používajú majetok, informácie a materiál organizácie na súkromné obohacovanie sa. Zamestnanci naopak vnímajú zamestnávateľov ako tých, ktorí im nedávajú dostatočnú mzdu za vykonanú prácu a v mnohých prípadoch požadujú nadštandardný sociálny program organizácie. V priebehu času sa postavenie a podmienky pre obe strany zmenili. Ovplynili ich do značnej miery politické rozhodnutia, ktoré majú priamy vplyv na postavenie obidvoch strán. Pre trh práce a postavenie týchto strán na trhu práce sú dôležité jasné pravidlá pre všetkých účastníkov. Tieto pravidlá sú podmienené pravdivými informáciami, vzájomnou dôverou a vzájomnou úctou.

V trhovom hospodárstve zamestnanec je pracovník, ktorý poskytuje svoje vedomosti, zručnosti, skúsenosti, to znamená svoju prácu, zamestnávateľovi za stanovenú trhovú cenu. Zamestnávateľ si kupuje „prácu“ od zamestnanca, aby mohol zhodnotiť svoje statky a zároveň, aby mohol vytvárať zisk.

Cena práce zamestnanca sa mení v závislosti od povahy práce, časovej náročnosti, vzdelanostnej úrovne, praktických skúseností a zručností zamestnanca. Cena práce zamestnanca sa nazýva mzda. Podľa zákona č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce:⁸ „Zamestnanci majú právo na mzdu za vykonanú prácu, zaistenie bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci, na odpočinok a zotavenie po práci. Zamestnávateľa sú povinný poskytovať zamestnancom mzdu a utvárať pracovné podmienky, ktoré zamestnancom umožňujú čo najlepší výkon práce podľa ich schopností a vedomostí, rozvoj tvorivej iniciatívy a prehĺbovanie kvalifikácie. Zamestnanci a zamestnávateľa sú povinní riadne plniť svoje postavenie v pracovnoprávných vzťahoch.“

Cena práce zamestnanca zahŕňa základnú, zmluvne stanovenú mzdu. Táto základná mzda môže byť úkolová alebo časová. Časová je vymedzená časom a úkolová je stanovená na jednotlivé úkoly. Okrem základnej mzdy, súčasťou môžu byť aj odmeny, ktoré vymedzuje kolektívna zmluva alebo interné predpisy zamestnávateľa. Zrážky zo mzdy tvorí daň a odvody, ktoré sú stanovené zákonom.

⁸Zákony III/2010, s. 5.

V tejto zložitej situácii, kedy dochádza k zmene legislatívy na základe prijatých noviel zákonov a tým aj k zvýšeniu odvodovej povinnosti, sa dostávajú do konfliktu zamestnávateľa i zamestnanci. Táto zmena legislatívy ovplyvňuje všetky kalkulácie cien tovarov a služieb. Veľmi jasne to môžeme vnímať pri dani zo mzdy. „Daň zo mzdy je daňou z príjmu, ktorú nie je príjemca mzdy schopný presunúť. Neexistuje nikto, na koho by daň mohla byť presunutá, rozhodne nie na zamestnávateľa, ktorý vždy v dlhom období získava jednotnú úrokovú mieru. V skutočnosti naopak existujú nepriame dane z miezd, ktoré sú na príjemcu mzdy presunuté v podobe nižšieho príjmu z miezd. Príkladom môže byť časť sociálneho „poistenia“ alebo príspevky na dávky v nezamestnanosti, ktoré sú uvalené na zamestnávateľa. Väčšina zamestnancov verí, že sa ich táto časť dane, ktorú zamestnávateľ platí, vôbec netýka. Toto je veľký omyl. Ako sme videli, zamestnanec nemôže presunúť daň dopredu na spotrebiteľa. Pretože je uvalená v pomere k vyplatením mzdám, je daň dokonca celkom presunutá vzad na zamestnanca poberajúceho mzdu. Čiastka, ktorú platí zamestnanec, je daň vybraná na úkor čistej mzdy zamestnanca.“⁹ Tak ako daň zo mzdy, tak ak odvody majú rovnaký vplyv.

Zamestnanci si musia uvedomiť, že zníženie ich čistej mzdy je dôsledkom predovšetkým zmeny legislatívy. Ak by akákoľvek zo strán či už zamestnancov alebo zamestnávateľov chcela takéto rozhodnutia súvisiace so zmenami podmienok odvodovej povinnosti a daňového zaťaženia meniť, môže to urobiť vo voľbách alebo v referendách.

Práve tu je priestor pre všetkých, ktorým záleží na zdravých pracovnoprávných vzťahoch, aby svojim ľudským prístupom pomáhali naplňovať nielen ciele organizácie, ale aj motivovať a podporovať zamestnancov k osobnému rastu, spolupráce a zodpovednosti za celú organizáciu i organizačnú kultúru. Zároveň je nevyhnutné vytvárať také podmienky, aby zamestnávateľa neboli legislatívne priamo ani nepriamo obmedzovaní vo vytváraní nových pracovných miest a zlepšovaní sociálneho prostredia firmy, organizácie. „Prvým kapitálom, ktorý treba chrániť a ceniť si je človek, ľudská osoba vo svojej integrite: Lebo tvorcom, stredobodom a cieľom hospodársko-spoločenského života je človek.“¹⁰ Spoločnosť, ak má rásť v poznaní, v rozvoji, technickom rozkvetu a vo vzájomnej podpore musí pomáhať všetkým rásť v zodpovednosti v demokratickej spoločnosti.

Zoznam bibliografických odkazov

⁹ ROTHBARD, M. N. 1956. *Ekonomie státních zásah*, s 201 – 202.

¹⁰ BENEDIKT XVI. *CARITAS IN VERITATE*, s. 34.

- [1.] BENEDIKT XVI. 2009. *CARITAS IN VERITATE*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2009. 118 s. ISBN 978 – 80 -7162 – 786 – 9.
- [2.] DANCÁK, P. 2009. Personalistický rozmer vo filozofii 20. storočia. Vydanie prvé. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2009. 138 s. ISBN 978-80-8068-990-2.
- [3.] DANCÁK, P.: O fundamentálnych elementoch sociálnej komunikácie. In: Zdravotníctvo a sociálna práca. Bratislava : SAPIENTIA 2006, s. 41-44. ISSN 1336-9326.
- [4.] JAN PAVOL II. 1981. *LABOREM EXERCENS*. [online]. Trnava: SSV, 1997. [cit. 2010.08.08.]. Dostupné na internete: <http://www.kbs.sk/?cid=1117276176>.
- [5.] KMECOVÁ, J. 2011. *Investovanie v sociálnej práci*. Vydanie: prvé. Prešov: DARE, o. z., 2011. 247 s. ISBN 978-80-970757-0-5.
- [6.] LEV XIII. 1891. *RERUM NOVARUM*. Bratislava: KBS, 1997. [cit. 2010.08.09.]. Dostupné na internete: <http://www.kbs.sk/?cid=1117030953>
- [7.] MIHÁL, J. 2012. Odvody z dohôd na sociálne a zdravotné poistenie od 01.01.2013. [online]. Dostupné na internete: <http://blog.etrend.sk/mihalblog/2012/09/19/odvody-z-dohod-na-socialne-a-zdravotne-poistenie-od-1-1-2013/>
- [8.] MISES, L. 1949. *Lidské jednání: Pojednání o ekonomii*. Praha: Liberální institut, 2006. 959 s. ISBN 80-86389-45-6.
- [9.] NORBERG J. 2003. *Globalizace: na obranu globální ekonomiky a globálního kapitalismu*. Praha: Alfa Publishing a Liberální institut, 2006. 201 s. ISBN 80-86389-44-8.
- [10.] DOBŠOVIČ, D. 2012 *Odvody poistného od 01. 01. 2012*. Príloha mesačníka PORADCA. Žilina: PORADCA, s.r.o., 2012. 24 s. ISBN 1335-1583.
- [11.] ROTHBARD, M. N. 1956. *Ekonomie státních zásahů*. Praha: Liberální institut, 2005. 443 s. ISBN 80-86389-10-3.
- [12.] ROTHBARD, M. N. 1993. *Zásady ekonomie: od lidského jednání k harmonii trhu*. Praha: Liberální institut, 2005. 755 s. ISBN 80-86389-27-8.
- [13.] SŁOMSKI, W. 2009. *Philosophical attempts*. Hannover: Europäische Akademie der Naturwissenschaften Hannover, 2009. ISBN 978-3-00-029959-9.
- [14.] STOLÁRIK, S. 2008. *Nový Dávid – prorok nádeje*. Prešovská Univerzita v Prešove, Prešov 2008. 141 s. ISBN 978-80-8068-638-3.
- [15.] *Zákony I/2010*. 2010. Žilina: PORADCA, s.r.o., 2010. 680 s. ISBN 1335-6127

[16.] *Zákony III/2010*. 2010. Žilina: PORADCA, s.r.o., 2010. 624 s. ISBN 1335-6127

Kontakt

Jaroslava Kmecová, Ing.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n.o. Bratislava

Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P. P. Gojdiča v Prešove

E-mail: jaroslava.kmecova@dare.sk

Komunikácia sociálnych partnerov

Communication of social partners

Ernest KOVÁČ

Abstrakt

Cieľom sociálnych partnerov t.j. zamestnávateľ a zástupcovia zamestnancov je zabezpečenie obojstranne korektných vzťahov. Aby sa zabezpečilo zastupovanie záujmov zamestnancov v súlade s legislatívou, je nutné, aby zamestnávatelia informovali zástupcov zamestnancov včasne a dostatočne.

Kľúčové slová

komunikácia, legislatíva, zamestnanec, zamestnávateľ

Abstract

Goal of social partners (that is employer and employee delegates) is to secure a relationship that is reciprocally correct. To ensure that the representation of the interests of employees is in accordance with legislative, it is necessary that the employers inform the employee delegates sufficiently and on time.

Key words

communication, legislation, employee, employer

Komunikácia sociálnych partnerov

Cieľom sociálnych partnerov t.j. zamestnávateľ a zástupcovia zamestnancov je zabezpečenie obojstranne korektných vzťahov. Zabezpečenie včasnej a dostatočnej informovanosti zástupcov zamestnancov zo strany zamestnávateľa za účelom zastupovania záujmov zamestnancov v súlade s platnou legislatívou.

Dôležitou súčasťou sociálnych partnerov pre dosiahnutie vyššie uvedených cieľov definuje jednotlivé roviny – formy komunikácie, v ktorých vymedzuje konkrétne oblasti resp. predmet komunikácie. Ďalej v komunikácii sociálnych partnerov je podstatný aspekt formy a záväzný termín komunikácie, definuje dokumenty, ktoré sú predmetom, resp. výsledkom komunikácie. Stanovenie zodpovednosti za plnenie povinností v oblasti komunikácie.

Sociálni partneri pre korektnosť vzájomnej komunikácie definujú účastníkov komunikácie. A to za zamestnávateľa a za zástupcov zamestnancov. Za zamestnávateľa to predovšetkým to je majiteľ spoločnosti resp. poverený riaditeľ ľudských zdrojov. Za zástupcov zamestnancov,

ak u zamestnávateľa pôsobia odbory ich zástupcovia. Ak u zamestnávateľa pôsobí zamestnanecká rada, tak zástupcovia zamestnaneckej rady, ak sa nedohodnú inak.

Komunikácia medzi zástupcami zamestnancov a zamestnávateľom sa realizuje nasledovných rovinách:

- spolurozhodovanie zamestnávateľ a zástupcovia zamestnancov
- prerokovanie opatrení pripravovaných zamestnávateľom
- informovanie:
 - vzájomné
 - zástupcovia zamestnancov zamestnávateľom v prípadoch určených legislatívou
 - zamestnávateľa zástupcami zamestnancov
- kontrolná činnosť zástupcov zamestnancov.

Spolurozhodovanie zamestnávateľa a zástupcov zamestnancov

Spolurozhodovaním sa rozumie vzájomná dohoda zamestnávateľa a zástupcov zamestnancov, alebo vyjadrenie súhlasu (prípadne predchádzajúceho súhlasu) jednej strany na návrh druhej strany o vykonaní právneho úkonu, o prijatí resp. realizácii určitého opatrenia. Vzájomná dohoda je spravidla výsledkom rokovania (vyjednávania) poverených zástupcov oboch strán o predložennom návrhu opatrenia, realizácie úkonu, t.j. predmetu spolurozhodovania.

Majiteľ spoločnosti resp. vedúci zamestnanec zamestnávateľa, zodpovedný za vypracovanie návrhu predmetu spolurozhodovania, predloží tento návrh písomne zástupcom zamestnancov s relevantnými informáciami potrebnými k jeho posúdeniu. Súčasne požiada o rokovanie. V nasledovnej tabuľke uvádzame prehľad oblastí, kde by bolo vhodné rokovanie sociálnych partnerov aj s príslušnými odkazmi na Zákonník práce.

OBLASTI
Predpisy na zaistenie bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci (BOZP) - § 39, ods.2 ZP
Pracovný čas
- nerovnomerné rozvrhnutie pracovného času § 87, 92, 93 ZP
- pružný pracovný čas (pravidlá pre uplatnenie) § 88, 89 ZP
- začiatok a koniec pracovného času, rozvrhnutie pracovných zmien § 90 ZP

Prestávka v práci na odpočinok a jedenie nad rámec zákona - § 91 ZP
Plán čerpania dovoleniiek, hromadné čerpanie dovolenky - § 111 ZP
Rozsah a podmienky práce nadčas - § 97 ZP
Prekročenie limitu práce nadčas v prípadoch podľa ZP § 97, ods.6
Práca nadčas zamestnanca vykonávajúceho rizikové práce z dôvodu zabezpečenia bezpečného a plynulého výrobného procesu - § 97, ods.11 ZP
Základné pravidlá pre oblasť odmeňovania zamestnancov (mzdové podmienky), normy spotreby práce
Tvorba sociálneho fondu, účel a podmienky jeho použitia
Priznanie sociálnej výpomoci a pôžičiek zo sociálneho fondu podľa podmienok uvedených v KZ
Výpoveď alebo okamžité skončenie pracovného pomeru zo strany zamestnávateľa s členom orgánov Odborovej organizácie alebo zástupcom zamestnancov pre BOZP v čase funkčného obdobia a počas jedného roka po jeho skončení - § 240 ZP
Vydanie pracovného poriadku - § 84 ZP
Vymedzenie vážnych prevádzkových dôvodov, pre ktoré nie je možné zamestnancovi pridelovať prácu - § 142, ods.4 ZP
Vymedzenie okruhu ťažkých telesných prác alebo ťažkých duševných prác, alebo prác pri ktorých by mohlo dôjsť k ohrozeniu života alebo zdravia, v súlade s predpismi na zaistenie BOZP - § 98, ods.9 ZP
Neospravedlnene zameškaná pracovná zmena alebo jej časť - § 144, ods.7 ZP
Poskytnutie plateného pracovného voľna z vážnych prevádzkových dôvodov zamestnávateľa s povinnosťou zamestnanca odpracovať poskytnuté voľno bez nároku na mzdu, ak pominie prekážka v práci na strane zamestnávateľa - § 252c

Tab.č.: 1 Oblasti spolurozhodovania

Sociálny dialóg medzi zamestnancom a zamestnávateľom

Prerokovanie (§ 237 ZP) je dialóg medzi zamestnávateľom a zástupcami zamestnávateľa realizovaný za účelom výmeny názorov, prediskutovania návrhov, pripomienok, stanovísk druhej strany k predmetu prerokovania, ktorý sa uskutočňuje zrozumiteľným spôsobom a vo vhodnom čase, s primeraným obsahom, s cieľom dosiahnuť dohodu. Pre uvedený účel poskytne zamestnávateľ príslušným zástupcom zamestnancov potrebné informácie,

konzultácie a doklady k veci, ktorá je predmetom prerokovania a v rámci svojich možností prihliada na ich stanoviská. Prerokovanie sa týka opatrení uvedených v tabuľke nasledujúcich oblastí:

OBLASTI
vytváranie pracovných podmienok pre zamestnávanie zamestnancov, žien, matiek, mladistvých zamestnancov a zamestnancov so zdravotným postihnutím - §§ 158 - 176 ZP
zásadné otázky sociálnej politiky zamestnávateľa, a to najmä v oblasti zdravotníckych služieb, následkov pracovných úrazov, stravovania zamestnancov, zabezpečenia zamestnancov v prípade dlhodobej práceneschopnosti, poskytovania pôžičiek zo sociálneho fondu - § 237 ZP
hospodárske, sociálne, zdravotné a kultúrne záujmy zamestnancov
stav, štruktúra a predpokladaný vývoj zamestnanosti, a plánované opatrenia zamestnávateľa – najmä, ak je ohrozená zamestnanosť - § 237, 2, písm. a) ZP
rozhodnutia, ktoré môžu viesť k zásadným zmenám v organizácii práce alebo v zmluvných podmienkach - § 237, ods.2, písm. c) ZP
organizačné zmeny, za ktoré sa považujú obmedzenie alebo zastavenie činnosti zamestnávateľa alebo jeho časti, zlúčenie, splynutie, rozdelenie, resp. zmena právnej formy zamestnávateľa - §237, ods. 2. písm. d) ZP
opatrenia umožňujúce predísť hromadnému prepúšťaniu zamestnancov alebo ho obmedziť
prijatie opatrení z oblasti BOZP - § 10 zákona 124/2006 o BOZP
ohrozenie dôležitých záujmov zamestnávateľa - dočasné prerušenie výkonu práce zamestnanca pri dôvodnom podozrení zo závažného porušenia pracovnej disciplíny - § 141a) ZP
opatrenia súvisiace s prechodom práv a povinností z pracovnoprávných vzťahov - § 29 ZP
prijatie opatrení z oblasti BOZP - § 10 zákona 124/2006 o BOZP
výpoveď a okamžité skončenie pracovného pomeru zo strany zamestnávateľa § 74 ZP
celkový rozsah a podmienky nadčasovej práce pre zamestnávateľa, jednotlivé organizačné útvary a práca nadčas nad rozsah podľa - § 97 ZP
organizácia nočnej práce - § 98 ZP
interné riadiace akty týkajúce sa sociálnych otázok
opatrenia týkajúce sa väčšieho počtu zamestnancov

opatrenia na predchádzanie vzniku úrazu, chorôb z povolania a na ochranu zdravia zamestnancov
Zodpovednosť zamestnávateľa za vecnú škodu pri pracovnom úraze (chorobe z povolania) § 198 ZP
súhrnný materiál k návrhu zamestnávateľa na posúdenie rizika práce príslušným úradom
opatrenia na zlepšenie hygieny pri práci a pracovného prostredia
výška, spôsob a rozsah náhrady za škody spôsobené zamestnancom - § 191, ods. 4 ZP
opatrenia zamerané na starostlivosť o kvalifikáciu zamestnancov, jej prehĺbovanie a zvyšovanie - § 153 ZP
prijatie opatrení z oblasti BOZP - § 10 zákona 124/2006 o BOZP

Tab.č. 2 Oblasti prerokovania

Poskytovanie informácií

Informovanie je poskytnutie predovšetkým písomných informácií, údajov, skutočností, dokladov a podkladových materiálov z jednotlivých oblastí činnosti zamestnávateľa, konkretizovaných v § 238 Zákonníka práce s cieľom oboznámiť sociálneho partnera so skutočným, plánovaným predpokladaným, alebo očakávaným stavom oblasti, ktorá je predmetom informácie.

Oblasti, v ktorých informuje zamestnávateľ zástupcov zamestnancov uvádzame v nižšie v tabuľke:

OBLASTI
opatrenia týkajúce sa väčšieho počtu zamestnancov
informácia o stave plnenia záväzkov
informácia o hospodárskej a finančnej situácii zamestnávateľa a predpokladanom vývoji jeho činnosti (vybrané ekonomické ukazovatele)
otázky týkajúce sa sociálno-ekonomickej situácie zamestnancov a informácie o aktuálnych záležitostiach za spoločnosť, útvar - spoločné stretnutie
zásadné otázky rozvoja činnosti Zamestnávateľa
počet zamestnancov a priemerná mzda za rok za spoločnosť
informácia o stave plnenia záväzkov

Tab.č. 3 Poskytovanie informácií

Odborový orgán a zamestnávateľ

Postavenie odborovej organizácie v pracovnoprávnom vzťahu so zamestnávateľom upravuje Zákonník práce v § 230 a 240. Odborová organizácia ako sociálny partner sa riadi príslušnými ustanoveniami, kde zástupcovia zamestnancov sú povinný zachovávať mlčanlivosť o skutočnostiach, ktoré sa dozvedeli ako hovorí Zákonník práce, kde sa píše: „Zástupcovia zamestnancov, odborníci plniaci úlohy pre zástupcov zamestnancov sú povinní zachovávať mlčanlivosť o skutočnostiach, o ktorých sa dozvedeli pri výkone svojej funkcie a ktoré boli zamestnávateľom označené ako dôverné. Táto povinnosť trvá aj počas jedného roka po skončení výkonu funkcie, ak osobitný predpis neustanoví inak.“ (Barancová, 2010)

Pokiaľ by porušením mlčanlivosti prišlo k úniku informácii o obchodnom tajomstve zamestnávateľ si môže vyhradiť právo postupovať súlade s platnými všeobecne záväznými právnymi predpismi.

Obe strany sa vzájomne zaväzujú rešpektovať postavenie a právomoci vedúcich zamestnancov a zástupcov zamestnancov, vyplývajúce z platných všeobecne záväzných právnych predpisov. Obaja sociálni partneri si ctia dohody a uznávajú dôležitosť vzájomného porozumenia a dôvery. Pre korektnosť sa podporujú a poskytujú si vzájomne informácie týkajúce sa rozličných aspektov života zamestnávateľa a sociálnych podmienok zamestnancov.

Kontrolná činnosť sociálnych partnerov

Odborová organizácia vykonáva svoju kontrolnú činnosť podľa ustanovenia § 239 Zákonníka práce, ktorý píše: „Zástupcovia zamestnancov kontrolujú dodržiavanie pracovnoprávnych predpisov vrátane mzdových predpisov a záväzkov vyplývajúcich z kolektívnej zmluvy sú oprávnení najmä:

- a) vstupovať na pracoviská zamestnávateľa v čase dohodnutom so zamestnávateľom, a ak sa so zamestnávateľom nedohodnú, najneskôr do troch pracovných dní po oznámení zamestnávateľovi o vstupe na jeho pracoviská; § 230 ods. 3 sa použije primerane,
- b) vyžadovať od vedúcich zamestnancov potrebné informácie a podklady,
- c) podávať návrhy na zlepšovanie pracovných podmienok,
- d) vyžadovať od zamestnávateľa, aby dal pokyn na odstránenie zistených nedostatkov,
- e) navrhovať zamestnávateľovi alebo inému orgánu poverenému kontrolou dodržiavania pracovnoprávnych predpisov, aby uplatnil vhodné opatrenia voči vedúcim

zamestnancom, ktorí porušujú pracovnoprávne predpisy alebo povinnosti vyplývajúce pre nich z kolektívnych zmlúv,

- f) vyžadovať od zamestnávateľa informácie o tom, aké opatrenia boli vykonané na odstránenie nedostatkov zistených pri výkone kontroly.“ (Barancová, 2010)

Kontrolná činnosť je súvisí s preverovaním stavu dodržiavania platnej legislatívy, pracovnoprávnej oblasti, oblasť BOZP, interné predpisy.

Pre zabezpečenie kontrolnej činnosti odborovou organizáciou v spomínaných oblastiach zamestnávateľ umožní odborovým funkcionárom vstup na príslušné pracovisko v čase vopred dohodnutom zamestnávateľom, resp. v čase podľa § 239 odst. a Zákonníka práce.

Zamestnávateľ poskytne na kontrolnú činnosť potrebné informácie a podklady:

- týkajúce sa kontrolovanej oblasti
- pravidelnej kontrole pracovísk a zariadení
- hospodárení
- odstránení požadovaných nedostatkov
- prijatých opatreniach na odstránenie nedostatkov zistených pri výkone kontroly a na uskutočnenie návrhov, ktoré podal odborový orgán vykonávajúci kontrolu.

Zástupcovia odborovej organizácie, odborníci plniaci úlohy pre odborovú organizáciu sú povinní zachovávať mlčanlivosť o skutočnostiach, o ktorých sa dozvedeli pri výkone svojej funkcie, resp. pri plnení svojich úloh a ktoré boli zamestnávateľom označené ako dôverné. Zástupcovia odborovej organizácie sú v zmysle zákona č. 428/2002 Z. z. o ochrane osobných údajov v platnom znení povinní zachovávať mlčanlivosť o osobných údajoch zamestnancov, resp. iných fyzických osôb ku ktorým mali prístup, alebo o ktorých sa dozvedeli iným spôsobom pri výkone svojej funkcie, ako aj mimo nej. Osobné údaje uvedených dotknutých osôb neposkytnú tretej osobe bez predchádzajúceho písomného súhlasu dotknutej osoby, ktorej sa osobné údaje týkajú. Táto povinnosť mlčanlivosti trvá aj po skončení výkonu funkcie pre odborovú organizáciu.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] BARANCOVÁ, H. 2010. *Zákonník práce s komentárom*, Praha: C.H.Beck, 2010. 704 s. ISBN 978-80-7400-172-7.
- [2.] *Zákony 2011/III*. Žilina: Poradca, s.r.o., 2010. 624 s. katalógové číslo 101372

Kontakt

Ernest Kováč, PhDr.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n.o.

Palackého 1, 810 00 Bratislava

E-mail: ernest.kovac@gmail.com, ernest.kovac@amssk.sk

Ukazovatele pripravenosti procesu deinštitucionalizácie v SR

Indicators of preparedness of the process of deinstitutionalisation in Slovakia.

Mária KOVAČOVÁ

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá ukazovateľmi pripravenosti procesu deinštitucionalizácie v SR. Autorka sa zameriava na nasledovné ukazovatele:

1. pripravenosť objektu - subjektu služby = pripravenosť klienta
2. predpoklady pre miestne a časové spojenie personálu s klientom
3. miestnu a časovú prítomnosť v procese tvorby a spotreby služby

V pilotných projektoch je potrebný nielen vhodný výber klientov, ale aj použitie odborných metód práce s klientom na sťahovanie, adaptáciu a realizáciu sa klienta v novom prostredí. Kto preberie zodpovednosť za hodnotenie pripravenosti klienta? Akými kritériami budú klienti hodnotení a aké sú kritériá úspešnosti a účinnosti celého procesu? **Klient má byť ochotný a schopný prijať novú službu.** Vieme, čo klienta čaká v novej komunite? Pripravili sme komunitu na klienta?

Kľúčové slová:

deinštitucionalizácia, klient, komunita, sociálne služby

Abstract

The paper deals with the indicators of preparedness of the process of deinstitutionalisation in Slovakia. The author focuses on the following indicators:

1. preparedness of the object – subject of the service = preparedness of the client
2. conditions for local and temporal contact between the personnel and the client
3. local and temporal presence in the process of formation and consumption of the service

In the pilot projects not only a suitable choice of clients is needed, but also the use of professional techniques of working with clients for the moving, adaptation and realisation of the client in a new environment. Who will take responsibility for assessing the readiness of the client? On ground of which evaluation criteria will the clients be assessed and what are the criteria of success and efficiency of the whole process? **The client should be willing and able to adopt a new service.** Do we know what is awaiting the client in a new community? Have we prepared the community for the client?

Key words

deinstitutionalisation ,client, community, social service

Keď som si očami prebehla dokument: **Národný akčný plán prechodu z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť v systéme sociálnych služieb na roky 2012 – 2015**, zastala som užasnutá z vízie skvelej budúcnosti sociálnych služieb. Keď som ho však začala čítať dôsledne, slovo po slove, nadšenie postupne vyprchávalo. Na dokument ktorý predstavuje

skúšobný mechanizmus, som sa začala pozerat' ako vysokoškolská lektorka, ale aj ako audítorka kvality. Cieľom môjho príspevku nie je kritizovať prácu vybranej skupiny odborníkov, ktorí daný proces a dokument zostavovali, ale predstaviť vlastný pohľad na pripravenosť procesu deinštitucionalizácie z pohľadu človeka, ktorý pozná systémy sociálnej politiky a sociálnej starostlivosti krajín Európskej únie, ale aj mimo hraníc EÚ a danej problematike sa venuje od roku 1991.

Proces deinštitucionalizácie, tak ako je teraz nastavený mi pripomína televíznu reláciu „Modré z neba“, ktorá má slušnú sledovanosť. Zdá sa, že je dost' ľudí, ktorí sa radi pozerajú na plnenie snov vybraných ľudí, ktorým sa v priamom prenose pomôže zmierniť následky trpkého „osudu“. Dokument predstavuje proces deinštitucionalizácie (DI) pre „pilotné“ overenie postupov, pomocou ktorých sa inštitucionálna starostlivosť o osoby so zdravotným postihnutím a seniorov nahradí komunitnými službami v závislosti od individuálnych potrieb ich obyvateľov. Základným cieľom Národného akčného plánu na roky 2012-2015 je prechod z inštitucionálnej starostlivosti na komunitnú starostlivosť. Citujem: „Prechod z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť bude vychádzať z nasledovných odporúčaní Správy Ad-hoc skupiny DI:

- a) Rešpektovanie práv prijímateľov a ich zapojenie do procesov rozhodovania
- b) Prevencia inštitucionalizácie
- c) Vytváranie komunitných služieb
- d) Uzatváranie inštitúcií
- e) Obmedzenie investícií do pôvodných inštitúcií
- f) Rozvoj ľudských zdrojov
- g) Efektívne využívanie zdrojov
- h) Kontrola kvality
- i) Holistický (komplexný) prístup
- j) Neustále zvyšovanie informovanosti“

Rešpektovanie práv prijímateľov a ich zapojenie do procesov rozhodovania ako zásada nebola ani podľa môjho názoru k dnešnému dňu v zariadeniach sociálnych služieb dostatočne realizovaná, ale nemyslím si, že práve proces DI bude nástrojom plnenia tohto práva prijímateľov. Kým sa nezmení prístup odborných pracovníkov k realizácii výkonov, ako samotná filozofia sociálnych služieb v konceptoch (modeloch) opatrovania, ošetrovania, poradenstva, terapie a asistencie, proces DI si sám nevystačí pri plnení tohto odporúčania.

Táto zásada (odporúčanie) súvisí so všetkými sociálnymi službami či už inštitucionalizovanými alebo deinštitucionalizovanými.

Priznám sa, že odporúčaniam „b) prevencia inštitucionalizácie“ nerozumiem. Evokuje dojem, že inštitucionálne poskytovanie sociálnych služieb je niečo skutočne nežiadúce, negatívne až patologické, pred čím treba občana tohto štátu ochrániť. Lenže tak to nie je. Odporúčanie „c) vytváranie komunitných služieb“, je prospešné odporúčanie. Je zachytené v samotnom zákone o sociálnych službách č. 448/2008 Z.z. Komunitné služby využívajú metódu sociálnej práce, ktorá sa nazýva komunitná práca. Komunitná práca sa používa:

- pre riešenia problémov a pre navodzovanie zmeny v miestnom spoločenstve;
- vzťahuje problémy jedincov a skupín ku zdrojom a možnostiam miestnej komunity;
- zapája do riešenia problémov a do rozhodovania a života komunity jej klientov, rovnako tak ako miestne organizácie a inštitúcie;
- vedie k prerozdeleniu a zdieľaniu zdrojov, zodpovednosti a kompetencií;
- rozširuje možnosti ľudí ovplyvniť to, čo sa s nimi deje;
- v komunitnej práci ide o prístup k ľuďom, o proces ako ich aktivizovať, aby sa sami postarali o riešenie problémov;
- komunitná práca môže byť projektom, ako vyriešiť určitý konkrétny problém (postup, spôsob, ako vyriešiť určitý problém).
- komunitná práca je veľmi variabilná – každá situácia vyžaduje odlišné riešenie, ktoré je do veľkej miery neprenosné do iných situácií. Kladie to dôraz na kreativitu komunitného pracovníka, realizačného tímu aj obyvateľov komunity.

Severské modely sociálnej práce, alebo modely komunitnej starostlivosti vo Švajčiarsku sú tým najrelevantnejším dôkazom toho, že komunitná sociálna práca sa približuje k ideálu. Ale to neznamená, že Dánsko, Švédsko, Nórsko, alebo Švajčiarsko ruší svoje inštitúcie sociálnych služieb. Odborná skupina DI však vo svojich *bodoch d) a e) odporúča uzatvárať inštitúcie a obmedzovať investície do pôvodných inštitúcií.*

Nie som proti vytváraniu inovatívnych komunitných sociálnych služieb, ale som proti „ad-hoc“ tendenčnému zatváraní inštitúcií. Skutočne si vybraná odborná skupina myslí, že môžeme zatvoriť všetky inštitúcie? Že ich už nebudeme potrebovať? A ktoré inštitúcie sa budú zatvárať ako prvé? Verejné? Tie, ktoré sú v zriaďovateľskej pôsobnosti samosprávnych krajoch? Potom prídu na rad obecné? A čo súkromné zariadenia, ktoré v posledných rokoch vyrástli ako hríby po daždi? Kto ich bude deinštitucionalizovať? A čo účelové zariadenia cirkvi a charitatívnych organizácií? Môžem zatiaľ len odhadovať, ale v niektorých aspektoch

je takto riadený proces pravdepodobne protiústavný. Rada pre poradenstvo v sociálnej práci v prezentácii vzdelávacích kurzov pre pracovníkov zúčastnených na DI dala do obsahu aj dejiny sociálnej práce. Ako poznám dejiny, tak inštitucionalizácia sociálnych služieb vznikala v prvých storočiach po Kristovi a vydržala až do 21. storočia. Prečo má byť 21. storočie likvidáciou inštitucionálnej starostlivosti? Alebo tomu má tak byť len na Slovensku? Len preto, že na Slovensku nedokážeme v inštitucionálnej starostlivosti preukázať dôsledné plnenie zásad Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím:

- Rešpektovanie prirodzenej dôstojnosti, osobnej nezávislosti, vrátane slobodnej voľby, a samostatnosti osôb
 - Nediskriminácia
 - Plné a účinné zapojenie sa a začlenenie do spoločnosti
 - Rešpektovanie odlišnosti a prijímania osôb so zdravotným postihnutím ako súčasti ľudskej rozmanitosti a prirodzenosti
 - Rovnosť príležitostí
 - Prístupnosť
 - Rovnosť medzi mužmi a ženami
 - Rešpektovanie rozvíjajúcich sa schopností detí so zdravotným postihnutím a rešpektovanie práva detí so zdravotným postihnutím na zachovanie vlastnej integrity
- Ako tieto zásady plnia zariadenia sociálnych služieb vo vyspelých krajinách ako je napríklad Nemecko? Stačí si otvoriť internetové stránky napríklad: www.lobetal.de, alebo www.bethel.de a prečítame si odpoveď. Sú to veľké kolosy, ktoré v blízkosti a vo veľmi bezpečnom prostredí deinštitucionalizujú svoje služby pre tých klientov, ktorí dokážu žiť samostatne. Som častokrát nešťastná alebo nahnevaná, že naša malá krajina chce byť „pápežskejšia ako pápež.“ Skutočne musíme byť mantinelisti? Je zarážajúce, že sa vybraná „skupina ľudí“ rozhodla obmedzovať investície do pôvodných inštitúcií. Akým právom? Čo ak sa klient rozhodne, že nechce odísť z inštitúcie do chráneného bývania? Alebo čo ak sa budúci klient rozhodne, že chce žiť v ústavnej starostlivosti a nechce prijímať ambulantné služby? Povieme mu, že také u nás už nebudú? Lebo o tom rozhodlo pár ľudí bez širokej odbornej ale aj laickej diskusie?

Aby mohol proces DI prebehnúť, bude potrebné z môjho pohľadu zabezpečiť nasledovné základné ukazovatele pripravenosti:

1. pripravenosť objektu - subjektu služby = pripravenosť klienta
2. predpoklady pre miestne a časové spojenie personálu s klientom

3. miestnu a časovú prítomnosť v procese tvorby a spotreby služby

1. Aká je pripravenosť klienta na proces decentralizácie?

Proces DI hovorí o tom, že klientovi je potrebné zabezpečiť služby v jeho prirodzenom prostredí. Ak je dôraz položený na dikciu „jeho prirodzené prostredie“ (nie „naše“ alebo to, čo si pod tým predstavujeme za klienta my), vyvstáva otázka, čo teda s klientmi, pre ktorých je prirodzeným prostredím zariadenie v ktorom prežili 5, 10 až 27 rokov? Ved' je to ich domov. Alebo nie? My ideme týchto klientov sťahovať aj viac ako 20km do nejakého bytu alebo domčeka ktorý opravíme, len preto, aby sme ho vytiahli z izolácie v ktorej bol, vďaka čomu? Vďaka veľkokapacitnému zariadeniu, alebo vďaka tomu, že sa dve desiatky rokov nepracovalo s modernými holistickými konceptmi opatrovania, poradenstva, pracovnej terapie, rehabilitácie, alebo asistencie? Čo s klientmi, ktorí boli pozbavení práv spôsobilosti na právne úkony? Čo s klientmi, ktorých sme desiatky rokov robili závislými na opatrovateľských a ošetrovateľských výkonoch, len preto, že sa nepoužívali individuálne rozvojové plány, ale klient bol po nástupe zaradený do režimu prevádzky. Koľko času, a akými metódami a ktorými odborníkmi chceme pripravovať takýchto klientov na samostatný život v komunite? Prečo nepripravíme inovatívne komunitné služby a neponúkneme ich novým (budúcim) klientom, priamo v ich prirodzenom prostredí, kde v súčasnosti žijú. Prečo spúšťame extrémne **rýchly** (2012-2015) a veľmi **náročný** proces DI za účasti klientov, ktorí potrebujú čas, aby boli pripravení. V pilotných projektoch je potrebný nielen vhodný výber klientov, ale aj použitie odborných metód práce s klientom na sťahovanie, adaptáciu a realizáciu sa klienta v novom prostredí. Kto preberie zodpovednosť za hodnotenie pripravenosti klienta? A akými kritériami budú klienti hodnotení a aké sú kritériá úspešnosti a účinnosti celého procesu? **Klient má byť ochotný a schopný prijať novú službu.** Vieme, čo klienta čaká v novej komunite? Pripravili sme komunitu na klienta?

2. Ako budú zabezpečené predpoklady pre miestne a časové spojenie personálu s klientom?

Zo správy AD hoc skupiny DI sú ďalšie odporúčania:

- f) Rozvoj ľudských zdrojov
- g) Efektívne využívanie zdrojov
- h) Kontrola kvality
- i) Holistický (komplexný) prístup
- j) Neustále zvyšovanie informovanosti

Skutočne sa teším, že sa konečne začne investovať do ľudských zdrojov. Pretože v súčasnosti je v tejto oblasti alarmujúci stav. Odkiaľ sa vezmú finančné zdroje pre vzdelávanie pracovníkov, keď doteraz sa do ľudských zdrojov investovalo minimum? V inštitucionálnej starostlivosti je zaznamenaný nízky počet odborných pracovníkov na klientov, čo spôsobovalo zníženie kvality poskytovaných odborných výkonov, ale aj nemožnosť zavedenia individuálneho prístupu ku klientom, ako aj nedostatok priestoru pre dokumentovanie výkonov, hodnotenie kvality výkonov, kvality života, spokojnosti klientov a ich príbuzných. Aké vzdelávacie moduly sú pripravené pre personál v komunitnej práci a aký model bol zvolený pre miestne a časové spojenie personálu s klientom? Budú to mobilní asistenti, alebo manažéri? Ako bude prebiehať tímová práca odborníkov. ako bude prebiehať kontrola efektívneho využívania zdrojov a kontrola kvality? Kto bude zamestnávateľom týchto pracovníkov? Ako zabezpečíme holistický prístup v teréne, keď sa nám to zatiaľ nepodarilo v inštitúcii počas 24 hodinovej starostlivosti s multidisciplinárnym tímom? Ako zabezpečíme neustále zvyšovanie informovanosti? A koľko času a podpory dostali inštitúcie na to, aby dokázali, že vedú poskytovať kvalitné služby podľa najnovších poznatkov a modelov kvality?

3. Ako bude zabezpečená miestna a časová prítomnosť v procese tvorby a spotreby služby?

V sociálnych službách sme svedkami nutnosti poskytovania rovnakého druhu sociálnej služby v rozličných podmienkach (prostredia, finančnej kapacity klienta, personálnej vybavenosti, odbornej spôsobilosti a i.). Každá komunita (obec, mesto) je iné svojou históriou, svojou infraštruktúrou i miestnou kultúrou. To znamená, že kvalita sociálnych služieb je podmienená prostredím, v ktorom je daná služba vykonávaná. Ako chceme dosiahnuť kvalitu širokého prostredia, keď sme za dvadsať rokov nedokázali dosiahnuť kvalitu prostredia v múroch inštitúcie? Nie som proti komunitným sociálnym službám, ale som za to, aby sa nezničilo, ale naopak dobudovala kvalita v súčasných inštitúciách. Kde presunieme klienta, keď nezvládne integráciu do nového prostredia? Čo urobíme s klientom, ktorý nechce žiť v hluku mesta, v nebezpečnom bariérovom prostredí, alebo s ľuďmi, ktorí sú zdraví, ale chce žiť so seberovnými. Chce mať svoj „pokoj“ a chce mať svoje bezpečie. Ako zabezpečíme miestnu a časovú prítomnosť v procese tvorby a spotreby služby, keď klient vzhľadom k zmene svojho zdravotného, alebo sociálneho stavu má dodatočné požiadavky a potreby. Ako zabezpečíme vybavenosť personálu a infraštruktúru bývania pri náhlej zmene zdravotného stavu klienta? Vieme, že je náročnejšie garantovať kvalitu pracovného procesu v

případe, ak klient nespolupracuje. Dynamickosť služieb zohráva podstatnú zložku pri výkone zdravotných, ale aj sociálnych služieb. Mobilného klienta presťahujeme do bytu, ale jeho zdravotný stav sa zmení a bude si vyžadovať opatrovateľskú službu 24 hodín. Zabezpečíme mu opatrovateľku? Ako to budú prijímať jeho spolubývajúci? V dokumente sa kladie dôraz na obnovenie rodinných a priateľských väzieb. Ale na to nepotrebujeme DI. Prácu s príbuznými sme mohli zaviesť do konceptov aj v rámci inštitúcie: A mnohé zariadenia ju aj praktizovali. Stačí inštitúcie otvoriť. Tak ako to robia naši kolegovia vo vyspelých krajinách EÚ. Neprotirečím vyhláseniu: že „nezávislý život je filozofia a hnutie osôb so zdravotným postihnutím zameraným na dosiahnutie rovnosti príležitostí, občianskych práv a plnej účasti na všetkých aspektoch života spoločnosti. Je to proces zvyšovania uvedomenia, posilňovania a emancipácie osôb so zdravotným postihnutím založený na princípoch solidarity, vzájomnej podpory a svojpomoci, obhajoby, deinštitucionalizácie, demedikalizácie modelu zdravotného postihnutia a pomoci, demokracie a sebaurčenia.“ Tvrdím však, že ak sa vydáme cestou DI, tak bude potrebné preukázať jej pripravenosť. Ak mám ako pedagogička, akademička alebo audítorka kvality prednášať o koncepcii sociálnych služieb s deinštitucionalizáciou, potom budem potrebovať predložiť dôkazy o plnení vyššie uvedených ukazovateľoch.

Dokument ďalej hovorí, že proces prechodu z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť v Slovenskej republike bude taktiež zohľadňovať skúsenosti z regionálnych projektov transformácie a deinštitucionalizácie realizovaných mimovládnyimi organizáciami a samosprávnymi krajinami v predchádzajúcich rokoch. Pýtam sa preto, kde sa dajú získať výsledky, výstupy a dopady prvých pilotných projektov: Prečo už dávno neboli dostatočne zverejňované a rozširované v takej miere, aby sa k nim dostal čo najväčší počet odborných pracovníkov. Koľko už stáli tieto projekty od roku 2000? Máme to vyhodnotené? Dnes vieme, že vybrané pilotné projekty budú stáť v prvej fáze cca 20 mil. Eur.

V závere dokumentu sa píše: pre úspešný proces prechodu z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť je nevyhnutné definovať štandardy kvality sociálnych služieb na národnej úrovni. Dočasnú absenciu štandardov kvality v zákone o sociálnych službách by mali nahradiť, na jednej strane kritériá hodnotenia procesov deinštitucionalizácie a kvality života príjemcov služieb, ktoré budú súčasťou monitorovania pilotných projektov, na druhej strane to bude vytváranie vlastných štandardov nových komunitných služieb, ktorých tvorcami bude manažment a personál služby.

Pýtam sa, čo sa stalo s národnými štandardami, ktoré boli pripravované v roku 2000? V ktorých šuflíkoch skončili? Bude ich pripravovať tá istá skupina odborníkov, ktorá ich už raz

pripravila? A koľko bolo vynaložených finančných prostriedkov na tieto „dočasne absentujúce“ štandardy? Je príloha č. 2 zákona č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách o niečom úplne inom ako o podmienkach kvality? Toto ospalé motanie sa okolo kvality v sociálnych službách na Slovensku, ktoré je súčasťou EÚ, kde to majú staršie členské štáty EÚ už desaťročia vyriešené, začína byť komické. Prečo sa stále točíme dookola? Prečo overujeme to, čo bolo už overené a zaplatené? Prečo potrebujeme naďalej naťahovať experimentovanie s tzv. národnými štandardami, keď vo vyspelých krajinách žiadne nemajú a ani nechystajú? Z kvalitatárskeho hľadiska je pojem „štandard kvality“ v službách skôr zavádzajúci ako vysvetľujúci. Už roky sa v odbornej kvalitatárskej teórii aj praxi odporúčajú iné a jasnejšie pojmy. Odporúčam, aby tí, ktorí sa rozhodnú pre akýkoľvek deinštitucionalizačný projekt nech zhodnotia ďalšie ukazovatele kvality služieb, ako sú:

- spoľahlivosť (reliability),
- vnímavosť (responsiveness),
- kompetentnosť (competence),
- dostupnosť (access),
- zdvorilosť (courtesy),
- komunikáciu,
- dôveryhodnosť (credibility),
- bezpečie (security),
- porozumenie/poznanie (understanding/knowing),
- vplyv prostredia na klienta - hmatateľnosť (tangibles),
- prijateľnosť okolia pri poskytovaní služieb,
- citlivosť prístupu ku klientovi (ochota a rýchlosť, s akou sa personál snaží vyriešiť problémy klienta),
- kvalifikovanosť personálu (assurance) - kompetenciu na vykonávanie určitých činností - odborné vedomosti,
- vcítenie sa do individuálnych želaní klienta (empathy).

Pri zavádzaní každého projektu DI odporúčam pristupovať k procesu ako ku procesu strategického plánovania a nie ako ku projektu menšieho rozsahu a dopadu. Je potrebné preskúmať ukazovatele pripravenosti procesu vo vzťahu k odborným štandardom v podobe diagnostických ošetrovateľských, terapeutických, opatrovateľských, ako aj pracovného prostredia s environmentalnými ukazovateľmi. Ďalej odporúčam preskúmať štandardy spotreby práce, fyzické štandardy, programové štandardy, kapacitné štandardy, nákladové

štandardy a v neposlednej miere aj kapitálové štandardy. A keď už štandardy preskúmame, nesmieme zabudnúť na to, že do procesu poskytovania sociálnych služieb zasahuje silný faktor individualizácie, ktorý je spôsobeným osobitosťami a individualitou človeka, a to človeka v roli klienta, človeka v roli odborného personálu, ale aj človeka v roli spoluobčana v komunite.

Možno zaznie môj príspevok veľmi negatívne oproti budovateľsko optimistickým príspevkom z Bruselu, MPSVaR, alebo samotných poskytovateľov sociálnych služieb. Svojim príspevkom však chcem požiadať všetkých zainteresovaných, aby sa zamysleli nad možnými dopadmi nepripraveného procesu DI, ktorý bol narýchlo pripravený zdá sa že iba preto, „aby sme neprišli“ o 20 mil. Eur zo štrukturálnych fondov. V dlhodobom časovom horizonte totiž môžeme stratiť podstatne viac.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] *Národný akčný plán prechodu z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť v systéme sociálnych služieb na roky 2012 – 2015 ; www.employment.gov.sk/narodny-akcny-plan-deinstitucionalizacie...*

Kontakt

Mária Kovaľová, Mgr., PhD., MHA

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n.o.

Palackého 1, 810 00 Bratislava

E-mail: kovalovamaria18@gmail.com

Ekonomicky oprávnené náklady zariadenia pre seniorov a solventnosť seniorov

Economically justified cost of the equipment for the seniors and seniors solvency

Roman KRBATA

Gabriela PÁPYOVÁ, Mariana LUKŠOVÁ, Miroslava HODULÍKOVÁ

Abstrakt

Novelou zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách účinnej od 1.3.2012 sa na jednej strane zrovnoprávnil v Slovenskej republike prístup štátu k financovaniu verejných a neverejných poskytovateľov sociálnych služieb v oblasti poskytovania štátneho príspevku. Na strane druhej sa značná časť prijímateľov sociálnych služieb s nízkymi starobnými dôchodkami, ktorí sú umiestnení v zariadeniach pre seniorov u verejných poskytovateľov sociálnych služieb, dostali pri úhradách za sociálne služby do čiastočnej platobnej neschopnosti. Ak nie sú schopní vznikajúce nedoplatky uhrádzať z úspor alebo z príspevkov príbuzných, stávajú sa dlžníkmi týchto zariadení. Ako ďalej v zariadeniach pre seniorov?

Kľúčové slová

Ekonomicky oprávnené náklady, prijímateľ sociálnej služby, senior, zariadenie pre seniorov.

Abstract

Amendment no. 448/2008 Z. z. of Social Services effective from 1st of March 2012 on one hand emancipated an access to state financing for both public and private providers of social services in the area of government financial contribution in the Slovak Republic. On the other hand, a significant proportion of recipients of social services with low retirement pensions who are placed in institutions for the elderly in public social service providers get paid for social services to a partial default. If they are unable to pay the arrears arising from savings or contributions from relatives, then they become the debtors of these facilities. What is the prognosis of seniors social services?

Key words

Economically Justified Costs. Recipient of Social Services. Senior. Social Service Facilities.

Úvod

V zariadení pre seniorov sa poskytujú sociálne služby na riešenie nepriaznivej sociálnej situácie z dôvodu ťažkého zdravotného postihnutia, nepriaznivého zdravotného stavu a z dôvodu dovŕšenia dôchodkového veku. Tieto sociálne služby sa realizujú prostredníctvom odborných, obslužných a ďalších činností. Prvoradými sú záujmy klienta.

Novela zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon“) priniesla do verejných zariadení sociálnych služieb pre seniorov citelné zmeny v oblasti úhrad za sociálne služby. Negatívny dopad pocítili predovšetkým seniori s určitým stupňom odkázanosti, ktorí majú nižšie starobné dôchodky. Novelizujúci zákon č. 50/2012 z 31. januára 2012 s účinnosťou od 1. marca 2012 posunul na jednej strane na rovnakú úroveň verejných a neverejných poskytovateľov sociálnych služieb z hľadiska výšky systémového finančného príspevku zo štátneho rozpočtu na jedno miesto v zariadení a mesiac. Na strane druhej obmedzenia a povinnosti pre verejného poskytovateľa neplatia v rovnakom rozsahu pre neverejných poskytovateľov. Verejným poskytovateľom sociálnych služieb je taký poskytovateľ, ktorého zriaďovateľom je štát, samosprávny kraj alebo obec.

Systemovú štátnu dotáciu na prevádzku z prostriedkov Ministerstva financií SR (MF SR) dostávali pred termínom účinnosti novely zákona len verejní poskytovatelia sociálnych služieb so zariadeniami pre seniorov. Neverejní poskytovatelia sociálnych služieb so zariadeniami pre seniorov predmetnú systémovú dotáciu na prevádzku z prostriedkov Ministerstva financií SR nedostávali.

Cieľom novely je okamžité zlepšenie kritickej finančnej situácie v zariadeniach sociálnych služieb. Ak by sa im urýchlene neposkytla pomoc, bola by ohrozená ich existencia a mnohé z nich by mohli v tomto roku zatvoriť svoje brány.

Novela mala za úlohu uľahčiť zariadeniam situáciu napríklad:

- Posunom termínu na zabezpečenie bezbariérovosti, a to 31.12.2015.
- Sprísnením podmienok pre prijatie do zariadenia pre seniorov, aby klient zotrval v domácom prostredí čo najdlhšie. Opatrenie je v súlade s trendmi a politikami v Európskej únii, zároveň sa tým zníži tlak na kapacity v zariadeniach pre seniorov.
- Novela ustanovuje minimálnu výšku úhrady za služby dlhodobej starostlivosti zo strany klienta vo výške minimálne 50 % ekonomicky oprávnených nákladov na sociálnu službu (ekonomicky oprávnené náklady nie sú jednotné na celom Slovensku. Ich výpočet presne definuje zákon, závisí od druhu zariadenia, regiónu, kde sa nachádza a pod.).
- Zvýši sa participácia klienta a jeho rodiny na úhrade nákladov na sociálnu službu - zohľadňovať sa bude nielen súčasný príjem a majetok prijímateľa sociálnej služby a

jeho rodiny, ale prihladať sa bude aj na príjem získaný predajom nehnuteľného majetku klienta v posledných piatich rokoch.

- Novela umožní rozšíriť okruh osôb, ktoré budú môcť vykonávať opatrovanie - ide o zmeny kvalifikačných predpokladov, napríklad opatrovateľa(ku) bude môcť vykonávať aj sanitár(ka) alebo osoba staršia ako 55 rokov s 3 ročnou praxou.

Analýza stavu u verejných poskytovateľov pred účinnosťou novely zákona

Starobný dôchodok je základnou dávkou dôchodkového poistenia. Poistenec má nárok na starobný dôchodok, ak bol poistený najmenej 15 rokov a dovŕšil dôchodkový vek. Poistenec má nárok na predčasný starobný dôchodok, ak bol poistený najmenej 15 rokov, chýbajú mu najviac dva roky do dovŕšenia dôchodkového veku a suma predčasného starobného dôchodku ku dňu, od ktorého požiadal o jeho priznanie, je vyššia ako 1,2-násobok sumy životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu [3].

Z uvedeného vyplýva, že senior, ktorý je poberateľom starobného dôchodku a má rozhodnutie o určitom stupni odkázanosti, má nárok na umiestnenie v zariadení sociálnych služieb pre seniorov. K takýmto zariadeniam sociálnych služieb patria zariadenia, v ktorých sa poskytujú sociálne služby fyzickým osobám, ktoré dovŕšili dôchodkový vek a sú odkázané na pomoc inej fyzickej osoby, alebo fyzickým osobám, ktoré dovŕšili dôchodkový vek a poskytovanie sociálnej služby v tomto zariadení potrebujú z iných vážnych dôvodov [4]. Takými zariadeniami sú:

- zariadenia pre seniorov.

K ďalším zariadeniam, kde môžu byť umiestnení aj seniori patria zariadenia, ktoré poskytujú sociálne služby na určitý čas plnoletým fyzickým osobám, ktoré sú odkázané na pomoc inej fyzickej osoby, ak jej nemožno poskytnúť opatrovateľskú službu [4]. Takými zariadeniami sú:

- zariadenia opatrovateľskej služby.

Ekonomicky oprávnenými nákladmi zariadení pre seniorov sú v zmysle zákona:

- mzdy, platy a ostatné osobné vyrovnania vo výške, ktorá zodpovedá výške platu a ostatných osobných vyrovnaní podľa osobitného predpisu,
- poistné na sociálne poistenie, poistné na verejné zdravotné poistenie a príspevky na starobné dôchodkové sporenie,
- cestovné náhrady okrem cestovných náhrad pri zahraničných pracovných cestách,

- energie, voda a komunikácie,
- materiál okrem reprezentačného vybavenia nových interiérov,
- dopravné,
- rutinná údržba a štandardná údržba okrem jednorazovej údržby objektov alebo ich častí a riešenia havarijných stavov,
- nájomné za prenájom okrem dopravných prostriedkov a špeciálnych strojov, prístrojov, zariadení, techniky, náradia a materiálu,
- služby,
- bežné transfery, z toho len na vreckové, odstupné, odchodné, náhrada príjmu pri dočasnej pracovnej neschopnosti zamestnanca,
- odpisy hmotného majetku a nehmotného majetku poskytovateľa sociálnej služby podľa osobitného predpisu [4].

Výška ekonomicky oprávnených nákladov zariadení pre seniorov nielen v predchádzajúcom období, ale aj v súčasnosti je v rozsahu od 600 do 900 EUR na jedno miesto prijímateľa sociálnych služieb a mesiac.

Výška štátnej dotácie pre verejných poskytovateľov sociálnej služby zariadenia pre seniorov bola pred termínom účinnosti novely zákona v rozsahu od 600 do 650 EUR na prijímateľa sociálnej služby a mesiac. Štátna dotácia na prevádzku verejných poskytovateľov sociálnych služieb so zariadeniami pre seniorov z prostriedkov MF SR bola aktuálna do 31.3.2012.

Výška starobných dôchodkov v Slovenskej republike za predchádzajúce obdobie (za roky 2009, 2010, 2011 a k 31.3.2012) je uvedená v tabuľke 1.

Tabuľka 1

Obdobie	2009	2010	2011	k 31.3.2012
Priemerná suma starobného dôchodku v EUR	340	353	361	375

Zdroj: Štatistický úrad SR

Zo získaných informácií, údajov a prepočtom možno konštatovať, že výška priemerných úhrad u verejných poskytovateľov v zariadeniach pre seniorov sa k 30.3.2012 pohybovala na úrovni od minimálnych úhrad resp. od 200 do 300 EUR na prijímateľa sociálnych služieb a mesiac.

Analýza stavu u neverejných poskytovateľov pred účinnosťou novely zákona

Neverejní poskytovatelia sociálnych služieb so zariadeniami pre seniorov nemali pred termínom účinnosti novely zákona garantovanú systémovú štátnu dotáciu. Ak zoberieme v úvahu údaje o ekonomicky oprávnených nákladoch a výške dôchodkov, tak možno konštatovať, že u týchto poskytovateľov boli úhrady prijímateľov sociálnych služieb pred účinnosťou novely zákona:

- v plnej výške ekonomicky oprávnených nákladov,
- značnú časť úhrad platili seniori zo svojich úspor,
- značnú časť úhrad platili príbuzní seniorov,
- určitú časť dotovali majitelia (zakladatelia) neverejných zariadení.

U neverejných poskytovateľov boli vo väčšej miere ubytovaní (umiestňovaní) v prevažnej miere solventnejší seniori resp. seniori so solventnejším zázemím.

Dôležitým faktom pred termínom účinnosti novely zákona bol rozdiel určenia úhrad za sociálne služby u verejných a neverejných poskytovateľov:

- verejný poskytovateľ určuje sumu úhrady za sociálnu službu, spôsob jej určenia a platenia úhrady zmluvou v súlade so všeobecne záväzným nariadením obce alebo vyššieho územného celku, najviac vo výške ekonomicky oprávnených nákladov.
- neverejný poskytovateľ určuje sumu úhrady za sociálnu službu, spôsob jej určenia a platenia úhrady zmluvou, najviac vo výške ekonomicky oprávnených nákladov.
- určovanie sumy úhrady najviac vo výške ekonomicky oprávnených nákladov sa nevzťahuje na neverejného poskytovateľa sociálnej služby, ktorý poskytuje sociálnu službu s cieľom dosiahnuť zisk [4].

Súčasný stav zrovnoprávnenia poskytovania štátneho príspevku pre verejných a neverejných poskytovateľov

V predošlých dvoch kapitolách bol vysvetlený rozdiel financovania prevádzky verejných a neverejných poskytovateľov sociálnych služieb so zariadeniami seniorov pred účinnosťou novely zákona.

V súčasnosti s účinnosťou novely zákona je v princípe poskytovaný štátny príspevok na prevádzku z prostriedkov Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR rovnako pre verejných i neverejných poskytovateľov sociálnych služieb rovnako. Výška tohto štátneho

príspevku na jedno miesto prijímateľa sociálnych služieb a mesiac je pre zariadenia pre seniorov v sume 320 EUR [4].

Počet verejných poskytovateľov sociálnych služieb s pobytovými zariadeniami pre seniorov v SR je percentuálne vyšší ako počet neverejných poskytovateľov poskytujúcich takúto sociálnu službu [3].

Prognóza ďalšieho vývoja

Treba však konštatovať, že mnoho seniorov s nízkymi starobnými dôchodkami prevažne u verejných poskytovateľov nie je dnes schopných uhrádzať si poskytované sociálne služby. Vznikajúce nedoplatky sú riešené z úspor seniorov, z príspevkov ich príbuzných, alebo vznikajú pohľadávky zo strany zariadení pre seniorov voči prijímateľom sociálnych služieb. V tejto súvislosti treba pripomenúť, že uhrádzanie nedoplatkov klienti vnímajú psychicky veľmi zle, pretože zostali finančne závislí na svojich deťoch, cítia sa nepotrební až príťažou a rodine pridávajú finančné náklady. V praxi pozorujeme zhoršenie psychického stavu klientov, apatiu, plačlivosť, menejcennosť, stratu zmyslu života. Ukazovatele kvality života ako výsledok vzájomného pôsobenia sociálnych, zdravotných a ekonomických podmienok ľudského života a spoločenského rozvoja v tomto prípade vidíme z negatívneho uhla pohľadu. Aby človek prežil pokojnú starobu je potrebné budovať psychickú, sociálnu a ekonomickú pohodu ľudí tak, aby staroba nepredstavovala strach z budúcnosti a finančné starosti.

Záver

V zariadeniach sociálnych služieb by mala nastať zmena a nemali by sa poskytovať len materiálno-ekonomické, sociálne a opatrovateľsko-ošetrovateľské služby. Dôraz treba klásť aj na poskytovanie kultúrnych, edukatívnych a spoločenských služieb. Účelom by malo byť napĺňanie a skvalitňovanie života seniorov a tým možnosť opätovného začlenenia do kultúrno-spoločenského života a aktívneho prežívania staroby.

Pri súčasných finančných možnostiach zariadení sociálnych služieb sa však takáto možnosť javí ťažko realizovateľná, nie však úplne nemožná. Nízke dôchodky a často i príjmy priamych rodinných príslušníkov stavajú sociálnych pracovníkov do ťažkej situácie. Pri konfliktoch medzi záujmami klientov a širšej spoločnosti sa usilujeme o hľadanie riešení, ktoré sú v súlade s hodnotami, etickými princípmi a etickými štandardami profesie. Nestačí, aby boli alokované náležité zdroje a utvorené sociálne služby, potrebné je aj zaistiť rovnaký prístup k týmto zdrojom a službám všetkým tým, ktorí ich najviac potrebujú.

Dôchodkový vek je zákonom stanovená hranica veku, dosiahnutie ktorého je jednou z podmienok vzniku nároku na starobný dôchodok. Staroba je teda sociálnou záležitosťou. Práve preto sa ukazuje potreba reforiem v oblasti sociálneho zabezpečenia seniorov, ako nevyhnutná.

Otázkou je, či naozaj dochádza k poklesu potrieb, alebo len k poklesu možnosti vlastné potreby uspokojovať a či reformy prostredníctvom novelizácie zákonov odzrkadľujú potreby riešenia súčasného stavu alebo nie.

Zoznam bibliografických odkazov

Webová stránka

- [1.] *MPSVaR SR: Ako to bude s platením za domovy pre seniorov* [online]. Bratislava : SVŠES [cit. 2008-05-26]. Dostupné na internete: <<http://www.employment.gov.sk/>>.
- [2.] *Európsky spravodaj: Cesta k primeraným dôchodkovým systémom* [online]. Brusel. 2010. Rezolúcia výkonného výboru EOK : [cit. 2012-09-06]. Dostupné na internete: <http://www.kozsr.sk/page_sk/omv/spravodaj/spravodaj_2010_06.pdf>.
- [3.] *Štatistický úrad: Štatistická ročenka za rok 2011* [online]. Bratislava : [cit. 2012-09-17]. Dostupné na internete: <<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=23>>.

Právne normy

- [4.] Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.

Kontakt

Roman Krbata, Ing., PhD.

Centrum sociálnych služieb Skalka nad Váhom

Skalka nad Váhom II/74, 91331 Skalka nad Váhom

E-mail: romankrbata@mojtelecom.sk

Podpora rodin prostřednictvím sociálních služeb v rámci rodinné politiky města

Support for families through social services within the City of family policy

Daniela KVĚTENSKÁ

Abstrakt

Příspěvek se zaměřuje na možnosti pomoci rodinám prostřednictvím sociálních služeb. Zmíněny budou aktivity směřující k podpoře rodiny a komunitní plánování.

Klíčové slova

dítě v ohrožení, komunitní plánování, sociální služby

Abstract

The paper focused on ways to help families through social services. Mentioned activities will be aimed at supporting families and community planning.

Key words

children at risk, community planning, social services

Úvod

Rodina je základ státu. Tato definice napadne zřejmě každého, pokud se zeptáme na definici rodiny. Jak na oplátku podporuje stát rodiny? Tento příspěvek se zabývá pomocí rodinám, které jsou ohroženy sociálním vyloučením nebo se jedná o rodinu ohroženého dítěte. Na tyto rodiny se zaměřuje výkon sociálně-právní ochrany dětí ve výkonu státní správy. Oporou pro sociálně-právní ochranu jsou i navazující sociální služby zaměřené na pomoc ohroženým rodinám. Síť sociálních služeb je koncipována v rámci komunitního plánování města a její koncepce součástí je sociální politiky města.

Vymezení základních pojmů

V tomto příspěvku je rodina chápána jako soužití dospělých jedinců s dětmi, kdy se může jednat o biologické rodičovství jednoho dospělého ve vztahu dětem žijícím v této tradiční formě soužití, či o některou z forem náhradní rodinné výchovy - pěstounskou či adoptivní péči.

Ohroženým dítětem je chápáno dítě, jehož život nebo zdraví jsou nějakým způsobem ohroženy. V této souvislosti je připomínán terminologický posun, kdy běžně používaná

definice zdraví WHO definuje zdraví jako nejen absenci nemoci, ale i komplexní stav tělesné, duševní a sociální pohody a nová definice z roku 2000 doplňuje, že zdraví je schopnost vést sociálně a ekonomicky produktivní život. (Matoušek a kol., 2003b) Pojem ohrožené děti využívá i Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky ve svých dokumentech¹¹. Dokument *Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti* vymezuje cílovou skupinu ohrožených dětí tak, „...aby pokrývala všechny skupiny dětí, na něž se vztahují aktivity jednotlivých zainteresovaných rezortů. Ohrožené děti jsou tak všechny děti, jejichž potřeby nejsou naplňovány v dostatečné míře. Tato míra je posuzována zásadně individuálně a v souladu se základními principy *Úmluvy o právech dítěte*...“.

Jednou z významných oblastí sociální práce je výkon sociálně-právní ochrany dětí. U vymezení sociálně-právní ochrany dětí vycházím z platné legislativy, tedy ze zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění. Ze zákonné definice (Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí) můžeme dovodit činnosti, které při poskytování sociálně-právní ochrany dětí vykonává sociální pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí:

- výkon činnosti směřující k ochraně práv dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu;
- výkon činnosti směřující o ochraně oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění;
- působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. (Špeciánová, s. 3, 2005)

Zejména k poslední zmíněné funkci sociálně-právní ochrany využívají sociální pracovníci následné sociální služby, zaměřené na podporu ohrožených rodin.

Aktivita k podpoře rodiny

Obecně lze konstatovat, že stát podporuje rodiny formou daňových opatření a prostřednictvím systému státního sociálního zabezpečení. Základními prvky jsou sociální pojištění, státní sociální podpora a pomoc v hmotné nouzi. Pro případ postižení člena rodiny jsou určeny dávky sociální péče pro osoby se zdravotním postižením.

Z pohledu rodinné politiky lze rozlišit tři typy aktivit zaměřených na podporu rodiny: sociální služby, služby na podporu fungující rodiny a činnosti poskytované v rámci sociálně-právní ochrany dětí. Sociální služby jsou zaměřeny na pomoc a podporu jednotlivých členů

¹¹ např. *Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011*

rodiny nebo rodině jako celku. Pomáhají rodinám nacházejícím se v nepříznivé sociální situaci, cílem je prevence sociálního vyloučení. Základními druhy sociálních služeb jsou:

- sociální poradenství (nap. manželské a rodinné poradenství, poradny pro seniory, poradny pro osoby se zdravotním postižením, poradny pro oběti trestných činů a domácího násilí);
- služby sociální péče (např. osobní asistence, pečovatelská služba, odlehčovací služby, centra denních služeb);
- služby sociální prevence (ranná péče, telefonická krizová pomoc, azylové domy, domy na půl cesty, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, terénní programy). (*Sociálně-právní ochrana...*, www.mpsv.cz)

Služby na podporu fungující rodiny mají preventivní a podpůrný charakter. Jejich účelem je usnadňovat a posilovat partnerské a manželské soužití a rodičovství, podpora rodin v péči o děti a při harmonizaci práce a rodiny. Tyto služby lze rozdělit na komerčně poskytované služby na podporu fungující rodiny a nekomerčně poskytované služby na podporu fungující rodiny. Mezi komerční služby patří: hlídání dětí do tří let věku a nad tři roky věku nerodičovskou osobou, pomoc s vedením domácnosti a volnočasové a vzdělávací aktivity pro děti. Nekomerčně poskytovanými službami na podporu fungující rodiny jsou: mateřská centra, poskytování volnočasových aktivit pro děti nebo pro rodiny s dětmi, podpora v oblasti slučitelnosti profesních a rodinných rolí (zejména přednášková činnost a poradenství), podpora a výchova k harmonickému partnerství, manželství a odpovědnému rodičovství (zejména přednášková činnost a kurzy) a ostatní druhy aktivit k odpoře fungující rodiny. (*Sociálně-právní ochrana...*, www.mpsv.cz)

Třetím typem aktivit směřujícím k podpoře rodiny jsou činnosti poskytované v rámci sociálně-právní ochrany dětí. Jsou jimi: preventivní činnost v rámci sociálně-právní ochrany dětí, poradenská činnost v rámci sociálně-právní ochrany dětí v náhradní rodinné péči, práce s dětmi vyžadující zvýšenou pozornost v rámci sociálně-právní ochrany dětí a zřizování zařízení sociálně-právní ochrany dětí. (*Sociálně-právní ochrana...*, www.mpsv.cz)

Podpora rodin v rámci města prostřednictvím sociálních služeb

Kompetencí každého města či obce v České republice je plánování sítě sociálních služeb podporujících rodiny s dětmi. K plánování sítě sociálních služeb se využívá komunitní plánování.

Komunitní plánování pomáhali v České republice zavádět britští experti od poloviny devadesátých let minulého století. V současnosti mají krajské úřady pracovníka pověřeného touto agendou a do komunitního plánování je zapojena většina měst. Zákon o sociálních službách (Zákon č. 108/2006 Sb.) ukládá krajským úřadům povinnost zpracovávat plány rozvoje sociálních služeb, doporučuje zpracovávat tyto plány i obcím. V praxi je využíváno převážně komunitní plánování. (Matoušek, 2007)

Komunitní plánování sociálních služeb je metoda, která zapojuje všechny účastníky systému sociálních služeb (uživatelé, poskytovatele a zadavatele) do přípravy a uskutečňování plánu sociálních služeb. Zvyšuje tak podíl občanů na rozhodovacím procesu o způsobu jejich zajišťování, legitimizuje rozhodování řídicích a zastupitelských orgánů a zvyšuje míru zapojení občanů do dění v obci. Komunitní plán obsahuje popis a analýzu existujících zdrojů a statistické, sociologické a demografické údaje, toto vše propojuje s popisem a analýzou existujících přání a potřeb obyvatel v oblasti sociálních služeb. (Vasková; Žežula, 2002) Nabízí se zde stručná charakteristika – „tady a teď“.

Subjekty, které by se měly komunitního plánování zúčastňovat, jsou uživatelé sociálních služeb, tedy lidé, kteří se ocitli v nepříznivé životní situaci a nemohou ji vlastními silami zvládnout. Další skupinou jsou poskytovatelé sociálních služeb, což jsou subjekty, které služby poskytují a nabízejí, bez ohledu na to, zda se jedná například o nestátní neziskové organizace, organizace zřízené obcí nebo krajem, případně státem. Třetí participující skupinou jsou tzv. zadavatelé sociálních služeb, jimiž rozumíme představitele veřejné správy (obcí a krajů), o nichž se soudí, že budou mít na existenci služeb zájem a že se budou na zajištění služeb podílet politickými rozhodnutími. Kromě toho se předpokládá, že o procesu a výsledcích komunitního plánování bude průběžně informována veřejnost a bude mít možnost ho svým míněním ovlivňovat. (Matoušek, 2007; *Průvodce procesem komunitního plánování*, 2004)

Prostřednictvím výše uvedeného procesu plánování sociálních služeb s využitím komunitního plánování může město nebo obec výrazně ovlivnit podporu rodin v životně obtížné situaci či ohroženou sociálním vyloučením. Zjednodušeně lze říci, že město rozhodne, zda sociální službu na svém území finančně podpoří či nikoliv.

Konkrétními sociálními službami zaměřenými na práci ohroženými dětmi, poskytovanými nevládními neziskovými organizacemi, jsou například streetwork, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, dobrovolnické projekty a domy na půl cesty (viz též výše). Dobrovolnické projekty blíže popisuje Matoušek a Kroftová (1998). Jednou z doposud méně rozšířených

možností je poskytování sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi (viz Zákon č.108/2006 Sb.), tedy sociálních služeb, které můžeme chápat jako sanaci rodiny. Tento typ sociálních služeb poskytují právě nevládní neziskové organizace, většinou na základě spolupráce s orgány sociálně-právní ochrany. Sanaci rodiny však může vykonávat i zvláštní pracovník orgánu sociálně-právní ochrany, tzv. terénní sociální pracovník. Sanaci rodiny definuje Matoušek (2003a) jako podporu rodiny, kdy postupy podporující fungování rodiny jsou opakem postupů vyčleňujících některého člena rodiny kvůli tomu, že někoho ohrožuje, případně kvůli tomu, že je sám někým z rodiny ohrožen. V tomto kontextu můžeme hovořit o potřebách ohroženého dítěte. Bechyňová a Konvičková (2008) chápou sanaci rodiny jako soubor opatření sociálně-právní ochrany, sociálních služeb a dalších opatření a programů, které jsou poskytovány nebo ukládány převážně rodičům dítěte a dítěti, jehož sociální, biologický a psychologický vývoj je ohrožen. Důsledkem neřešené nebo akutní situace ohrožení dítěte může být jeho umístění mimo rodinu. Základním principem sanace rodiny je podpora dítěte prostřednictvím pomoci jeho rodině.

Příklad dobré praxe

Další z možností, jak usměrnit pomoc rodinám v rámci sociální politiky města jsou i stanoviska týmu expertů a výzkumné šetření. V rámci multidisciplinární spolupráce využívá orgán sociálně právní ochrany Magistrátu města Hradec Králové součinnost s různými institucemi. Na základě dohody s členy Týmu pro mládež (skupina expertů dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže: OSPOD, PMS ČR, SZ, PČR, Městská policie, SVP a různé nevládní neziskové organizace) stanovuje cílová témata pro prevenci rizikových sociálních jevů na školách a oblast působení pro sociální služby zaměřené na sanaci multiproblémových rodin. Z porady Týmu pro mládež vzešel dotaz, do jaké míry jsou reálně v Hradci Králové ohroženy děti na základních školách rizikovými sociálními jevy, jako jsou například: užívání omamných a psychotropních látek, požívání alkoholu a patologické hráčství. Je potřeba zaměřovat práci orgánu sociálně-právní ochrany na tyto sociálně patologické jevy mezi dětmi se zvýšenou mírou pozornosti a podporovat projekty zaměřené na tyto jevy ve zvýšené míře? Na tyto otázky by měl odpovědět specifický výzkumný projekt¹², realizovaný studentkami Ústavu sociální práce v Hradci Králové. Cílem projektu specifického výzkumu je zjistit, jaké jsou zkušenosti žáků 7. a 9. tříd základních škol v Hradci Králové s vybranými rizikovými

¹² Specifický výzkumný projekt Ústavu sociální práce 2012 č. 4/2012 pod názvem Zkušenosti žáků 6. a 8. tříd v Hradci Králové s vybranými rizikovými jevy.

sociálními jevy. Na základě výsledků výzkumu bude směřována práce sociálních pracovníků s multiproblémovými rodinami a podpora preventivních opatření v rámci rodinné politiky města.

Záver

Města či obce mají možnost podporovat rodiny v nepříznivé sociální situaci prostřednictvím koncepce rodinné politiky města. V rámci této koncepce jsou podporovány vybrané sociální služby, které mají směřovat k podpoře rodin. Sociálně aktivizační služby pro rodinu s dětmi jsou jedním z typů sociálních služeb, zaměřených na obnovu funkcí rodiny.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] *Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti. Interní materiál* [on line]. Praha: MPSV, 2008. ISBN neuvedeno. Dostupný také z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7305/Analyza.pdf>.
- [2.] BECHYŇOVÁ, Věra; KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. Praha : Portál, 2008, 152 s. ISBN 978-80-7367-392-5.
- [3.] MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální služby*. Praha: Portál, 2007, 183 s. ISBN 978-80-7367-310-9.
- [4.] MATOUŠEK, Oldřich; KOLÁČKOVÁ, Jana; KODYMOVÁ, Pavla et al. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005, 351 s. ISBN 80-7367-002-X.
- [5.] MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003a. 287 s. ISBN 80-7178-549-0.
- [6.] MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003b, 380 s. ISBN 80-7178-548-2.
- [7.] MATOUŠEK, Oldřich a KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence*. Praha : Portál, 1998, 335s. ISBN 80-7178-226-2.
- [8.] *Průvodce procesem komunitního plánování sociálních služeb*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004, 59 s. ISBN 80-86878-03-1.
- [9.] *Sociálně-právní ochrana dětí*. [on line]. Praha: MPSV. ISBN neuvedeno. Dostupný také z WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/4>.
- [10.] ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. *Právní manuál pro sociálně-právní ochranu dětí*. Praha: Linde s. r. o., 2005. ISBN 80-86131-61-0.

- [11.] VASKOVÁ, Vladana; ŽEŽULA, Ondřej. Komunitní plánování – věc veřejná. Jak zjistit co lidé opravdu chtějí? Jak zlepšit život obcí. Praha: MPSV, 2002, 15 s. ISBN neuvedeno.
- [12.] *Zákon č. 359/1999 Sb. ze dne 9. prosince o sociálně-právní ochraně dětí.* In Sběrka zákonů České republiky. 1999, částka 111 [on line]. [Cit.26.8.2012]. Dostupný také z WWW: http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/6966/_s.155/699/place.
- [13.] *Zákon č. 108/2006 Sb. ze dne 14. března 2006 o sociálních službách.* In Sběrka zákonů České republiky. 2006, částka 37. Dostupný také z WWW: http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/6966/_s.155/699/place

Kontakt

Daniela Květenská, PhDr., Ph. D.
Univerzita Hradec Králové
Ústav sociální práce
Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové
E-mail: daniela.kvetenska@uhk.cz

Rodová rovnosť, rovnosť príležitostí a rodovo citlivá sociálna práca

Gender equality, equality of possibilities and gender – sensitive social work

Hermína MAREKOVÁ

Abstrakt

Sociálna práca sa od svojho vzniku zmenila a adaptovala, reagovala na rôzne zmeny, požiadavky spoločnosti. Stala sa tak nielen akademickou ale aj praktickou disciplínou. Sociálni pracovníci/pracovníčky sa venujú jednotlivcom, skupinám aj rodinám a pomáhajú vytvárať lepšie podmienky pre uplatnenie sa v spoločnosti. Svoju prácu vykonávajú podľa platných noriem v spoločnosti a práve v tomto naráža sociálna práca na problémy. V spoločnosti stále prežívajúce stereotypy, platné zaužívané (písané aj nepísané) normy sa ľahko môžu stať diskriminujúce pre niektoré skupiny osôb. Uplatňovanie rodového hľadiska a rovnosti príležitostí v SP je v súlade s hodnotami Európskej únie aj legislatívou a je súčasťou Amsterdamskej zmluvy.

Kľúčové slová

diskriminácia, rodovo citlivá sociálna práca, rovnosť príležitostí, sociálna práca, uplatňovanie rodovej rovnosti

Abstract

Social work has changed since its inception and adapts, reacts to various changes and requirements of the society. It has become an academic and practical discipline. Social workers are dealing with individuals, groups and families and help to create better conditions for their participation in society. His/Her work is performed in accordance with the standards applicable to the society. At still existing stereotypes and customary (written and unwritten) rules in society can easily become discriminatory to certain groups of people. Gender mainstreaming and gender equality in the SP are in line with the values of the European Union and legislation and are part of the Treaty of Amsterdam.

Key words

discrimination, gender-sensitive social work, equal opportunities, social work, gender mainstreaming

Úvod

Sociálna práca sa od svojho vzniku zmenila a adaptovala, reagovala na rôzne zmeny, požiadavky spoločnosti. Stala sa tak akademickou ako aj praktickou disciplínou. Sociálni pracovníci/pracovníčky sa venujú jednotlivcom, skupinám, aj rodinám a pomáhajú vytvárať lepšie podmienky pre uplatnenie sa v spoločnosti. Základom práce sociálneho pracovníka sú normy, hodnoty platné v danej spoločnosti.

Svoju prácu vykonávajú podľa platných noriem v spoločnosti a práve v tomto naráža sociálna práca na problémy. V spoločnosti stále prežívajúce stereotypy, platné zaužívané

(písané aj nepísané) normy, hodnotové orientácie sa ľahko môžu stať diskriminujúce pre niektoré skupiny osôb. Sociálni pracovníci a pracovníčky zo svojej profesionálnej právomoci ovplyvňujú životné dráhy jedincov a môžu rodovo citlivým prístupom znižovať ale rodovo necitlivým prístupom zvyšovať zakorenenosť rodových stereotypov v bežnom živote. Uplatňovanie rodového hľadiska a rovnosti príležitostí v SP je v súlade s hodnotami Európskej únie aj legislatívou a je súčasťou Amsterdamskej zmluvy.

Pojmy- vybrané terminologické poznámky

Tak literatúru ako aj oficiálnu vedu už dlhé obdobie zaujíma otázka príčiny rozdiel-nosti medzi mužmi a ženami. Podľa Adorku (2003) stoja proti sebe 2 teoretické predstavy. Podľa prvej sú príčiny týchto rozdielov biologické a spôsobujú ich čisto genetické rozdiely, preto sú nevyhnutné. Druhá teória hovorí, že sú tie rozdiely psychologicko-sociálnej povahy a vytvoria sa počas socializácie, preto vôbec nie sú potrebné.

Pohlavie (angl.sex) je biologická charakteristika človeka na základe chromozómovej, hormonálnej (oxytocin, testosteron), pohlavnej výbavy, druhotné pohlavné znaky. Pohlavie človeka je vrodené, biologicky dané a spravidla nemenné.

Rod (angl. gender) vyjadruje sociálne a kultúrne konštruovanú rolu, priradenú mužom a ženám. Je to súbor vlastností, činností, znakov, ako sa muži a ženy prezentujú. Rod sa formuje na základe výchovy, vzdelávania (tresty, odmeny). Vplyvom prostredia, času, kultúry sa mení. Tieto vzory správania vytvárajú ideálny, spoločnosťou očakávaný, obraz typického muža a typickej ženy.

Slovo stereotyp je podľa slovníka ustálený, navyknutý spôsob reagovania na niečo, ustálená, automatizovaná predstava, zjednodušené, ošúchané chápanie (Kraus, 2008, str. 901).

Rodový stereotyp je súbor predsudkov, nerealistické, idealizované obrazy týkajúce sa mužskosti a ženskosti. Často ich mylne považujeme za prirodzené, a tým pádom aj dané a nemenné. Rodové stereotypy sú očakávania spoločnosti, idealizované vzory ako sa má správať správny muž a správna žena. Rodové stereotypy sú určité normy, ktoré vytvárajú dojem normality, prirodzenosti. Ich porušovaním sa človek vystavuje riziku nenormálneho. Môže sa to týkať aj obliekania sa, výzoru alebo správania sa. Stereotypy sú tvorené a udržiavané: ako sociálne štruktúry, rodina, výchova, vzdelanie. V kultúre ako zvyky, tradície. Rodové stereotypy fungujú v každej oblasti nášho života, objavujú sa doma (deľba práce), na pracovisku, v spoločenskom živote a veľmi často sú prezentované v masovokomunikačných médiách.

K dôsledkom stereotypov patrí, že zabraňujú slobodne sa rozhodovať v rôznych veciach, lebo či chceme alebo nie, sme nimi ovplyvnený/é. Napr. výber profesie (ženská a mužská práca). Striktne stanovené očakávania a normy vytvárajú východisko pre rodovú diskrimináciu.

Diskriminácia je nerovné zaobchádzanie na základe rôznych aspektov: rasa, farba pleti, pohlavie, vek, sexuálna orientácia, viera, náboženstvo, zdravotné postihnutie, politické alebo iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo k etnickej skupine, majetku, rodu. Je to zámerné znevýhodňovanie.

Rovnosť sa vzťahuje vo svojej najzákladnejšej forme k rovnakej hodnote. Je to morálny princíp bez ohľadu na rod, etnickú príslušnosť.

Rovnosť príležitostí je koncepcia, podľa ktorej by osoby oboch pohlaví mali mať rovnaké východiskové podmienky. Znamená to vytváranie najzákladnejších podmienok na odstránenie bariér pre rovnakú východiskovú situáciu, teda rovnosť šancí.

Antidiskriminačná politika zahŕňa rôzne opatrenia ako politiku rovnosti príležitostí, vyrovnávacie opatrenia, uplatňovanie rodového hľadiska (gender mainstreaming), autonómne štruktúry a autonómnu prax ženských organizácií uplatňujúcich ľudsko-právne prístupy.

Gender mainstreaming „je stratégia Európskej únie na dosahovanie rodovej rovnosti vo všetkých oblastiach verejného a súkromného života. Je zakotvený ako záväzný princíp v Amsterdamskej zmluve z roku 1996. Všetky štáty sa vstupom do EÚ zaviazali uplatňovať ho vo svojej politike“ (Pietruchová, Mesochoritsová, 2007. Str. 17).

Normy a hodnoty

Normy sú z pohľadu kultúry veľmi dôležité prvky pre fungovanie spoločnosti. Celá kultúra spoločnosti je komplexný celok, ktorý zahŕňa poznanie, vieru, umenie, morálne právo, obyčaje, zvyky a iné schopnosti získané človekom ako členom spoločnosti. Hodnoty, hodnotové orientácie, sú predstavy ľudí, čo sa v danej spoločnosti pokladá za dobré a žiaduce alebo naopak, nedobré a nežiaduce. Bez týchto noriem (môžeme to chápať aj ako dohody) nie je možná spolupráca v spoločnosti. Normy určujú správanie človeka v určitej situácii. Osvojenie noriem sa deje počas výchovy, čo odborne sociológia nazýva socializáciou a podľa definície psychológie je to obdobie rozvoja osobnosti.

Z pohľadu sociológie hodnoty a normy sú veľmi dôležitými prvkami kultúry, lebo k tomu, aby spoločnosť fungovala, je treba, aby jej členovia dodržiavali určité predpisy a normy. Ich

nedodržiavaním sa stane správanie členov spoločnosti nevypočítateľným. Tým sa znemožňuje aj spolupráca. Za porušenie normy vždy nasleduje sankcia.

Adorka hovorí o piatich veľmi dôležitých faktoch súvisiacich s normami:

1. V danej spoločnosti môžu byť jednotlivé normy protirečiacie. Napr. trestné právo trestá taký čin, konanie, s ktorým väčšina občanov morálne nesúhlasí (alebo už nesúhlasí). Môžu to byť protirečiacie normy prijaté rôznymi napr. náboženskými, etnickými skupinami.
2. Normy počas vývoja spoločnosti sa neustále menia.
3. V rôznych spoločnostiach sa prijímajú rôzne normy, napr. vendeta, ktorú v niektorých spoločnostiach pokladajú alebo pokladali za povinnú, v niektorých jej uplatnenie veľmi prísne trestajú.
4. To, že v danej spoločnosti sa prijala nejaká norma, to nemusí znamenať, že táto prijatá norma je pre danú spoločnosť výhodná z pohľadu existencie a rozvoja danej spoločnosti. Napr. zákaz zabíjania svätých kráv u hinduistov.
5. Počas vývoja spoločnosti podliehajú normy neustálym zmenám. Je veľmi ťažké v danej spoločnosti posudzovať nejaký jav, správanie sa, tvrdiť že je negatívne, len preto, že protirečí vtedy prijatým, platným normám alebo naráža na trestný zákon.

Vynára sa otázka, či existujú aj také normy, ktoré sú platné v každej spoločnosti v každej dobe. Medzi také normy patria napríklad morálne hodnoty, ktoré väčšina náboženstiev priala za svoje: Evanjelium podľa Matúša 7:12, "Všetko, čo chcete, aby ľudia robili vám, robte aj vy im. Lebo to je Zákon i Proroci." (Adorka, 2003).

Vo všeobecnosti existujú aj určité hodnoty, normy, ktoré boli, sú a zrejme aj budú, platné v každej spoločnosti a sú pomenované výrazom tabu. Vo väčšine kultúr tabu je: incest, týranie detí.

Normy a hodnoty v kontexte sociálnej práce

„Už v roku 1995 Musil reflektuje tento problém v dichotómii etnocentrizmus verzus partnerství. Etnocentrizmus v jeho chápaní je tendencia stavu sociálnych pracovníkov pristupovať ku klientom z pozície hodnotových orientácií a noriem. Kládí (Musil,1995) si otázku „zda je vôbec možné vykonávať nápomocné profese a neuplatňovať pritom nerefektovaně hodnotící kritéria, specifická pro kulturu vlastní vrstvy nebo skupiny.“

Opakem etnocentrismu je partnerství, jež v rámci této dichotomie znamená snahu podporovat „klienta“, aniž jsou kladeny normativní a hodnotové podmínky této spolupráce“

(Musil, 1995, In: Matoušek, 2001. str.191).

Dilema sociálnej práce na Slovensku

Sociálni pracovníci a pracovníčky majú presadzovať spoločenské normy sociokultúrne (čo je obvyklé, dané) podľa očakávania spoločnosti, podľa tradícií, podľa normality, pričom je možnosť diskriminácie. Paradoxne ale proti diskriminácii majú povinnosť zasahovať (antidiskriminačný zákon). Keď sa pozrieme bližšie na pojem čo je normalita, tak zistíme, že normalita je priemer alebo štatisticky najviac zastúpené. Argument v neprospech tohto faktu je taká banalita ako nákup oblečenia podľa konfekčných čísiel, kde jednotlivé miery oblečenia sa vyrátali podľa štatistických meraní. Pri nákupe zisťujeme, že nie sme konfekčná veľkosť, napriek štatistike, ktorá ukazuje, že by sme mali byť.

Sociálna práca musí neustále pružne reagovať na zmeny v spoločnosti, ponúkať pomoc ale aj preventívne opatrenia. Problémom môže byť neschopnosť identifikovať sa s meniacimi sa hodnotami a upustiť od tradícií a „normality“, a vykonávať svoju profesiu na základe princípov ľudských práv a sociálnej spravodlivosti. V tom im nepomáha ani Etický kódex sociálneho pracovníka SR (1997), kde sa píše v preambule: „Sociálni pracovníci sa riadia Medzinárodným etickým kódexom a inými medzinárodne uznávanými normami a tiež normami, ktoré sami formulujú (pozn. autora: na základe ich socializácie) a prijímajú...“ (Etický kódex sociálneho pracovníka SR, 1997).

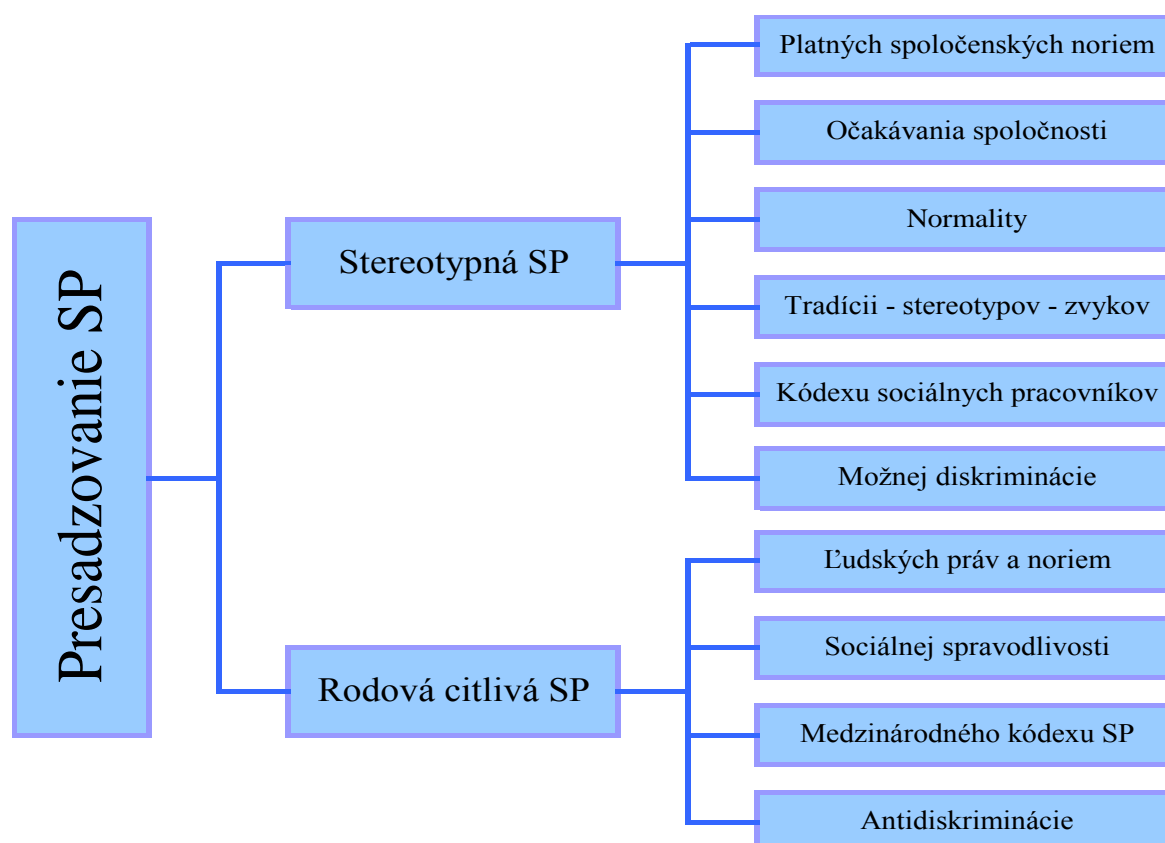
Reprodukcia genderových stereotypov v sociálnej práci .

Sociálni pracovníci/pracovníčky majú tendenciu pristupovať ku klientovi z pozície prijatých hodnotových orientácií a noriem. Prítom sociálne pracovníčky/pracovníci by mali vychádzať pri výkone práce z princípu ľudských práv a sociálnej spravodlivosti. Niekoľko z existujúcich a používaných stereotypov pri sociálno-právnej ochrane detí:

automatické predpokladanie znakov, vlastností, zodpovednosti u mužov a žien, pri zanedbanej starostlivosti u detí sa obracajú výhradne na matku, s mužom sa nepracuje, alebo pracuje menej, prevláda predstava, že ženy sú komunikatívne, slušné, poslušné, starostlivé, orientované na rodinu = ľahšia spolupráca. Muži sú nekomunikatívni, agresívni, dominantní, ich orientácia je na prácu a nie na rodinu= horšia spolupráca (Janebová, 2012).

Dvojité meter pri posudzovaní, ak: žena má každé dieťa s iným otcom & muž má každé dieťa s inou ženou; žena alkoholička & muž alkoholik; kompetentná žena v starostlivosti o domácnosť & nekompetentný muž v starostlivosti o domácnosť; žena výlučne zodpovedná za starostlivosť o domácnosť & muž je výlučne zodpovedný za živenie rodiny; žena potrebuje pomoc & ozajstný chlap si vyrieši svoje veci sám (Janebová, 2012).

Schéma 1. Tradične chápaná sociálna práca & rodovo citlivá sociálna práca

Zdroj: PhDr. Mareková

Inštitucionálne zabezpečenie rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí v SR a platná legislatíva

Slovenská republika má *univerzálnu aj špeciálnu* úpravu rovnosti príležitostí.

Základné princípy rovnosti sú upravené v Ústave SR. Podľa čl. 12.odst. 1 prvej vety ústavy: „Ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach“. Článok 12.odst. 2 ústavy hovorí: „Základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky bez ohľadu na

pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru, náboženstvo, politické a iné zmýšľanie, národný a sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod, alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvýhodňovať alebo znevýhodňovať“ (460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky.1992).

Medzi špeciálne zákony, ktoré upravujú rovnosť príležitostí patrí zákon o nezamestnanosti, zákonník práce a antidiskriminačný zákon.

Zákonník práce obsahuje zákaz priamej alebo nepriamej diskriminácie, zakotvuje právo mužov a žien na rovnaké zaobchádzanie. Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon), bol prijatý v roku 2004 a stanovil všeobecný rámec pre uplatňovanie zásady rovnakého zaobchádzania. Určuje rámec právnej ochrany (gender.gov.sk).

Stratégia rodovej rovnosti v SR

Na presadzovanie princípu rodovej rovnosti bola prijatá stratégia rodovej rovnosti a z nej vyplývajúce akčné plány.

Národná stratégia rodovej rovnosti na roky 2009-2013 bola prijatá v roku 2009. Konkrétne opatrenia sú v Národnom akčnom pláne rodovej rovnosti 2010-2013, ktorý sa venuje oblastiam:

- oblasť ekonomická hospodárska, sociálna a oblasť zdravotníctva,
- oblasť rodiny a štátnej rodinnej politiky,
- oblasť verejného a politického života, participácie a reprezentácie,
- oblasť výskumu, vzdelávania, školstva, médií a kultúry (gender.gov.sk).

Inštitucionálne zabezpečenie rodovej rovnosti v SR

Problematika rodovej rovnosti je v pôsobnosti MPSVaR, a od roku 2010 problematiku rodovej rovnosti zastrešuje podpredseda vlády pre ľudské práva a národnostné menšiny. Horizontálne presadzovanie rodovej rovnosti je začlenené do Rady vlády pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť. Tento orgán je poradným, konzultačným orgánom vlády. Výbor pre rodovú rovnosť bol zriadený v roku 2011. Je odborným orgánom Rady pre otázky týkajúce sa rodovej rovnosti a pre oblasť implementácie Dohovoru o odstránení akejkoľvek diskriminácie žien, ďalších dohovorov ukladajúcich povinnosť eliminovať diskrimináciu z dôvodu pohlavia, rodu.

Odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí na MPSVaR sa zaoberá tvorbou štátnej politiky v oblasti rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí. Medzi aktivity patrí aj problematika prevencie a eliminácie násilia páchaného na ženách. *Sekcia ľudských práv a rovnakého zaobchádzania* je odborným pracoviskom Úradu vlády SR. Zaoberá sa problematikou ľudských práv, rovnosti príležitostí aj spoluprácou s mimovládnyimi organizáciami. V rámci tejto sekcie funguje Odbor rovnakého zaobchádzania a rodovej rovnosti.

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva je nezávislou právnickou osobou. Medzi právomoci patrí zabezpečovanie právnej pomoci obetiam diskriminácie, zastupovanie na základe plnej moci vo veciach porušenia zásady rovnakého zaobchádzania, právo požiadať súdy, prokuratúru a iné štátne orgány o poskytnutie informácií o dodržaní ľudských práv.

Dokumenty OSN

Charta OSN z roku 1945 - deklaruje rovnosť ľudských práv a základných slobôd pre všetkých bez rozdielu pohlavia.

Všeobecná deklarácia ľudských práv prijatá 1948 zakotvuje rovnoprávnosť ľudí bez rozdielu pohlavia a uplatňuje zásadu neprípustnosti diskriminácie.

Dohovor o politických právach žien (prijatý 1953) zaručil ženám právo voliť a právo, aby boli ženy volené do verejne volených orgánov, zastávať štátne úrady a vykonávať štátne funkcie .

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach (prijatý 1966). Platný od roku 1976. ČL. 26 obsahuje právo na rovnosť a rovnakú zákonnú ochranu pred diskrimináciou z akéhokoľvek dôvodu.

Deklarácia OSN o odstránení diskriminácie žien (prijatá 1967) napr. postaveniu žien a mužov v rodine zakotvuje rovnosť manžela a manželky v rodine.

Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie CEDAW (schválený 1979, platný od r.1981). Podľa čl.17 nad jeho dodržiavaním vykonáva kontrolu výbor a zmluvné strany každé 4 roky predkladajú správu.

Rímska zmluva – Zmluva o Európskom spoločenstve, podpísaná v roku 1957 zakotvila pôvodne v článku 119 (teraz 141) dodržiavanie zásady rovnakej odmeny mužov a žien za rovnakú prácu.

Amsterdamská zmluva – Zmluva o založení Európskeho spoločenstva prijatá 2. októbra 1997. V čl. 13 zakladá boj proti každej forme diskriminácii.

Lisabonská zmluva z 13. decembra 2007 a podpísalo ju 27 členských štátov. Lisabonskou zmluvou sa dopĺňajú a aktualizujú predchádzajúce zmluvy EÚ. Potvrdzujú sa práva stanovené v Charte základných práv, čo znamená, že pri navrhovaní zákonov tak EÚ ako aj členské štáty musia dodržiavať zákony ustanovené v Charte. Sem patrí ochrana osobných údajov, právo na azyl, rovnosť pred zákonom, nediskriminácia, rovnosť medzi mužmi a ženami, práva detí a starších ľudí, sociálne práva, prístup k sociálnemu zabezpečeniu a sociálnej slobode (Pietruchová, Magurová, 2012).

Záver

Všetko okolo nás sa mení, len to naše myslenie ostáva akoby nemenné, alebo len veľmi pomaly sa meniace. Táto pochybná vernosť k tradíciám k stereotypom, vedomky alebo aj nevedomky nás v každodennom živote riadi. A práve v tomto sociálna práca naráža na problémy v písaných a nepísaných tradíciách a stereotypoch z nášho života.

Z vyššie uvedených faktov pritom vyplýva, že dynamické zmeny v spoločnosti, globalizácia Európy, sa dotýkajú nášho života a nie je možné si ich nevšimáť. Zakotvené zákony, smernice, jasne ukazujú, že pri výchove, socializácii nových sociálnych pracovníkov a pracovníčok nie je možné tento fakt ignorovať; o to viac, že na výkon a pomoc sociálnych pracovníčok a pracovníkov bude vzhľadom na negatívny dopad sociálnych udalostí odkázaných stále viac ľudí. Výzvou doby je moderná sociálna práca, ktorá funguje na princípe presadzovania ľudských práv a sociálnej spravodlivosti, sociálna práca, ktorá je schopná rešpektovať etnické a kultúrne odlišnosti v spoločnosti.

Túto výzvu môžeme ignorovať ako to písal v roku 1997 spisovateľ Albert Marenčin: „Naše túžby a sny letia rýchlosťou rakety k 21. storočiu, zatiaľ čo naše myslenie sa ešte terigá po poľných cestách, na rebriniaku stáročných tradícií. Lipnutie na tradičných názoroch pokladáme ešte stále za cnosť a ich odmietanie za nerosť a hriech a div nie za zradu národných tradícií“(Marenčin, 1997) alebo zmeniť.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] ADORKA, Rudolf. 2003. Bevezetés a szociológiába. Budapest: Osiris. Kiadó, 2003. 662.s. ISBN 963-389-402-6.
- [2.] ETICKÝ KÓDEX SOCIÁLNEHO PRACOVNÍKA, 1997. ASPS. Žilina. In: MÁTEĽ, Andrej a kol. Etika sociálnej práce. 2. Doplnené a aktualizované vydanie. Bratislava:

- Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety. 2012. Str. 251 - 253. ISBN 978-80-8132-045-3.
- [3.] JANEBOVÁ, Radka. 2012. Koncept normality a genderové stereotypy voči klientkám s klientom v sociálnej práci.[cit.12.9.2012]. Dostupné na internete: <http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=2324381>
- [4.] KRAUS, Jiří a kol. 2008. Slovník cudzích slov.3. vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo –Mladé letá, s.r.o. 2008. 1054 s. ISBN 978-80-10-01425-5.
- [5.] MARENČIN, Albert. 1997. Čo s tradíciami našimi národnými? Zborník konferencie. Trnava. SAIB. 1997
- [6.] MUSIL, Libor. 1995 Autoreferát. In: Matoušek, Oldřich. Základy sociálnej práce. Praha: Vydavateľstvo Portál. 2001. Str.191. ISBN 80-7178-473-7.
- [7.] PIETRUCHOVÁ, Oľga. - MAGUROVÁ, Zuzana. 2012.Sledovanie legislatívnych úprav rodovej rovnosti vo vybraných krajinách EÚ a aplikácia v právnom poriadku SR. Národný projekt Inštitút rodovej rovnosti. 2012 [cit. 2012-09- 22]. Dostupné na internete: <http://www.institutrr.sk/download/s2011-pietruchova.pdf>.
- [8.] PIETRUCHOVÁ, Oľga. - MESOCHORITISOVÁ, Adriana. 2007. Rodová rovnosť v organizácii. Vydavateľstvo OKAT plus, 2007. 63 s., ISBN 978-80-88720-12-6. 315, 05.2.1.POa
- [9.] ZÁKONY A LEGISLATÍVA. 2012.[cit.12.09.2012] Dostupné na internete: <http://www.gender.gov.sk/>
- [10.] Zákon č. 460/1992 Z. z. z 1.9.1992 Ústava Slovenskej republiky
- [11.] Zákon č. 365 Z. z o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon).
- [12.] Zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce
- [13.] Charta OSN z roku 1945
- [14.] Všeobecná deklarácia ľudských práv
- [15.] Dohovor o politických právach žien (prijatý1953)
- [16.] Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach (prijatý 1966).
- [17.] Deklarácia OSN o odstránení diskriminácie žien (prijatá 1967)
- [18.] Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie CEDAW
- [19.] Rímska zmluva – Zmluva o Európskom spoločenstve
- [20.] Amsterdamská zmluva
- [21.] Lisabonská zmluva

Kontakt:

Hermína Mareková, PhDr., PhD.

Centrum vzdelávania MPSVaR SR/ IRR, Heydukova č. 12-14. , 811 08 Bratislava

Kontaktná adresa:

Na hlinách č. 9, 917 00 Trnava

Email: hermina.marekova@gmail.com

Inkluzívny rast podľa stratégie Európa 2020 a jeho reflexia v oblasti zamestnanosti v podmienkach Slovenskej republiky

Inclusive growth according to strategy Europe 2020 and its reflection on employment in Slovak republic

Katarína MATEJOVIE

Abstrakt

K hlavným prioritám stratégie Európa 2020 patrí dosiahnutie inkluzívneho rastu prostredníctvom cieľov v oblasti zamestnanosti, s dôrazom na politiku súdržnosti. Úspech tejto stratégie závisí od kvality plnenia úloh na úrovni EÚ aj členských štátov. Dôsledná kontrola plnenia zadaných úloh a konkrétne stanovenie cieľov môžu významne napomôcť tomu, aby sa predišlo chybám, ktoré viedli k neúspechu v predchádzajúcich aktivitách.

Kľúčové slova

Európa 2020, inkluzívny rast, sociálna politika, zamestnanosť

Abstract

Inclusive growth is one of the main priorities of strategy Europe 2020, which is to achieve by targets in employment agenda and cohesion policy. The success of this strategy depends on the quality of tasks at the EU-level and each EU country as well. Careful supervision and specifically targets can significantly help to avoid mistakes that led to the failure of previous activities.

Key words

Europe 2020, inclusive growth, social policy, employment

Úvod

V roku 2010, v čase pretrvávajúcej finančnej krízy a po nenaplnení odvážnych cieľov Lisabonskej stratégie, prišla Európska komisia s novým hospodárskym záchranným plánom pre členské krajiny Únie – stratégiou Európa 2020. Tento dokument má byť jedným z prostriedkov EÚ, ktorými sa snaží v krízou zasiahnutej Európe „naštartovať“ ozdravné procesy v oblasti zamestnanosti, výskumu a inovácie, klímy a energie, vzdelávania a boja s chudobou. Politika sociálnej, hospodárskej a územnej súdržnosti na ktorej je EÚ založená nevyhnutne vyžaduje, aby krajiny Únie v boji s krízou postupovali jednotne a koordinovane, inak bude európske hospodárstvo len ťažko schopné konkurovať ostatným svetovým ekonomikám. Politiku súdržnosti však politická realita opakovane podrobuje novým skúškam vo všetkých oblastiach.

Stratégia Európa 2020 – nový hospodársky plán pre Európu

Európskou métou podľa stratégie Európa 2020 je dosiahnutie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu, ktoré sú tromi hlavnými prioritami programu a prostredníctvom ktorých sa má pre krajiny Únie zabezpečiť trvalo udržateľný ekonomický rast a tvorba pracovných miest a v neposlednom rade celkové prekonanie ekonomickej krízy. Inteligentný rast zabezpečuje hospodárstvo založené na znalostiach a inovácii. Udržateľný rast znamená podporu hospodárstva, ktoré efektívne využíva vlastné zdroje a kladie dôraz na svoju ekologickosť a konkurencieschopnosť. Inkluzívny rast je prioritou založenou na vytvorení hospodárstva s vysokou mierou zamestnanosti, prostredníctvom ktorého sa sleduje aj vyšší zmysel, ktorým je zabezpečenie sociálnej a územnej súdržnosti. Tieto priority sú vzhľadom na svoj charakter vzájomne prepojené a podmienené. Na ich podporu Komisia navrhla sedem hlavných iniciatív: Inovácia v Únii, Mládež v pohybe, Digitálny program pre Európu, Európa efektívne využívajúca zdroje, Priemyselná politika vo veku globalizácie, Program pre nové zručnosti a nové pracovné miesta a Európska platforma na boj proti chudobe.

Aby tézy dokumentu Európa 2020 neostali len v rovine všeobecných formulácií bez konkrétnych cieľov, Komisia formulovala aj päť merateľných hlavných cieľov tohto programu: 1. dosiahnutie miery zamestnanosti u obyvateľov vo veku 20-64 rokov vo výške 75%, 2. dosiahnutie investícií do výskumu a vývoja vo výške 3% HDP Únie, 3. dosiahnuť ciele 20/20/20 v oblasti klímy/energie/emisií – obmedzenie emisií CO₂ o 20%, zvýšenie podielu obnoviteľných zdrojov energie o 20% a zníženie spotreby energie o 20%, 4. znížiť podiel ľudí, ktorí predčasne ukončia školskú dochádzku pod 10% a minimálne 40% mladých ľudí by malo mať vysokoškolské vzdelanie, 5. znížiť počet ľudí ohrozených chudobou o 20 miliónov.

Politika súdržnosti vo všetkých oblastiach a na všetkých úrovniach je nevyhnutným predpokladom pre úspech stratégie Európa 2020 a naplnenie jej poslania. To si vyžaduje nielen jasné definovanie cieľov, ale aj dôslednú koordináciu postupov všetkých. Rešpektujúc skutočnosť, že každý z členských štátov má pre dosiahnutie spoločných cieľov inú východiskovú pozíciu a s ohľadom na to, že Európa 2020 nie je a nemôže byť univerzálnym programom na dosiahnutie želaných cieľov, Únia žiada od členských štátov, aby stratégiu prispôbili svojim podmienkam.

Závazkom na strane členských štátov je každoročne v apríli vypracovať programy stability resp. konvergenčné programy (ako nástroje Paktu stability a rastu) a národné programy reforiem (ako nástroje stratégie Európa 2020). Nakoľko ide o dokumenty ktorých obsah je

navzájom príbuzný, Komisia od roku 2011 pristúpila k zavedeniu tzv. európskeho semestra v rámci ktorého členské štáty predkladajú naraz programy stability spolu s národnými programami reforiem. Týmto došlo k zosúladieniu uvedených nástrojov, avšak pri zachovaní ich autonómie. Európsky semester trvá šesť mesiacov – od januára do júna, členské štáty počas neho každý rok intenzívne koordinujú svoje rozpočtové, makroekonomické a štrukturálne politiky, čo im umožňuje zohľadniť odporúčania EÚ ešte v začiatočnom štádiu prípravy rozpočtov a pri tvorbe hospodárskych politík (<http://ec.europa.eu>, 30.09.2012).

Základom budúceho úspechu je priebežný monitoring situácie, ktorý zabezpečuje Komisia vyhodnocovaním súboru ukazovateľov, ktoré sú stanovené pre jednotlivé hlavné ciele. Komisia ďalej každoročne vykonáva prieskum rastu jednotlivých štátov, hodnotí ich správy, programy stability a konvergenčné programy, ktoré následne predkladá na jarné zasadnutie Európskej rady, ktorá je hlavným zodpovedným riadiacim orgánom stratégie.

Podľa výsledkov ročného prieskumu rastu Európska rada vydáva usmernenia pre EÚ ako celok a na júnovom zasadnutí vždy rozhoduje o individuálnych odporúčaníach pre jednotlivé členské štáty. Európsky parlament ako legislatívny orgán prijíma právne predpisy týkajúce sa stratégie Európa 2020 a navyše môže ovplyvniť jej uvádzanie do života svojou právomocou prijať pred jarným zasadnutím Európskej rady uznesenie o vyhodnotení jej realizácie, ktoré bude následne predmetom diskusie.

Teória inkluzívneho rastu podľa stratégie Európa 2020

Inkluzívny rast podľa stratégie Európa 2020 možno dosiahnuť predovšetkým čo najväčším zapojením obyvateľstva do trhu práce, čo navyše prispeje k posilneniu územnej a sociálnej súdržnosti a boju s chudobou. Podľa dokumentu Európskej komisie Konzultácia o budúcej stratégii do roku 2020 vydanéj pod č. KOM(2009)647, je pracovné miesto pravdepodobne najlepšou ochranou pred chudobou a exklúziou. Samotné pracovné miesto však nezabezpečí zníženie chudoby alebo začlenenie. K tomu bude potrebné vytvoriť moderné systémy sociálnej bezpečnosti a dôchodkové systémy zohľadňujúce krízu a starnutie obyvateľstva Európy, aby bola tým ktorí sú dočasne nezamestnaní poskytnutá primeraná podpora príjmu a sociálna istota. Podľa uvedeného dokumentu jedným zo spôsobov podporovania sociálnej spravodlivosti je boj s neúčinnou segmentáciou trhu práce.

Demografický vývoj spoločnosti neodvratne predpovedá neustály úbytok pracovných síl. Problematickou je aj vysoká nezamestnanosť žien, starších ľudí a alarmujúca nezamestnanosť mladých. Vysoká nezamestnanosť a celkovo nízky počet ekonomicky aktívnych občanov

neustále odčerpáva množstvo prostriedkov z fondov sociálneho zabezpečenia, preto Únia nutne potrebuje zvýšiť celkovú mieru zamestnanosti.

V Únii dosahuje priemer zamestnanosti žien úroveň 63%, zatiaľ čo zamestnanosť u mužov je 76%. Priemer zamestnanosti starších osôb vo veku 55 až 64 rokov je len 46%, pričom v USA a Japonsku je to až 62%. Nezamestnanosť u mladých ľudí dosiahla v priemere Únie až 21% (<http://ec.europa.eu>, 30.09.2012).

V rámci riešenia problematiky inkluzívneho rastu EÚ pomenovala tri kľúčové oblasti, v ktorých bude potrebné vykonať zásadné opatrenia – zamestnanosť, nové zručnosti a boj proti chudobe. Je vysoký predpoklad, že neustále bude stúpať dopyt po kvalifikovanej pracovnej sile, preto je nevyhnutné, aby sa tejto požiadavke ľudia na trhu práce prispôbili a dôkladne sa na ňu pripravili. Vízia inkluzívneho rastu sa teda neobmedzuje len na oblasť zamestnanosti, ale jeho význam a úlohy majú podstatne širší charakter. Vo všeobecnosti možno zhrnúť, že úlohou novej stratégie v oblasti zamestnanosti je vytvorenie nových a kvalitných pracovných miest, podpora a skvalitnenie odbornej prípravy a zvyšovania kvalifikácie, aby sa ľudia všetkých vekových skupín dokázali flexibilne prispôbiť zmenám na trhu práce a modernizácia trhu práce a systémov sociálneho zabezpečenia, a to tak, aby sa pozitívne zmeny dotkli všetkých regiónov bez rozdielu.

V iniciatíve „Program pre nové zručnosti a nové pracovné miesta“ Komisia explicitne akcentuje princíp flexiistoty, podporu pracovnej mobility na jednotnom trhu práce, vznik flexibilných možností vzdelávania medzi rôznymi odvetviami a úrovňami odborného vzdelávania a prípravy, aplikovanie európskeho kvalifikačného rámca prostredníctvom národného kvalifikačného rámca, uznávanie neformálneho a informálneho vzdelávania sa, využitie Európskeho rámca pre zručnosti, znalosti a zamestnanosť. Komisia navrhuje členským krajinám, aby dôsledne a pravidelne skúmali a monitorovali účinnosť svojich daňových a sociálnych systémov a podporovali a monitorovali účinné uplatňovanie sociálneho dialógu (Vantuch, 2011, s. 83). V súlade so stratégiou je nevyhnutné, aby krajiny vytvárali podmienky pre nadobudnutie rovnováhy medzi pracovným a súkromným životom a podporovali aktívne starnutie svojho obyvateľstva a rodovú rovnosť.

Inkluzívny rast v podmienkach SR – oblasť zamestnanosti

Vláda Ivety Radičovej v apríli roku 2011 predložila Komisii národný program reforiem Slovenskej republiky na roky 2011 – 2014 (NPR SR 2011 – 2014), ktorým sa zaviazala k vykonaniu zásadných reforiem za účelom naplnenia spoločnej stratégie Európa 2020.

V súlade s požiadavkou, aby členské štáty prispôbili spoločnú stratégiu Únie svojim osobitým národným podmienkam, si táto vláda okrem hlavných cieľov stanovených Európskou radou určila aj vlastné národné ciele s dôrazom na pokrytie všetkých priorit dôležitých pre zvýšenie ekonomického rastu, zamestnanosti a kvality života na Slovensku a meranie výsledkov verejnej politiky. Pre oblasť zamestnanosti sa vláda zaviazala do roku 2020 zvýšiť mieru zamestnanosti žien a mužov vo veku 20-64 rokov na 72% a znížiť mieru dlhodobej nezamestnanosti na 3%. Dlhodobá nezamestnanosť je v rámci Slovenskej republiky práve jeden z najmarkantnejších problémov tejto agendy, nakoľko máme podľa dlhodobých štatistík najvyššiu mieru dlhodobej nezamestnanosti v EÚ.

Hlavnými cieľmi štrukturálnych politík podľa NPR SR 2011 – 2014 boli zdravé a udržateľné hospodárenie štátu, nulová tolerancia korupcie a zabezpečenie prístupu k spravodlivosti, dostatok pracovných príležitostí, ktoré znižujú sociálne riziká, motivujúce podnikateľské prostredie, vzdelanie a inovatívna spoločnosť a prístup ku kvalitnej zdravotnej starostlivosti.

Ešte v roku 2010 bol na podporu zamestnanosti zavedený príspevok na podporu regionálnej a miestnej zamestnanosti, ktorý sa však poskytoval len do konca roku 2011. Poskytovateľom príspevku bol Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny, ktorý ho poskytoval zamestnávateľovi, ktorý prijal do pracovného pomeru na určitú dobu (najmenej však deväť mesiacov) v rozsahu najmenej polovice ustanoveného týždenného pracovného času zamestnanca, ktorý bol bezprostredne predtým znevýhodneným uchádzačom o zamestnanie podľa vybraných ustanovení § 8 ods. 1 zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti (ďalej len „ZoSZ“). Žiadateľom o príspevok mohol byť len zamestnávateľ, ktorým je obec, samosprávny kraj, združenie obcí alebo samosprávnych krajov, právnická osoba, ktorej zakladateľom alebo zriaďovateľom je obec alebo samosprávny kraj alebo právnická osoba alebo fyzická osoba vykonávajúca činnosť podľa § 52a ods. 1 písm. a) ZoSZ. Tento príspevok vzhľadom na časovú obmedzenosť jeho poskytovania neznamenal systémové riešenie nezamestnanosti, avšak aspoň sčasti prispel k získaniu pracovných skúseností, zručností alebo pracovných návykov u ľudí, ktorých možnosť zamestnať sa bola dovtedy napr. z dôvodu veku, nízkej kvalifikácie, postihnutia alebo dlhodobej nezamestnanosti obmedzená a vďaka takto získanej pracovnej skúsenosti mali možnosť zlepšiť svoje postavenie na trhu práce.

Na podporu pracovných návykov u osôb dlhodobo nezamestnaných, ktorí sú poberateľmi dávky v hmotnej núdzi a príspevkov k tejto dávke, sa možnosť vykonávania menších obecných služieb pre obec bez obmedzenia počtu opakovaní dočasne predĺžila do konca roku

2010. V roku 2011 sa následne posilnila využiteľnosť tohto príspevku v praxi rozšírením možností jeho uplatnenia tým, že sa rozšíril okruh organizátorov aktivačných prác.

Za účelom eliminácie nelegálneho zamestnávania sa v roku 2010 posilnili represívne opatrenia zvýšením pokút za nelegálne zamestnávanie, ktoré sa ukladajú až do výšky 200.000,- EUR a opakované porušenie nelegálneho zamestnávania sa trestá zrušením živnostenského oprávnenia.

Pre obce, samosprávne kraje, ich združenia a právnické osoby nimi založené alebo zriadené a pre právnické osoby vykonávajúce správu vodných tokov alebo správu odvodňovacích systémov sa novelou ZoSZ zaviedol príspevok na podporu zamestnanosti pri realizácii opatrení na ochranu pred povodňami a na riešenie následkov mimoriadnej situácie. Za týmto účelom môžu na základe príspevku zamestnať osobu vedenú v evidencii uchádzačov o zamestnanie najmenej po dobu troch mesiacov za podmienky vykonávania práce v rozsahu ustanoveného týždenného pracovného času.

Na prekonanie bezprostredných problémov spôsobených krízou sa v období od 1.3.2009 do 31.12.2010 poskytovali viaceré tzv. protikrízové príspevky, ktoré slúžili na podporu zamestnanosti. Od 1.1.2011 boli zrušené, nakoľko neprinášali systémové riešenie klesajúcej zamestnanosti, avšak v čase nastupujúcej krízy, kedy neboli účastníci trhu práce pripravení na vzniknutú situáciu, podali pomocnú ruku zamestnávateľom aj zamestnancom. Zrušený bol aj v praxi málo využívaný nástroj aktívnej politiky trhu práce – príspevok na podporu zamestnávania absolventov vzdelávania a prípravy pre trh práce. Zákonom č. 136/2010 Z. z. o službách na vnútornom trhu sa v súlade s normami Európskeho parlamentu zliberalizovalo poskytovanie služieb, odstránili sa neopodstatnené prekážky pri poskytovaní služieb, zefektívnilo sa cezhraničné poskytovanie služieb a zjednodušilo sa uznávanie dokladov odbornej kvalifikácie vydaných v inom členskom štáte.

V súlade s požiadavkou stratégie Európa 2020 je aj podpora zamestnávania rodičov v období výchovy maloletých detí umožnením poberania rodičovského príspevku počas vykonávania zárobkovej činnosti a úpravou príspevku na starostlivosť o dieťa od začiatku roka 2011. Týmto sa odstránila prekážka, ktorá znemožňovala rodičom pracovať počas poberania rodičovského príspevku. Zvýšila sa tak motivácia rodičov pracovať, pretože v minulosti pri výkone práce strácali nárok na príspevok a neboli motivovaní pracovať, ak ich príjem z práce bol nízky. Predĺžilo sa trvanie materskej dovolenky o 6 týždňov na 34 týždňov a zlepšilo sa postavenie zamestnancov po návrate po materskej rodičovskej dovolenke do zamestnania (www.finance.gov.sk, 30.9.2012).

Prvým z hlavných cieľov stratégie je zvýšenie zamestnanosti ľudí vo veku 20-64 rokov. Za účelom zvýšenia motivácie u starších ľudí zotrvať na trhu práce minimálne do dosiahnutia dôchodkového veku, sa zrušilo poskytovanie predčasného starobného dôchodku, ak je občan povinne dôchodkovo poistený ako zamestnanec alebo samostatne zárobkovo činná osoba. Účelom tohto obmedzenia je poskytovať predčasný starobný dôchodok najmä tým, ktorí nemajú možnosť zvyšovať si svoj príjem prácou. Táto zmena sa týka starobných dôchodkov priznaných do konca roku 2010.

Jednou z najvýznamnejších reforiem uskutočnených vládou Ivety Radičovej bola novela Zákonníka práce zákonom č. 257/2011 Z. z. Novela priniesla zvýšenie flexibility pracovnoprávných vzťahov. V dôvodovej správe k tejto novele vláda deklaruje, že zvyšovanie flexibility pracovnoprávných vzťahov odstráni bariéry rastu zamestnanosti. Azda najviac diskutovaným opatrením je odstránenie súbehu výpovednej doby a odstúpného. Zmenila sa aj dĺžka výpovednej doby, flexibilnejšie sa upravuje pružný pracovný čas, zavádza sa tzv. delené pracovné miesto, trvalá možnosť využívať flexikonto na úpravu pracovného času, zväčšenie priestoru pre dohodu pracovných podmienok na úrovni kolektívneho vyjednávanía v súlade s podmienkami konkrétnych podnikov atď.

Ako nástroje flexibility však možno využiť aj už existujúce ustanovenia o pracovnom čase, o dĺžke pracovného úväzku, v oblasti odmeňovania za prácu vrátane tzv. benefitov a hmotných výhod, inštitútov dočasného pridelenia zamestnanca a pod. V praxi vrastá využitie tzv. telepráce a rezervy sú aj v používaní inštitútu príležitostnej práce, práce na zavolanie alebo na nepravidelnú výpomoc, tak ako to preferujú rozhodnutia Európskeho súdneho dvora (Tkáč, 2010, s. 30).

Závazkom vlády z roku 2011 bola aj komplexná revízia štátnej podpory zamestnávania, ktorá by sa mala uskutočniť revíziou nástrojov aktívnej politiky trhu práce (obmedzením ich počtu, znížením administratívnej náročnosti), aby sa tým zabezpečila efektivita vynaložených výdavkov a zlepšenie prístupu k zamestnaniu najmä pre znevýhodnených uchádzačov. Z vyslovených plánov je významná aj reforma vzdelávania a prípravy pre trh práce, ktorých výsledkom majú flexibilnejší uchádzači o prácu. V tejto oblasti už vtedajšia vláda nestihla vykonať podstatné opatrenia, nakoľko v apríli 2012 stratila svoj mandát.

V júni 2012 vláda Róberta Fica predložila Komisii svoju aktualizovanú verziu Národného programu reforiem na rok 2012 (NPR SR 2012), v ktorej pre oblasť zamestnanosti plánuje predovšetkým zosúladiť ponuku vzdelávania s potrebami trhu práce, riešenie nezamestnanosti mladých ľudí a dlhodobo nezamestnaných.

NPR SR 2012 deklaruje potrebu zmien v právnej úprave pracovnoprávnych vzťahov. Sociálne orientovaná vláda pripúšťa potrebu určitej miery flexibility pracovnoprávnych vzťahov, avšak vyzdvihuje potrebu nastolenia rovnováhy medzi ekonomickými potrebami zamestnávateľov a dostatočnou motiváciou, stabilitou a istotou na strane zamestnancov. Z okamžitých cieľov v oblasti zamestnanosti považuje za najdôležitejšie zníženie nezamestnanosti, osobitne u mladých ľudí, najmä absolventov a riešenie dlhodobej nezamestnanosti.

Európska komisia odporúča pre Slovenskú republiku na obdobie rokov 2012 – 2013 prijať opatrenia predovšetkým v oblasti zamestnanosti mladých. Za týmto účelom by mala SR bezodkladne vytvoriť a realizovať akčný plán pre mládež v rámci ktorého zabezpečí predovšetkým vzdelávanie a odbornú prípravu mládeže pre trh práce, a to aj v oblasti učňovského vzdelávania. Úroveň je potrebné zvýšiť aj vo vyššom vzdelávaní. Zvláštne opatrenia v oblasti vzdelávania a prípravy pre trh práce je potrebné prijať pre ohrozené skupiny vrátane Rómov a pracovať na začlenení dospelých z týchto skupín na trh práce a do vzdelávania, napr. aj prostredníctvom krátkodobého odborného vzdelávania. Pre tieto skupiny je potrebné vytvoriť ciele služby zamestnanosti.

V akčnom pláne na uskutočnenie zámerov NPR SR 2012 vláda SR deklarovala cieľ zjednodušiť systém aktívnej politiky trhu práce obmedzením počtu jej nástrojov, znížením administratívnej náročnosti a zaťažnosti do konca roku 2012. Ďalej plánuje upraviť systém poskytovaných sociálnych dávok v dvoch fázach – do 31.8.2012 novelizovať zákon o pomoci v hmotnej núdzi (k tomuto kroku zatiaľ nedošlo) a do 30.9.2013 pripraviť nový zákon o pomoci v hmotnej núdzi a novelizovať zákon o prídavku na dieťa, zákon o rodičovskom príspevku atď.

Prvé úlohy akčného programu pre mládež majú byť realizované do konca októbra 2012 resp. do konca roku 2012. V akčnom pláne politiky mládeže na roky 2012 – 2013 definovala vláda dvanásť kľúčových oblastí pomoci a podpory pre mládež, ktoré prinášajú systémové riešenia zakotvením legislatívnych a koncepcných zmien priamo ovplyvňujúcich postavenie a život mladých ľudí.

V termíne do konca roku 2012 je plánované aj prijatie opatrení na podporu zraniteľných skupín pri prístupe k lepšiemu vzdelávaniu, na podporu začlenenia dospelých na trh práce a do vzdelávania. Pre oblasť sociálnej práce sa plánuje do konca budúceho roka prijať zákon o sociálnej práci a o podmienkach jej výkonu, čím by sa mohlo posilniť postavenie sociálnych pracovníkov, ich úloh a kompetencií pri napĺňaní cieľov novej európskej stratégie.

Záver

Slovenská republika ako členský štát EÚ prevzala na seba množstvo záväzkov v oblasti cieľov stratégie Európa 2020. Tento akčný plán je v praxi len tretí rok, avšak nejde o úplne nový postup, ktorý by sa vymykal z doterajšieho rámca aktivít Únie. Odvážne plány Lisabonskej stratégie zostali nenaplnené jednak v dôsledku nového hospodárskeho cyklu, ktorý priniesol krízu ale aj v dôsledku neskôr odhalených nedostatkov ako napr. príliš všeobecné a nekonkrétne stanovenie cieľov, nejasné definovanie úloh, kompetencií a systému kontroly a hodnotenia.

Stratégia Európa 2020 prináša nový postup v dosahovaní cieľov najmä systematickým prístupom. Jasne definuje priority a konkrétne ciele. V rámci kontroly plnenia úloh zaviedla európsky semester v ktorom sa hodnotí úroveň rastu v jednotlivých krajinách aj na úrovni celej Únie a vyvodzujú sa z neho jasné a adresné odporúčania pre jednotlivé krajiny aj Úniu ako celok. Všetky zložky podieľajúce sa na dosahovaní cieľov na národnej aj nadnárodnej úrovni si plne uvedomujú, že len spoločným a koordinovaným postupom možno dosiahnuť pokrok celého zoskupenia, ale aj všetkých jednotlivých štátov a ich regiónov.

Úroveň dosiahnutého pokroku pre oblasť zamestnanosti na území Slovenskej republiky je obtiažne hodnotiť nielen z dôvodu relatívne krátkeho času účinnosti tohto plánu, ale aj z dôvodu rýchlych a neočakávaných zmien na našej politickej scéne, ktoré vyústili do predčasných volieb na jar roku 2012 a priniesli zmenu v politickom smerovaní krajiny. Ciele stratégie Európa 2020 samozrejme zostali zachované, ale zmenil sa postoj k prostriedkom, ktorými sa budú dosahovať. Zatiaľ čo predchádzajúca vláda bola zameraná na liberalizáciu pracovnoprávných vzťahov a podporu podnikateľského prostredia, súčasná vláda sa skôr orientuje na ochranu slabších skupín (nielen na trhu práce ale aj vo všeobecnosti) a na zabezpečenie sociálnych istôt pre tieto skupiny.

Novela Zákonníka práce priniesla väčšiu flexibilitu pracovnoprávných vzťahov, je však predpoklad, že v najbližšom období bude vykonaná ich revízia. Inštitúty ZoSZ predstavujú jeden z najdôležitejších nástrojov na podporu zamestnanosti a obidve ostatné vlády deklarovali prípravu podstatných zmien v tejto oblasti, ku ktorým však vo výraznejšej miere zatiaľ nedošlo. Z doteraz použitých techník riešenia sociálnych dôsledkov krízy možno zdôrazniť najmä použitie krátkodobých opatrení na trhu práce, zvýšenie flexibility pracovnoprávných vzťahov, využívanie pracovných pomerov na dobu určitú, úpravu pracovného času, podporu zamestnateľnosti a zamestnávania znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie.

To ako bude v najbližšom európskom semestri hodnotený pokrok SR v oblasti zamestnanosti zo strany Únie bude závisieť predovšetkým od úspešnosti realizácie opatrení na podporu zamestnanosti mladých ľudí a s ňou súvisiacej reformy vzdelávacieho systému, dosiahnuté výsledky v boji s dlhodobou nezamestnanosťou, podporou práce starších pracovníkov a podporou rodovej rovnosti. K úlohám, ktoré by sa mali neodkladne riešiť patrí aj rozšírenie kapacít zariadení starostlivosti o deti, ktoré umožnia mladým rodinám návrat na trh práce. V neposlednom rade by sa v rámci pripravovaných zmien mala posilniť úloha sociálnych pracovníkov, ktorí sú odborne kvalifikovaní na prácu s jednotlivými cieľovými skupinami a dokážu efektívne napomáhať pri aplikácii jednotlivých nástrojov aktívnej politiky trhu práce do praxe.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] Tkáč, Vojtech. 2010. Sociálne aspekty hospodárskej krízy a sociálne právo. In Hospodárska politika a právo v období hospodárskej krízy, Zborník z vedeckého seminára. Banská Bystrica: BIVŠ, 2010, s. 25-32, ISBN: 978-80-870422-0-2.
- [2.] Vantuch, Juraj. Staré prístupy k novým výzvam? 2011. In: Európa 2020 – inteligentná, udržateľná a inkluzívna Európa, Odporúčania pre Slovensko. Luxemburg: Úrad na vydávanie publikácií Európskej únie, 2011, s. 80-97, ISBN: 978-92-79-21748-7.
- [3.] Oznámenie Európskej komisie [online]: Európa 2020 – Stratégia na zabezpečenie inteligentného udržateľného a inkluzívneho rastu [cit. 2012-09-30]. Dostupné na internete:
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:SK:PDF>
- [4.] *Európska komisia* [online]: Správa ekonomických záležitostí [cit. 2012-09-30]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/priorities/economic-governance/index_sk.htm.
- [5.] *Európska komisia* [online]: Prečo Európa potrebuje inkluzívny rast? [cit. 2012-09-30] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/priorities/inclusive-growth/index_sk.htm
- [6.] *Ministerstvo financií* [online]: Národný program reforiem, [cit. 2012-09-30]. Dostupné na internete:
http://www.finance.gov.sk/Components/CategoryDocuments/s_LoadDocument.aspx?categoryId=8046&documentId=6727

Kontakt

Katarína Matejovie, JUDr.

Bankovní institut vysoká škola, a.s., organizačná zložka

Námestie slobody 3, 974 01 Banská Bystrica

E-mail: matejovie@gmail.com

Konvergentné a divergentné prvky sociálnej práce a sociálnej politiky

Convergent and divergent elements of social work and social policy

Andrej MÁTEL, Katarína SEDLÁROVÁ, Peter VLČEK

Abstrakt (Abstract)

Cieľom výskumu práce bolo identifikovanie konvergentných a divergentných prvkov sociálnej práce a sociálnej politiky prostredníctvom obsahovej analýzy a komparácie. Výskumný súbor pozostával z 38 textov slovensky, česky, nemecky alebo anglicky píšucich autorov a ich definovania oboch disciplín. Z hľadiska charakteru sú sociálna práca aj sociálna politika predstavované zároveň ako praktické činnosti a vedné disciplíny. Z nich však len sociálna práca je chápaná ako profesia. Sociálnu prácu vykonávajú výhradne kvalifikovaní sociálni pracovníci. Sociálnu politiku realizujú sociálne inštitúcie rozličného charakteru, najmä štát so svojimi inštitúciami, ale aj komunálne a neštátne subjekty. V oblasti spoločných objektov majú obe disciplíny svoju pôsobnosť zameranú na jednotlivcov, rodiny, skupiny, komunity a spoločnosť ako celok, vrátane sociálnych problémov a sociálnych podmienok, ktoré ovplyvňujú ich život a sociálne fungovanie. Spoločnými deklarovanými cieľmi sociálnej práce a sociálnej politiky sú vytváranie priaznivých spoločenských podmienok potrebných k dostatočnej úrovni sociálneho fungovania, ďalej sociálna ochrana, sociálne zabezpečenie obyvateľstva a jeho prosperita. K ich dosiahovaniu však obe disciplíny používajú odlišné nástroje.

Kľúčové slova (Key words)

Divergencia, konvergencia, sociálne fungovanie, sociálna politika, sociálna práca.

Abstract

The aim of the research was to identify convergent and divergent elements of social work and social policy by means of content analyses and by means of comparison. The research sample consisted of 38 texts written in Slovak, Czech, German and English language. Both social work and social policy represent on one hand practical fields, but on the other hand they are theoretical disciplines. But only social policy is understood as a profession. Social work is performed by exclusively qualified social workers. Social policy is performed by social institutions of a different orientation, particularly the state with its institutions, but also municipal and non-state subjects. Both disciplines target their activities toward individuals, families, groups, communities and the whole society, including social issues and social conditions that influence their lives and social functioning. Commonly declared aims of social work and social policy are the following: creating favorable social conditions necessary for sufficient level of social functioning, social protection and social welfare of the whole population. Both disciplines (social work and social policy) use different tools to reach these goals.

Key words

Divergence, convergence, social functioning, social policy, social work.

Uvedenie (Introduction)

Sociálna práca je v súčasnosti chápaná nielen ako praktická forma pomoci núdznym, ale patrí aj k progresívne sa rozvíjajúcim disciplinám a pomáhajúcim profesiám. Môžeme ju chápať ako vednú disciplínu, odbor vzdelávania a samostatnú profesiu. Jednou z dôležitých oblastí základného výskumu tejto disciplíny je porozumenie povahy sociálnej práce, ktoré sa pregnantným spôsobom vyjadruje v podobe definícií resp. širšieho definovania. Práve definovanie patrí z hľadiska jazykovej sémantickej konštrukcie k dôležitým výpovediam o podstate skúmaného objektu. Podľa Strieženca (2006, s. 98) definícia má byť čo najúplnejšia, ale obsahovo hutná a podľa možností má byť jednovetová. Definície a definovanie sociálnej práce tvoria ústredný predmet nášho výskumu. V nich je implicitne zahrnutá podstata sociálnej práce ako ju vnímajú profesionálni odborníci.

Najčastejším prístupom z hľadiska konceptualizácie súčasnej sociálnej práce je jej porozumenie cez rozličné termíny v rozličných krajinách, pretože sociálna práca je kultúrne podmienená. Zástancami takého konštruktivistického prístupu, kde sú vedecké teórie o sociálnej práci vždy závislé od sociálneho kontextu, sú napríklad M. Payne, N. Thompson, P. Navrátil a mnohí iní. Hoci Göppner a Hämäläinen (2008, s. 28) pri tomto prístupe namietajú, že prehliadajú problémy teórie poznania a teórie vedy, od kultúrno-sociálneho kontextu chápania sociálnej práce sa nedá odhliadnuť. V každom prípade ho každý výskumník musí mať na zreteli, akokoľvek by sa výskumnú vzorku snažil zostaviť čo najreprezentatívnejšie vzhľadom na svetový kontext tejto disciplíny.

Keďže konceptualizácia problému v abstraktnej úrovni, tvorba pojmov, teórií a hypotéz je výsledkom dôslednej vedeckej reflexie, predkladáme príspevok k vedeckej diskusii o podstate sociálnej práce cez obsahovú analýzu jej definovaní. Sociálnu prácu nechápeme ako izolovanú disciplínu a profesiu, ale v jej multidisciplinárnosti a interprofesijnom charaktere. Práve vzhľadom na túto skutočnosť predkladáme výsledky skúmania sociálnej práce vzhľadom na zvolenú príbuznú disciplínu, ktorou je sociálna politika. Britskí autori Jonathan Parker a Greta Bradleyová výstižne uvádzajú (2011), že „sociálni pracovníci kráčajú po tenkom ľade medzi jednotlivcami, ktorí sú vylučovaní zo spoločnosti a sociálno-politickým prostredím, ktoré môže prispievať k tejto marginalizácii“. Preto nestačí pomáhať klientom sociálnej práce bez toho, aby bolo zároveň utvárané priaznivé sociálne prostredie, či už pôsobením sociálnych pracovníkov alebo cez činnosti sociálnej politiky. Viacerí autori vnímajú sociálnu prácu ako jeden z nástrojov sociálnej politiky (por. Tomeš In Matoušek, 2001) alebo odvetvie aplikovanej sociálnej politiky, najmä v podobe „osobných sociálnych

služieb“ (Thompson, 2009). Porozumenie sociálnej práce je potom závislé od sociálno-politického kontextu jednotlivých krajín (Thompson, 2009, s. 47). Je však sociálna práca skutočne len jedným z mnohých nástrojov sociálnej politiky alebo jedným z jej odvetví?

V predložennom príspevku sa budeme snažiť načrtnúť konvergentné a divergentné prvky sociálnej práce a sociálnej politiky ako dvoch jedinečných disciplín a praktických činností. Konvergentnými pritom rozumieme tie prvky, ktorými sa obe disciplíny k sebe „prikláňajú“ (z lat. *vergo* kloniť sa, prikláňať sa + *cum* spolu, s, vo zväzku) a divergentné prvky sú tie, ktorými sa od seba „odkláňajú“, odlišujú resp. sú od seba odchýlené (z lat. *divertó* odchýliť). Skúmaním konvergenencie a divergenencie dvoch subjektov môžeme identifikovať, rozpoznať a opísať jedinečnosť a odlišnosť oboch disciplín.

Metodologické uvedenie výskumu (Methods)

Zvolenou výskumnou témou je sociálna práca a sociálna politika z hľadiska ich konvergenencie a divergenencie. Základnú výskumnú otázku sme formulovali nasledovne: „Ako je sociálna práca definovaná u súčasných slovenských, českých a zahraničných odborníkov z hľadiska konvergentných a divergentných prvkov vzhľadom na sociálnu politiku?“ Cieľom výskumu je teda identifikovanie konvergentných a divergentných prvkov sociálnej práce a sociálnej politiky. Účelom výskumu je aj koncepčný návrh definovania skúmaných pojmov na základe výskumných zistení.

Zvolenou výskumnou stratégiou bol kvalitatívny výskum. Výskumným nástrojom je analýza dokumentov použitím hermeneutických metód, najmä obsahovej analýzy. Podľa Miovského (2009, s. 98-99) pod termínom analýza dokumentov rozumieme výskumnú stratégiu založenú na analýze už jestvujúceho materiálu. Vo všeobecnosti je definovaná ako kvalitatívno-interpretačná analýza, ktorej účelom je spracovať jestvujúci materiál podľa výskumného cieľa. Z hľadiska metód sme použili najmä obsahovú a sémantickú analýzu a komparáciu.

Keďže v obsahovej analýze je dôležité rozhodnutie o spôsobe výberu dokumentov, vzhľadom na výskumnú tému a ciele sme zohľadňovali nasledovné pravidlá výberu výskumného súboru:

- Literárne zdroje museli patriť do jedného z uvedených typov dokumentov:
 - slovník alebo encyklopédia, kde sú explicitne definované výrazy „sociálna politika“ a / alebo „sociálna práca“;
 - monografie a učebné texty, ktoré majú súborný charakter a predstavujú úvody, základy, teóriu, metodológiu či metódy sociálnej práce a sociálnej politiky, čo je explicitne uvedené v ich titule (zo súboru boli vylúčené časopisecké

príspevky, publikácie zamerané na vybrané cieľové skupiny sociálnej práce a pod.);

- v texte muselo byť explicitné uvedenie, že ide o definíciu, resp. implicitný charakter definovania. Ak je definovanie zložené z užšej vlastnej definície a jej širšieho explanačného kontextu, berieme do úvahy aj tento širší kontext;
- z obsahového hľadiska boli vybrané do výskumného súboru tie definovania, s ktorými sa autori výslovne identifikujú, resp. ich predstavujú ako vlastné (vylúčené boli vnorené citácie s definíciami iných autorov. Tu by sme upozornili na skutočnosť, že viacerí slovenskí autori nezriedka neuvádzajú svoj vlastný návrh definovania, ale uspokojia sa s reprodukováním definovania iných autorov bez akéhokoľvek vlastného komentára). Výnimku tvorili definície medzinárodného charakteru, uvádzané viacerými autormi (najmä definícia Medzinárodnej federácie sociálnych pracovníkov /IFSW, 2000/, americkej Národnej asociácie sociálnych pracovníkov /NASW/) a osobitné definovanie sociálnej práce užívané na Slovensku ako súčasť konsenzu, resp. zákona (konkrétne definícia z národnej konferencie Systém sociálneho školstva na Slovensku pod záštitou MPSVR SR v roku 1998 /SSŠ, 1998/ a definovanie v zákone č. 195 / 1998 Z. z. o sociálnej pomoci v z. n. p. /Z. č. 195/1998/ platného do 31.12. 2008).
- reprezentatívna zložka s lokálnym akcentom – do súboru boli vybrané primárne slovenské a české tituly. Prihliadalo sa aj na medzinárodný kontext, preto boli zahrnuté aj tituly z anglosaského a nemeckého prostredia. Obmedzujúcim faktorom bola v tejto oblasti dostupnosť zdrojov a jazyková bariéra na vyššie uvedené štyri jazykové oblasti.
- z časového hľadiska boli vybrané zdroje až po roku 1989, kedy došlo k významnej zmene spoločensko-politického systému v Slovenskej a Českej republike (z tohto dôvodu nie je súčasťou skúmaného súboru staršia definícia sociálnej práce IFSW z roku 1988, hoci sa na ňu niektorí autori odvolávajú).

Výskumnú vzorku v čase publikovania tohto príspevku tvorilo 38 zdrojov, z ktorých pochádzalo zo slovenskej a českej jazykovej oblasti 25 titulov (z toho 13 slovenských a 12 českých), v anglickom jazyku to bolo 11 titulov a z nemeckej jazykovej oblasti pochádzali 2 tituly. Z celkového súboru sa 14 zaoberalo definovaním sociálnej práce aj sociálnej politiky, 15 len sociálnej práce a 9 len sociálnej politiky. Tituly obsiahnuté vo výskumnom súbore uvádzame s plnými bibliografickými údajmi v zozname použitej literatúry. V texte budeme zvyčajne používať skratky mien autorov s rokom vydania publikácie.

Vzhľadom na manažment dát výskumného súboru, prebiehala v prvej etape obsahová analýza skúmaných výrazov „sociálna práca“ a „sociálna politika“ samostatne. Jednotlivé definovania boli najskôr rozložené na základné stavebné časti (pojmy) a významové obsahové jednotky. V rámci nich boli rozlíšené hlavné kategórie, ku ktorým boli do trsov zaradené subkategórie. Až v druhej etape nasledovala komparácia na úrovni pojmov a obsahov, ktorej cieľom bolo identifikovanie spoločných a odlišných prvkov oboch definovaní v rámci zvolených kategórií.

Výskumné výsledky (Results)

A. Definovanie sociálnej práce z hľadiska obsahu

V skúmanej vzorke sme sledovali najmä slovník, ktorým jednotliví autori definovali sociálnu prácu, obsahový charakter definícií ako aj štruktúru samotného definovania. V rámci obsahového charakteru definovania sme rozlíšili tieto štyri základné kategórie, prostredníctvom ktorých sa autori snažili opísať podstatu sociálnej práce:

1. Charakter (Čo je sociálna práca? Aký má charakter?);
2. Aktéri
 - a. Kto ju vykonáva?
 - b. Aké sú podmienky jej výkonu?
3. Objekt (Pre koho / čo je vykonávaná?)
4. Povaha samotnej činnosti (Aká činnosť?)
 - a. ciele
 - b. proces
 - c. nástroje

1. Vzhľadom na CHARAKTER sociálnej práce, je možné rozlíšiť v skúmanej vzorke dve základné subkategórie a akcent na vzťah medzi nimi.

- a. Sociálna práca ako PROFESIA (SSŠ, 1998, IFSW, 2000, Nav, 2000; Str, 2001; Lev, 2002; Žil, 2005; Bar, 2003; Mtš, 2003, 2008; She-Hor, 2000; 2012; Pier-Thom, 2006; Sch-Z, 2007; Tok, 2009; Mát, 2011). Tomuto chápaniu zodpovedajú z hľadiska používaného slovníka substantíva *činnosť*, *prax*, *aktivita* a adjektíva *praktická*, *odborná* a *profesionálna*. Tieto boli spojené do viacerých výrazov: *praktická činnosť* (Mtš, 2003, 2008; Tok, 2009; Žil, 2005), *odborná činnosť* (SSŠ, 1998), *prax* (Tok, 2009), *profesionálna aktivita* (Bar, 2003; Pier-Thom, 2006; Tok, 2009;), *profesionálna činnosť* (Str, 2001), resp. aj *profesionálny základ* (Lev, 2002).
- b. Sociálna práca ako VEDA (Nov-Sch, 1992, Str, 1997; Lev, 2002; Bar, 2003; Mtš, 2003, 2008; Žil, 2005; Mühl, 2008; Tok, 2009; Mát, 2011). Okrem výrazu *veda* zodpovedalo tomuto chápaniu

substantívum *disciplína*, ako aj spojenia *vedná oblasť* (Lev, 2002) a *vedný odbor* (Žil, 2005). Užité adjektíva buď akcentovali vedecký charakter disciplíny: *vedná disciplína* (Tok, 2009), *odborná disciplína* (Str, 1997; Mühl, 2008; Nov-Sch, 1992, Lev, 2002) alebo špecifikovali oblasť vedy: *spoločensko-vedná disciplína* (Mtš, 2003, 2008) a jej charakter: *aplikovaná veda* (Bar, 2003; Mühl, 2008), *aplikatívny vedný odbor* (Žil, 2005). Špecifický charakter sociálnej práce ako vedy predstavili viacerí autori v ich *multidisciplinárnom* (napr. Nov-Sch, 1992) alebo *polydisciplinárnom* charaktere (Žil, 2005). Najobsiahlejšie to vyjadril Mühlpachr (2008), keď uvádza, že sociálna práca vychádza z obsiahleho systému teoretických poznatkov mnohých spoločenských vied.

- c. Viacerí autori (Barker, Strieženec, Levická, Žilová, Tokárová, Mátel) akcentovali súbežnosť oboch aspektov charakteru sociálnej práce ako PROFESIE AJ VEDY. Explicitne to vyjadruje americký slovník sociálnej práce výrazom *empiricko-teoretická disciplína* (Bar, 2003), resp. u nás Strieženec spojením *teoreticko-praktický odbor* (Str, 2006). Viaceré definície bližšie opisujú vzťah medzi oboma charaktermi sociálnej práce vyjadrením, že *sociálna práca aplikuje vedecké poznatky do praktickej činnosti* (Nov-Sch, 1992, Str, 1997; Mühl, 2008; Mát, 2011). Z diachrónneho hľadiska ide o pôvodnú myšlienku Novotnej a Schimmerlingovej, ktorú ďalší autori prevzali a ďalej reprodukovali.

2. Vzhľadom na sociálnu prácu ako profesiu a profesijnú činnosť, viaceré texty explicitne uvádzajú AKTÉROV, ktorí túto činnosť vykonávajú (Nov-Sch, 1992, Mtš, 2003, 2008; Tok, 2009; She-Hor, 2000; 2012; Mát, 2011). U autorov jestvuje úplný konsenzus, že nimi môžu byť výhradne *sociálni pracovníci*. Klasickým tvrdením – pripisovaným britskému predstaviteľovi Neilovi Thompsonovi (2000) – je v tejto súvislosti výrok, že „sociálna práca je to, čo robia sociálni pracovníci.“ Niektorí autori akcentujú *profesionálny základ* ich činnosti (Str, 1997, 2001, Mühl, 2008; Lev, 2002), Mátel (2011) ich *kvalifikovanosť* a Navrátil (2000) *vlastnú profesijnú komunitu* (Nav, 2000). Konekciu k vedeckému základu ich práce uvádza Barker (2003) cez požiadavku *poznania*, resp. *znalostí* a IFSW (2010) cez poznanie *teórie* (2000). Vplyvom Medzinárodnej federácie sociálnych pracovníkov (2010) sa začala vnímať sociálna práca aj ako profesia založená na hodnotách (por. Mátel, 2012), pričom kľúčovú rolu vzhľadom na túto požiadavku zohrávajú sociálni pracovníci. Práve oni *hodnoty a princípy aplikujú v profesionálnej činnosti* (Bar, 2003). Z jednotlivých princípov / hodnôt IFSW (2000) akcentuje sociálnu spravodlivosť (por. aj Thom, 2010) a rešpektovanie ľudských práv. Vzhľadom na činnosť sociálnych pracovníkov niektorí autori uvádzajú aj istú konkrétnu náplň ich činnosti (Nov-Sch, 1992, Tok,

2009), ale keďže ide o redukciu na autormi vybrané činnosti, bližšie ich na tomto mieste neuvádzame.

3. OBJEKTY sociálnej práce nie sú medzi autormi jednotne uvedené. Vo všeobecnosti môžeme rozlišovať dve základné kategórie objektov sociálnej práce, ktorými sú a) *klienti*, b) *sociálne prostredie*, resp. aj c) vzťah medzi nimi, ktorý býva označovaný výrazom *sociálne fungovanie*.

a) Klientov sociálnej práce môžeme v skúmaných textov označiť primárnymi objektmi sociálnej práce. V definíciách sú títo uvedení buď vo všeobecnosti – teda ako *klienti* (napr. Nov-Sch, 1992, SSŠ, 1998) alebo sú títo konkrétne rozlíšení. Všetci autori, ktorí do definovania sociálnej práce explicitne zahrnuli aj klientov, myslia nimi predovšetkým *jednotlivca* (Str, 1997; SSŠ, 1998; She-Hor, 2000; Lev, 2002; Bar, 2003, Mtš, 2003, 2008; Tok, 2009; Mát, 2011) resp. *človeka* (Str, 2001, 2006; Mühl, 2008) alebo *ľudí* (Bar, 2003; Pier-Thom, 2006). Okrem jednotlivca medzi klientov patria aj ostatné *sociálne systémy* (She-Hor, 2000). Konkrétne bývajú menované *rodina/y* (SSŠ, 1998; Lev, 2002; Mtš, 2003, 2008; Mühl, 2008; Mát, 2011), *skupina/y* (Str, 1997; SSŠ, 1998; Bar, 2003; Mtš, 2003, 2008; Tok, 2009; Mát, 2011), *komunita/y* (Str, 1997; SSŠ, 1998; Bar, 2003; Mtš, 2003, 2008; Tok, 2009; Mát, 2011). Dvaja autori explicitne uvádzajú aj *inštitúcie* (Str, 1997 – *tuná sociálne i.*; Mát, 2011) a medzi klientmi nájdeme aj *spoločnosť* (Lev, 2002). Vzhľadom na jednotlivca ako primárneho klienta sociálnej práce je nutné uviesť stúpajúci akcent na *ľudské vzťahy* a riešenie problémov v nich (IFSW 2000; Nav, 2000; Mát, 2011). U Mühlpachra (2008) je zaujímavý dôraz na *celistvosť človeka* a jej zachovanie, Navrátil (2000) uvádza koncept *sociálnych rolí*.

i. vzhľadom na klientov ako primárne objekty, – ktorí sú v zásade vnímaní skôr personálne, – býva v definíciách označený aj vecný predmet sociálnej práce, a to výrazmi *sociálne problémy* (Sch-Z, 2007; Mtš, 2003, 2008), *kolízna situácia* (Str, 2006), *vážne ťažkosti / prekážky* (Pier-Thom, 2006), *hmotná a sociálna núdza* (Z. č. 195/1998), *nedostatok* (Mühl, 2008) a *dysfunkčné prvky* (Str, 2006).

b) Novším trendom súčasnej sociálnej práce je dôraz aj na *sociálne prostredie* (SSŠ, 1998; Bar, 2003; Tok, 2009; Mát, 2011; She-Hor, 2012), ktoré zásadným spôsobom ovplyvňuje život klientov, ako aj pracovné prostredie sociálnych pracovníkov. Toto môžeme považovať za druhú kategóriu primárnych objektov sociálnej práce. Iným spôsobom býva bližšie špecifikované výrazom *spoločenské podmienky* (Sch-Z, 2007; Mtš, 2003, 2008).

c) Vzťah medzi klientmi sociálnej práce a ich sociálnym prostredím býva v definíciách konceptualizovaný termínom a konceptom *sociálneho fungovania* (Nav 2000; Bar, 2003; She-Hor, 2012), resp. *psycho-sociálneho fungovania* (Bar, 2003; Mát, 2011).

4. Vzhľadom na POVAHU SAMOTNEJ ČINNOSTI sociálnej práce resp. sociálnych pracovníkov, môžeme rozlíšiť a) ciele tejto práce; b) proces, c) nástroje, ktorými sa zvolené ciele dosahujú.

a. CIELE – v tomto smere jestvuje pomerne široký rozptyl pri jednotlivých definovaniach v závislosti od typov objektov sociálnej práce ku ktorým sa tieto vzťahujú:

- i. Vzhľadom na klientov dáva dôraz IFSW (2010) na *posilnenie, zmocnenie* /angl. empowerment/ (por. aj Thom, 2010; Mát, 2011), *oslobodenie a zlepšenie prosperity* (aj Thom, 2010). Nemeckí autori Schilling, Zellerová (2007) uvádzajú vzhľadom na individuálnu funkciu sociálnej práce pomoc k *sebaurčeniu a svojpomoci a podporu osobnosti*. V slovenských podmienkach sa akcentuje *vlastná zodpovednosť jednotlivcov* (SSŠ, 1998; Tok, 2009) a *zabezpečenie* (Str, 1997). Collins Dictionary of Social Work uvádza *ochranu* /protection/ (Pier-Thom, 2006). Matoušek smerom ku klientom sociálnych pracovníkov zdôrazňuje pomoc *dosiahnuť alebo navrátiť spôsobilosť k sociálnemu uplatňovaniu* (Mtš, 2003, 2008).
- ii. Vzhľadom na sociálne prostredie Barker (2003), Matoušek (2003, 2008) a Mátel (2011) uvádzajú utváranie *priaznivých životných podmienok*, Tokárová (2009) *zmiernenie vplyvov prostredia* a nemeckí autori Schilling, Zellerová (2007) *zmenu spoločenských podmienok*, resp. *zmenu prostredia* (She-Hor, 2012). V podobnom duchu aj IFSW (2000) a americký slovník sociálnej práce (Bar, 2003) predstavujú ako cieľ sociálnej práce *spoločenskú* resp. *sociálnu zmenu*. Na tomto mieste je opäť vhodné uviesť nemeckých autorov Schillinga a Zellerovú (2007), ktorí explicitne uvádzajú aj orientáciu na európske, svetovo-spoločenské ako aj ľudskoprávne perspektívy a ciele sociálnej práce.
- iii. Vzhľadom na interakciu klientov k sociálnemu prostrediu sa akcentuje ako cieľ ich *vzájomné prispôsobenie sa* (SSŠ, 1998), resp. *zlepšovanie vzájomného prispôsobovania sa* (Tok, 2009). V konekcii ku konceptu sociálneho fungovania má za cieľ sociálna práca jeho *zlepšovanie* (She-Hor, 2000; Bar, 2003; Mát, 2011), a to *v rámci prostredia* (She-Hor, 2012);

d'alej *obnovenie psycho-sociálneho fungovania* (Mát, 2011), a to na *maximálnu úroveň* (She-Hor, 2012) alebo aspoň dosiahnuť jeho *dostatočnú úroveň* (Bar, 2003). V prípade nerovnováhy v tomto fungovaní je dôležité, aby sa klienti *chránili pred ťažkosťami* (She-Hor, 2000).

- b. PROCES činnosti sociálnej práce alebo priamo sociálnych pracovníkov je najlepšie uchopiteľný cez identifikáciu použitých slovies. Mühlpachr (2008) výstižne uvádza, že ide o *súbor činností a priame pôsobenie*, Thompson (2008) akcentuje, že ide o *proces* a Seithe (2012) začína definovanie tým, že sociálna práca je *aktívna*.

Z kvantitatívneho hľadiska prevláda sloveso *pomáhať* (Str, 1997; SSŠ, 1998; Pier-Thom, 2006; Sch-Z, 2007; Sei, 2012), čomu zodpovedajú aj výrazy *poskytovanie sociálnej pomoci* (Z. č. 195/1998; Mtš, 2003, 2008), *pomoc ľuďom* (Bar, 2003). Pomerne často nájdeme v textoch aj *starat' sa / starostlivosť* (Str, 1997, 2001; Lev, 2002; Pier-Thom, 2006; Tok, 2009; Sei, 2012), čo súvisí s úzkym vzťahom sociálnej práce k sociálnej pedagogike, najmä u nemeckých autorov. V jednom texte sa preto objavuje aj *výchova* (Sei, 2012). V novších konceptoch sociálnej práce prevládajú skôr pojmy *sprevádzať / sprevádzanie* (SSŠ, 1998; Mát, 2011), *podporovať / podpora* (SSŠ, 1998; Pier-Thom, 2006; Mát, 2011) a *posilňovanie / zmocňovanie* (IFSW, 2000; Thom, 2010; Mát, 2011), ktoré sme vyššie uvádzali aj ako cieľ sociálnej práce.

Vzhľadom na sekundárne objekty sociálnej práce sú v súvislosti so sociálnymi problémami v konekcii nasledovné slovesá: *odhaľovať* (Mtš, 2003, 2008), *identifikovať* (Tok, 2009); *vysvetľovať* (Mtš, 2003, 2008); *zmiernovať* (Mtš, 2003, 2008; Tok, 2009); *eliminovať* (Tok, 2009); *riešiť* (Mtš, 2003, 2008; Tok, 2009). Posledne menované sa uvádza aj v súvislosti s výrazom kolízna situácia v tvare *potreba jej riešenia* (Str, 2006). Vzhľadom na pojem nedostatok je uvedené jeho *odstraňovanie / represia* (Mühl, 2008) a *predchádzanie jeho vzniku / prevencia* (Mühl, 2008, Lev, 2002).

Čo sa týka sociálneho prostredia ako ďalšieho relevantného primárneho objektu sociálnej práce, tu prevládajú slovesá *zmeniť* (Sch-Z, 2007; She-Hor, 2012), *zlepšiť* (Sch-Z, 2007; Tok, 2009; Mát, 2012), *utvárať* (Bar, 2003; Mtš, 2003, 2008; Mát, 2011), *zmierniť* (Tok, 2009), *chrániť* (She-Hor, 2000; Pier-Thom, 2006), *účastniť* (Bar, 2003).

- c. **NÁSTROJE.** Niektorí autori uvádzajú v definíciách sociálnej práce aj nástroje, pomocou ktorých táto dosahuje svoje ciele, resp. ktoré užívajú sociálni pracovníci v profesionálnej praxi. Zvyčajne to robia všeobecným pomenovaním *špeciálne pracovné metódy* (Str, 2001; Lev, 2002, Mühl, 2008), niektorí autori akcentujú istú konkrétnu metódu, napr. *poradenstvo* (Str, 2001; Lev, 2002, Mühl, 2008; Sei 2012), *skupinovú prácu* (Sei 2012), *komunitnú prácu* (Pier-Thom, 2006) a *advokácia* (Pier-Thom, 2006).

Druhou veľkou inštrumentálnou skupinou sú *služby*, či už ako *organizované sociálne služby* (Lev, 2002), *hmotné služby* (Bar, 2003), *sociálne služby* (Bar, 2003) či *zariadenia* (Sei, 2012).

Z hľadiska spoločnosti ako celku, resp. sociálnej politiky, Barker (2003) explicitne zdôrazňuje účasť na *legislatívnych procesoch*, na Slovensku sa akcentovalo *využívanie zdrojov* (SSŠ, 1998).

B. Štruktúra (stavba) definovanie sociálnej práce

Na základe slovníka sme vo vyššie uvedenom texte rozlíšili pri definovaní sociálnej práce štyri základné kategórie. Treba však uviesť, že nie každá definícia používa všetky štyri kategórie, práve naopak, štruktúra definovaní sociálnej práce je rôznorodá. Vo všeobecnosti z kvantitatívneho hľadiska prevláda definovanie sociálnej práce cez jej charakter. Táto je potom primárne chápaná ako *profesia* (IFSW, 2000; Nav, 2000; She-Hor, 2000; 2012; Sch-Z, 2007; Mühl, 2008; Mát, 2011), *praktická činnosť* (Mtš, 2003, 2008), *odborná činnosť* (SSŠ, 1998; Str, 2001; Lev, 2002); *profesionálna činnosť* (Str, 2001), *profesionálna aktivita* (Bar, 2003; Pier-Thom, 2006), *spoločensko-vedná disciplína* (Mtš, 2003, 2008), *odborná disciplína* (Str, 1997), aplikovaná veda (Mühl, 2008), či *vedná oblasť* (Lev, 2002).

Ďalej nasleduje predstavenie sociálnej práce cez ciele (SSŠ, 1998; Nav 2000, 2001; Mtš, 2003, 2008; Pier-Thom, 2006; Mühl, 2008; Tok 2009, Mát, 2011), resp. cieľové oblasti – jednotlivec, spoločnosť, európske a svetové (Sch-Z, 2007), resp. oblasti pôsobenia – *kde /polia/* (napr. deti, mládež, školská oblasť (Sei, 2012). Zaujímavá je štruktúra definovania u nemeckých autorov Schillinga, Zellerovej (2007) cez funkcie (individuálna a spoločenská, celosvetová).

Inou alternatívou je sledovať v definovaní prospech pre klientov, od jednotlivcov až po spoločnosť (Str, 1997; SSŠ, 1998; Bar, 2003; Sch-Z, 2007; Mühl, 2008; Mát, 2011; Sei, 2012) a aktérov – sociálnych pracovníkov, ktorí túto činnosť v prospech klientov vykonávajú (Nav, 2000; Str, 2001; Mtš, 2003, 2008; Tok, 2009, Mát, 2011). Alternatívou je uvedenie metód, ktorými pracuje (Str, 1997, 2001; Lev, 2002; Sei, 2012), resp. cez aktivity, ktoré sociálni pracovníci vykonávajú (Thom, 2000;

IFSW, 2000; She-Hor, 2000; 2012; Bar, 2003). Vzhľadom na metódy charakterizuje Thompson (2010) sociálnu prácu cez jej tri základné podoby – prípadovú prácu, skupinovú a komunitnú prácu alebo Payne (2005) cez tri typy prístupov.

Poslednou alternatívou z hľadiska štruktúry definovania je cez kľúčový pojem alebo akcent, ktorý je potom pri definovaní v strede pozornosti, resp. sa v texte viac krát opakuje, napr. *sociálne fungovanie* (Nav, 2000, 2001; NASW, 2001; She-Hor, 2000, 2012; Bar, 2003), *sociálna pomoc* (Z. č. 195/1998); *profesionalita* (Str, 2001).

C. Definovanie sociálnej politiky z hľadiska obsahu

V skúmanej vzorke sme sa snažili sledovať kategorizáciu použitú pri sociálnej práci, čo môže zásadne pomôcť pri ďalšej komparácii.

1. CHARAKTER (Čo je sociálna politika? Aký má charakter?). Podobne ako pri sociálnej práci tu môžeme rozlíšiť dve základné subkategorie a vzťah medzi nimi.

- a. Sociálna politika ako ČINNOSŤ (Pot, 1995; Sch-Z, 2007; Bot, 2009; Tok, 2009). Tomuto chápaniu zodpovedajú ďalšie substantíva, najmä *aktivita* (Mühl, 2008), resp. *súbor aktivít* (Kre, 2007; Pot, 2010), *úsilie* (VSS, 1996) a *konanie* (Hill, 2003). Adjektíva, ktoré približujú túto činnosť a aktivitu, sú: *praktická* (Pot, 1995), *sociálna* (Bot, 2009), *cieľavedomá* (Kre, 2007; Tok, 2009; Pot, 2010).
- b. Sociálna politika ako VEDA (Tom, 2010). Podobne ako pri sociálnej práci, tomuto zodpovedajú substantíva *disciplína* (Mtš, 2003, 2008; Pier-Thom, 2006; Mühl, 2008; Pot 2010), *vedný odbor* (Pot, 1995), ale aj *oblasť výskumu* (Mtš, 2003, 2008), *oblasť skúmania* (Str, 1993). Adjektíva, ktoré majú bližšie určiť charakter sociálnej politiky ako disciplíny sú *akademická* (Mtš, 2003, 2008; Pier-Thom, 2006), *vedná* (Mühl, 2008), *teoretická* (Pot 2010). Strieženec (1993) akcentuje jej interdisciplinárny charakter.
- c. Vzťah medzi oboma ponímaniami nie je tak často akcentovaný ako v sociálnej práci. Najvýstižnejšie ho opisuje Žilová (2005), keď ako úlohu vednej disciplíny sociálnej politiky vidí *teoretické zdôvodnenie praktických opatrení a legislatívneho obmedzenia*.

2. Medzi AKTÉRMÍ sociálnej politiky dominuje v definovaní *štát* (Str, 1997; Rad, 2003; Sch-Z, 2007; Tok, 2009), resp. *sociálny štát* (Mtš, 2003, 2008). Tomto zodpovedá aj *vládna politika* (Pier-Thom, 2006) a menovite *ministerstvo, parlament, rezorty PSVaR, politické strany* (Sch-Z, 2007).

Okrem štátu niektorí autori menovite spomínajú ďalších aktérov, či už vo všeobecnosti ako *iné subjekty* (Rad, 2003), *iné spoločenské subjekty* (Tok, 2009) alebo konkrétne *komunálne sociálnopolitické inštitúcie* (Sch-Z, 2007), *neštátne subjekty* (Tomeš In Mtš, 2001), *podniky* (Tok, 2009), *poskytovateľov sociálnych služieb* (Sch-Z, 2007). Inou alternatívou je všeobecné uvádzanie aktérov ako *sociálno-politické inštitúcie* (Sch-Z, 2007), *sociálne subjekty* (Mtš, 2003, 2008; Tomeš In Mtš, 2001; Tom, 2001; Tom, 2010; Str, 1993), *rôzne inštitúcie* (Tok, 2009).

3. OBJEKTAMI sociálnej politiky sú *sociálne (spoločenské) systémy* (Sei, 2012), resp. *sociálny systém* (VSS, 1996; Tomeš In Mtš, 2001; Tom, 2001, 2010; Rad, 2003; Mtš, 2003, 2008; Sei, 2012 – tu aj *politické systémy*) alebo *sociálna sféra* (Rad, 2003).

Ďalej sú to *sociálne problémy* (Mtš, 2003, 2008; Rad, 2003), *sociálne ohrozenia* (Mühl, 2008) alebo *sociálne riziká* (Rad, 2003).

Objektom sociálnej politiky je aj *jedinec* (VSS, 1996), resp. *občan* (Str, 1993), *obyvateľstvo ako celok* (Kre, 2007; Pot 2010), *skupina* (Str, 1993, VSS, 1996), *skupina obyvateľstva* (Kre, 2007) či *spoločnosť* (Str, 1993). Vzhľadom na nich však sociálna politika akcentuje *sociálne podmienky ich života* (Pot, 1995; Nov-Sch, 1992; Mühl, 2008), resp. *životné podmienky* (Str, 1997), *základné životné podmienky* (Kre, 2007; Pot, 2010).

4. POVAHU samotnej činnosti sociálnej politiky predstavujeme, podobne ako pri sociálnej práci, v troch subkategóriách.

- a. CIELE sociálnej politiky sú vzhľadom na sociálne systémy formulované ako ich *udržanie* (Mtš, 2003, 2008; Tomeš In Mtš, 2001; Tom, 2001), *fungovanie* (Mtš, 2003, 2008; Tomeš In Mtš, 2001; Rad, 2003); *rozvoj* (Tom, 2010), *zmena* (Mtš, 2003, 2008; Tomeš In Mtš, 2001; a úpravy Rad, 2003; Tom, 2001), resp. ich *ochrana, reprodukcia a rozvoj* (VSS, 1996).

Vzhľadom na sociálne problémy uvádza Radičová (2003), že cieľom sociálnej politiky je *prevencia, predchádzanie vzniku „ex ante“, vytváranie predpokladov pre účinné riešenie následkov ako aj riešenie už vzniknutých sociálnych problémov „ex post“*. Pri koncepte sociálnych rizík uvádza tá istá autorka *reagovať na možné následky*. Pri použití výrazu sociálne ohrozenia je cieľom podľa Mühlpachra (2008) *čeliť im*. Botek (2009) vychádza z konceptu sociálneho efektu, podľa neho sociálna politika *smeruje k pozitívnemu sociálnemu efektu a zabráneniu vzniku negatívneho sociálneho efektu*. Pluralitu názorov jednotlivých autorov ďalej odrážajú cieľové koncepty (*základných*) *životných podmienok* (Str, 1997; Kre, 2007; Pot, 2010), *sociálneho*

zabezpečenia (welfare) (Pier-Thom, 2006); *prosperity (well-being)* (Hill, 2003); *sociálneho bezpečia* (Kre, 2007, Pot, 2010), *sociálnej suverenity* (Kre, 2007, Pot 2010), *spoločenskej solidarity* (Tok, 2009).

- b. Činnosti sociálnej politiky sú skutočne PROCESOM (Pot, 1995), čo z jazykového hľadiska vyjadruje široká škála slovies: *usilovať sa / zámerné úsilie* (VSS, 1996) / *sústavné cieľavedomé úsilie* (Mtš, 2003, 2008; Tomeš In Mtš, 2001; Tom, 2001; Tom, 2010); *zlepšovať základné životné podmienky obyvateľov* (Str, 1997; Kre, 2007; Pot, 2010); *ovplyvňovať / vplyv* (Rad, 2003; Tok, 2009); *rozhodovať / rozhodovanie* (Tom, 2010); *sprostredkovať* (Sei, 2012); *realizovať sociálne činnosti* (Str, 1993); *podporovať prosperitu* (Hill, 2003); *obmedziť sociálnu závislosť a ohrozenia* (Pot 2010); *podieľať sa na zabezpečení ich potrieb, práv a záujmov spoločnosti, efektívnom systéme sociálnej motivácie občana* (Str, 1993), *vytvárať podmienky pre harmonický vývoj jedincov, skupín a spoločenských celkov* (Nov-Sch, 1992).
- c. Čo sa týka NÁSTROJOV sociálnej politiky, tieto sú v definíciách uvedené vo všeobecnosti ako *nástroje* (Bot, 2009), *sústava nástrojov* (Tom, 2010), *aktivity a prostriedky* (VSS, 1996), *sociálne opatrenia* (Str, 1993) alebo sú niektoré konkrétne menované, čo však znamená ich redukciu práve na vybrané. Z konkrétne menovaných uvádzajú definície *zákony* (Sei, 2012), resp. *legislatívne vymedzenia* (Žil, 2005), ba dokonca *sociálnu spravodlivosť* (Rad, 2003).

D. Štruktúra (stavba) definovania sociálnej politiky

V definovaní sociálnej politiky vzhľadom na štruktúru definície prevláda uvádzanie aktérov, cez ktorých sa táto realizuje (Str, 1997; Tom, 2001; Tomeš In Mtš, 2001; Rad, 2003; Mtš, 2003, 2008; Sch-Z, 2007; Tok, 2009; Tom, 2010). Rovnako dôležitý je aj jej charakter ako praktickej činnosti a/ alebo vedy (Str, 1993; Pot, 1995; VSS, 1996; Hill, 2003; Mtš, 2003, 2008; Pier-Thom, 2006; Sch-Z, 2007; Kre, 2007; Mühl, 2008; Bot, 2009; Tok, 2009; Tom, 2010; Pot, 2010). Osobitý dôraz je kladený na jej systémový charakter (Tomeš In Mtš, 2001; Tom, 2001; Mtš, 2003, 2008; Tom, 2010; Sei, 2012). Cez ciele postupujú takisto viacerí autori (Str, 1993; Str, 1997; Tomeš In Mtš, 2001; Kre, 2007; Mühl, 2008; Sei, 2012), podobne aj cez nástroje (Žil, 2005; Bot, 2009; Tom, 2010; Sei, 2012).

E. Komparácia konvergentných a divergentných prvkov

KONVERGENCIA Z HĽADISKA CHARAKTERU

Sociálna práca aj sociálna politika sú predstavované zároveň ako praktické činnosti a vedné disciplíny, pričom jestvuje blízky vzťah medzi oboma chápaniami. Ako vedné odbory majú obe interdisciplinárny charakter, čím sa otvára potenciál ich vzájomnej spolupráce.

DIVERGENCIA Z HĽADISKA CHARAKTERU

Sociálna práca je chápaná aj ako profesia, čo pri sociálnej politike nikdy nie je uvedené. Pri sociálnej práci býva akcentovaný profesionálny základ a profesionálny charakter činností.

Vzhľadom na povahu vedy býva sociálna práca predstavená skôr ako aplikovaná veda, kým sociálna politika ako teoretická veda.

DIVERGENCIA Z HĽADISKA AKTÉROV

Ide o zásadnú divergenciu oboch disciplín. V sociálnej práci prevláda personálno-profesijné chápanie aktérov, u sociálnej politiky inštitucionálne. Sociálnu prácu vykonávajú výhradne kvalifikovaní sociálni pracovníci. Sociálnu politiku realizujú sociálne inštitúcie rozličného charakteru, najmä štát so svojimi inštitúciami, ale aj komunálne a neštátne subjekty.

KONVERGENCIA Z HĽADISKA AKTÉROV

Napriek zásadnej divergencii v tejto oblasti jestvujú spoločné hodnoty, z ktorých vychádza sociálna práca aj sociálna politika. Medzi ne patria najmä sociálna spravodlivosť a rešpektovanie základných ľudských práv.

KONVERGENCIA Z HĽADISKA OBJEKTOV

V oblasti spoločných objektov majú obe disciplíny svoju pôsobnosť zameranú na jednotlivcov, rodiny, skupiny, komunity a spoločnosť ako celok, vrátane sociálnych problémov a sociálnych podmienok, ktoré ovplyvňujú ich život a sociálne fungovanie.

DIVERGENCIA Z HĽADISKA OBJEKTOV

Medzi objektmi činností oboch disciplín jestvuje rozdiel v dôrazoch, prioritách a „smere pôsobenia“. Sociálna práca je primárne zameraná na klientov, medzi ktorými zastáva prvotné miesto jednotlivec. Vzhľadom na neho sa akcentuje aj pomoc v medziľudských vzťahoch, čo už nie je predmetom záujmu sociálnej politiky. Ďalšími klientmi sociálnej práce sú sociálne systémy, konkrétne rodina, skupina, komunita a inštitúcie. Okrem samotných klientov je ďalším, a z historického hľadiska novším, objektom sociálnej práce aj sociálne prostredie, s ktorým sú klienti neustále v interakcii a ktoré býva najčastejšie konceptualizované cez sociálne fungovanie. Sekundárnymi a zároveň vecnými objektmi sociálnej práce sú sociálne problémy. Prioritné pôsobenie sociálnej politiky je nasmerované na spoločenský systém. Objektom sociálnej politiky je prirodzene aj občan a skupiny, ale vzhľadom na ne sociálna politika pôsobí najmä na podmienky ich života.

KONVERGENCIA Z HĽADISKA CIEĽOV

Spoločnými deklarovanými cieľmi sociálnej práce a sociálnej politiky sú vytváranie priaznivých spoločenských podmienok potrebných k dostatočnej úrovni sociálneho fungovania, ďalej sociálna ochrana, sociálne zabezpečenie obyvateľstva a jeho prosperita.

DIVERGENCIA Z HĽADISKA CIEĽOV

Sociálna práca má svoje osobité ciele, ktoré súvisia s jej priamym pôsobením na klientov, najmä jednotlivcov. Sú nimi najmä posilnenie, zmocnenie a sebaurčenie jednotlivcov. Medzi osobité ciele sociálnej politiky patrí zmena alebo udržanie a fungovanie sociálneho systému.

KONVERGENCIA Z HĽADISKA PROCESOV

Pôsobenie sociálnej práce aj sociálnej politiky je vždy procesom a cieľavedomým úsilím odlišných subjektov (aktérov). Táto činnosť môže byť zameraná na predchádzanie vzniku sociálnych problémov (prevenciu) alebo ich odstraňovanie či zmiernenie dôsledkov. Obe disciplíny sa usilujú podieľať na zlepšovaní či zmene sociálneho prostredia, aby sa vytvorili priaznivé životné podmienky pre obyvateľov.

DIVERGENCIA Z HĽADISKA PROCESOV

Činnosť sociálnych pracovníkov je primárne chápaná ako pomoc, ale aj ako podpora, sprevádzanie a posilňovanie klientov. Vzhľadom na špecifických klientov môže byť chápaná aj ako starostlivosť. Pôsobenie sociálnych inštitúcií v rámci sociálnej politiky môže byť v rámci ich kompetencií aj rozhodovaním a (ne)realizovaním dôležitých sociálnych opatrení, ktoré vytvárajú (ne)priaznivé podmienky pre život občanov ako aj pre pôsobenie sociálnej práce.

DIVERGENCIA Z HĽADISKA NÁSTROJOV

Aktéri sociálnej práce a sociálnej politiky používajú odlišné nástroje. Sociálna práca používa vlastné metódy, akými sú prípadová práca, skupinová práca, komunitná práca, poradenstvo a pod. Najúčinnjším nástrojom sociálnej práce zostáva sociálny pracovník. Sociálna politika používa vlastnú sústavu nástrojov a sociálnych opatrení.

KONVERGENCIA Z HĽADISKA NÁSTROJOV

Jedným z dôležitých nástrojov sociálnej politiky aj sociálnej práce sú sociálne služby. Tu dochádza k prepojeniu činností oboch disciplín. Hoci sa vybrané definovania bližšie nezaoberajú týmto prepojením, pôjde o dôležitú oblasť spoločného skúmania a záujmu.

Zdroje, ktoré vytvára sociálna politika, sa sociálna práca usiluje náležite využívať. Pri tvorbe nových sociálno-politických opatrení – najmä legislatívy – môže, a má mať, účasť aj sociálna politika.

Z hľadiska sociálnej politiky sa sociálna práca môže považovať za jeden z jej nástrojov, ktorý používa na dosahovanie svojich cieľov. Na druhej strane môžu byť z hľadiska sociálnej práce

považované sociálno-politické opatrenia za jeden z nástrojov pre dosahovanie priaznivých životných podmienok potrebných pre optimálne sociálne fungovanie sociálnych klientov.

F. Diskusia k metodológii a výsledkom

Konceptualizácia sociálnej práce patrí k základným oblastiam výskumu v tejto aplikovanej vedeckej disciplíne. Autori tohto príspevku si zvolili konceptuálne skúmanie sociálnej práce ako aj sociálnej politiky cez definovanie odborníkmi v týchto disciplínach. Hoci sa usilovali v rámci výskumného súboru o reprezentatívnejšiu vzorku, medzi skúmanými textami chýbajú definovania týchto disciplín v Afrike, Latinskej Amerike, krajinách Ázie, francúzsky, španielsky a rusky hovoriacich krajinách atď., ktorými by sa rádius chápania týchto disciplín rozšíril. Inou cestou konceptualizácie sociálnej práce by mohlo byť jej skúmanie prostredníctvom porozumenia samotnými klientmi, čo by vyžadovalo voľbu odlišnej metodológie. Podobne aj komparatívny objekt k sociálnej práci je možné obmeniť. Zaujímavé by bolo skúmanie vzťahu sociálnej práce k ďalším disciplínam ako je sociálna pedagogika (ktorému sa venoval nemecký autor Schilling, u nás Levická, Tokárová, Ondrejko, Bakošová, Hroncová,), sociológia (Žilová), psychológia (Žiaková), andragogika (Tokárová), zdravotnícke odbory a podobne. Vzhľadom na zistené výsledky súhlasíme s Musilom (2004) podľa ktorého sa „sociálna práca, na rozdiel od ďalších pomáhajúcich odborov, zaoberá predovšetkým interakciami medzi človekom a jeho sociálnym prostredím.“ Práve túto skutočnosť akcentuje konvergencia sociálnej práce so sociálnou politikou. Osobitosťou sociálnej práce je skutočnosť, že ju môžu vykonávať výhradne profesionálni sociálni pracovníci. Tomuto zodpovedá aj tvrdenie Hanveya a Philpota (In Matoušek, 2001), ktorí sociálnu prácu ponímajú ako činnosť, ktorú iné profesie ako napríklad zdravotné sestry, lekári, policajti, atď. nevykonávajú. Tu môžeme dodať, že sociálni pracovníci sú vybavení nielen teoretickými vedomosťami, zručnosťami a kompetenciami pri užívaní jej metód, ale aj etickými hodnotami, ktoré sú integrálnou súčasťou tejto profesie.

Predložené výsledky nemajú aspiráciu byť vyčerpávacím príspevkom k danej téme, ale skôr sondou do širokej problematiky základnej konceptualizácie sociálnej práce a skromným príspevkom k základnému výskumu v tejto mladej vednej disciplíne s multidisciplinárnym charakterom.

Záver (Conclusion)

V súčasnej sociálnej práci ako vedeckej disciplíne a profesii nestačí len pomáhať, podporovať a posilňovať sociálnych klientov, aby zlepšili svoje sociálne fungovanie, ale zároveň je rovnako dôležité cieľavedome pôsobiť na sociálne prostredie a ovplyvňovať podmienky

v prostredí, aby tieto neboli prekážkou, ale podporou v tomto procese. Z definovaní, ktoré dôsledne reflektujú takýto systémový prístup k sociálnej práci, môžeme uviesť práce amerických profesorov Bradforda W. Sheafora and Charlesa R. Horejsiho (2012) podľa ktorých je „sociálna práca profesiou, ktorá sa zaoberá pomocou ľuďom v rámci sociálneho prostredia k zlepšeniu ich sociálneho fungovania na maximálnu úroveň, a ak je to nutné, prispieva podľa možností k zmene tohto prostredia“. Podobne aj v staršom diele uvádzali títo autori, že „cieľom sociálnej práce je pomáhať jednotlivcom a sociálnym systémom zlepšovať svoje sociálne fungovanie a meniť sociálne podmienky tak, aby chránili týchto jednotlivcov a systémy pred ťažkosťami vo fungovaní“ (Sheafor, Horejsi, Horejsi, 2000).

Na základe nami zistených výskumných výsledkov by sme navrhli nasledovné definovanie skúmaných disciplín:

Sociálna práca je aplikovanou vednou disciplínou a profesionálnou činnosťou sociálnych pracovníkov, ktorí svojim cieľavedomým priamym pôsobením pomáhajú, sprevádzajú, podporujú a zmocňujú jednotlivcov a sociálne systémy (rodiny, skupiny, komunity, inštitúcie) nadobudnúť dostatočnú úroveň sociálneho fungovania a utvárajú priaznivé sociálne podmienky na dosiahnutie tohto cieľa.

Sociálna politika je vednou disciplínou a súborom aktivít sociálnych subjektov (štátnych, komunálnych, neštátnych a ďalších inštitúcií), ktorých cieľom je vytváranie priaznivých životných podmienok pre rozvoj sociálneho systému, ako aj dostatočné sociálne fungovanie jednotlivcov, skupín a obyvateľstva ako celku prostredníctvom sústavy nástrojov a sociálnych opatrení.

Ciele sociálnej práce sa nedajú dostatočne plniť bez spolupôsobenia sociálnej politiky. Táto však nie je entitou neprístupnou pre sociálnych pracovníkov, ale jedným z priestorov ich aktívneho pôsobenia za predpokladu, že sociálni pracovníci dostatočne pochopia význam aktívneho spolupodieľania sa na zmene sociálneho prostredia, ktoré ovplyvňuje nielen ich prácu, ale predovšetkým životy klientov. A záujmy klientov musia zostať v sociálnej práci ústrednou prioritou.

Zoznam bibliografických odkazov (References)

- [1] BARKER, R. L. 2003. *The Social Work Dictionary*. 5th Ed. Washington, DC : NASW, 2003. 493 p. ISBN 0-87101-355-X. (Bar, 2003)
- [2] BOTEK, O. 2009. *Sociální politika pre sociálnych pracovníkov*. Piešťany : PN Print, 2009. 112 s. ISBN 978-80-970240-0-0. (Bot, 2009)

- [3] DAVIES, M. 2000. *The Blackwell Encyclopedia of Social Work*. Oxford : Wiley, Blackwell, 2000. 432 p. ISBN 978-06-31214-51-8. (Dav, 2000)
- [4] EDWARDS, R. L. et al. 2004. *Encyclopedia of Social Work*. 19th Ed. Washington, DC : NASW, 2004. 2690 p. ISBN 0-87101-256-1.
- [5] GÖPPNER, H.-J., HÄMÄLÄINEN, J. 2008. *Rozprava o vede o sociálnej práci. Hľadanie prvkov pre programatiku*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2008. 194 s. ISBN 978-80-89271-33-7.
- [6] HILL, M. 2003. *Understanding Social Policy*. 7th ed. Oxford : Blackwell, 2003. 300 p. ISBN 978-1-4051-0057-1. (Hill, 2003)
- [7] KREBS, V. a kol. 1997. *Sociální politika*. Praha : Codex, 1997. 328 s. ISBN 80-85963-33-7. 2007. *Sociální politika*. 4. vyd. Praha : ASPI, 2007. ISBN 978-80-7357-276-1. (Kre, 1997, 2007)
- [8] MÁTEL, A. – OLÁH, M. – SCHAVEL, M. 2011. *Vybrané kapitoly z metod sociálnej práce I*. Bratislava : VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2011. 214 s. ISBN 978-80-8132-027-9. (Mát, 2011)
- [9] MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. 2001. Praha : Portál, 2001. 312 s. ISBN 80-7178-473-7. (Mtš, 2001)
- [10] MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 2003. Praha : Portál, 2003. 287 s. ISBN 978-80-7178-549-1; 2. vyd., 2008. 272 s. ISBN 978-80-7367-368-0. (Mtš, 2003, 2008)
- [11] MIOVSKÝ, M. 2009. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha : Grada, 2009. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- [12] MUSIL, L. 2004. *Standardy kvality a sociální práce v sociálních službách*. In *Sociální práce/Sociálna práca*. 1/2004. ISSN 1213-6204, s. 53-74.
- [13] MÜHLPACHR, P. 2008. *Úvod do sociální práce*. Brno : VŠ ZaSP sv. Alžbety v Bratislave – IMS, 2008. 100 s. ISBN 978-80-7392-070-8. (Mühl, 2008)
- [14] NAVRÁTIL, P. 2000. *Úvod do teorií a metod sociální práce*. Brno : Národní centrum pro rodinu, 2000. 67 s. (Nav, 2000)
- [15] NAVRÁTIL, P. 2001. *Teorie a metody sociální práce*. Brno : Marek Zeman, 2001. 166 s. ISBN 80-903070-0-0. (Nav, 2001)
- [16] NOVOTNÁ, V. – SCHIMMERLINGOVÁ, V. 1992. *Sociální práce, její vývoj a metodické postupy*. Praha : Karolinum, 1992. 128 s. ISBN 80-7066-483-5. (Nov-Sch, 1992)
- [17] LEVICKÁ, J. 2002. *Teoretické aspekty sociálnej práce*. Trnava : ProSocio, 2002. 283 s. ISBN 80-89074-39-1. (Lev, 2002)

- [18] LEVICKÁ, J. a kol. *Sociálna práca I.* 2007. Trnava : Oliva, 2007. 168 s. ISBN 978-80-969454-2-9. (Lev, 2007)
- [19] OLÁH, M. – SCHAVEL, M., – ONDRUŠOVÁ, Z. – NAVRÁTIL, P. 2009. *Sociálna práca – vybrané kapitoly z dejín, teórie a metód sociálnej práce.* Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2009. 228 s. ISBN 80-969449-6-7. (Ol, 2009)
- [20] PARKER, J. – BRADLEY, G. 2011. *Social work practice. Assessment, Planning, Intervention and review.* 3rd Ed. Exeter : Learning Matters Ltd, 2011. 162 p. ISBN 978-1-84445-831-8.
- [21] PAYNE, M. 2005. *Modern Social Work Theory.* 3rd Ed. Basingstoke : Palgrav Macmillan, 2005. 366 p. ISBN 978-1-4039-1836-9.
- [22] PETRUSEK, M. et al. 1996. *Velký sociologický slovník.* Praha : Karolinum, 1996. 1628 s. ISBN 80-7184-311-3. (VSS, 1996)
- [23] PIERSON, J. – THOMAS, M. 2006. *Collins Dictionary of Social Work.* Glasgow : HarperCollins. ISBN 978-0-00-727478-5. (Pier-Thom, 2006)
- [24] POTŮČEK, M. 1995. *Sociální politika.* Praha : Slon, 1995. 142 s. ISBN 80-85850-01-X. (Pot, 1995)
- [25] POTŮČEK, M. a kol. 2010. *Veřejná politika.* Praha : SLON, 2010. 396 s. ISBN 978-80-86429-50-2. (Pot, 2010)
- [26] RADIČOVÁ, I. 2003. *Sociálna ochrana na Slovensku.* Bratislava : Nadácia S.P.A.C.E, 2003. 197 s. ISBN 80-88991-17-X. (Rad, 2003)
- [27] ŘEZNÍČEK, I. 1994. *Metody sociální práce.* Praha : Sociologické nakladatelství, 1994, 75 s. ISBN 80-85850-00-1. (Řez, 1994)
- [28] SHEAFOR, B. W., HOREJSI Ch. R., HOREJSI, G. A. 2000. *Techniques and guidelines for social work practice.* 5. Ed. Boston : Allyn and Bacon, 2000. 628 p. ISBN 978-0-205-29555-5. SHEAFOR, B. W., HOREJSI Ch. R. 2012. *Techniques and guidelines for social work practice.* 9. Ed. Boston : Allyn and Bacon, 2000. 528 p. ISBN 978-0-205-83875-2. (She-Hor, 2000; 2012)
- [29] SCHILLING J. – ZELLER, S. 2007. *Soziale Arbeit.* München : Ernst Reinhard Verlag, 2007. 297 s. ISBN 978-3-8252-8304-9. (Sch-Z, 2007).
- [30] SEITHE, M. 2012. *Schwartzbuch Soziale Arbeit.* Wiesbaden : VS Verlag, 2012. 469 s. ISBN 979-3-531-17070-0. (Sei, 2012)
- [31] STRIEŽENEC, Š. 1997. *Slovník sociálneho pracovníka.* Trnava : Ad, 1997. 255 s. ISBN 80-9675589-0-X. (Str, 1997)

- [32] STRIEŽENEC, Š. 1999. *Úvod do sociálnej práce*. Trnava: AD, 1999. 210 s. ISBN 80-967589-6-9. Trnava : Tripsoft , 2001. 197 s. ISBN 80-968294-6-7. (Str, 1999, 2001)
- [33] STRIEŽENEC, Š. 1993. *Náčrt problematiky sociálnej politiky*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1993. 198 s. ISBN 80-223-0712-2. (Str, 1993)
- [34] STRIEŽENEC, Š. 2006. *Teória a metodológia sociálnej práce*. Trnava : Tripsoft, 2006. 296 s. ISBN 80-969390-4-1. (Str, 2006)
- [35] THOMPSON, N. 2000. *Understanding social work: preparing for practice*. Basingstoke : Palgrave, 2000. 190 p. ISBN 0-333-71749-X. (Thom, 2000)
- [36] THOMPSON, N. 2008. *Practising Social Work: Meeting the Professional Challenge*. Basingstoke : Palgrave, 2008. 240 p. ISBN 978-0-230-20192-7.
- [37] THOMPSON, N. 2010. *Theorizing Social Work Practice*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2010. 274 p. ISBN 978-0-230-55306-4. (Thom, 2010)
- [38] TOMEŠ, I. 2001. *Sociálna politika. Teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha : Socioklub, 2001. ISBN 80-86484-00-9. (Tom, 2001)
- [39] TOMEŠ, I. 2010. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha : Portál, 2010. 440 s. ISBN 978-80-7367-680-3. (Tom, 2010)
- [40] TOKÁROVÁ, A. a kol. 2009. *Sociálna práca*. 4. vyd. Prešov : Akcent print, 2009. 576 s. ISBN 978-80-89295-15-9. (Tok, 2009)
- [41] ŽILOVÁ, A. 2005. *Úvod do teórie sociálnej práce*. Badín : Mentor, 2005. 130 s. ISBN 80-968932-1-1. (Žil, 2005)

Kontakt

doc. PhDr. ThDr. Andrej Mátel, PhD.

Katedra sociálnej práce a sociálnych vied

Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre

Kraskova 1, 949 74 Nitra

et Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety Bratislava

andrej.matel@gmail.com

Mgr. Katarína Sedlárová

Katedra sociálnej práce a sociálnych vied

Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre

Kraskova 1, 949 74 Nitra

katarina.krellova@ukf.sk

Mgr. Peter Vlčko

Katedra sociálnej práce a sociálnych vied

Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre

Kraskova 1, 949 74 Nitra

peter.vlcko@ukf.sk

Možnosti pomoci mladým dospelým pri ich integrácii do bežného života po odchode z detského domova

Possibilities of help to young adults by their integration to ordinary life after leaving a children's home

Katarína MINAROVICHOVÁ

Abstrakt

Integrácia mladých dospelých po odchode z detského domova do bežného života je závažným problémom, s ktorým sa ročne konfrontuje ca. 400 mladých ľudí. V detských domovoch sú pripravovaní na osamostatnenie, avšak zvládnuť túto záťažovú situáciu je pre mladých ľudí naozaj náročné. Vo svojom príspevku stručne približujem niektoré prvky prípravy mladých dospelých na ich osamostatnenie a poukazujem na význam rodinného zázemia a blízkej osoby pre mladých dospelých.

Kľúčové slová

Biologická rodina. Detský domov. Mladý dospelý. Integrácia. Sociálna práca.

Abstract

Integration of young adults after leaving a children's home and entering to ordinary life is a serious problem, which must solve early ca. four hundred young people. They are prepared for entering to ordinary life, but real master this stressful situation is for them very exacting. In my article I brief approach some moments of preparation of young adults on their entering to ordinary life and give accent to importance of family background and existence of close person for young adults.

Keywords

Biological family. Children's home. Young adult. Integration. Social work.

1. Vplyv ústavnej starostlivosti na ďalší život mladého dospelého

Starostlivosť poskytovaná deťom v detských domovoch je zameraná na uspokojovanie ich potrieb, avšak napriek snahe všetkých zainteresovaných subjektov do pomoci deťom vyrastajúcim v ústavnej starostlivosti nie je žiaľ možné naplniť v dostatočnej miere tak, ako by bolo potrebné. Zákon č. 305/2005 Z.z. o SPOd a SK definuje detský domov ako prostredie utvorené a usporiadané na účely vykonávania rozhodnutia súdu o nariadení ústavnej starostlivosti, predbežného opatrenia a o uložení výchovného opatrenia. V prípade, ak ústavná starostlivosť skončí dosiahnutím plnoletosti alebo predĺžením ústavnej starostlivosti do 19 rokov veku, môže mladý dospelý požiadať detský domov o poskytovanie starostlivosti až do jeho osamostatnenia sa, najdlhšie do 25 rokov veku. Osamostatnenie na účely tohto zákona je

zabezpečenie si bývania a schopnosť samostatne sa živiť. (§ 49, ods. 1, 3). Práve v tejto oblasti integrácie mladých dospelých do bežného životanastávajú vážne ťažkosti. Pokiaľ nebola úspešná sanácia ich biologických rodín, resp. nebolo možné umiestniť deti počas obdobia stráveného v detskom domove do náhradnej rodiny, odchod mladých dospelých z prostredia detského domova do bežného života je pre nich veľkým rizikom a záťažovou situáciou. Zabráneniu neúspešnej integrácii mladých dospelých má napomôcť aj transformácia systému poskytovania starostlivosti deťom v detských domovoch. Ako uvádza Sihelský (2009), „detské domovy prechádzajú v posledných rokoch veľkými transformačnými zmenami, ktoré sa začali vytváraním samostatných skupín a pokračujú zmenou veľkých detských domovov na detské domovy s profesionálnymi rodinami, prípadne so samostatnými skupinami v samostatných rodinných domoch alebo bytoch. Cieľom týchto zmien je znižovať počet detí umiestnených v jednej budove a čo najviac priblížiť starostlivosť rodinnému modelu. V samostatných skupinách pre určený počet detí, so samostatným stravovaním, hospodárením a vyčlenených rozpočtom, zriadených v samostatnom rodinnom dome, byte alebo vo vymedzenej časti detského domova, kde starostlivosť o deti zabezpečujú vychovatelia a ďalší zamestnanci detského domova“. Napriek takejto starostlivosti častokrát mladí dospelí zlyhávajú z dôvodu citovej frustrácie v ďalších vzťahoch a v oblastiach, do ktorých vstupujú po odchode z detských domovov. Toto tvrdenie potvrdzuje žiaľ aj výskum realizovaný v roku 2000 vo Veľkej Británii, ktorý priniesol zistenie, že až 75 % detí odchádzajúcich z detských domovov sa vyznačuje veľmi slabými sociálnymi a emocionálnymi zručnosťami (Gallagher, Brannan, Jones, Westwood, 2004). Pre mladých dospelých je integrácia veľmi traumatizujúca, mnohí nevedia, kde sa po skončení ústavnej starostlivosti môžu zaradiť.

1.1 Úloha detského domova pri osamostatňovaní sa mladého dospelého

Príprava na osamostatnenie sa mladých ľudí začína oveľa skôr, než dovŕšia plnoletosť. „Detský domov vypracúva individuálny plán rozvoja osobnosti dieťaťa, ktorého súčasťou je najmä plán výchovnej práce s dieťaťom, plán sociálnej práce s dieťaťom a jeho rodinou vypracovaný v spolupráci s obcou a orgánom sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately alebo v spolupráci s akreditovaným subjektom. Individuálny plán rozvoja osobnosti dieťaťa a plán sociálnej práce s rodinou dieťaťa podľa § 32 ods. 3 musia byť v súlade a musia na seba nadväzovať. Súčasťou individuálneho plánu rozvoja osobnosti dieťaťa je aj spôsob a časový interval vyhodnocovania plnenia tohto plánu. Plán výchovnej práce s dieťaťom sa vyhodnocuje najmenej jedenkrát mesačne. Individuálny plán rozvoja osobnosti

dieťaťa sa komplexne vyhodnocuje najmenej jedenkrát polročne. Súčasťou individuálneho plánu rozvoja osobnosti dieťaťa je aj plán prípravy na osamostatnenie sa zodpovedajúci potrebám a možnostiam dieťaťa, ktorý zahŕňa detský domov do individuálneho plánu rozvoja osobnosti dieťaťa najneskôr rok pred dosiahnutím plnoletosti dieťaťa.“ (§ 55, odst. 1, 2 zákona č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele.) Ďalej v § 69 tohto zákona je uvedené :

„(1) Po skončení ústavnej starostlivosti dosiahnutím plnoletosti dieťaťa alebo po dovŕšení 19. roku veku mladého dospelého, ktorému bola predĺžená ústavná starostlivosť rozhodnutím súdu, sa mladému dospelému poskytuje pri odchode z detského domova, v ktorom vykonával ústavnú starostlivosť, jednorazový príspevok na uľahčenie jeho osamostatnenia sa.

(2) Príspevok na uľahčenie osamostatnenia sa mladého dospelého poskytuje detský domov v peňažnej forme spôsobom navrhnutým mladým dospelým. Ak je to účelné na zabezpečenie bývania mladého dospelého, na zabezpečenie vecí súvisiacich s bývaním alebo na iné účely súvisiace so zvýšením schopnosti mladého dospelého samostatne sa živiť, ktoré navrhne obec podľa § 75 ods. 1 písm. e) štvrtého bodu, môže detský domov rozhodnúť o poskytnutí príspevku na uľahčenie osamostatnenia sa mladého dospelého aj vo vecnej forme alebo v kombinovanej forme alebo môže rozhodnúť o určení iného spôsobu poskytnutia peňažnej formy tohto príspevku, ako navrhne mladý dospelý. Vecnú formu príspevku na uľahčenie osamostatnenia sa mladého dospelého alebo vecnú časť kombinovanej formy tohto príspevku poskytne detský domov podľa právoplatného rozhodnutia.

(3) Príspevok na uľahčenie osamostatnenia sa mladého dospelého sa poskytuje najviac vo výške 15-násobku sumy životného minima podľa osobitného predpisu a vyplatí sa mladému dospelému najneskôr v deň jeho odchodu z detského domova“.

2 Význam rodinného zázemia a blízkych osôb

Problémy s osamostatnením by pre mladých dospelých nemuseli byť natoľko náročné, pokiaľ by aspoň sčasti bolo funkčné ich rodinné prostredie. V pozícii sociálneho pracovníka pracujúceho v mimovládnej organizácii Úsmev ako dar s touto cieľovou skupinou klientov som častokrát spolu s kolegami konfrontovaná s faktom, že mladí ľudia, v rodinách ktorých nebola sanácia vzťahov medzi nimi a rodičmi úspešná a nemajú aspoň jednu blízku vzťahovú osobu, najťažšie znášajú obdobie osamostatnenia a zaradenia sa do života po odchode z detského domova. V našej práci s nimi sa zameriavame na nájdenie vhodného zamestnania a bývania v rámci tzv. “ SOS programu“. V poradenských rozhovoroch sa snažíme preskúmať

možnosť, či existuje v ich sociálnom prostredí osoba, s ktorou majú vytvorený vzťah a pokiaľ takú osobu mladý človek má, kontaktujeme ju s cieľom osloviť ju k spolupráci pri jeho integrácii. Pokiaľ takáto osoba v živote mladého dospelého neexistuje, vyhľadávame pre neho tútorskú rodinu, resp. sa obraciame so žiadosťou o pomoc do zariadení, akými sú napríklad aj domovy na polceste.

3 Domovy na pol ceste

Jedným zo spomínaných riešení ťaživej situácie mladých dospelých sú domovy na pol ceste. Podľa §27, ods.1 zákona č.448/2008 Z.z. o sociálnych službách sa v domove na pol ceste poskytuje sociálna služba na určitý čas fyzickej osobe, ktorá nemá zabezpečené nevyhnutné podmienky na uspokojovanie základných životných potrieb a ktorá nemá zabezpečené ubytovanie po skončení poskytovania sociálnej služby v zariadení, alebo po skončení pobytu v zariadení podľa osobitného predpisu, alebo po skončení starostlivosti v zariadení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, alebo po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo z väzby. Príkladom takejto pomoci pre mladých dospelých je napríklad aj domov na polceste - časť centra Dorka v Košiciach, ktorého kapacita je 16 klientov. Ďalšími časťami centra Dorka je aj zariadenie núdzového bývania, v ktorom sa poskytujú sociálne služby 48 klientom v dvanástich bytových jednotkách. Mladí dospelí môžu vyhľadať pomoc aj v útulku centra Dorka, ktorého kapacita je vytvorená pre 4 klientov.

Ďalšie konkrétne príklady dobrej praxe ponúka aj Domovské vzdelávacie centrum v Dunajskej Lužnej, ktoré už deviaty rok poskytuje sociálne služby a sociálnu prevenciu mladým dospelým ľuďom, ktorí vyrastali v detskom domove, nemajú zabezpečené bývanie a potrebujú pomoc pri hľadaní zamestnania a ďalších životných zručnostiach. Domovské vzdelávacie centrum n. o. bolo vybudované za účinnej pomoci detí z detských domovov a odborných učilíšť z celého Slovenska.

Zriaďovateľom DORKA, n.o. a Domovského vzdelávacieho centra, n.o. je Nadácia DeDo - Solidarita s deťmi z detských domovov a Spoločnosť priateľov detí z detských domovov Úsmev ako dar. Spomenuté zariadenia spolufinancujú príslušné samosprávne kraje.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] GALLAGHER, B., BRANNAN, CH., JONES, R., WESTWOOD, S. 2004. Good Practise in the Education of Children in Residential Care. In: *British Journal of Social Work*, [online], 2004, vol. 34, no. 8, p. 1134. [cit. 20. november 2008].

- [2.] SIHELSKÝ, J. 2009. *Profesionálna rodina. Poslanie zamestnaním*. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny. 2009. Bratislava. 16 s.
- [3.] Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- [4.] Zákon č. 448/ 2008 Z.z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov
- [5.] Spoločnosť priateľov detí z detských domovov Úsmev ako dar.2012. [online]. Bratislava. [citované 2012-09-28]. *Špecifické projekty*. Dostupné na internete: http://www.usmev.sk/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=29&Itemid=115

Kontakt:

Katarína Minarovičová, PhDr., PhD.

Spoločnosť priateľov detí z detských domovov

Úsmev ako dar v Nitre

Mostná 13, 949 01 Nitra

E-mail : minarovicova@yahoo.com

The Impact of Bologna Process on Accreditation of Higher Education in Central and Eastern Europe

Cristinel MIINEA

Abstract

The Bologna Accord in 1999 initiated significant structural reforms that culminated with creation of European Higher Education Area (EHEA) in 2010. This delineates a geographic region whose countries have adhered to reform of higher education with specific objectives: adoption of the three cycle system with easily readable and comparable degrees and establishment of a system of transferable credits in order to promote student, labor mobility and multi-dimensional inter-institutional cooperation. This presentation examines the notable efforts of six countries- Bulgaria, Czech Republic, Hungary, Poland, Romania and Slovak Republic -over the last decade to reform the accreditation process of higher education programs and institutions and compare current procedures with the ones used in the US. Although emerged from legislative mandates, the accreditation agencies of these countries pay increased attention to competency-based evaluation models used in the peer-review American accreditation procedure. Furthermore, distinctive metrics adopted by the European accreditation process (e.g. quality assurance, transferable credits) could be valuable tools for improving curricular and institutional harmonization throughout higher education in the US.

Presenter

Cristinel Mîinea, Ph.D.

Edukácia k ľudským právam a mládežnícka politika

Education to human rights and youth policy

Peter MLYNARČÍK

Abstrakt

Príspevok predstavuje edukáciu (výchovu a vzdelávanie) k ľudským právam ako dlhodobý preventívny prostriedok patologických javov v správaní detí a dospelých vo svete a na Slovensku.

Kľúčové slová

adaptácia, edukácia, globálny rozvoj, ľudské práva, mládežnícka politika, sociálne problémy

Abstract

The article deals with the issue of education as the basic human right, which should be orientated on human rights values. So it could act as prevention of pathological phenomenon in behaviour of children and adults in the world and in Slovakia.

Key words

Education, adaptation, human rights, social problems, global development, youth policy.

Všeobecná deklarácia ľudských práv Organizácie spojených národov (OSN) bola podpísaná pred viac ako pol storočím (1948). Odvtedy sa rozbehol proces ďalšej špecifikácie práv rôznych skupín ľudí. Na celosvetovej úrovni bolo podpísaných osem ďalších dohovorov, paktov a opčných protokolov, na úrovni Rady Európy zasa päť základných dohovorov a chart¹³. Napriek tomu v značnej časti sveta problém garancie práv jednotlivcov a skupín ľudí je stále aktuálny.

¹³ Na úrovni OSN sú to: Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie, 1965 (vyhláška č. 95/1974 Zb.), Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, 1966 (vyhláška č. 120/1976 Zb.), Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, 1966 (vyhláška č. 120/1976 Zb.), Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien, 1979 (vyhláška č. 62/1987 Zb.), Dohovor o právach dieťaťa, 1984 (oznámenie č. 104/1991 Zb.), Opčný protokol k Dohovoru o právach dieťaťa, o predaji detí, detskej prostitúcii a detskej pornografii (oznámenie č. 424/2004 Z.z.), Opčný protokol k Dohovoru o právach dieťaťa o účasti detí v ozbrojených konfliktoch, Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu, 1984 (oznámenie č. 143/1988 Zb.). Na úrovni **Rady Európy** sú to tieto základné dokumenty: Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd a jeho dodatkové protokoly, 1950, Európska sociálna charta, 1961, Európsky dohovor o predchádzaní mučenia a neľudského či ponižujúceho

Právo na vzdelanie je vzhľadom na iné ľudské práva v istom zmysle špecifické. Jeho dodržiavanie v súlade so zodpovedajúcim obsahom môže viesť spoločnosť k prehĺbeniu povedomia dôstojnosti ľudskej osoby. Výsledkom toho je dodržiavanie ľudských práv a trvale udržateľný rozvoj. Podľa rezolúcie OSN z decembra roku 2002 roky 2005-2014 sú vyhlásené za dekádu vzdelávania pre trvale udržateľný rozvoj, do ktorého zapadá aj edukácia k ľudským právam (KUZIOR, 2009, s. 153-159).

Edukácia (výchova a vzdelávanie) k ľudským právam bola prvýkrát definovaná v Správe Generálneho tajomníka OSN na 52. zasadaní Valného zhromaždenia OSN v roku 1997 takto: „... výchova a vzdelávanie k ľudským právam sa definuje ako proces výchovy, pokus o rozšírenie informovanosti, zameraný na vytváranie všeobecnej kultúry, ponímajúcej ľudské práva prostredníctvom vstúpenia vedomostí a zručností, ako aj formovania postojov, ktoré sa zameriavajú na: 1. zvýšenie rešpektovania ľudských práv a základných slobôd, 2. úplný rozvoj osobnosti a ponímanie ľudskej dôstojnosti, 3. propagáciu porozumenia, tolerancie, rovnosti šancí a priateľstva medzi národmi, ako aj rasovými, národnostnými, etnickými, náboženskými a jazykovými skupinami, 4. sprostredkovanie možnosti efektívne sa zúčastňovať na verejnom živote pre každého človeka“ (ŠPÚ, MŠ SR, 2005).

Príspevok má štyri časti. Na začiatku ukážeme ako právo k vzdelaniu vyplýva zo základného práva na život a tiež jeho spojitosti s pojmom adaptácie biologickej evolúcie. Potom sa budem zaoberať vplyvom globalizácie na vzdelanie a spoločenskými problémami, ktoré sa vzdelávaním a výchovou prenášajú z generácie na generáciu. V záverečnej časti sa budeme venovať mládežníckej politike, ktorej jedným z cieľov je presadzovať výchovu a vzdelávanie k ľudským právam.

Právo na vzdelanie v kontexte evolúcie

Právo na vzdelanie vychádza zo základného práva na život. Jednou zo základných charakteristík života je adaptácia (dedičnosť a prispôsobovanie sa prostrediu). Schopnosť učiť sa zahŕňa v sebe aj schopnosť adaptácie, popri schopnosti spolupracovať a životné pretvárať prostredie. Schopnosť adaptácie majú aj nižšie formy života. U cicavcov je táto schopnosť veľmi výrazná a všestranná. Tu má korene aj heslo: Kto sa neučí umiera! Učenie spôsobuje

zaobchádzania alebo trestania, 1987, Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov, 1992, Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín, 1995.

zmeny v nervovom systéme jednotlivca a umožňuje mu meniť vnútorné aj vonkajšie prostredie. Výsledkom toho je jeho rozvoj. Adaptácia v tomto význame riadi evolúciou.

To, čo stimuluje adaptabilitu človeka, jeho schopnosť učiť sa vyjadruje anglický pojem „education“. Tak výchova a vzdelanie (edukácia) sú základom ekológie a rozvoja človeka.

Keď skúmame pôvod práva na vzdelanie, musíme pripustiť, že toto právo nevyplýva bezprostredne z prirodzeného práva. Vytvára však istý jazyk, ktorý spôsobuje prehĺbenie kvality života jednotlivcov a spoločností. Preto vzdelanie ako jedno zo základných práv človeka chráni procesy jeho adaptácie a rozvoja (MUÑOZ VILLALOBOS, 2009, s.67-69).

Vzdelávanie a globálny rozvoj

Globálne vplyvy (ako komunikačné technológie, prístup k informáciám, tlak na inovácie a tvorivosť, biotechnológie, atď.) spôsobujú zmeny v kultúre spoločnosti. Jednou z jej negatívnych charakteristík je relativizácia hodnôt, ktorá spôsobuje neistotu a fragmentarizáciu života človeka. Dôsledkom toho si človek pri rôznych príležitostiach znovu kladie otázku: Aký zmysel má človek? Aká je hodnota (dôstojnosť) človeka?

Odpovede na tieto otázky treba hľadať nielen na úrovni teoretickej ale aj praktického života (riešenie životných problémov, či osobných a spoločenských konfliktov). Treba vytvoriť podmienky na rôznych úrovniach života spoločnosti (ekonomické, politické, kultúrne, sociálne, intelektuálne). Medzi týmito podmienkami má svoje miesto aj vzdelanie a výchova. Analýzy dnešnej kultúry ukazujú, že edukácia je nielen základným právom človeka zakotveným v 26. článku Všeobecnej deklarácie ľudských práv¹⁴ a potvrdeným 1. článkom Deklarácie o kresťanskej výchove II. vatikánskeho koncilu, ale tiež požiadavkou súčasnej epochy¹⁵. Je cestou a podmienkou ako zabezpečiť nielen prežitie ľudstva na Zemi, ale tiež podmienkou ďalšieho (trvale udržateľného) rozvoja (NANNI, 2009, s. 48-50). Samotné právo na vzdelanie môžeme zaradiť medzi práva týkajúce sa kultúry, ktoré umožňujú jednotlivcom realizovať sa v daných kultúrnych podmienkach ako subjekt a tvorca.

¹⁴ „1. Každý má právo na vzdelanie. Vzdelanie musí byť bezplatné, aspoň v začiatkových a základných stupňoch. Základné vzdelanie má byť povinné. Technické a odborné vzdelanie má byť všeobecne prístupné a aj vyššie vzdelanie má byť rovnako prístupné pre všetkých podľa schopností.“

¹⁵ „Všetci ľudia akéhokoľvek pôvodu, postavenia a veku majú neodcudziteľné právo na výchovu, ako si to vyžaduje ich ľudská dôstojnosť. Táto výchova má zodpovedať svojmu cieľu a prispôbiť sa rozdielnosti pováh, pohlavia i jednotlivých národných kultúr a tradícií. Zároveň má mať porozumenie pre bratské nažívanie s ostatnými národmi a viesť ku skutočnej jednote a k pravému pokoji na zemi. Správna výchova sa usiluje o rozvoj ľudskej osoby, majúc na zreteli tak konečný cieľ človeka, ako aj dobro spoločnosti, ktorej je členom a na ktorej činnosti sa zúčastní, keď sa stane dospelým.“

Spoločenské problémy a vzdelávanie.

Edukácia na lokálnej úrovni môže niekedy hrať negatívnu úlohu vzhľadom na celé ľudstvo. Cez výchovu a vzdelávanie sa prenášajú všetky zaužívané spoločenské, politické ekonomické a kultúrne vzťahy. Regulujúcu úlohu tu má plniť štát. Tak môžeme byť niekedy svedkami drámy. Cez vzdelávacie, výchovné a adaptačné procesy sa prenášajú z generácie na generáciu stereotypy, povery alebo nespravodlivosti. Práve cez edukáciu sa udržiavajú a rozvíjajú nespravodlivé spoločenské štruktúry. Typickým príkladom je porušovanie ľudských práv (zabraňovanie prístupu ku vzdelaniu ženám, pretrvávanie fundamentalistických postojov v náboženských a rasových otázkach,...). Zvláštnym prípadom deformácie, ktorá sa prenáša pomocou edukácie nielen v treťom svete, ale aj v rozvinutých krajinách je utilitaristický a ekonomický prístup k životu človeka. Predovšetkým vzdelávanie sa podmieňuje makroekonomickým rozvojom. Jedná sa tu o finančné prostriedky potrebné na zabezpečenie systému vzdelávania. Často sa nedostatky vo vzdelávaní odôvodňujú nedostatkom finančných prostriedkov. Oproti tomu obsah vzdelávania sa často orientuje iba na schopnosti ekonomického využívania človeka. Takýto prístup spôsobuje veľkú nerovnosť a nespravodlivosť vo svete:

V roku 2009 viac ako 127 mil. mladých ľudí vo veku 15-24 rokov nevedelo čítať a písať. Z tohto počtu 61% tvoria dievčatá. Napriek štvorročnej školskej dochádzke stále ani v súčasnosti ešte viac než 250 mil. detí nevie čítať a písať (UNESCO, 2012).

Tieto štatistické údaje ukazujú v hrubých rysoch situáciu vo svete v oblasti dodržiavania práva na vzdelanie. Edukácia zameraná na potrebu budúcnosti ľudstva preto vyžaduje isté zmeny.

Stratégie novej edukácie

Centrálnym zámerom všetkých edukačných stratégií by mal byť integrálny rozvoj človeka ako jednotlivca, ako skupiny na rôznych sociálnych úrovniach, ľudu a ľudstva. Cieľom takejto výchovy je podľa sociológov vytvorenie novej spoločenskej osobnosti (ORLANDO, 2008, s. 21). Vyznačuje sa dobrovoľnou účasťou na vytváraní spoločného dobra, ale tiež istým stupňom nezávislosti na zachovanie svojej totožnosti. Ide tu o istú rovnováhu medzi tvorivou účasťou v spoločnosti a nezávislosťou na nej. Takýto postoj vedie k zodpovednej účasti na budovaní spoločnosti, ktorá prekračuje hranice miesta, národa, kontinentu. Človek s takto vyformovanou osobnosťou pozitívne hodnotí rôzne rozličnosti medzi ľuďmi:

diferenciácie spojené s osobou, kultúrnymi koreňmi, vekom, či náboženstvom (ORLANDO, 2008, s. 21-23).

Na úrovni výchovy novej spoločenskej osobnosti je potrebné zabezpečiť v prvom rade kontinuitu počas všetkých životných etáp a vo všetkých životných situáciách. To je možné zabezpečiť iba spoluprácou- snergiou medzi školou rodinou, mimovládnyimi organizáciami, miestnou správou a náboženskými spoločenstvami. V jej centre by mali byť hodnoty presadzované deklaráciou ľudských práv- kritickosť, sloboda, zodpovednosť, solidarita (NANNI, 2009, s.50).

V centre pozornosti ostáva spoločnosť ako dobro samé pre seba, ktoré je budované účasťou všetkých zainteresovaných podľa špecifickosti každého účastníka. Budovanie spoločného dobra podporuje objavovanie vlastnej hodnoty každého človeka v jej základnej sociálnej dimenzii- vzájomnej závislosti. Tak môžeme garantovať budúcnosť pre všetkých (ORLANDO 2008, s. 22).

Za vzťahný bod pri tvorbe a realizácii edukačných stratégií (na nadnáboženskej úrovni) môžu poslúžiť deklarácie ľudských práv. Stávajú sa akousi ponad náboženskou „sekulárnou Bibliou“ – hodnotovým základom. Deklarované a vyučované ľudské práva majú ambíciu stať sa hodnotovým základom vedúcim k porozumeniu medzi národmi a budovaniu novej spoločenskej etiky (NANNI, 2009, s. 51).

Presadzovanie edukácie k ľudským právam v mládežníckej politike.

Edukácia k ľudským právam sa v rámci štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži v súčasnosti riadi Národným plánom výchovy k ľudským právam na roky 2005-2014. Tento dokument bol vypracovaný na konci Dekády výchovy a vzdelávania k ľudským právam vyhlásenej OSN na roky 1995-2004. Z jednu z prvých úloh si kladie vytvorenie Národnej komisie pre výchovu k ľudským právam pri Slovenskom národnom stredisku pre ľudské práva. Táto komisia mala koordinovať realizáciu Národného plánu (ŠPÚ, MŠ SR, 2005, 1). Podľa vyjadrenia pre médiá pani Hornej, ktorá sa na úrade vlády venuje ľudským právam oba nástroje neplnia naplno svoje poslanie: "Máme veľký Národný akčný plán výchovy k ľudským právam, ale kde skončil? Vznikla Národná komisia pre výchovu k ľudským právam, kde skončila? Sú to všetko paralyzované inštitúty." (PRAVDA, 28.12.2010).

Napriek tomu aspoň niektoré úlohy Národného plánu boli splnené (Katalóg ľudských práv v škole, vznikli materiály pre potreby výchovy k ľudským právam, realizoval sa výskum týkajúci sa poznatkov žiakov o ľudských právach...).

Ďalším nástrojom ukazovateľom smerovania štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži sú dokumenty Kľúčové oblasti a akčné plány štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži v Slovenskej republike na roky 2008 – 2013 a aktuálny Akčný plán politiky mládeže na roky 2012 – 2013. Ani jeden z nich nevenuje výchove k ľudským právam zvláštne miesto. Napriek tomu myšlienky o výchove k ľudským právam sú nepriamo implementované v časti týkajúcej sa prevencie sociálno-patologických javov. Posledný z uvedených dokumentov v bode 12.2, 12.4, 12.6 reflektuje potrebu výchovy k ľudským právam. Tak v prvom spomínanom bode sa požaduje metodické usmerňovanie výchovno-vzdelávacieho procesu „v oblasti prevencie rizikového správania sa detí a ochrany pred sociálno-patologickými javmi a kriminalitou páchanou na deťoch a mládeži a kriminalitou páchanou deťmi a mládežou“. Ďalší z nich podporuje realizáciu preventívnych projektov elimináciu rizikových a nežiaducich javov. Posledný z nich zas apeluje na podporu súčinnosti a spolupráce medzi všetkými relevantnými inštitúciami od medzinárodnej až po miestnu úroveň „s cieľom harmonizovať realizáciu efektívnych programov prevencie (Akčný plán, 2012-2013).

Hlavný zámer, ktorý vedie súčasnú štátnu politiku je „posilniť postavenie detí a mládeže vo všetkých sférach života a garantovať ich rovnoprávne postavenie v spoločnosti na báze partnerstva“. Vyjadruje tým základné hodnoty rovnosť, spoluprácu a spoluzodpovednosť (Kľúčové oblasti, 2008-2013, 7).

Záver

Garancia vzdelávania, ako základného ľudského práva, môže účinne zamedzovať marginalizácii človeka v spoločnosti. Podmienkou však je aby etickým obsahom nielen vzdelávania, ale celej edukácie boli samotné ľudské práva. V tomto smere hrá dôležitú úlohu mládežnícka politika. Pri jej tvorbe nie je možno až tak dôležité vytvárať nové birokratické štruktúry zaoberajúce sa otázkami edukácie k ľudským právam. Skôr však implementovať jej požiadavky do strategických plánov vzdelávania a prevencie sociálno-patologických javov medzi deťmi a mládežou.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] Druhý vatikánsky koncil. *Gravissimum Educationis : Deklarácia o kresťanskej výchove*. [online]. Bratislava : Katolícka Cirkev na Slovensku [cit. 2012-10-02]. Dostupné na internete: < <http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/druhy-vatikansky-koncil/c/gravissimum-educationis>>.

- [2.] KUZIOR, A. 2009. Edukacja dla zrównoważonego rozwoju. In RĘDZIŃSKI, K., ŁAPOT, M. *Edukacja w dobie przemian kulturowych*. Częstochowa : Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, 2009, s. 153-159. ISBN 9788374551199.
- [3.] MŠ SR. 2008. *Kľúčové oblasti a akčné plány štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži v Slovenskej republike na roky 2008 – 2013*. [online]. Bratislava : Iuventa 2008. [cit. 2012-10-02]. Dostupné na internete:
<http://www.iuventa.sk/files/documents/legislativa/2008_klucove%20oblasti%20a%20akcne%20plany%20statnej%20politiky_do_2013.pdf>.
- [4.] MŠVV SR. 2012. *Akčný plán politiky mládeže na roky 2012 – 2013, ktorý vyplýva z Kľúčových oblastí a akčných plánov štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži v slovenskej republike na roky 2008 – 2013*. [online]. Bratislava : Iuventa 2012. [cit. 2012-10-02]. Dostupné na internete:
<http://www.iuventa.sk/files/documents/legislativa/ap_2012_2013_schvaleny.pdf>.
- [5.] MUÑOZ VILLALOBOS, V. 2009. Un mondo abbraccia molti mondi. Notte sull educazione per il XXI secolo. In *Atti Congresso Internazionale Sistema Preventivo e Diritti Umani, Roma 2-6 gennaio 2009*. Roma : Volontariato Internazionale per lo Sviluppo, 2009, s. 67-76.
- [6.] NANNI C. 2009. Priorità Educative nelle ambivalenze della globalizzazione. In *Atti Congresso Internazionale Sistema Preventivo e Diritti Umani, Roma 2-6 gennaio 2009*. Roma : Volontariato Internazionale per lo Sviluppo, 2009, s. 48-52.
- [7.] OSN. 1948. *Všeobecná deklarácia ľudských práv*. [online]. Bratislava : Amnesty international Slovensko [cit. 2012-10-02]. Dostupné na internete:
<http://www.amnesty.sk/article_files/file/UDHRvSVK.pdf>.
- [8.] PRAVDA 28.10.2010. *Chudoba ohrozuje deti osamelých rodičov*. [online]. Bratislava : Denník Pravda. [cit. 2012-10-02]. Dostupné na internete:
<http://spravy.pravda.sk/chudoba-ohrozuje-deti-osamelych-rodicov-fd5-sk_domace.asp?c=A101227_185959_sk_domace_p29>.
- [9.] ŠPÚ, MŠ SR. 2005. *Národný plán výchovy k ľudským právam na roky 2005 – 2014*. [online]. Bratislava : MŠ SR 8.2.2005. [cit. 2012-10-02]. Dostupné na internete:
<http://www.minedu.sk/data/USERDATA/RegionalneSkolstvo/DaLP/20050407_narodny_plan_vychovy_2005_2014.pdf>.
- [10.] UNESCO. 2012. *EFA Global Monitoring Report*. [online]. Paris : UNESCO Published on October 16, 2012. [cit. 2012-10-02]. Dostupné na internete:

<http://www.unesco.org/pv_obj_cache/pv_obj_id_85AB6FF72C947A3EBEE03FF5FA0FDEE937600800/filename/gmr2012-flyer-3.PDF>.

Kontakt

Peter Mlynarčík, PhDr., Ing. PhD.

VŠZaSP sv. Alžbety, n.o. Bratislava

Detašované pracovisko Saleziánium

Rajecká 17, 010 01 Žilina

E-mail: mlynarcik@za.sanet.sk

Pharmaceutical Price Control in Europe

Michael OWSINSKI

Abstract

Pharmaceutical price controls are pervasive in European countries, with a variety of techniques used and outcomes achieved. The goal: to achieve a lower burden of cost on national health systems and individual patients. The purpose of this research is to identify the methods, costs, and efficacy of pharmaceutical price controls in Europe. Analysis is based on literature review and use of publicly available government data. Areas addressed include policymaking, investment, research and development, access, counterfeiting, generics, and effects on global pharmaceutical market. Specific methods of price control currently in use such as reference pricing and price caps are described.

Key Words

Pharmaceuticals, Price Control, Europe

Presenter

Michael Owsinski

Institution: University of Scranton

E-mail: michael.owsinski@scranton.edu

Sociálna kuratela v postpenitenciárnej starostlivosti

Social guardianship in post-penitentiary care

Peter PAPŠO

Abstrakt

Prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody znamená zásadnú zmenu v živote odsúdeného. Pri jeho opätovnom začlenení sa do spoločnosti mu môže výrazne pomôcť sociálna kuratela, ktorej sa budeme venovať v našom príspevku.

Kľúčové slova

odsúdený, postpenitenciárna starostlivosť, sociálna kuratela

Abstract

Release from prison, is a fundamental change in the life of a prisoner. In his reintegration into society it can greatly help social guardianship, which will be addressed in our paper.

Key words

Doomed, post-penitentiary care, social guardianship

Opätovný vstup odsúdeného do spoločnosti na slobode je často sprevádzaný viacerými problémami, ktoré môžu vyústiť do recidívy páchania trestnej činnosti. Realitou sa stáva, že odsúdený sa po prepustení z výkonu trestu nemá kam vrátiť, nemá ubytovanie, zamestnanie, niekedy ani doklad totožnosti. Navyše, ak vychádzame z toho, v akom prostredí takýto klient niekoľko posledných rokov žil a teda aké sociálne prostredie ho formovalo, môžeme skonštatovať, že začleniť sa do spoločnosti bez akejkoľvek pomoci musí byť pre neho veľmi náročné. Keď k tomu ešte pripočítame postoj spoločnosti k ľuďom, ktorí boli vo výkone trestu odňatia slobody, mohli by sme považovať takéto začlenenie sa až za skoro nereálne. Poukazuje na to napríklad aj D. Kadlubeková, podľa ktorej „občan vo výkone trestu odňatia slobody čelí po prepustení na slobodu mnohým problémom v dôsledku sociálneho vylúčenia zo spoločnosti.“ (Kadlubeková, 2011, s. 354) Z toho dôvodu je potrebné okrem penitenciárneho zaobchádzania klásť veľký dôraz aj na postpenitenciárnu starostlivosť o odsúdených, ktorá im má pomôcť a podporiť ich pri tejto náročnej životnej situácii. Fábry ju definuje ako „súbor osobitných opatrení zo strany štátnych orgánov alebo spoločenských, charitatívnych a iných organizácií zameraných na dovŕšenie nápravy odsúdených a poskytnutie pomoci pri opätovnom začlenení do spoločnosti po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo po prepustení z výkonu ochranných opatrení, ktoré obmedzujú osobnú

slobodu v záujme prevencie ich recidívy k trestnej činnosti.“ (Fábry, 2006, s. 147)
Postpenitenciárnu starostlivosť môžeme rozdeliť na dva základné druhy a to:

- a) nútenú postpenitenciárnu starostlivosť,
- b) dobrovoľnú postpenitenciárnu starostlivosť.

Nútená postpenitenciárna starostlivosť je charakteristická tým, že musí byť jasne vymedzená zákonom, nariaďuje ju súd, je realizovaná štátnymi orgánmi a jej prostriedkami sú väčšinou ochranné opatrenia. Dobrovoľná postpenitenciárna starostlivosť naopak vychádza zo slobodného rozhodnutia klienta. Túto realizujú prevažne mimovládne, cirkevné a charitatívne organizácie a jej prostriedkami sú zväčša výchovné, poradenské, sociálno-terapeutické, sociálno-preventívne, charitatívne a iné aktivity. Z tohoto delenia vyplýva aj rôznorodosť poskytovateľov postpenitenciárnej starostlivosti. V rámci nútenej postpenitenciárnej starostlivosti sem môžeme zaradiť najmä probačných a mediačných úradníkov a sociálnych kurátorov. V rámci dobrovoľnej postpenitenciárnej starostlivosti je potrebné vnímať ako poskytovateľov viaceru, najmä neštátnych subjektov, poskytujúcich pomoc napríklad v podobe útulkov, domov na pol ceste, ale aj v podobe poradenskej činnosti apod. Špecifické postavenie v rámci postpenitenciárnej starostlivosti môže mať aj rodina klienta, ako jej poskytovateľ. Na jej význam poukazuje napr. L. Suchá, ktorá uvádza, že rodina, ktorá má člena po výkone trestu odňatia slobody by sa mala zamerať na svoje nové rodinné usporiadanie, opätovné včlenenie odsúdeného do každodenného rodinného života a do spoločnosti, mala by pracovať na svojich vzťahoch s odsúdeným a snažiť sa odpustiť mu, mala by umožniť odsúdenému vrátiť sa do svojej role v rodine a k z nej vyplývajúcim povinnostiam a pod. (Suchá, 2012, s. 590) Práve pomoc a podpora zo strany rodiny môže asi najvýraznejšie ovplyvniť sociálno-adaptačný proces odsúdeného po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody. Rodinu takéhoto občana je však často potrebné na jej novú rolu ako poskytovateľa postpenitenciárnej starostlivosti pripraviť a preto ju musíme vnímať aj ako objekt pomoci zo strany iných poskytovateľov postpenitenciárnej starostlivosti, najmä v oblasti poradenskej činnosti.

Veľmi dôležité miesto v postpenitenciárnej starostlivosti má sociálna kuratela, ktorú chápeme ako „súbor opatrení na odstránenie, zmiernenie a zamedzenie prehlbovania alebo opakovania porúch psychického vývinu, fyzického vývinu a sociálneho vývinu dieťaťa a plnoletej fyzickej osoby a poskytovanie pomoci v závislosti od závažnosti poruchy a situácie, v ktorej sa nachádza dieťa alebo plnoletá fyzická osoba.“ (Zákon NR SR č. 305/2005, §1, ods. 3) Nakoľko sa sociálna kuratela zameriava na rôzne vekové kategórie, my sa pre potreby

príspevku zameriame hlavne na kategóriu plnoletých fyzických osôb. Tu zákon vo vzťahu k práci s odsúdenými uvádza niekoľko činností, ktoré má sociálna kuratela vykonávať. Sú nimi:

- udržiavanie písomného kontakt a osobného kontaktu s plnoletou fyzickou osobou počas výkonu trestu odňatia slobody, výkonu väzby a spolupôsobenie pri jej prevýchove a riešení jej osobných problémov, rodinných problémov a sociálnych problémov, najmä pri udržiavaní a posilňovaní rodinných väzieb,
- podieľanie sa na príprave plnoletej fyzickej osoby na prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu väzby,
- pomáhanie plnoletej fyzickej osobe po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu väzby, najmä pri uľahčení návratu do rodiny, pracovnom uplatnení, hľadaní bývania, hľadaní možností pokračovať v ďalšej príprave na povolanie a pri riešení osobných problémov a vzťahových problémov,
- motivovanie plnoletej fyzickej osoby k aktívnemu prístupu pri hľadaní zamestnania a k získavaniu alebo udržaniu pracovných zručností a spôsobilostí,
- odporúčanie a sprostredkovanie plnoletej fyzickej osobe pomoc špecializovaných inštitúcií,
- ponúkание plnoletej fyzickej osobe účasť na resocializačných programoch a iných programoch organizovaných inými orgánmi štátnej správy, obcami, vyššími územnými celkami a akreditovanými subjektmi,
- motivovanie plnoletej fyzickej osoby k účasti v svojpomocných skupinách zameraných na riešenie osobných problémov a vzťahových problémov. (Zákon NR SR č. 305/2005, § 19)

Vychádzajúc z náročného naplnenia požiadavky efektivity postpenitenciárnej starostlivosti, musíme prácu sociálneho kurátora s osobami po výkone trestu odňatia slobody rozčleniť do 3 základných etáp. Lešková ich uvádza nasledovne:

1. etapa - sociálna práca pred príchodom klienta z ústavu na výkon trestu odňatia slobody
2. etapa – príchod klienta a jeho rozhodovací proces o potrebe pomoci zo strany ÚPSVaR
3. etapa – pomoc klientovi, t. z. samotná intervencia sociálneho kurátora. (Lešková, 2011, s. 62)

Tu je dôležité podotknúť, že žiadna z týchto etáp by nemala byť vynechaná, nakoľko efektívnu postpenitenciárnu starostlivosť musíme chápať ako kontinuálny proces napĺňaný postupným dosahovaním čiatkových cieľov, ktoré sú v každej etape špecifické.

Práca sociálneho kurátora s osobou po výkone trestu odňatia slobody je vymedzená do niekoľkých oblastí. Prvou je sociálne poradenstvo zamerané hlavne na poskytovanie informácií o možnostiach riešenia sociálnej situácie. Tiež je v rámci sociálnej kurately potrebné pomôcť klientovi pri návrate do rodiny, pokiaľ ju má, na čo sme už poukázali, keď sme o rodine prepustených odsúdených hovorili ako o objekte postpenitenciárnej starostlivosti. Nakoľko často odsúdení disponujú nízkou kvalifikačnou úrovňou (a to aj napriek tomu, že majú počas výkonu trestu možnosť vzdelávania sa s cieľom pripraviť ich na uplatnenie sa na trhu práce po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody), mal by sociálny kurátor spolu s odsúdeným hľadať aj možnosti pri pokračovaní prípravy na povolanie, čo sme tiež uviedli už vyššie. Odsúdení často po prepustení na slobodu disponujú len minimom prostriedkov a ocitajú sa v hmotnej núdzi. Nakoľko však niekoľko rokov až desaťročí žili v sociálnej izolácii, často nevedia, ako môžu tento svoj problém riešiť. Preto im sociálny kurátor aj asistuje pri podaní žiadosti na dávku v hmotnej núdzi alebo napríklad pri hľadaní zamestnania, či pri hľadaní útulku, ak klient nemá ubytovanie.

Okrem toho môže sociálny kurátor na uľahčenie resocializácie osôb po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu väzby poskytnúť resocializačný príspevok. Mal by byť použitý hlavne na účel vybavenia osobných dokladov a zabezpečenia nevyhnutných vecí osobnej potreby. Požiadať oň môže odsúdený, ktorého výkon trestu odňatia slobody alebo výkon väzby trval viac ako 30 po sebe nasledujúcich dní, pričom sa musí uchádzať aj o pomoc orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pri začlenení do života. Žiadosť musí podať do ôsmich pracovných dní odo dňa prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu väzby. Jeho suma je maximálne vo výške 40 % sumy životného minima. Nemusí sa však vždy poskytnúť len v peňažnej forme. Ak je to pre naplnenie jeho účelu výhodnejšie, môže sa využiť jeho vecná, alebo kombinovaná forma. (Zákon NR SR č. 305/2005, § 70) O jeho výške a spôsobe poskytnutia rozhoduje práve sociálny kurátor.

Jako je teda možné vidieť, sociálna kuratela môže mať pre sociálnu adaptáciu odsúdeného po výkone trestu odňatia slobody značný význam. Je však nutné dávať pozor na to, aby sa z nej nestalo len poskytovanie ubytovania, pracovného miesta a iného de facto hotového riešenia pre túto cieľovú skupinu. V takom prípade by sa mohlo stať, na čo upozorňuje Baková, že viackrát trestané osoby by sa len spoľahli na kurátora (Baková, 2012, s. 20) a necítili by potrebu sami participovať na riešení svojej nepriaznivej sociálnej situácie. Sociálna kuratela by preto mala byť len základným kamením, na ktorom si môže prepustený odsúdený

postaviť svoju budúcnosť bez opätovného páchania trestnej činnosti za asistencie erudovaných a spôsobilých odborníkov – sociálnych kurátorov.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] BAKOVÁ, Daniela. 2012. Reflexia histórie a súčasnosti sociálnej práce vo väzniciach. In HUDEČKOVÁ, Marcela – PETROVIČOVÁ, Simona – ŠKVRNOVÁ, Jitka. *Sborník II. studentská konferencie na téma Sociální práce v zařízeních výkonu trestu*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012, s. 16 – 25. ISBN 978-80-7435-215-7
- [2.] FÁBRY, Anton. 2006. *Úvod do penológie*. Bratislava : O.z. Sociálna práca, 2006. 176 s. ISBN 80-89185-23-1
- [3.] KADLUBEKOVÁ, Dominika. 2011. Vzdelávanie odsúdených v ústave na výkon trestu odňatia slobody Banská Bystrica – Kráľová. In HRONCOVÁ, Jolana – KAMARÁŠOVÁ, Lucia – TOMČÍKOVÁ, Lucia. *Socialia 2011*. Banská Bystrica : PF UMB, 2011, s. 354 – 359. ISBN 978-80-557-0305-3
- [4.] LEŠKOVÁ, Lýdia. 2011. Postpenitenciárna starostlivosť sociálneho kurátora pred príchodom klienta z výkonu trestu odňatia slobody a z výkonu väzby. In LEŠKOVÁ, Lýdia. *Nové prístupy k riešeniu penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti – Zborník z vedeckej konferencie*. Košice : TF KU, 2011, s. 60 – 67. ISBN 978-80-7165-866-5
- [5.] SUCHÁ, Lenka. 2012. Špecifiká práce s rodinou ktorá má člena vo/po výkone trestu (a ich teoretické deficity). In TRUHLÁŘOVÁ, Zuzana – LEVICKÁ, Katarína. *Od teorie k praxi, od praxe k teorii*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2012, s. 585 – 591. ISBN 978-80-7435-138-9
- [6.] Zákon NR SR č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Kontakt

Peter Papšo, PhDr., PhD.

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce
Ružová 13, 974 01 Banská Bystrica

E-mail: peter.papso@umb.sk

Finanční gramotnost a senioři

Finacial literacy and senior

Jaroslava PAVELKOVÁ

Anotace

Příspěvek je věnován otázkám vzdělávání finančního gramotnosti spoluobčanů důchodového věku v České republice (cílová skupina senioři). Neformálním přístupem je představeno, jak je možné implementovat základní znalosti a dovednosti o finančním předlužování do povědomí starších lidí (poskytnutí základního poučení o povaze osobních a rodinných financí, seznámení s jednoduchými metodami vytváření a řízení osobních a rodinných rozpočtů, s řešením nejčastějších situací, předcházení stavů insolvence, metodami jejich řešení apod.).

Klíčová slova

Česká republika, vzdělávání, finanční gramotnost, senior, sociální práce

Annotation

The contribution is dedicated to financial literacy education issues, fellow citizens of pensionable age in the Czech Republic (the target group of senior citizens). An informal approach is presented as it is possible to implement the basic knowledge and skills on the financial debt to the awareness of older people (providing basic guidance on the nature of personal and family finances, familiarity with simple methods to create and manage personal and family budgets, with the resolution of the most common situations of insolvency prevention, methods of their solution, etc.).

Key words

The Czech Republic, education, financial literacy, senior, social work

Úvod

Údálosti ve společnosti po roce 1989 přinesly převratné změny v politickém i ekonomickém životě společnosti, které se dotkly snad každého občana v České republice. Tato zásadní kvalitativní proměna společenského uspořádání se následně nutně projevila v řízení různých oblastí ekonomiky. V rámci ekonomické transformace se změny musely dotknout i problematiky trhu práce a s ní spojených otázek finančního ohodnocení. Krizová situace ještě více zkomplikovala orientaci ve společenských a finančních vztazích. Pro jednotlivce, ale i pro menší podniky vzniká problém poznání podstatného okolí.¹⁶ V současné době světové

¹⁶) PREUSS, K. Strategy: Important Source of Information for Fundamentals Surrounding of Enterprise. In *Sociální, ekonomické, právní a bezpečnostní otázky současnosti*. Praha : SVŠES, 2010, s. 390. ISBN 078-80-86744-84-1; PREUSS, K. *Podnikatelské strategie*. 2. vyd. Praha : BIVŠ 2008, s. 23. ISBN 978-80-7265-134-4.

finanční a hospodářské krize (2012) není pro mnohé zdravé lidi snadné získat práci podle vlastní představy, často dokonce i jakoukoli práci. Neřešitelná situace nastává především pro osoby v nepříznivém sociálním postavení (snížená soběstačnost v základních životních dovednostech – starší a zdravotně postižení jedinci, noví absolventi škol, matky s malými dětmi, občané propuštění z výkonu trestu, lidé společensky nepřizpůsobiví, včetně osoby, imigranti a další, u kterých se kumuluje více handicapů). Právě při ztrátě pravidelného finančního zázemí dochází k zadluženosti jedince, rodiny či komunity. Nebezpečný je podbízející se prodej nových finančních produktů (půjčky, úvěry aj.), umocněný reklamou, prováděný s po-svěcením státu v podobě právních mezer v legislativě (Pavelková et al 2011, 2012). To vše vede k dramatickému zadlužování obyvatelstva. Život na dluh se stal pro mnohé běžnou životní situací. Z tohoto důvodu je nutné dodávat všem skupinám obyvatel současné společnosti informace v podobě finanční gramotnosti.

Finanční gramotnost

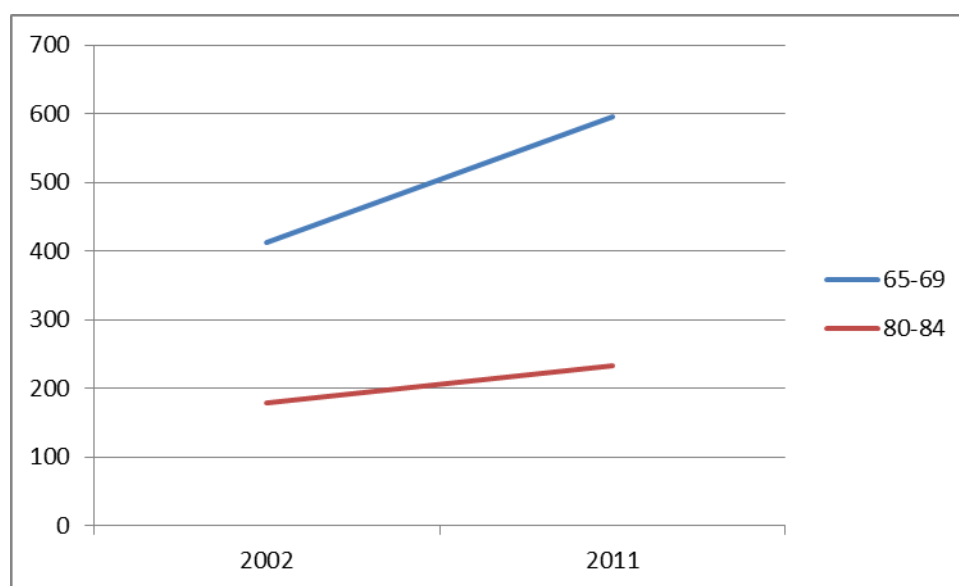
Zadlužování českých občanů a domácností, a z toho vyplývající zvyšující se počet exekucí, se stále častěji objevuje jako běžná situace každodenního života. Půjčování peněz – zejména mimobankovními subjekty – je ziskový obchod, o jehož velikosti svědčí zvětšující se počet návrhů na osobní bankrot. Lidem chybí základní znalosti, dovednosti a hodnotové postoje k hospodaření s financemi, které jsou nezbytné k tomu, aby občan zabezpečil sebe i své blízké (Pavelková 2012). Souhrnně je tato dovednost nazývána **finanční gramotnost**. Proti jednotlivci – finančně nedostatečně gramotnému občanovi – stojí profesionální skupiny, vybavené všemi moderními znalostmi marketingu, reklamy, psychologie atd., jež jsou spolu s právní podporou a obrovskými finančními zdroji připraveny nezaláhaného člověka zbavit nejen peněz, ale mnohdy i bydlení.

Senioři

V kontextu dnešního komplikovaného světa, v kterém je pro dospělou populaci složité se vůbec vyznat, se nejvíce zaskočenou jeví starší generace občanů – **seniorů**. Demokracie a nově vzniklý pocit svobody, ve skutečnosti život pod tlakem konzumní společnosti, s sebou přináší naléhavé krize v osobním životě, kdy právě pro tuto věkovou kategorii je obtížné – v důsledku snížení schopností – vlastními silami zvládnout svoji životní situaci. Podle Hany Janečkové (in Matoušek a kol. 2005, 163) bývá starý člověk charakterizován svou příslušností k věkové skupině definované dosažením 60, resp. 65 let. Je spojován se sociálním statutem důchodce; je považován za neaktivního či neproduktivního a předpokládány jsou i zdra-

vozní charakteristiky spojené s involucí – ztrátou funkčních schopností, morbiditou a postupnou ztrátou soběstačnosti. Zajímavé výsledky přináší i realizované průzkumy, které uvádějí, že pro teenagery jsou starci a stařeny všichni, komu bylo již třicet čtyři. Pro některé zaměstnavatele v současné době to jsou čtyřicátníci. Podle třicátníků začíná stáří v 65 letech, pro pětadesátníky v pětasedmdesáti. Ale oficiální datum, odkdy v životě lidí začíná období stáří, neexistuje; to platí stejně pro Českou republiku i svět.¹⁷ I podle lékařů je staří individuální pojem a multifaktoriální jev, který závisí na zdravotním stavu, vzdělání, sociálním prostředí, životním stylu atd.,“ potvrzuje přední česká expertka na problematiku stárnutí Tamara Tošnerová (2009).

Jak uvádí ve své zprávě Český statistický úřad: „Pojem senior není právní ani statistickou kategorií, ale kategorií spíše sociologickou. Statistická definice seniora podle věku není u nás ani ve světě jednotná. Jinými slovy chronologický věk není jednotným kritériem pro zahrnutí osoby do kategorie senior, společným pro všechny statistické výstupy“. ¹⁸ Ten pracuje s věkovými skupinami 0–14, 15–64 a 65, což je v souladu se metodikami Organizací spojených národů¹⁹ a Eurostatu.²⁰ Schopnost postarat se sám o sebe a být soběstačný je nejen podle laických názorů, ale i podle expertů rozhodující pro možnost být zařazen do kategorie „starý“.

Graf 1 – Stárnutí české populace (zdroj ČSÚ 2012)

¹⁷) <http://www.novinky.cz/domaci/280808-vek-kdy-je-clovek-uz-stary-oficialne-neexistuje-experti-mluvi-o-75-letech.html>

¹⁸) <http://www.czso.cz/>

¹⁹) <http://www.mezinarodni-organizace.wz.cz/osn.html>

²⁰) <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

Průměrný věk občana Česka v roce 2011 byl 41,1 roku. Pro srovnání v roce 2002 to bylo 39,3 roku. Podíl obyvatel ve věku 65 představuje 15,5 procenta obyvatelstva, tedy 1 milion 700 tisíc osob a neustále roste. V roce 2050 by jejich počet měl překročit tři milióny. V roce 2002 žilo v ČR 413 tisíc lidí ve věku 65–69, v loňském roce už 595 tisíc. Občanů ve věku 80–84 let bylo v roce 2002 celkem 179 tisíc, loni 234 tisíc (viz Graf 1). Znalost věkového složení a kondice občanů má velký význam. Letos v dubnu se u žen zvýšil věk pro umělé oplodnění ze 40 na 49 let. Senioři, kteří chtějí řídit auto, musí absolvovat povinné lékařské prohlídky při dosažení věku 60, 65 a 68 let, poté každé dva roky. Studium na univerzitách třetího věku je zase podle zákona možné až po dovršení věku 55 let.²¹

Nebezpečí zadluženosti

Nikoho tedy nepřekvapí, jak je uvedeno na finexpert.e15.cz, že kampaně leasingových a dalších finančních společností se stále více zaměřují na sociálně slabší skupiny občanů, včetně důchodců. Česká správa sociálního zabezpečení (dále jen ČSSZ) každoročně zaznamenává prudký nárůst počtu lidí, kteří mají exekuční srážky z důchodu. Od roku 2004 se jejich počet téměř zdvojnásobil. V roce 2010 tak evidovala ČSSZ více než 129 000 nových exekučních příkazů. To představuje nárůst o téměř 50 000 případů oproti roku 2009.²²

Srážky z důchodů vyplácených Českou správou sociálního zabezpečení

I když právě v současné době probíhá schvalování novely zákona o spotřebitelském úvěru, která by měla přinést určitá zlepšení; stejně jako u exekuce z účtu u peněžního ústavu, i tento způsob srážek z důchodů vyplácených ČSSZ upravuje zákon 99/1963 Sb. – Občanský soudní řád. Jedná se o častý způsob vymáhání pohledávky. Důchod je z hlediska zákona považován za příjem, ze kterého je možné provádět srážky. Postupuje se naprosto stejně jako u mzdy, jako plátce zde vystupuje Česká správa sociálního zabezpečení. V poslední době narůstá počet exekucí z důchodů.²³

Server ČSSZ uvádí dramatické údaje, které ukazují rychlý nárůst objemu lidí, kteří mají exekuci na důchod. Česká správa sociálního zabezpečení evidovala ke konci letošního června (2012) přes 64 300 případů, zatímco v loňském červnu jich bylo o téměř 3500 méně. Celkem

²¹⁾ <http://www.cuni.cz/UK-51.html>

²²⁾ [http://www.jadluzim.cz/dluhy-v-ceske-republice/exekuce/814-exekuce-z-duchodu-jsou-stale-
castejsi?format=pdf](http://www.jadluzim.cz/dluhy-v-ceske-republice/exekuce/814-exekuce-z-duchodu-jsou-stale-castejsi?format=pdf)

²³⁾ <http://exekuce-oddluzeni.blog.cz/1010/obecne-myty-a-omyly-v-exekuci>

tak v prvním pololetí musela dlužníkům strhnout více než 741,6 miliónu korun. Statistiky se tedy, proti roku 2000, počet důchodů s exekucí zvýšil víc než čtyřikrát. Uvádí přesné číslo exekučních srážek u důchodů, které se v červnu 2012 zastavilo na čísle 64 315, což je od konce prosince 2011 nárůst o 5,6 procenta. Ze statistik ČSSZ vyplývá, že nejčastěji se měsíční výše exekuční srážky pohybuje do 3000 korun, běžné jsou i případy se srážkou do 500 korun nebo jen do stokoruny. Data úřadu ovšem ukazují, že roste nejen počet exekucí, ale i suma stržených částek. Zatímco předloni činila 514 milionů korun, loni už překročila 1,1 miliardy korun. Letos za prvních šest měsíců byla přesně 741 636 453 korun. V roce 2000 evidovala ČSSZ asi 15 700 penzí s exekucí. Před pěti lety jich bylo už skoro 35 600. Předloni se počet vyhoupl přes 51 184. Exekuce se týkají starobních, invalidních i pozůstalostních důchodů. ČSSZ z nich sráží, pokud to nařídí soud či exekutor exekučním příkazem nebo pokud rozhodnutí padlo ve správním, konkurzním nebo insolvenčním řízení.²⁴

Správa sociálního zabezpečení nejprve zjistí tzv. nezabavitelnou částku. Tedy výši sumy, na kterou už nesmí sáhnout. Ta je závislá na příjmech dané osoby, pro letošní rok však musí činit minimálně – bez ohledu na výši důchodu – 5326 korun a 1 331,50 korun na každou další vyživovanou osobu, včetně manželky a vlastního dítěte. Poté ČSSZ stanoví výši srážek, vše účetně zpracuje, zkontroluje a zaeviduje. Stále více důchodců také žádá o osobní bankrot.²⁵

Nebezpečí úvěrů na zbytečné a drahé zboží

Závažným problémem pro seniory jsou úvěry, půjčky a nákupy na předváděcích akcích. Spotřebitelské organizace proto seniory neustále varují, aby se nenechávali přemluvit k neuváženému nákupu drahého zboží, nebrali si nechtěné úvěry a zbytečně se nezadlužovali. Podle serveru Finanční noviny.cz už dříve sdružení Spotřebitel.net uvedlo, že největší nebezpečí pro starší lidi představují prodejní akce, kde prodejci návštěvníky přesvědčí k nákupu. Nacvičenými triky prodejci vyvíjejí psychologicky nátlak a manipulují s potenciálními kupci, vyvolávají zmatky, podávají jim alkohol a nechávají podepisovat předkupní smlouvy, které jsou ve skutečnosti kupní s vysokými cenami, a to vše profesionálně a rychle. Rovnou jim často poskytují i půjčky. Používají i další nekalé praktiky. Senioři pak často nedokáží vzniklé závazky plnit a dostávají se do složitých finančních situací (Tabulka 1).

²⁴) <http://www.socialnidialog.cz/socialni-dialog/socialni-dialog/cssz-pocet-duchodu-s-exekuci-v-tuzemsku-rychle-rose>

²⁵) <http://www.lumparny.cz/news/www-tyden-cz-exekuce-senioru-prudce-rostou-kolik-jim-stat-musi-nechat/>

Počet exekucí na důchody v jednotlivých letech	
Rok	Počet exekučních srážek z důchodu
2000	15 665
2001	17 805
2002	18 647
2003	21 561
2004	23 898
2005	24 973
2006	31 066
2007	35 557
2008	41 290
2009	46 925
2010	51 184
2011	60 847
2012*	64 315
* údaje od ledna do konce června 2012	

Tabulka 1 – Počet exekucí na důchody (Zdroj: ČSSZ 2012)

Další z nebezpečí, kterému jsou senioři vystaveni, jsou předražené telefonní linky (začínající číslicí 9), které lákají na poskytování půjček či spotřebitelských úvěrů. Od příštího roku by poskytování půjček a spotřebitelských úvěrů tímto způsobem mělo být zcela zakázané.

Také odborníci z Poradny při finanční tísni²⁶ to považují za rozumné. Mnozí připomínají, že při volání na linky začínající číslovkou 9 lze cenu vyčíst z celého telefonního čísla. Minutová sazba je ukryta pod čtvrtou a pátou číslicí. Neboli pokud někdo telefonuje třeba na číslo 900 994 068, pak musí počítat s tím, že za minutu hovoru zaplatí 99 korun. A že případné sjednání půjčky není záležitostí dvou minut, je zřejmé. Tím spíš, že zisky firem poskytujících tímto způsobem úvěry jsou často založeny víc na drahé telefonní lince než na případných úrocích z půjčky.²⁷

²⁶⁾ <http://www.financnitisen.cz/>

²⁷⁾ www.tyden.cz/rubriky/byznys/cesko/exekuce-senioru-prudce-rostou-kolik-jim-stat-musi-nechat_198620.html.

Do finančních nesnází se může senior dostat i následkem gamblerství, které dnes ve společnosti představují závažný sociálně-patologický jev. Jinou cestou do problémů je i neuvážené ručitelství, často v rodině, např. dětem.

Možná řešení

System finanční gramotnosti pro všechny kategorie dospělé populace nejvíce propaguje, realizuje a financuje mimo jiné např. společnost COFET, která je také členem koordinační komise Ministerstva Financí České republiky pro finanční vzdělávání (programy finančního vzdělávání proti předlužování). Důvody řešení teoretických i praktických problémů spojených s chudobou a sociálním vyloučením v důsledku předlužování občanů vedly kolektiv autorů k tvorbě a již druhého vydání publikace **Slabikář finanční gramotnosti** (COFET, a.s. 2011; dále jen **Slabikář FG**), která představuje zatím jediný ucelený soubor informací o finanční gramotnosti uspořádané v sedmi základních modulech (Psychologické a sociální aspekty; Informační gramotnost v rámci FG; Ochrana spotřebitele; Peněžní gramotnost; Cenová gramotnost; Rozpočtová gramotnost; Právní gramotnost). Vlastní moduly vycházejí ze standardů finanční gramotnosti MŠMT ČR a jsou doplněny o další, které jsou nezbytné pro lektory FG, pro zaměstnance pracující s ohroženými skupinami (např. nezaměstnanými - zejména dlouhodobě nezaměstnanými, žáky a studenty, ale i sociálními pracovníky apod. Finanční gramotnost se stala od roku 2007 osvědčeným nástrojem aktivní politiky zaměstnanosti, který se osvědčil nejen pro získání a udržení zaměstnání, ale i pro výběr povolání pro žáky a studenty. Finanční gramotnost je nově i základní informační bází pro osvětu reforem (např. důchodová reforma). První vydání Slabikáře FG odráží legislativu účinnou k 1. 6. 2009. Od té doby došlo ke změnám zákonů (např. zákon o hmotné nouzi, zákon o sociálních službách, občanský soudní řád, exekuční řád, insolvenční zákon, trestní zákoník) a došlo ke změnám i některých legislativních postupů na institucích. Vzhledem k výše uvedenému i nutnosti akcentovat osvětu reforem, bylo nezbytné provést aktualizaci Slabikáře FG, která byla provedena pod vedením pana prof. Ing. Václava Vybíhala, CSc. Druhé vydání rovněž zohledňuje i další vývoj ve finanční sféře, zejména postupy a metody poskytovatelů úvěrů z bankovního i nebankovního sektoru, na které reagují zákony o platebním styku a o spotřebitelském úvěru a bude dostupné v prosinci 2010. I následující metodika v tomto příspěvku, věnovaná finančnímu vzdělávání lektorů pro zaměstnance státní i nestátní správy, veřejné zprávy, vychází z výše představeného dokumentu a doplňuje jej pro práci v řešení či prevenci sociálního vyloučení v důsledku předluženosti u zmíněné znevýhodněné minoritní skupiny současné společnosti.

Na základě těchto skutečností z usnesení Vlády České republiky ze dne 10. května 2010 č. 338 o Národní strategii finančního vzdělávání Vláda schválila Národní strategii finančního vzdělávání (č.j. 401/10) a uložila ministrům financí, průmyslu a obchodu, práce a sociálních věcí, vnitra a ministryni školství, mládeže a tělovýchovy činit opatření uvedená ve strategii vedoucí ke zvýšení úrovně finanční gramotnosti občanů České republiky, a to v souladu se standardy a trendy obvyklými v členských státech Evropské unie.

I následující metodika v tomto příspěvku, věnovaná možnému finančnímu vzdělávání pro sociální pracovníky, vychází z výše představené Národní strategie a doplňuje ji pro práci při řešení či prevenci sociálního vyloučení v důsledku předluženosti u znevýhodněné skupiny seniorů v současné společnosti.

Sociální práce

Problém finančního vzdělávání by si zasloužil v první řadě systémové a komplexní řešení z pohledu sociální politiky pro celou populaci. Pokud chceme v rámci sociální práce profesionálně pracovat v otázce výchovy finanční gramotnosti, je nevyhnutelné poznat charakteristiky a zákonitosti života jednotlivých subkultur se zachováním individuálního přístupu. Je vhodné využít gerontagogiku²⁸. Senioři se stávají, jak již bylo i výše uvedeno, nejvíce narůstající skupinou klientů sociální práce a patří k sociálně potřebným (životní a ekonomická situace). Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách přinesl dlouho očekávané cílené aktivizace těchto skupin. Sociálně aktivizující služby pro seniory jsou upraveny v § 66 tohoto zákona; § 31 prováděcí vyhlášky k tomuto zákonu definuje sociálně aktivizující služby jako ambulantní, terénní i pobytové, poskytované osobám v důchodovém věku nebo osobám se zdravotním postižením ohroženým sociálním vyloučením.

Zde se tedy nabízí nenásilné implementování znalostí a dovedností finanční gramotnosti do základních činností a úkonů do Sociálně aktivizujících služeb (zprostředkování kontaktu se společenským prostředím – zájmové, vzdělávací a volnočasové aktivity; sociálně terapeutické činnosti – aktivity, jejichž poskytování vede k rozvoji nebo udržení osobních a sociálních schopností a dovedností podporujících sociální začleňování jedince → vhodné k implementaci získávání informací finanční gramotnosti a jejich využití v praktickém životě; pomoc při

²⁸⁾ Věda, která představuje modely úspěšného stárnutí, reagování na pozitivní i negativní změny ve stáří, na aktivitu a aktivizaci psychických funkcí, výchovu ve stáří v kontextu celoživotního vzdělání, podmínky výchovy a vzdělávání seniorů, institucionální, organizační a personální zabezpečení ve stáří (in GULOVA 2011, 67).

uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí – pomoc při komunikaci vedoucí k uplatňování práv, pomoc při vyřizování běžných záležitostí → možná využití získaných dovedností z finanční gramotnosti v běžných životních situacích). S oblastí gerontagogiky, zejména ve vztahu k hodnotám, se objevuje požadavek na dlouhodobou přípravu ke stáří, která má úzkou souvislost s celoživotním učením člověka (Gulová 2011, 69). Žádoucí je i spolupráce s médii se všemi jejich možnostmi. Největší úlohu ovšem nese dobře připravený sociální pracovník, odborník v oboru sociální práce, který je navíc znalý problematiky finanční gramotnosti.

Univerzita třetího věku na BIVŠ

Program je vyšším stupněm vzdělávání v celospolečenském trendu podpory finanční gramotnosti obyvatelstva a zároveň prostředkem dalšího osobního rozvoje seniorů. Studium je určeno především seniorům, kterým není osud jejich financí lhostejný a kteří si chtějí doplnit znalosti z oblasti bankovních a finančních služeb tak, aby jejich finance byly bezpečně a přitom efektivně spravovány.²⁹

Univerzita třetího věku BIVŠ (dále jen U3V) je neprofesním zájmovým studiem občanů České republiky, zejména v seniorském věku. U3V je součástí systému celoživotního vzdělávání BIVŠ. Účastníci U3V mají statut posluchačů, nejsou však studenty ve smyslu zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a všech navazujících a doplňujících zákonů a ustanovení.

Absolventi získávají ucelený okruh znalostí k efektivnímu jednání s bankovními a finančními institucemi v souvislosti s řízením jejich financí. Získají ucelený přehled o klasických i nových produktech a službách, jejich výhodách i rizicích. Studium je zaměřeno na praktické řešení problematiky osobních a rodinných financí v souvislosti s penzijním systémem i rozšíření osobního finančního vzdělání.

Portál o těch, kteří okrádají

Organizace Člověk v tísni se dlouhodobě zabývá otázkami tíživých životních situací, které vznikají v důsledku nedostatečných znalostí finančních produktů. Její zkoumání vedlo k závěru, že řada firem a jednotlivců nabízejících údajně „výhodné“ půjčky, ve skutečnosti dopředu

²⁹⁾ <http://www.bivs.cz/kurzy?id=1183>.

spekuluje na to, že se jejich oběti nebudou moci efektivně bránit. Výsledkem její práce je „Index predátorského úvěrování“.³⁰

Metodika zvýšení finanční gramotnosti

Představena je *metodika zvyšování finanční gramotnosti* pro sociální pracovníky v oblasti vzdělávání finanční gramotnosti pro znevýhodněné občany v České republice – cílová skupina **seniorů** v zařízeních provozovaných státními i nestátními institucemi, formou domácí péče, ambulantní či pobytové. Vytvoření systému vzdělávání finanční gramotnosti pro tato zařízení může nenásilnou formou doplnit práci sociálních pracovníků v oblasti finanční gramotnosti pro jejich klienty.

Ukázka nenásilné implementace systému finanční gramotnosti do výuky

Cílem řešení je neformálním přístupem implementovat základní znalosti a dovednosti o finančním předlužování do povědomí seniorů. Vlastní kurz pro koncové příjemce je zaměřen na poskytnutí základních informací o povaze osobních a rodinných financí pro seniory s jednoduchými metodami vytváření a řízení osobních a rodinných rozpočtů, s řešení nejčastějších situací, předcházení stavů insolvence a metodami jejich řešení – naučit je efektivnímu a nerizikovému ekonomickému chování. Sociální pracovník může vycházet a čerpat základní informace ze Slabikáře finanční gramotnost (2011).

Cíl: Neformálním přístupem implementovat základní znalosti a dovednosti o finančním předlužování do povědomí znevýhodněných občanů. Vlastní kurz pro koncové příjemce je zaměřen na poskytnutí základního poučení o povaze osobních a rodinných financí. Má účastníky seznámit s jednoduchými metodami vytváření a řízení osobních a rodinných rozpočtů, s řešením nejčastějších situací, předcházení stavů insolvence a metodami jejich řešení.

- Úvod do problematiky finanční gramotnosti (Slabikář finanční gramotnosti³¹)
- Psychologické a sociální aspekty finanční gramotnosti (Slabikář finanční gramotnosti)
- Marketingové techniky (Slabikář finanční gramotnosti)
- Ekonomické aspekty současné finanční gramotnosti (Slabikář finanční gramotnosti)
- Právní aspekty (Slabikář finanční gramotnosti)

³⁰) <http://www.clovekvtisni.cz/index2.php?id=113&idArt=1633>.

³¹) Slabikář finanční gramotnosti, 2011.

- Charakteristika cílové skupiny znevýhodněných občanů
- Vzdělávací aktivity zaměřené na finanční gramotnost se zřetelem na charakteristiku příjmové skupiny (přednášky, projektové metody výuky, diskusní skupiny, situační hry v oblasti finanční gramotnosti) a tréninkový program – praktická cvičení.
- Kurz pro koncové příjemce je určen pro všechny, kdo mají potřebu poučit se o tom, jak řídit své osobní a rodinné finance v současných podmínkách, jak se vyhnout nebezpečím nekontrolovaného růstu dluhů a insolvence. Zvláštní pozornost je věnována těm, kdo se již dostali do situace, ve které nejsou schopni splácet své pohledávky, a těm, kdo nemají stálý zdroj příjmů, který by kryl jejich základní životní potřeby.
- Kurz pro koncové příjemce nabízí základní orientaci na jednoduché úrovni, srozumitelné i těm, kdo mají jen neúplné vzdělání a nemají základní znalosti problematiky.

V současnosti rychle roste počet jednotlivců a domácností ohrožených insolvencí. Jednou z příčin je neznalost základních principů hospodaření. Právě touto příčinou se zabývá plánovaný kurz, který by měl posílit schopnost ohrožených řešit situaci včas, tj. před tím, než nastane skutečné předlužení.

Koncepce kurzu pro koncové příjemce vychází z poznání, že téměř třetina české populace má zásadní nedostatky v oblasti funkční gramotnosti, tj. schopnostech porozumět psanému textu, pochopit principy jednání ve společnosti atd. Navíc, podíl této skupiny roste, zejména u mladé generace. Proto je kurz postaven na narativní a grafické složce, nepočítá se samostatným studiem písemných materiálů a dokumentů.

Struktura kurzu pro koncové příjemce

- Osobní a rodinné finance
 - Osobní finance – majetek, zdroje
 - Rodinné finance – společné jmění manželů: vznik a zánik, důsledky jednání, rizika a možnosti jejich ošetření
- Příjmy, výdaje, investice, spoření
 - Zdroje příjmů
 - Struktura výdajů
 - Nezbytné investice
 - Možnosti spoření
- Dosahování rovnováhy v osobních a rodinných financích
 - Hrníčky našich babiček

- Jak určit priority plateb
- Jak dosáhnout rovnováhy
- Nejčastější chyby
- Snadnost cesty do dluhové pasti...
 - Půjčky (osobní, bankovní, nebankovní, nové možnosti) a jejich rizika
 - Rizika nákupů na splátky a odložených plateb
 - Nebezpečí platebních karet
 - Problémy kumulace nástrojů
 - Rozpad funkční rodiny
 - Závislosti (alkohol, drogy, *gambling*...)
 - Ručení za cizí závazky
- ...a těžká cesta z ní
 - Co ještě lze uřídit
 - Cesty oddlužení

Závěr

Otázka finanční gramotnosti populace představuj velkou výzvu. Jejich řešení lze rozdělit do dvou základních okruhů: na jedné straně je nezbytná úprava stávající legislativy, která by lépe chránila spotřebitele, na straně druhé j stejně nezbytné posílit úroveň finanční gramotnosti, již s ohledem na probíhající důchodovou reformu.³²

Důležitost vzdělávání v oblasti finanční gramotnosti si dnes již uvědomuje řada subjektů, počínaje státními a veřejnými organizacemi, přes vysoké školy, až po organizace poskytující sociální služby. Jejich příspěvek je značný, přesto však nepostačuje enormní potřebě. Finanční gramotnost příliš dlouho zůstávala na okraji pozornosti, a proto dnes musíme dohánět zanedbané.

Na závěr upozorňujeme na názor Matouše Řezníčka (1997), který upozorňuje, jak důležitá je sociální prevence, kterou je potřebné chápat jako vytváření možností a norem sociálního systému, které mají systémový a současně individuální vliv na jejich předcházení, vznik, prohlubování, či zánik různých druhů sociálně-patologického vývoje s nutností její vhodné implementace do reálného života současné společnosti.

³²⁾ PREUSS, K. Finanční gramotnost ve světle reformy. In *Sociální a vzdělanostní souvislosti finanční gramotnosti*. Praha : BIVŠ, 2012, s. 14. ISBN 978-80-7265-224-2.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] GULOVÁ, L. 2011 *Sociální práce pro pedagogické obory*. Praha : Grada, 2011. 208 s. ISBN 978-80-247-3379-1.
- [2.] JANKOVÝCH, L. 2012 Nízká ICT gramotnost seniorů jako bariéra úspěchu sociální reformy. *Sociální a vzdělanostní souvislosti finanční gramotnosti*. Praha : BIVŠ, 2012, s. 108-115. ISBN 978-80-7265-224-2.
- [3.] JANEČKOVÁ, H. 2005 *Sociální práce se starými lidmi*. Praha : Portál, 2005, 163-193. ISBN 80-7367-002-X. In MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi : specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha : Portál 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.
- [4.] KOLEKTIV AUTORŮ. 2011 *Slabikář finanční gramotnosti*. Praha : COFET, 2011. 448 s. ISBN 978-80-9043-96-1-0.
- [5.] MÁTEL, A.; SCHAVEL, M. et al. 2011 *Aplikovaná sociální patológia v sociálnej práci*. Bratislava : ZaSPsv. Alžbety, 2011. 267 s. ISBN 978-80-8132-009-5.
- [6.] MATOUŠEK, O. a kol. 2005 *Sociální práce v praxi : specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha : Portál 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.
- [7.] PAVELKOVÁ, J. 2011 Sociálně-antropologické aspekty zaměstnanosti a bezdomovectví. *Socioekonomické a humanitní studie*, 2011, vol. 1, no. 2, p. 81-98. ISSN 1804-6800.
- [8.] PAVELKOVÁ, J. 2012 Implementace finanční gramotnosti do vzdělávání v primárním a sekundárním školství. In *Sociální a vzdělanostní souvislosti finanční gramotnosti*. Praha: BIVŠ, 2012, s. 72-80. ISBN 978-80-7265-224-2.
- [9.] PAVELKOVÁ, J.; PREUSS, K.; DOLEŽAL, M. 2011 Education in Financial Literacy for Disadvantaged. *Clinical Social Work*, 2011, vol. 2, no. 6, p. 70-84. ISSN 2222-386X.
- [10.] PAVELKOVÁ, J.; PREUSS, K.; KNAIFL, O. 2012 Funkční a finanční gramotnost. *Speciální pedagogika*, 2012, roč. 22, č. 2, s. 108-119. ISSN 1211-2720.
- [11.] PREUSS, K.; PAVELKOVÁ, J.; GORDEEVA, A.; DOLEŽAL, M. 2011 The Strategic Aspects of Corporate Social Responsibility from the Perspective of Social Integration of Individuals. *Clinical Social Work*, 2011, vol. 2, no. 6, p. 30-35. ISSN 2222-386X.
- [12.] PREUSS, K. 2008 *Podnikatelské strategie*. 2. vyd. Praha : BIVŠ 2008. 101 s. ISBN 978-80-7265-134-4.

- [13.] PREUSS, K. 2010 Strategy: Important Source of Information for Fundamentals Surrounding of Enterprise. In *Sociální, ekonomické, právní a bezpečnostní otázky současnosti*. Praha : SVŠES, 2010, s. 387-391. ISBN 078-80-86744-84-1.
- [14.] PREUSS, K. 2012 Finanční gramotnost ve světle reform. In *Sociální a vzdělanostní souvislosti finanční gramotnosti*. Praha : BIVŠ, 2012, s. 13-20. ISBN 978-80-7265-224-2.
- [15.] ŘEZNIČEK, M. 1997 *Východiska prevence sociálně patologických jevů: soubor přednášek*. Praha : Středisko sociální prevence hlavního města Prahy, 1997. 80 s. ISBN sine.
- [16.] SCHAVEL, M. et al. 2012 *Sociální prevencia*. Liptovský Ján : Prohu, 2012. ISBN 978-80-89535-06-4.
- [17.] TOŠNEROVÁ, T. 2009 *Mezilidské vztahy v seniorském věku*. Ostrava : Computer Press, 2009, 240 s. ISBN 978-80-251-2104-7.
- [18.] http://www.denik.cz/z_domova/duchodu-s-exekuci-pribyva-seniori-naleti-nejvice-na-predvadeckach-20120823.html [2012-10-11].
- [19.] <http://www.novinky.cz/domaci/280808-vek-kdy-je-clovek-uz-stary-oficialne-neexistuje-experti-mluvi-o-75-letech.html> [2012-10-11].
- [20.] <http://www.mezinarodni-organizace.wz.cz/osn.html> [2012-10-11].
- [21.] <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
- [22.] <http://www.cuni.cz/UK-51.html> [2012-10-11].
- [23.] <http://www.jadluzim.cz/dluhy-v-ceske-republice/exekuce/814-exekuce-z-duchodu-jsou-stalecastejsi?format=pdf>. [2012-10-11].
- [24.] <http://exekuce-oddluzeni.blog.cz/1010/obecne-myty-a-omyly-v-exekuci>. [2012-10-11].
- [25.] <http://www.socialnidialog.cz/socialni-dialog/socialni-dialog/cssz-pocet-duchodu-s-exekuci-v-tuzemsku-rychle-roste>. [2012-10-11].
- [26.] <http://www.lumparny.cz/news/www-tyden-cz-exekuce-senioru-prudce-rostou-kolik-jim-stat-musi-nechat/>[2012-10-11].
- [27.] www.tyden.cz/rubriky/byznys/cesko/exekuce-senioru-prudce-rostou-kolik-jim-stat-musi-nechat_198620.html. [2012-10-11].
- [28.] <http://www.bivs.cz/kurzy?id=1183> [2012-10-11].
- [29.] <http://www.clovekvtisni.cz/index2.php?id=113&idArt=1633> [2012-10-11].
- [30.] <http://www.czso.cz/>. [2012-10-11].
- [31.] <http://www.financnitisen.cz/> [2012-10-11].
- [32.] www.cofet.cz. [2012-10-11].

- [33.] Zákon 99/1963 Sb., Občanský soudní řád
- [34.] Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách
- [35.] Zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách
- [36.] Národní strategii finančního vzdělávání (č.j. 401/10)

Kontakt

Jaroslava Pavelková, doc. RNDr., CSc.

Bankovní institut vysoká škola a.s.

Nárožní 2600/5, 158 00 Praha 8, Česká republika

E-mail: jpavelkova.bivs.cz

Společenská odpovědnost v podnikatelských aktivitách

Social Responsibility in Entrepreneurial Activities

Karel PREUSS

Abstrakt

Příspěvek je věnován problematice společenské odpovědnosti a jejího začlenění do podnikání. Vedle popisu dosavadních přístupů se zabývá otázkou ideálního trhu a jeho vztahu k trhu reálnému a z toho vyplývajícími důsledky pro hledání odpovědi na otázku, jak správně vnímat otázky společenské odpovědnosti v podnikání a jak jsou imanentně spojeny se samými základy podnikatelské činnosti. Poslední část příspěvku je zaměřena na koncept sdílených hodnot jako novou možnost cílení strategií, zejména malých a středních podniků.

Klíčová slova

Sociální odpovědnost, sdílené hodnoty, strategie, podnikání.

Abstract

The contribution is dedicated to the issue of social responsibility and its integration into the business. Next to the description of past approaches, addresses the issue of the ideal market and its relation to the real market and resulting implications for finding answers to the question how to correctly perceive issues of social responsibility in business and how they are immanently linked with all the basics of entrepreneurial activity. The last part of the contribution is focused on the concept of shared values as a new option, targeting strategies, especially the small and medium businesses.

Key Words

Social responsibility, shared value, strategy, business.

Úvod

Problematika společenské odpovědnosti v podnikání je předmětem diskuse již bezmála čtyři desetiletí. V diskusi vyslovené názory na její smysl a podstatu se ovšem stále značně rozcházejí. Zejména zvenčí, z prostředí různých neziskových organizací, dobrovolníků a filantropů, je společenská odpovědnost podniků viděna jako něco, co doplňuje činnost podnikatelskou. Pokud o ní hovoří sami manažeři, buď se k ní stavějí skepticky, přičemž v podstatě akceptují právě zmíněné přístupy, nebo ji vnímají úzce, jako činnost spíše provázející vlastní podnikání.

Tento pohled se promítá i do odborné literatury a setkáváme se s ním běžně i v praxi. Samotný obsah pojmu „společenské odpovědnosti firem“ není jednoznačně vymezen. Např. J. Trnková zdůvodňuje tento stav (l. c.) „Je to dáno skutečností, že společenská odpovědnost firem fakticky nemá žádné konkrétní vymežující hranice a je založena na dobrovolnosti. Je

trendem, který apeluje na změnu orientace firem z krátkodobých cílů na dlouhodobé, z maximálního na *optimální* zisk“[1].

Ale právě zde v současnosti nejvíce narážíme na hranice reality. Je zřetelně patrné, že v důsledku současné ekonomické krize dochází – možná paradoxně – ke zkracování cílového období drtivé většiny managementů. Již nejde tolik o to, zajistit podniku dlouhodobý výhled efektivního podnikání. Jde o přežití doslova ze dne na den. Že se v takovém prostředí otázkám společenské odpovědnosti firem nebude příliš dařit, je vcelku pochopitelné. Překročení tohoto stavu vyžaduje nové paradigma, které by překonalo ustrnulý stav.

Dosavadní přístupy

Dosavadní přístupy k pojetí otázek společenské odpovědnosti podnikatelských subjektů pomíjejí několik skutečností. Předně, že samo podnikání je nejen ekonomickou, ale zcela společenskou činností, která se neobejde bez udržování širokých společenských vazeb a styků, dalece překračujících rámec pouhých vztahů s dodavateli a zákazníky. Rovněž tak nepředstavuje zaměstnávání pracovníků pouhý doplněk nezbytné technologie. Již svojí základní činností firmy naplňují své společenské poslání. Na druhé straně je skutečností, že řada podnikatelů a manažerů se soustřeďuje na zisk jako hlavní, případně i jediný cíl své činnosti. Nevidí službu, která je základem podnikání, nevnímají rizika, která na sebe nutně v procesu podnikání berou (nebo nejvýše jako nutné zlo, nikoli jako součást svého poslání)[2]. Tento posun v chápání podnikatelské činnosti odráží zřejmou změnu ve vnímání základní funkce ekonomiky jako takové – od zajištění ekonomické báze existence společnosti, k oblasti vytváření bohatství. Dosavadní pokusy o vymezení obsahu pojmu společenské odpovědnosti firem se pak jeví jako snaha o reflexi nového stavu a „nápravu“ jeho nedostatků.

Ideální trh versus realita trhu

Představa o možnosti reálné existence ideálního trhu nedostává trhliny teprve v důsledku poslední finanční a ekonomické krize. Již v roce 2005 upozornila Deborah Doane v článku publikovaném ve *Stanford Social Innovation Review*[3], že ve skutečnosti se chování reálného trhu od představ o ideálním trhu podstatně odlišuje. Upozorňuje, že existují čtyři mýty o chování trhu, které neodpovídají realitě. Jedná se o představy, že:

1. „Trh může zajistit jak krátkodobé finanční zisky, tak dlouhodobé sociální výhody“. Podle Deborah Doane však nejen, že zájmy korporací hledajících profit a širší společnosti jsou

v rozporu, ale že sociálně odpovědné investice těchto korporací jsou v horizontu dvou až čtyř let vykupovány veřejnými společnostmi v důsledku častých požadavků kapitálových trhů.

2. „Etický spotřebitel bude řídit změny“. Zjištění výše zmíněné autorky tomu neodpovídají, píše: „Většina průzkumů ukazuje, že spotřebitelé se více zajímají o věci jako je cena, chuť, nebo datum spotřeby než etika. Úspěch Wal-Martu je jistě příkladem v tomto bodě“.
3. „Bude probíhat konkurenční 'závod do vrchu' o etiku mezi podniky“. Zatímco společenská odpovědnost firem ústí často v „nabídku dobrých PR“, které mají společnosti samozřejmě rády, „v některých případech podniky mohou být schopny vydělat na dobře míněném úsilí, např. pouhým podpisem *OSN Global Compact*, aniž by nutně musely skutečně změnit své chování“.
4. „V globální ekonomice budou země soutěžit o nejlepší etické postupy“. Přestože společnosti často tvrdí, že jejich přítomnost v 'rozvojových' zemích povede ke zlepšení zdraví, životního prostředí a pracovních podmínek, Deborah Doane ukazuje, že „společnosti často selhávají při prosazování dobrovolných standardů chování v rozvojových zemích, místo toho argumentují, že působí v rámci zákonných podmínek v zemích, ve kterých pracují. Ve skutečnosti, konkurenční boj o zahraniční investice mezi rozvojovými zeměmi vedl vlády k omezení jejich naléhání na přísné dodržování lidských práv nebo ekologických norem, aby přilákaly investice“.

Je tedy patrné, že mezi představami o ideálním fungování trhu jako zcela autonomního a autoregulačního prostředí a realitou je značná mezera.

Na tomto místě se nemůžeme zabývat podrobněji filozofickými a psychologickými důsledky těchto posunů. Postačí, budeme-li si jich vědomi při hledání odpovědi na otázku, jak správně vnímat problémy společenské odpovědnosti v podnikání a jak jsou imanentně spojeny se samými základy podnikatelské činnosti.

Společensky odpovědné jednání firem

V současnosti se jako společensky odpovědné chování firem chápe takové jednání, které zohledňuje potřeby vnitřního i vnějšího prostředí, přispívá k udržitelnému rozvoji, jedná transparentně a obecně napomáhá celkovému zlepšování stavu společnosti v rámci svého podnikatelského působení i nad tento rámec. V podstatě se tak od firem a jejich managementů vyžaduje, aby působily nejen jako subjekty podnikatelské, ale i sociální. Do jaké míry jsou

takové požadavky oprávněné, je významnou otázkou. Pokud by naše očekávání byla příliš vysoká, nemohly by být naplněny bez toho, aby sama podnikatelská činnost byla ohrožena, případně doznala úhony.

Především vycházíme z přesvědčení, že je nutno ukázat skutečný *ekonomický* zájem na posilování společenské role podnikání. Nelze argumentovat jen skutečností, že podnikání bez ohledu na zájmy společnosti, zájmy širšího okolí podnikatelského subjektu, by mohlo ohrozit samu jeho existenci (a to jak ve smyslu ztráty kvalitních lidských zdrojů, ztráty image, nebo třeba nevratného poškození životního prostředí do té míry, že by znemožnilo pokračování v podnikatelské činnosti). Tyto hrozby, jakkoli reálné, přece se budou mnoha podnikatelům a manažerům zdát příliš vzdálené; mnohé z těchto problémů budou vnímat jako brzdu v konkurenčním zápasu o přežití na trhu. Při takovém přístupu budou možná ochotni k jisté filantropii, ale almužna nemůže nahradit systémové řešení, které je zde nutné.

Stabilita společnosti může být snadno ohrožena, pokud dojde k destrukci její struktury. Jsou známy důsledky pauperizace středních vrstev, které v minulosti vedly k radikalizaci a k nástupu fašismu; v současnosti podobné jevy vytvářejí sociální základnu terorismu.³³ Jejich odstranění je obtížné a neobejde se bez toho, aby si managementy podnikatelských subjektů uvědomily, jak ohrožující mohou být i pro ně samé.

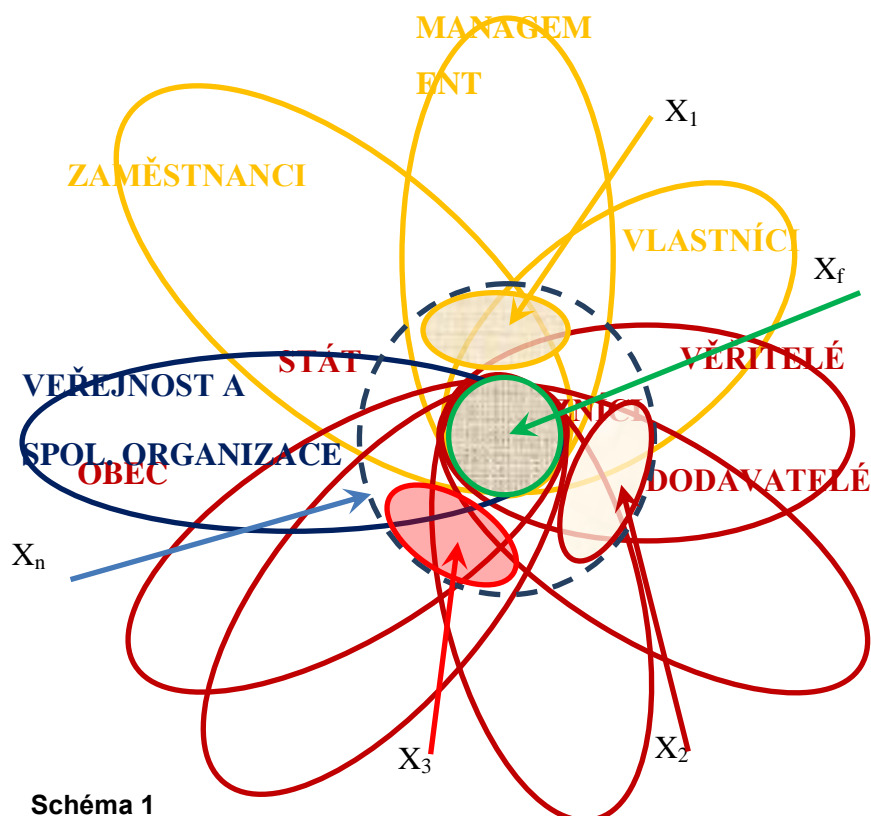
Jistá úroveň nezaměstnanosti je „systémová“ a slouží elitám jako odstrašující příklad. Růst počtu sociálně vyloučených, a zejména rozpad středních vrstev společnosti, však vyvolávají nebezpečnou radikalizaci, ohrožující sociální stabilitu společnosti, a ve svých důsledcích i stabilitu podnikání. V podmínkách České republiky je patrný výrazný růst počtu nezaměstnaných od roku 2009. Současně roste počet osob, které se dostávají do stavu sociálního vyloučení[4]. Některé reformní návrhy – zejména v rámci důchodové reformy, částečně i reformy zdravotnictví – pak narušují i sociální stabilitu středních vrstev.

Vezmeme-li do úvahy, že podnikání je dlouhodobou činností, zaměřenou na uspokojování nejrůznějších potřeb jiných subjektů (které představují neuzavřenou a stále se vyvíjející množinu statků a služeb) je zřejmé, že se podnik přirozeně stává součástí širokého spektra společenských vazeb. Je tedy podnik, jak ukazuje Schéma 1 níže, nejen entitou ekonomickou,

³³ Problém lze dobře demonstrovat na situaci v islámském světě. Nejvýznamnějším zdrojem kadrů pro teroristické útoky nejsou nejchudší, ale střední třída. Celé rodiny se skládají na to, aby mohly dětem dát co nejlepší (rozuměj nejlepší americké nebo evropské) vzdělání v naději, že ty pak budou zpětně po získání lukrativních pozic zejména ve státní správě nebo v zahraničí, rodinu podporovat. Frustrace z toho, že ani tato investice často nestačí, případně frustrace samotných dětí z neschopnosti dostat očekávaním, je pak vede do tábora teroristů.

ale nutně i entitou sociální. Každý podnik je přirozeným průsečíkem zájmů nejrůznějších subjektů, které jsou s ním spjaty, nebo ho obklopují [5].

Právě dlouhodobost podnikání spolu se skutečností, že stabilita dosahovaných výsledků se stává samostatnou hodnotou, oceňovanou kapitálovými trhy, bankami i ratingovými agenturami vyžaduje, aby podnikatelské subjekty věnovaly více pozornosti strategickým přístupům

a jejich prosazování v každodenní praxi. Má-li být podnik dlouhodobě úspěšný, neobejde se od jistého rozsahu podnikání, bez dobře zpracované strategie. Její komplexnost pak také zajišťuje skloubení všech podnikových funkcí, včetně těch, které mají výrazně sociální charakter a v tomto smyslu případně i překračují rámec nezbytnosti.

Integrace sociální odpovědnosti do podnikatelských aktivit – koncept „sdílených hodnot“

Zásadní význam pro další rozvoj podnikání bude mít interiorizace společenských cílů do poslání, vizí a strategií podniků. Otázka společenské hodnoty není v ekonomické teorii nikterak nová. Zabýval se jí, kromě jiných, i J. A. Schumpeter[6]. Počátkem 20. století, když byl pojem „společenské hodnoty“ v ekonomii obecně akceptován, byl užíván bez přesnější

definice. Schumpeterův výklad pojmu usiluje o oproštění od dobových ideologických klišé a stanovení definice pro potřeby ekonomické teorie. Jeho pojetí se však zásadně liší od nového pohledu.

Porter a Kramer[7] vymezili tento nový přístup následovně:

	Koncept „Sociální odpovědnosti“ (Corporate Social Responsibility)	Koncept „Sdílených hodnot“ (Corporate Shared Value)
<i>Přidaná hodnota:</i>	Činit dobro: finanční podpora společensky přínosných aktivit	Ekonomické a společenské přínosy z hlavních aktivit odpovídající nákladům
<i>Projev</i>	Filantropické aktivity, péče o životní prostředí, občanské aktivity	Spolupráce při tvorbě společných hodnot (firmy a společenství, komunity)
<i>Provádění:</i>	Dobrovolně, nebo jako autonomní odezva na požadavky okolí	Integrální součást zvyšování konkurenceschopnosti
<i>Vazba na zisk</i>	Nezávisle na maximalizaci zisku a na úsilí o zvyšování podnikatelské výkonnosti	Integrální součást maximalizace zisku, vřímé souvislosti splněním finančních cílů
<i>Agenda:</i>	Je vymezována externími informacemi a osobními preferencemi.	Odpovídá potřebám organizace, specifická opatření (individuální v každé organizaci), přispívající k realizaci podnikatelských záměrů
<i>Úhrada nákladů</i>	Samostatná kapitola v rozpočtu: obvykle jako součást nákladů vytváření image, goodwillu či reklamních nákladů; výše rozpočtovaných nákladů je závislá na odhadu přínosu pro dobré jméno organizace	Jsou integrální součástí úhrady nákladů celkových podnikatelských aktivit organizace, mimo ni náklady nevznikají

Základem nové koncepce je požadavek interiorizace společenských hodnot, jejich zapojení do růstu konkurenceschopnosti firmy. Nejde konec konců o požadavek zásadně nový – již v polovině devadesátých let využila tento přístup firma *UnitedColors of Benetton* a připravila

marketingovou kampaň založenou na akcentování obecně lidských hodnot, zejména pak protidiskriminačních postojů ve vztazích mezi lidmi různé pleti. I když byla kampaň posuzována jako značně kontroverzní a byl jí vyčítán i nedostatek etiky³⁴, byla ve svém celku úspěšná a vedla k výraznému zvýšení image značky a k růstu jejího podílu na trhu.

Zapojení sociálních hodnot do podnikání nemusí jít na úkor ekonomického výsledku. Spíše naopak – vhodně zvolené cíle a jejich zapojení do celkové strategie firmy mohou působit na zvyšování stability podnikatelského subjektu, nalézání nových příležitostí, rozvíjení podnikání a v konečném důsledku i na růst podnikatelské výkonnosti měřené dosaženými ekonomickými výsledky.

Využívání nových podnikatelských paradigmat má význam nejen pro velké, zejména nadnárodní, firmy, ale také pro střední a malé podnikání. Na jedné straně pružnost a schopnost dynamické změny malých podniků představuje jejich nespornou výhodu v hospodářské soutěži. Na druhé straně je placena menší finanční stabilitou a větší závislostí na podstatném okolí. Malá firma může úspěšně a rychle inovovat svůj produkt, ale pro svoji existenci potřebuje větší míru konsensu prakticky všech zájmových skupin ve svém okolí. Z těchto důvodů je pro malé a střední podnikání koncept společenských hodnot dobře využitelný při přípravě jejich strategií.

Zvláštní oblast podnikání představují zdravotnická zařízení a organizace poskytující sociální služby. Pro ně má nový pohled zásadní význam. Neplatí to jen z jejich obecně přiznané humánní role, ale spíše z hloubky propojení této humánní role s podnikatelskou stránkou jejich činnosti, které koncept sdílených hodnot nabízí. Umožňuje těmto subjektům jednoznačné strategické propojení podnikatelského a společenského pohledu, zvnitřnění této vazby, a tím i dosažení lepšího celkového souladu všech aktivit. Výsledkem může být jak růst efektivity činnosti, tak i dosažení lepšího výsledku pro pacienta či klienta.

Závěr

Srovnáme-li oba koncepty, je zřejmé, že koncept sdílených hodnot směřuje k interiorizaci myšlenek zásadě již obsažených v konceptu společenské odpovědnosti firem. Zásadní pokrok představuje požadavek na zapojení společenských potřeb do vlastního zaměření podnikání. Toto bude zřejmě platit obecně, napříč spektrem podnikatelských aktivit. Je ovšem

³⁴ Zejména ze začátku kampaň přímo šokovala, provokovala. Jednalo se přitom spíše o konzervativní až rigidní postoje kritiků.

třeba podotknout, že zejména v oblasti zdravotních a sociálních služeb existují dobré podmínky pro uplatnění zásad z tohoto poznání plynoucích.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1] TRNKOVÁ, J. *Společenská odpovědnost firem: Kompletní průvodce tématem & závěry průzkumu v ČR*. Praha : Business Leaders Forum, 2004. 56 s. ISBN sine. Dostupné z <http://www.blf.cz/csr/cz/vyzkum.pdf> [cit. 2012-09-12].
- [2] KULDOVÁ, L. *Společenská odpovědnost firem - etické podnikání a sociální odpovědnost v praxi*. Kanina : OPS, 2010. 193 s. ISBN 978-80-87269-12-1.
- [3] DOANE, D. *The Myth of CSR*. In *Stanford Social Innovation Review*, Fall 2005. 23-29. ISSN 1542-7099.
- [4] PAVELKOVÁ, J. *Antropologicko-sociální studie problematiky bezdomovců a žebráků v České republice*. Praha : Econ Publishing, 2010. 256 s. ISBN 978-80-86433-50-9.
- [5] PREUSS, K. *The Role of Entrepreneurial Strategies in the Period of Modernization*. In *Современные формы взаимодействия общества, кооперации и государства в период модернизации*, Москва : Российский университет кооперации 2010, s. 7-10. ISBN 978-5-94771-115-8.
- [6] SCHUMPETER, J. A. *On the Concept of Social Value*. In *Quarterly Journal of Economics*, vol. 23, 1908-9, 213-232. ISSN sine.
- [7] PORTER, M. E.; KRAMER, M. R. *Creating Shared Value*. In *Harvard Business Review*, January-February 2011, pp. 63-77. ISSN 0017-8012.
- [8] SÝKORA, E. *I v malých a středních podnicích platí zásady moderního managementu*. In *Sborník ze semináře s mezinárodní účastí Malé a střední podniky: nosný faktor regionálního rozvoje*. Praha : BIVŠ, 2012, s. 74. ISBN 978-80-7265-222-8.

Kontakt

Karel Preuss, PhDr., CSc.

Bankovní institut vysoká škola, a.s.

Nárožní 2600/9, 158 00 Praha 5, Česká republika

E-mail: kpreuss@bivs.cz

Nárast sociálno - ekonomických problémov rodín v súčasnej spoločnosti a perspektívy ich riešenia

Families Social Economic Problems Growth in Current Society and Perspectives of its Solution

Milan SCHAVEL

Abstrakt

V našej spoločnosti sme v súčasnosti svedkami prehľbovania ekonomických problémov obyvateľstva, sprievodným javom je prehľbovanie diferenciacie spoločnosti. Narastá počet obyvateľov odkázaných na sociálnu pomoc štátu, prítomné je časté zadlžovanie rodín, nezamestnanosť, nárast chudoby. V príspevku sa ďalej zaoberáme vplyvom týchto nepriaznivých sociálnych situácií na jednotlivca a rodinné konštelácie, zaoberáme sa sociálnymi dôsledkami ekonomickej nestability rodín, prezentujeme niektoré štatistické zistenia. Keďže doterajšie postupy štátu a zainteresovaných subjektov verejnej správy sú doposiaľ málo efektívne zvyrazňujeme potrebu zabezpečenia systematického riešenia prostredníctvom intenzívnej práce s rodinou s využitím sociálneho poradenstva. Poukazujeme na význam tímovej spolupráce sociálneho poradcu s ďalšími odborníkmi v procese komplexnej starostlivosti o jednotlivca a rodinu ako – sociálneho klienta. V závere upozorňujeme na nevyhnutnosť zabezpečenia legitímnych podmienok pre prácu rodinných poradcov a vytvorenia podmienok pre uplatnenie sociálneho poradenstva v praxi.

Kľúčové slová

Ekonomická nestabilita, nezamestnanosť, sociálna pomoc, sociálne poradenstvo, tímová spolupráca, zadlženosť.

Abstract

In our society we are now witnessing deepening economic problems of population along with its related effect such as deepening difference of society. The number of people dependent on social assistance from the state and presence of indebtedness of families, unemployment, increasing poverty is increasing. In article we also deal with the influence of adverse social situations on individual and families' constellation, we deal with the social consequences of economic instability of families and we present some statistical findings. Since the existing procedures of state and concerned subjects of the public administration are still not very effective we emphasize the need to ensure the systematic intensive work with families using social counselling. We point out the importance of teamwork between social counsellor and other experts in the process of comprehensive care for social client - individual and family. In conclusion we refer the necessity to ensure the legitimate conditions for family counsellor's work and create the conditions for exerting the social counselling in practice.

Key words

Economic instability, unemployment, social assistance, social counselling, teamwork, indebtedness.

Úvod

Sociálna a ekonomická situácia rodín v súčasnej spoločnosti sa výrazne zhoršuje. V súčasnosti funguje v našej spoločnosti nedostatočný adresný systém sociálnej pomoci, výrazne sú znevýhodňovaní občania, ktorí dochádzajú za prácou a pracujú za minimálnu mzdu. Zvýšené náklady na pokrytie základných životných potrieb ovplyvňujú aj kvalitu života stredných vrstiev a občanov s vysokoškolským vzdelaním ako sú napr. učitelia, sociálni pracovníci a pod. V našej krajine sú podľa kritérií EÚ aj tieto kategórie obyvateľstva ohrozené chudobou, ak rešpektujeme pomer 60 – tich % priemernej mzdy v národnom hospodárstve, ktorá činí 786 EUR. Predpokladáme, že chudobou je potom ohrozených minimálne 20% obyvateľov tejto krajiny. Aj keď na Slovensku doposiaľ nebol iniciovaný ani realizovaný výskum, ktorý by poukazoval na dôsledky nepriaznivých ekonomických podmienok, sme toho názoru, že tieto majú významný dopad na kvalitu života obyvateľstva, ako aj na vzťahy v rodine a výskyt sociálno – patologických javov. Komplexná starostlivosť o rodinu v našom systéme sociálnej pomoci výrazne absentuje, intervencia sa orientuje najmä do výrazne prezentovaných nepriaznivých javov namiesto systematickej preventívnej a poradenskej činnosti sociálnych pracovníkov pre ktorých nie sú na túto prácu vytvorené legitímne podmienky.

Ohrozenia pre rodinu v súčasnej spoločnosti

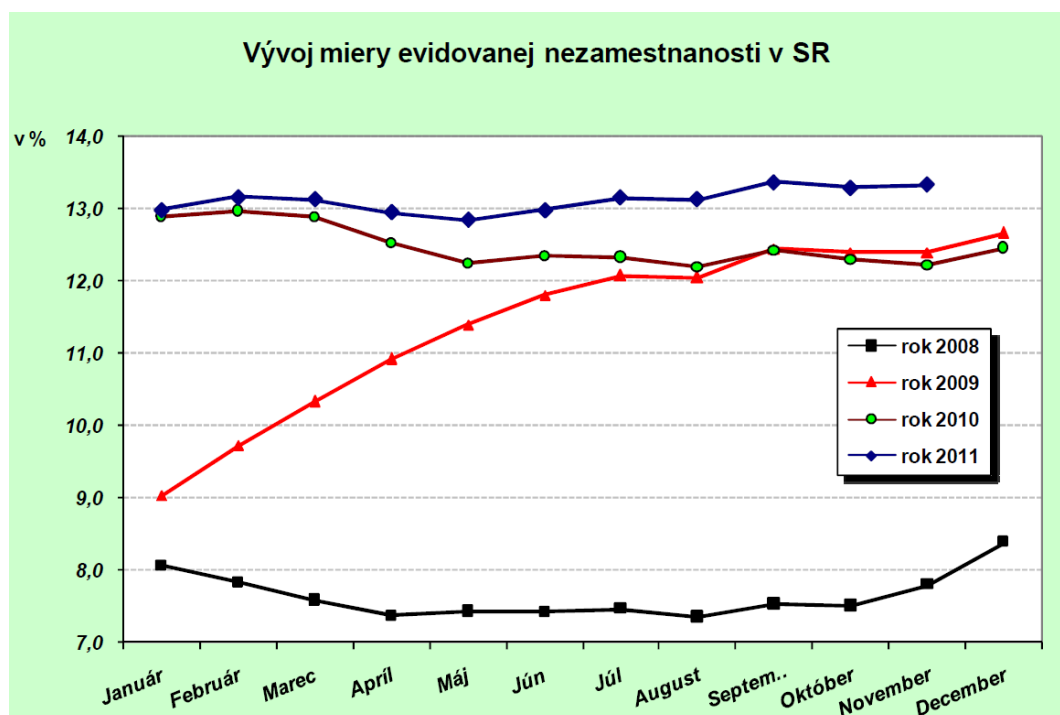
Postmoderná spoločnosť a prienik globalizácie prináša pre súčasnú dobu aj niekoľko ohrození. Preferovaná je orientácia na materiálne súčasti života, prejavujú sa prvky sociálnej dezorganizácie a rozpadu prirodzených rodinných vzťahov. Súčasťou dnešnej doby je destabilizácia párového života (teda manželského zväzku), dochádza k rozpadu nukleárnej rodiny, zvyšuje sa závislosť detí od moderných technológií a masmédií, prirodzene sa potom znižuje závislosť od rodinných väzieb. Súčasťou dnešnej doby je aj nárast nezamestnanosti podmienený ekonomickou nestabilitou, nárast nezamestnanosti a zadĺženia rodín, ktoré býva často podmienené snahou o dosiahnutie dostatku a akéhosi štandardu materiálneho zabezpečenia. Rodiny sa dostávajú do zložitých situácií, kumulujú sa problémy ako sekundárny dôsledok ekonomických problémov. Myslíme si, že je vhodné na tomto mieste upozorniť na prvky konzumnej spoločnosti, za ktoré názorne Muhlpaehr (2008) označuje najmä :

- **hedonismus** – oslabovanie sociálnych väzieb a rozklad tradičnej pospolitosti. Rozpadajú sa nielen rodinné väzby ale aj susedské. Jednotlivec sa stále viac izoluje,

- **ekologická problematika** – agresívne chovanie človeka k prírode hrozí likvidáciou človeka, ako druhu,
- **extrémizmus, občianske vojny a terorizmus a nárast kriminality** – patologický jav, ktorý zasahuje do osobnej sféry jedinca,
- **sebeckosť, ľahostajnosť** hlavne k menej nadaným, schopným, zdravým somaticky, psychicky, sociálne, či inak handicapovaným. Výrazne sa prejavuje strata solidarity,
- **informačná spoločnosť** – rozvoj techniky, využívanie počítačov a počítačových sietí a internet. Už len televízia prináša veľa problémov a dopadov na človeka. Na človeka sú kladené vysoké nároky. A je otázne, či ich ľudia dokážu zvládnuť. Vznikla počítačová a informačná narkománia. Vymykajú sa človeku z rúk,
- **globálne problémy** - problémy spojené s tempom udržateľného rozvoja, devastácia mravov, ekologické problémy, etické, komercia, ktorá zabraňuje riešeniu biedy, hladu, bezdomovectva, nezamestnanosti, etickej nevraživosti, lokálnej vojny a podobne.

Konzumná spoločnosť je v priamom rozpore s problémami zamestnateľnosti, čo znamená na jednej strane byť súčasťou konzumnej spoločnosti pričom na druhej strane nedostatok finančných zdrojov spôsobuje nenaplnenie štandardných potrieb materiálne orientovanej spoločnosti. Dochádza ku kolíziám v obmedzenej možnosti uspokojovania potrieb a zároveň nepriaznivej konfrontácie s okolitým svetom. Ďalším prvkom destabilizácie rodiny je strata zamestnania. Je to zásadná zmena v živote jednotlivca aj celej rodiny, pričom zamestnanie má v živote rodiny nezastupiteľné postavenie. Zamestnanie je dôležitou podmienkou jeho dôstojnej existencie, prináša mu nielen materiálny prospech, ale súčasne mu dáva pocit seberealizácie a spoločenskej užitočnosti. (Buchtová, 2002). Stratú práce považujeme za situáciu, ktorá vedie k jej nepriaznivým dôsledkom. K sprievodným javom sociálno – ekonomických problémov rodín patrí nedostatok času, stres, sociálna neistota, vyplývajúca najmä z možnosti straty zamestnania, neustálej inflácie a vysokej konkurencie na trhu práce. Najmä dlhodobá nezamestnanosť hlavne dlhodobá zvyšuje riziko vzniku sociálno-ekonomických problémov rodín, závislostí od sociálnej pomoci a riziko upadnutia do dlhov. Minimálna mzda, neistota, zadlženosť rodín, neúplnosť rodín, a pretrvávajúca ekonomická kríza naznačuje prehĺbujúcu sa chudobu. Bežným dôsledkom nezamestnanosti je rozpad práve tých vzťahov, ktoré mali nezamestnanému poskytnúť podporu pri jeho snahe vrátiť sa na pracovný trh. Sprievodným javom nezamestnanosti a problémami s nedostatkom pracovných príležitostí podporujú stratu sebavedomia, rezignáciu, depresívne stavy ale často aj

zhoršovanie celkového zdravotného stavu. Pre orientáciu uvádzame aj súčasný stav vo vývoji nezamestnanosti na Slovensku za posledné roky.

Zdroj: www.upsvar.sk, nezamestnanosť, štatistiky 2011

Graf 1 Vývoj miery evidovanej nezamestnanosti v SR

Sprievodným javom nezamestnanosti je potom často chudoba. Základné charakteristiky presunu k novej chudobe v krajinách Európskeho spoločenstva definoval Room (In: Ondrejko, 2009) ako :

- **veľký nárast počtu osôb závislých na rôznych formách sociálnej pomoci** – takto vzniká masová nezamestnanosť,
- **rast nezamestnanosti a neistota zamestnania** – chudoba sa reálne dotýka početnej časti populácie a nevyhýba sa ani stredným vrstvám,
- **vzrastajúci počet dlhodobo zadlžených osôb a domácností** – majúci nedoplatky za pôžičky, úvery, nájomné, elektrinu, plyn),
- **nárast počtu jednorodičovských rodín** – žiadajú o sociálnu pomoc,
- **rastúci počet ľudí bez domova** – potrebujú okamžitú pomoc. Koncentrujú sa do špecifických mestských oblastí , ohrozujú sociálnu štruktúru a mestský poriadok,

- rast počtu osôb pohybujúcich sa v sekundárnom trhu práce – pretrvávanie v čase, súvis s marginalizáciou, patologickým správaním, závislosť od sociálneho štátu, rozpad sociálnych inštitúcií.

Poslanie rodiny a dysfunkčnosť rodinného prostredia

Zákon o rodine č. 36/2005 Z.z., uvádza, že manželia sú si rovní a musia plniť určité povinnosti ako napríklad :

- **sú povinní žiť spolu**, ako základ vytvorenia trvalého a harmonického životného spoločenstva, najmä po stránke osobnej, citovej a sexuálnej, pokiaľ možno v spoločnej domácnosti,
- **musia si byť verní** zodpovedá mravnému a právnomu princípu monogamie. Táto povinnosť viaže manželov po celú dobu trvania manželstva. Porušenie manželskej povinnosti sa môže prejaviť ako príčina, eventuálne ako následok rozvratu manželstva, ktorý napokon môže viesť k rozvodu,
- **vzájomne rešpektovať svoju dôstojnosť** zodpovedá právu každého na zachovanie jeho ľudskej dôstojnosti. Chápeme ju ako úctu k osobnosti druhého manžela, resp. vzájomnú úctu medzi manželmi. Akcentuje morálnu stránku vzájomného pomeru manželov,
- **Vzájomne si pomáhať**- nezahrňuje len materiálnu stránku, ale ide predovšetkým o citovú, morálnu, osobnú pomoc pre dobro druhého manžela, o zhovievavosť a pomoc v chorobe a starobe, poskytnutie rady v problémových životných situáciách a pod. Ide tu predovšetkým o morálne povinnosti,
- **povinnosť starať sa spoločne o deti a vytvárať zdravé rodinné prostredie** predpokladom je, že manželia si založia rodinu, t.j. že budú mať deti a budú ich riadne vychovávať. Pod zdravým rodinným prostredím je treba rozumieť všetko, čo dobrému životu manželov a ďalších členov rodiny prospieva. Na vytvorenie zdravého rodinného prostredia je potrebné, aby manželia vzájomne rešpektovali svoje práva a povinnosti, aby sa voči sebe správali ohľaduplne, taktne, aby mali porozumenie pre vzájomné potreby a osobitné záujmy, aby sa rozpory, ktoré vzniknú v priebehu spolužitia pod vplyvom rôznych okolností snažili preklenúť vzájomnou dohodou, odpustením, aby sa usilovali vytvoriť priaznivé podmienky pre realizáciu všetkých členov rodiny.

Dysfunkčné rodiny zvládajú i bežnú rutinu domácnosti s ťažkosťami. Niektorí členovia rodiny z chodu domácnosti buď úplne vypadávajú, alebo robia niečo iné, ako je práve

potrebné. V dysfunkčnej rodine nie sú jasné kompetencie. Vyhlasujú sa požiadavky, ktorými sa nikto neriadi. V komunikácii sa zisťuje veľa nedorozumení, zmätkov, neurčitostí. Rodina sa drží zabehnutých spôsobov komunikácie, neodvažuje sa hľadať nové spôsoby. Komunikačná iniciatíva členov dysfunkčných rodín býva nízka, v rodine sa však môže vyskytovať niekto, kto sa pokladá za ich hovorcu a strážcom rodinných pravidiel. Ten potom ovláda pole, ostatní sú ticho, nepresvedčivo pritakávajú, niekedy sa niekto agresívne postaví proti celej rodinnej autorite. V dysfunkčných rodinách, ktoré sa dostávajú do odbornej starostlivosti vďaka svojim problémom, býva spozorovaných veľa negatívnych emocionálnych prejavov, od ironizovania až k otvorenému a priamemu napadnutiu. Vyskytujú sa i neskrývané prejavy beznádeje a zúfalstva.

Dysfunkčný rodinný systém môže produkovať individuálnu psychopatológiu napr. užívaním návykových látok, asociálnym správaním a pod. Turček (2003) uvádza členenie dyfunkčnej rodiny nasledovne:

- **akútne** dysfunkčná rodina znamená, že rodina nezvláda niektoré dôležité funkcie a situačne potrebuje krátkodobú pomoc (finančnú, materiálnu a poradenskú) . Ak sa rýchlo diagnostikuje problém a rodina je pripravená prijať odbornú pomoc a participovať na riešení problémov, vtedy hovoríme o prechodnom stave akútnej dysfunkčnosti,
- **transparente** dysfunkčná rodina sa sama označuje za nefungujúcu v určitých faktoroch a takto sa prezentuje i smerom navonok k sociálnemu okoliu a sociálne okolie ju ako dysfunkčnú vníma. Podľa Mátela, Schavela (2011) sa ľudia správajú konformne pre jestvovanie vnútornej a vonkajšej sociálnej kontroly. Deviantné správanie nastáva oslabením, nedostatočnosťou, alebo absenciou tejto kontroly. Pretože sa prezentuje rodina ako problémová, je to jasná situácia pre sociálneho pracovníka , otázne však je či chce dysfunkčná transparentná rodina na riešení svojho problému aktívne pracovať. Často sa prezentujú heslom „my sme OK, svet okolo nás nie je OK“,
- **chronicky** dysfunkčná rodina ktorá sa už adaptovala na dysfunkčnosť, je oveľa náročnejšia na odborné intervencie a nie je motivovaná k zmene. Očakávajú nezáväznú, jednostrannú, finančnú podporu a nie je motivovaná riešeniu svojho problému. Nemotivujúci dávkový systém invalidizuje takúto rodinu na poberateľa sociálnych dávok a podporuje vznik chronickej homeostázy. Sociálni pracovníci by mali hľadať riešenie dávkového systému so systematickou prácou s dysfunkčnou rodinou, čo by výrazne zvýšilo efektivitu sociálnych intervencií.

Škvareninová (2004) konštatuje, že je veľmi dôležitá rodina a ich pôsobenie. Komunikácia v rodine a predovšetkým komunikácia so širším okolím je veľmi dôležitá. Prostredníctvom komunikácie problémy rodiny a jej členov vznikajú a zároveň sa v nej prejavujú. Nejasná a nepriama komunikácia deformuje vzťahy a uberať na funkčnosti. Veľmi veľa vypovedá o rodine to, kto má na koho vplyv a predovšetkým v akej záležitosti. V rodine medzi členmi vznikajú spojenectvá, ale aj opozícia.

Primárne zlyhanie tejto ekonomickej funkcie rodiny pramení z toho, že sa rodičia nemôžu alebo nechcú zapojiť do výrobného procesu spoločnosti a tak zabezpečiť pre seba a svoju rodinu dostatok prostriedkov k životu. Ekonomicko-zabezpečovacia funkcia rodiny sa netýka len materiálnej stránky, ale aj oblasti sociálnej s jej psychologickými, právnymi a ďalšími aspektmi, sociálnej istoty rodiny, jej pevnosti a trvalosti.

Rodina a prezentované sociálno – ekonomické problémy

V súčasnosti sa pomerne často stretávame s ekonomickou nestabilitou rodín, čo považujeme za jeden z dôležitých faktorov sekundárne sa prezentovaných kríz v rodine. Rodina sa v súčasnosti dostáva do zložitej ekonomickej situácie z niekoľkých dôvodov. Často je to otázka nezamestnanosti člena rodiny alebo otázka zadlžovania sa na úkor materiálnych produktov vplyvom širokej ponuky tovarov v hypermarketoch, ako aj vplyvom agresívnych reklám bankových subjektov orientovaných na všetky vrstvy obyvateľstva. Ekonomickú stabilitu rodiny môže podporovať napr. vyšší počet členov domácnosti, ktorí sú ekonomicky aktívny, ďalej je to celkový počet detí a členov domácnosti, vek živateľa rodiny, úroveň dosiahnutého vzdelania živateľov rodiny, ako aj celkové náklady na výdaje pre domácnosť. Na druhej strane ekonomickú nestabilitu rodín ovplyvňuje najmä :

- nezamestnanosť člena rodiny,
- práca za minimálnu mzdu,
- neistá práca alebo práca v zahraničí a s tým súvisiace problémy,
- neschopnosť zaobchádzať s peniazmi,
- zadlženie rodín (strata zamestnania, bankové subjekty, obchodné centrá a hypermarkety),
- neúplná rodina alebo žena samoživiteľka – odkázaná len na svoj vlastný príjem alebo pomoc štátu prostredníctvom dávok a príspevkov.

Sociálno – ekonomickú situáciu rodiny môže zhoršiť aj niekoľko závažných faktorov, ktorých riešenie je často práve v kompetencii sociálneho pracovníka. Medzi najčastejšie patria

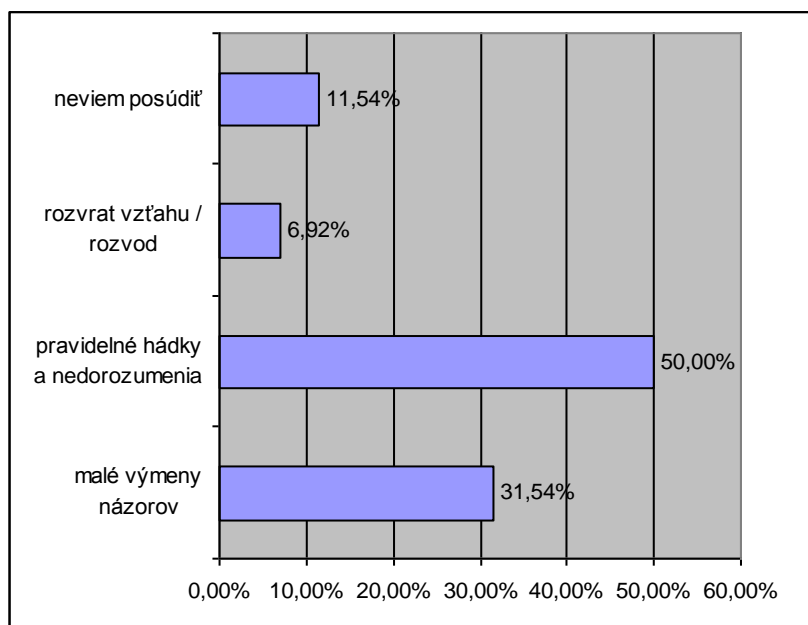
rozpad rodiny, agresívne správanie partnerov a nízka kvalita vzťahov. Ďalším problémom je prítomnosť sociálno – patologických javov, medzi najčastejšie patrí najmä závislosť na alkohole a iných druhoch závislosti. Časté a menej identifikované je gamblérstvo alebo tipovanie v stávkových kanceláriách, ktoré je legálne, štátom tolerované. Tieto druhy závislosti sú častými príčinami rozpadu rodiny a hlavne príčinou zhoršenia ekonomickej situácie rodín. Ekonomickú situáciu rodiny ovplyvňuje aj prítomnosť zdravotne znevýhodneného člena domácnosti alebo prítomnosť člena rodiny so zdravotnými problémami (nevyliciteľne chorý, člen rodiny s psychiatrickou diagnózou a pod.). Zaujímavým fenoménom zhoršovania ekonomickej situácie rodiny a narastajúceho zadĺženia je aj jav, ktorý odráža problémy v partnerských vzťahoch, kedy jeden z partnerov svoju nespokojnosť a dominantnosť prezentuje demonštratívnymi nákupmi. Nezohľadňuje pri tom potreby rodiny a ich členov, egoisticky preferuje svoje vlastné záujmy a predstavy uspokojovania potrieb. Častým javom v súčasných, menej ekonomicky stabilných rodinách je aj nakupovanie v hypermarketoch, za podpory lákavých ponúk (tovar na splátky) z dôvodu kompenzácie pocitov menejcennosti a snahe vyrovnat' sa ostatným. Nákupy majú často aj emocionálny podtón (aj my si chceme spraviť radosť, moje deti to tiež môžu mať, keď som nemala ja, tak nech majú aspoň moje deti a pod.).

Ďalším problémom zadĺženia je aj samotná neschopnosť rodiny vedieť efektívne hospodáriť. Tento problém ovplyvňuje často nižšia intelektová úroveň rodičov alebo už vyššie spomínané faktory.

Okrem spomínaných dôsledkov sociálno – ekonomických problémov je potrebné upozorniť na nepriaznivý vplyv tejto situácie na dieťa v rodine. Dôsledky sú jednak materiálneho charakteru (nedostatky v stravovaní, ošatení, hygiene, podmienkach na bývanie, učebných pomôckach, podpore voľnočasových aktivít). Stáva sa, že dieťa sa izoluje od svojich rovesníkov, má obmedzené sociálne kontakty alebo naopak identifikuje sa s rovesníkmi s podobnými problémami, pričom sa kumulujú predispozične sociálne podmienené asociálne prejavy v správaní. V roku 2011 sme uskutočnili prieskum medzi klientmi sociálnej práce, ktorí boli v tomto období v nepriaznivých ekonomických podmienkach, boli odkázaní na dávky pomoci v hmotnej núdzi. Prieskumu sa zúčastnilo 260 respondentov. Niektoré z výsledkov prieskumu, ktoré poukazujú na nepriaznivé zmeny v rodinných vzťahoch a atmosfére rodiny uvádzame v nasledujúcich grafoch.

Graf 2 poukazuje na vnímanie nezamestnanosti respondentov vo vzťahu k zmenám v rodinných vzťahoch. Je až zarážajúce, aj keď počet respondentov nie je dostatočný

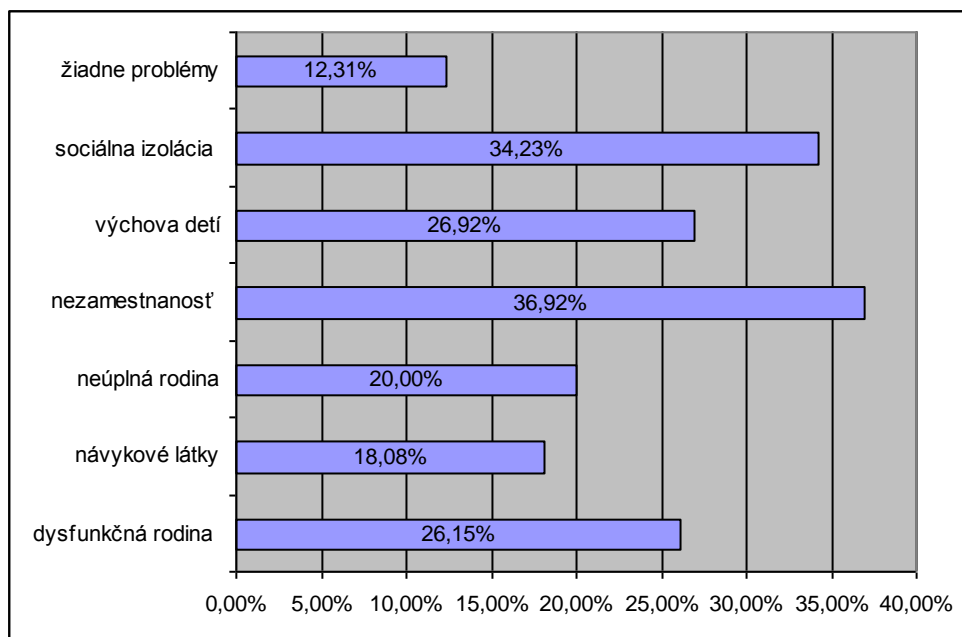
a výsledky nemusia poukazovať na významnú mieru signifikancie, že v rodinách sa vyskytujú hádka a nedorozumenia vplyvom nezamestnanosti. Určite by bolo vhodné porovnávať mesto a vidiek, predpokladáme, že na vidieku by respondenti nevykazovali také vysoké percento pravidelných hádok a nedorozumení.

Zdroj : Vlastný prieskum, 2011

Graf 2 *Vplyv nezamestnanosti na vzťahy v rodine*

Nasledujúci graf 4 nám poukazuje na spektrum problémov, ktoré sa najčastejšie vyskytujú v rodine, ide o vnímanie problému samotnými respondentmi, faktom je že niektoré problémy sa môžu viazať s problémom nezamestnanosti, ktorý môže byť spúšťačom uvedených ďalších problémov. Respondenti mohli uviesť viac možností odpovedí. 34,23 % respondentov vníma problém sociálnej izolácie, to znamená, že majú obmedzené kontakty s okolím ale aj najbližšou rodinou. Je dosť možné, že mnohé z týchto javov navzájom súvisia. Žiaľ na Slovensku doposiaľ nebol realizovaný seriózny výskum, ktorý by poukazoval na vplyv nezamestnanosti na následné sekundárne problémy, ktoré sa najčastejšie v rodinách vyskytujú. Náš prieskum považujeme len za pokus a snahu upozorniť na nežiaduce javy v rodinných vzťahoch, ktoré sú podľa nášho názoru ovplyvnené ekonomickými problémami.

Zdroj : Vlastný prieskum, 2011

Graf 3 Problém ktorý sa vyskytuje najviac v rodine

Sociálna poradenstvo a obsah sociálneho poradenstva pre rodiny so sociálno – ekonomickými problémami

Všeobecne môžeme konštatovať, že sociálne poradenstvo má v sociálnej praxi nezastupiteľné miesto. Oblasť využitia sociálneho poradenstva sú veľmi rozmanité. Ak by sme mali analyzovať aj širšie okolnosti súvisiace s nepriaznivou ekonomickou situáciou rodiny, potom by sme mohli tvrdiť, že sociálne poradenstvo sa v tomto prípade zameriava najmä na problémy v sociálnych vzťahoch, problémy so zvládnutím sociálnych zmien (napr. keď sa stáva živiť rodiny nezamestnaným) alebo, ako tvrdí Gabura (2005) na problémy súvisiacimi so sociálnymi insuficienciami (napr. chýbajúce peniaze). V aplikácii na primárne riešenie sociálno – ekonomických problémov rodín však musíme konštatovať, že pripravenosť našich sociálnych poradcov, ako aj jednotlivých subjektov, ktoré by mali vytvárať pre jeho uplatnenie širší rámec nie je dostatočná. Ukazuje sa, že týmto otázkam sa nevenuje ani z hľadiska sekundárnej alebo terciárnej prevencie skoro žiadna pozornosť. Systematická a dlhodobá práca s rodinou jednoducho v našich podmienkach absentuje.

Sociálne poradenstvo musí byť v svojom obsahu zamerané na zistenie rozsahu, charakteru a príčin hmotnej núdze. To znamená, že v iniciálnej fáze sociálneho poradenstva sa sociálny poradca orientuje na identifikovanie primárnych príčin zadĺženia, pričom využíva najmä metódy sociálneho poradenstva, ktoré sú charakteristické pre základnú úroveň sociálneho

poradenstva. Sociálny poradca musí prostredníctvom svojich poradenských zručností a zručností komunikácie získať klienta pre spoluprácu a mobilizovať ho k podielu na riešení svojej nepriaznivej situácie. V procese práce s klientom potom dbá na poskytovanie relevantných informácií s prezentovaním návrhov na riešenie situácie, na jeho usmerňovanie podporovanie a sprevádzanie pri odhaľovaní možných zdrojov ovplyvňujúcich riešenie zložitých sociálno – ekonomických problémov klienta. Sociálny poradca teda po zistení ekonomickej situácie rodiny orientuje svoj odborný potenciál na ekonomické poradenstvo a poradenstvo psychosociálne (s hľadaním možných partnerov pre spoluprácu v tíme, napr. psychológa).

V našom sociálnom systéme existujú mechanizmy, ktoré by mohli prispieť k riešeniu nepriaznivej situácie rodín. K tomuto účelu máme sieť sociálnych subjektov v rámci samosprávy právne predpisy umožňujú napr. poskytnúť sociálnu pôžičku, jednorázovú dávku sociálnej pomoci. Na úrovni štátnej správy v oblasti sociálnych vecí sú to dávky pomoci v hmotnej núdzi štátna sociálna podpora formou príspevkov (napr. dotácia na stravu, školské potreby, motivačný príspevok pre deti predškolského a školského veku). Rozsiahla je sieť občianskych združení, ktoré pracujú s rodinou, ale vo väčšej miere by sa mali angažovať pri vyjednávaní zadĺžených s inými subjektmi, mali by rodinu dlhodobo sprevádzať.

Pre skvalitnenie tejto špecifickej poradenskej činnosti orientovanej na sociálno – ekonomické problémy rodiny považujeme za potrebné preferovať najmä :

- systematickú a dlhodobú prácu s rodinou ako celkom,
- terénnu sociálnu prácu (návštevy v rodinách a ich sprevádzanie),
- komunikáciu s ekonomickými a finančnými subjektmi,
- zainteresovanie ďalších odborníkov ako napr. právnik, lekár, psychológ, kňaz, finančný poradca a samozrejme sociálny pracovník na rôznych úrovniach.

Predpokladom účelného a zámerného výkonu práce sociálneho pracovníka s rodinou a dosiahnutia požadovanej nápravy v rodine si vyžaduje aj aktívnu spoluprácu rodiny, jej účasť pri hľadaní možností riešenia problému, aktívnu komunikáciu, otvorenosť, úprimnosť a ochotu spolupracovať.

Žiaľ v našom spoločenskom systéme je aktuálna potreba poskytovania sociálneho poradenstva pre rodiny so sociálno – ekonomickými problémami podceňovaná. Štátna administratíva zrušila v roku 2004 centrá poradensko – psychologických služieb, ktoré sa intenzívne venovali práve komplexnej poradenskej pomoci rodinám v nepriaznivej situácii.

Transformácia týchto poradenských subjektov v rezorte sociálnych vecí na referáty poradensko – psychologických služieb úradov práce, sociálnych vecí a rodiny s redukovaným počtom odborných zamestnancov a redukovaným poslaním v obsahu činnosti zďaleka nemôžu pokryť potrebu poradenskej pomoci. Táto nedbanlivosť štátu výrazne prispieva ku kumulovaniu problémov rodín v širokom spektre, tak ako sme to naznačili o vyššie uvedenom texte. Aktuálna pre poradenskú činnosť a komplexnú pomoc pre rodinu je úloha zriadenia „rodinných poradní“, ako je tomu napríklad v Českej republike.

Záver

Sociálna práca s osobami v sociálno – ekonomických problémoch sa dotýka jednotlivcov, ale najmä rodín. Aktuálna vysoká miera nezamestnanosti a sekundárne pôsobiace sprievodné nepriaznivé javy vyvolávajú potrebu komplexne pracovať s celou rodinou. Dôležitá je pri tom otázka spolupráce jednotlivých odborníkov, ďalšou dôležitou podmienkou zintenzívnenia sociálnej práce a poradenskej pomoci pri riešení uvedených problémov je väčšia angažovanosť nositeľov intervenčných poradenských činností, ďalšou podmienkou je aj záujem a ochota zainteresovaných sociálnych subjektov prispôsobiť svoje zameranie novým špecifickým problémom.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] BUCHTOVÁ, B. et al. *Nezaměstnanost' psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: Grada Publishing a.s., 2002. 240 s. ISBN 80-247-9006-8.
- [2.] GABURA, J. *Sociálne poradenstvo*. Bratislava : OZ Sociálna práca, 2005. ISBN 80-89185-10-X.
- [3.] MÁTEL, A. – SCHAVEL, M. et al. *Aplikovaná sociálna patológia v sociálnej práci*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, 2011. 442 s. ISBN 978-80-8132-009-5.
- [4.] MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. Brno: MSD s.r.o., 2008. 192 s. ISBN: 978-80-7392-069-2.
- [5.] ONDREJKOVIČ, P. et al. *Sociálna patológia*. 3. vyd. Bratislava: Veda, 2009. 580 s. ISBN 978-80-224-1074-8
- [6.] ŠKVARENINOVÁ, O. *Rečová komunikácia*. 2. vyd. Bratislava: Mladé letá, s.r.o., 2004. 278 s. ISBN 80-10-00290-9.
- [7.] TURČEK, K. *Psychopatologické a sociálno-patologické prejavy detí a mládeže*. Bratislava: IRIS, 2003. 172 s. ISBN 80-88778-99-9.

Kontakt :

prof. PaedDr. Milan Schavel, PhD.

VŠZaSP sv. Alžbety, n.o. Bratislava

Palackého 1, 810 00 Bratislava

E-mail: mschavel@stonline.sk

Factors Influential in Successful Integration of Social Media into Healthcare

Aliya SHAIKH

Abstract

Can Social Media be used successfully in healthcare? Aside from the marketing use, social media possesses a speed in which correct information can be shared instantaneously. This presentation discusses the variety of ways social media can be used to benefit healthcare. In addition, the challenges and conflicting issues that arise from this type of media are also explored. Best practices must be designed and adhered to by all healthcare organizations regarding internet use. The role of government in enforcing and overseeing adherence to the best practice guidelines is also discussed. Key factors to successful integration of social media into daily practice are based on open communication and transparency.

Presenter

Aliya Shaikh

MHA student, University of Scranton

Informed Consent Throughout Westernized Nations

David J. SKLARESKI

Abstract

Given the complexity of modern medicine in the world, it is easy for patients to feel overwhelmed and to turn all major health decisions over to our physicians. However, different countries and their citizens permit physicians greater authorization and thus less informed consent to undergo a specific medical intervention. This presentation analyzes the definition, inconsistency, and outcomes of informed consent between westernized nations.

Presenter

David J. Sklareski, Jr.

MHA Graduate Student

University of Scranton

Scranton, PA 18510

Tele: (570) 614-3652

E-mail: david.sklareski@scranton.edu

Vzt'ah a chápanie sociálnej politiky u dospelievajúcich

The relationship and understanding of social policy in adolescents

Peter SLOVÁK

Abstrakt

Atribút budovania kvalitatívneho poznania termínov sociálna politika, sociálne zabezpečenie, sociálna ochrana vo vedomí dospelievajúcich má nezanedbateľný význam z viacerých aspektov. Na jednej strane sa tvorí povedomie aktívnej participácie na vytváraní objektívnej kvality života, na druhej strane si pripravujeme generáciu, ktorá zodpovedne bude pristupovať k vlastnému sociálnemu statusu. A nakoniec nezanedbateľné miesto tu zohráva aj činiteľ významných sociálno – demografických zmien, ktorý predurčuje začať riešiť už dnes danú problematiku. Prvým krokom je nástroj poznania a vytvárania celostného obrazu o zabezpečení jedinca v kritických momentoch života zo strany society. Ďalším je vytvorenie priestoru pre aktivizáciu dospelievajúcich zapájať sa do diskusie k danej téme. Oni sami si totiž pripravujú budúcnosť a sociálne aspekty prejavov globalizácie sú už oblasťou, ktorá zasahuje aj ich. Dynamické premeny cieľov sociálnej politiky ovplyvňujú dospelievajúcich v kontexte prítomnosti a o to výraznejšie aj v budúcnosti.

Kľúčové slová

Dospelievajúci, Sociálna politika, Sociálne zabezpečenie, sociálna ochrana, kvalita života

Abstract

The quality of the knowledge-building terms social policy attribute, social security, social protection has a non-negligible importance of the multiple aspects of conscious teens. On the one hand, it is made up of active participation in the creation of awareness of fair quality of life, on the other hand, we are preparing a generation that will access their own social status in a responsible way. And, finally, an important post here also plays a factor important socio-demographic changes, which gives an opportunity to begin to address the issue today. The first step is a tool of knowledge and creating a holistic picture of security at critical moments in the life of an individual on the part of society. Another is to create a space for raising adolescents to engage in discussion to the subject. They themselves actually prepared the future and social aspects of globalization are already an area that reaches out and displays them. Dynamic transformation of the objectives of social policy affecting adolescents in the context of the present and all the more significant in the future.

Key words

Adolescents, social policy, social security, social protection, quality of life

ÚVOD

Vychádzajúc z vízie zdravého, úspešného človeka často nemáme potrebu riešiť situácie, v ktorých môže dôjsť k sociálnym problémom, núdži. To je obraz mladého psychosomaticky

neohraničeného jedinca. Sociálne stratégie, ciele, problémy sú človeku vzdialené až do chvíle, kedy sa ho bytostne začnú dotýkať. Počiatkové uvedomenie si tejto skutočnosti je činiteľom racionálneho chápania intervenovania zo strany štátu do života. Niekedy sa však vyskytnú situácie, kedy miera tejto intervencie je slabá a nedostatočná zachovať nielen sociálny status, ale dokonca v niektorých prípadoch aj zdravie, či život človeka. Mnohí si kladú otázku, čo sme urobili zle, ako sme ohrozili vlastnú životnú stabilitu. Je na príčine, len konkrétny môj handicap, znevýhodnenie, osobné zlyhanie alebo je na príčine celospoločenské kolaps ideí sociálnej politiky. Naozaj sa jedná politickú, filozofickú a zároveň jednoduchú ľudskú otázku. Čo by bolo, ak by štát inak riešil danú situáciu, ak by viac intervenoval, ak by lepšie využíval zdroje určené pre sociálnu oblasť. Prečo stále zlyhávame v spravodlivom rozdelení spoločných dobier? Prečo neustále sa roztvárajú sociálno – ekonomické nožnice u širšej skupiny obyvateľov? Do akého momentu je štát zodpovedný za svojho občana? Mnohí dospievajúci si viac – menej tieto otázky ani nevedia položiť. Chýba im potreba analyzovať vlastnú situáciu. Preberajú skôr nespracovaný obraz nedostatočností a ohrození v sociálnej sfére, ktorú im posúva generácia skôr narodených. Chýba tu potenciál vlastnej sociálnopolitickej orientácie. Nerozumieť okolnostiam ovplyvňujúcich vlastný život je krokom do neznáma, kam vlastne ani človek nechce ísť.

Vychádzajúc z pragmatickej skúsenosti v kontakte s touto vekovou skupinou základnou úvahou je kde nájsť motiváciu u jedincov v období adolescencie (16/17 až 19/20 rokov) nielen o sociálnu solidaritu a participáciu, ale hlavne o uvedomenie si spoluzodpovednosti za sociálnu bezpečnosť vlastnú aj svojich najbližších.

Ako uvádza Masarykov náučný slovník (In: Tomeš, 2010, s. 27) termín sociálny sa týka „*vrstiev hospodársky slabých, závislých, vykorisťovaných*“. V súčasnosti sú mu priradované najmä významy ako: „*týkajúci sa spoločnosti, vzťahov medzi ľuďmi a snahy o zlepšenie spoločenských pomerov vzťahujúcich sa k životným podmienkam*“. Aktuálne mladí vnímajú klarifikáciu daného pojmu, skôr v ohraničenosti prvej Československej republiky, kedy sa začal budovať systém sociálneho zabezpečenia. Je to pre nich akási stigmatizácia nedostatočnosti a osobného zlyhania jednotlivca v societe. Sám nezvládam, preto žiadam štát, spoločnosť. Termín politea – politika požíval už Aristoteles (2004) pred našim letopočtom objasňuje ako úsilie o dosiahnutie ideálnej správy vecí verejných. Politea v gréckom chápaní je zriadenie, občianske právo, umenie vládnuť, ale aj konanie v prospech komunity (Ondrušová, 2010). V tomto rozmere atribúcie termínu sa u dospievajúcich sa môže

prehodnotiť postoj k problematike. Poznanie možnosti vlastnej zaangažovanosti a konania vo svoj prospech dáva akoby nový náboj pre aktívnu spoluúčasť najmä u adolescentov.

Termín sociálna ochrana je koncept, ktorý v sebe obsahuje sociálnu bezpečnosť, starostlivosť a sociálne služby. Tento koncept sa usiluje o sociálne začlenenie všetkých občanov a neustály boj proti sociálnej vylúčenosti. Matoušek (2007, s. 11) jasne hovorí: „Štát sa preto pokúša chrániť práva niektorých občanov tým, že iným občanom niečo poskytuje“. Vysvetlenie a objasnenie základných pojmov je vstupom do snahy dospievajúceho prevziať zodpovednosť. Platí, riešime to čo poznáme!

Termín sociálne zabezpečenie

Má svoj historický pôvod už v rokoch 1918, kedy sa s ním stretávame v revolučnom dekréte o sociálnom zabezpečení. Najmä v krajinách východného bloku sa tento pojem udomácnil ako paternalistický prístup socialistického štátu k potrebám svojich občanov. Udomácnil sa v našich končinách natoľko, že ak by sa úplne prestal používať, dochádzalo by pravdepodobne k mnohým nedorozumeniam (Tomeš, 2010). V ostatných krajinách európskej únie sa skôr používa označenie sociálna bezpečnosť. Rozdiel je v tom, že zabezpečenie je úsilie smerujúce k určitému stavu a bezpečnosť je výsledným stavom. Aj z tohto dôvodu vnímame odlišné nazeranie mladých v našej spoločnosti na úlohu štátu pri zabezpečovaní jedinca. Pretrváva stav potreby paternalizmu zo strany spoločnosti. Túto skúsenosť si stále osvojujú od svojich rodičov aj súčasní adolescenti, hoci ich rodičia už nezažili éru socialistického zabezpečenia ako občania v produktívnom veku, ale skôr ako deti, či dospievajúci. No model štátneho intervenovania vo všetkých oblastiach sa im zdal ako „zlatá krajina“, najmä v dôsledku straty sociálnych istôt po roku 1989. Tu hľadáme ďalší styčný bod pre nie najjasnejší pohľad na súčasnú sociálno – politickú situáciu u adolescentov. Mnohí sú práve týmto faktom deformovaní. Naučiť ich hľadať rozdiely v polohe ako bola sociálna politika využívaná v minulosti, aký politický systém fungoval a kde nastal objektívny obrat, vynútený okolnosťami a ktorý znamenal koniec prideľovaniu blaha centralizovaným štátom. Vysvetliť dôsledky tohto systému, ktorý na oplátku mohol s občanmi manipulovať vstupom do budovania reálneho obrazu vlastnej identity každého jednotlivca. Rozlišovať, čerpať ponaučenie z minulosti a tvoriť vlastný názor je to čo vo vzťahu k sociálnej politike u adolescentov je nedostatkovým profilom. To je stratégia, ktorou treba začať.

Termín sociálny štát

V súčasných európskych štátoch sociálny štát je charakterizovaný dvomi princípmi. Prvý spočíva v tom, že občan má povinnosť sa poistiť pre prípad sociálnych udalostí, kde sa predpokladá, že ich vlastnými silami nezvládne. Druhý princíp hovorí o tom, že štát občanom poskytne dávky v situáciách, na ktoré nie sú poistení, ale legislatíva pamätá aj na pomoc, ktorá je žiaduca z verejných zdrojov. Ide o zachovanie kvality života, to je filozofia sociálneho štátu (Matoušek, 2007). Pravdepodobne, ak sa jedinec dobrovoľne nepoistoval pred udalosťou, ktorá poznačila jeho život, štát sa domnieva, že jeho životná úroveň bola nízka a teda aj štát bude garantovať iba túto hodnotu kvality. To znamená nebude mu prekážkou nižšia hodnota vlastného statusu. V štrukturovaných rozhovoroch s adolescentmi sme došli k presvedčeniu, že miera spoločenskej solidarity u tejto skupiny obyvateľstva napomáhajúcej sociálnu súdržnosť sa rovná takmer nule. Nanajvýš je ochota zo strany dospievajúcich podporiť túto myšlienku, ak ani v najmenej miere nebudú ukrátení na svojich sociálnych dobrách. Zdá sa, že máme generáciu determinovanú postmoderným konzumom, ktorá bez väčších škrupúl presadzuje individualizmus ústiaci až do výrazných egoistických rozmerov. Tomeš (2010) to nazýva negatívna sociálna politika, pretože vedie k likvidácii „nepotrebného“ človeka. Akoby sme sa myslením vracali do staroveku, neprospešný, nevládný nie je pre nás prínosný. Tu sa ukazuje ďalší vyslovene nevyhnutný článok výchovy a sociálneho poznania. Sami si totiž chystajú pascu a je pravdepodobné, že v najbližších desaťročiach bude aspekt kritérií sociálnych udalostí ako je vek, somatická, či psychická choroba, zdravotné znevýhodnenie ešte vypuklejší.

Ako vplýva globalizácia na dospievajúcich v rozmere záujmu o sociálnu ochranu?

Dospievajúcich v súčasnej postmodernej etape civilizácie stále výrazným spôsobom v sociálnom myslení ohraničujú globalizačné tendencie. Najmä skutočnosť, že globalizácia je odvodzovaná z kontrastu obrovskej biedy na jednej strane nášho sveta a nepredstaviteľného bohatstva na jeho strane druhej. Civilizácia je síce stále bohatšia ako kedykoľvek predtým, pritom je však konfrontovaná v skutku neveriteľnou biedou a nerovnosťou obrovských mäs ľudí. (Kahoun, 2007, s. 270). Táto paradigma ako celková konštelácia názorov, hodnôt a postupov, ktoré zdieľajú príslušníci istého spoločenstva, v tomto prípade adolescentného je chápaná ako znalostný fond, všeobecne uznávané princípy tejto generácie.

Z tohto pramení túžba mladých protestovať, vyjadrovať nesúhlas voči súčasnému nastaveniu sociálnej politiky. Boj proti globalizácii je trendom, ktorý stále dokáže mobilizovať mladých.

Sociálna ochrana nie je vnímaná ako pilier stability a to najmä z dôvodov neobmedzeného šírenia kultúry, vedeckých poznatkov, technologického know – how, migráciou a pod. Mladý človek sa v tomto systéme stráca a zostáva byť pasívny v chápaní vlastného pričinenia o svoje zabezpečenie. Narastajúce trendy sociálno – ekonomických, náboženských, rasových nepokojov podporujú laxnosť dospievajúceho, ktorý vidí bezvýchodiskový bod pre jeho budúcnosť. Máme dobrý dôvod globalizáciu podporiť, avšak ruka v ruke sa musia riešiť zásadné inštitucionálne a politické problémy, ktoré prináša. Na globálne pochybnosti sa musí odpovedať globálnym úsilím. Kahoun (2007, s. 272) tvrdí: „spravodlivé využitie ziskov globálnej ekonomickej činnosti v prospech celku, nie jedincov by vytvorilo podmienky pre znovunastolenie rovnovážneho sociálneho zmieru a konsenzu, nielen v rámci existujúcich štátov a ich zoskupení, ale aj v rámci globálneho usporiadania celého sveta“. Pre adolescentov je preto potrebné vytvoriť priestor pre porovnávanie najčastejšie uvádzaných argumentov obhajoby a kritiky posudzovaného spoločenského vývojového trendu. Mladým dnes chýba primeraná, odborne podložená argumentácia a zvlášť v systéme chápania sociálnej politiky.

Využiť čas adolescencie.

Berryová (2009) vysvetľuje, že jednotlivec je neustále v stave motivácie, pričom vychádzajúc z Maslowovho názoru je dôležité to aká potreba je uspokojovaná. Podľa deprivačno – dominantného predpokladu je správanie jednotlivca určované jednou konkrétnou potrebou a cieľom je túto potrebu uspokojiť. Zatiaľ čo je správanie ovládané deprivovanou potrebou, všetky vyššie potreby ostávajú deaktivované. Nájst' zmysel, vôľu tento zmysel nachádzať. Dospievajúci jedinec si vytvára rámec vlastného životného napredovania, smeru. Ak sa ocitne na rázcestí neúčinnosti, neschopnosti sa zabezpečiť vlastnými silami, stráca ochotu podstupovať náročnosť. Ak sa mu predkladá vzor laxného prístupu k životu, ktorý je uplatňovaný u neprispôsobivých jednotlivcov, ako predpoklad prežívania, pýta sa sám seba, z akého dôvodu by mal byť aktívnejší, solidárnejší, pracovitejší.

Z psychologického hľadiska každé ontogenetické obdobie života sa spája s vývinovými úlohami a v konatívnom rozmere vždy môže prísť k vývinovej kríze. Je to akýsi bod obratu, križovatka, kde sa človek vydá buď cestou rastu alebo sa zastaví na určitú dobu. Podľa Eriksonového delenia v období adolescencie sa uskutočňuje proces stotožnenia versus zmätenosti a určenie identity. V nasledujúcom čase sa jedinec ocitá na rázcestí vývinovej krízy uchovania intimity versus osamostatnenie. To sa završuje okolo 26 roku života jedinca (Vodáčková, 2007). Pýtame sa čo to má spoločné s chápaním sociálnej politiky zo strany tejto vekovej kategórie? Veľmi jednoducho povedané. Úspešné završenie intimity vyžaduje

schopnosť vzťahu, čo znamená vytvorenie dôvery a úcty k rozličným podobám života. To je dnes kameň úrazu, prečo záujem o sociálne aspekty života iných majú klesajúcu tendenciu. Nachádzame sa v kríze sociálnych kompetencií dospelých. Faktory ako spolupráca, komunikácia, schopnosť zvládať konflikty. Máme adolescentov, ktorí majú výšku intelligenčného kvocienta primeranú aby racionálne porozumeli termínom, napriek tomu v rozmere emocionality im chýba porozumenie. Odborné know – how sa naučia na škole, no nie sú schopní prekročiť vlastný tieň pochybovania o budúcnosti. Perspektíva emocionálne inteligentných ľudí sa nám vidí ako jedno z možných riešení pasivity dospelých smerom sociálnej politike. Už v stredoškolskom prostredí je potrebné podporovať rozvoj emocionálnej inteligencie. Pretože emocionálne inteligentní ľudia sú disponujúci dôležitými schopnosťami. Sú schopní dobre pozorovať a vnímať seba samého. Sú vysoko motivovaní, vlastnia schopnosť vcítania sa a majú dobré komunikačné zručnosti (Kühlinger, Friedel, 2007). Svoje tu zohráva úloha naučiť jedinca vyrovnáť sa so svojimi silnými a slabými stránkami. Nielen odbornými, ale aj emocionálnymi. Uvedomiť si vlastný potenciál, ktorý je treba rozvinúť. Samozrejme, že je to úloha na celý život, ale kvalitatívne poznanie života v sociálnom rozmere existencie nie je možné ak vo výchovno – vzdelávacom procese zabudneme na rozvoj komunikačných kompetencií, zdravého sebedomia, empatie, schopnosti tímovej spolupráce. Rovnako aj schopnosť účinne kritizovať a zároveň prijímať kritiku, analytické myslenie, sebaovládanie, či schopnosť zvládať konfliktné situácie. Výrazne sa tým zmení vzťah k sociálnej politike, pretože ovládaním, týchto zručností sa jedinec nebude prispôsobovať trendom, zbaví sa predispozícií vedúcich k pasivite a tiež si uvedomí mieru zodpovednosti za vlastný status a spoluzodpovednosť za stabilitu sociálneho systému, pretože práve to objektívne bude udržiavať kvalitný rozmer života a naplnených potrieb.

Prečo sa treba vedieť orientovať v téme sociálna politika? Je niekoľko dôvodov. Funkčne negramotní ľudia v oblasti sociálnej politiky. Izolácia dospelých so špecifickými obmedzeniami. Nárast závislých adolescentov s laxným prístupom k zdravotnej a sociálnej situácii. Delikventní jedinci úplne ignorujúci a negujúci systém sociálnej ochrany a bezpečnosti. Dospelí, patriaci k určitému etnickému spoločenstvu, neschopní sa podieľať na zlepšení vlastnej kvality života. Nie sú schopní vyjsť z ohraničenosti vlastného prostredia. Príliš mladí rodičia, neschopní prevziať sociálnu zodpovednosť. Diskriminovaní jedinci. Nábožensky ovplyvnení dospelí. Obmedzenie na základe patologických prvkov u vlastných rodičov a pod.. Je tu priestor ako naučiť adolescentov nachádzať nové cesty k princípom sociálnej politiky ako je solidarita a zároveň participácia, aby aktívni mladí

používali všetky prostriedky a tiež ponúkali svoj potenciál k rozvoju sociálnej bezpečnosti v štáte.

ZÁVER

Úlohou pedagógov už v prostredí stredných škôl, zvlášť v prostredí pedagogických a sociálnych akadémií je budovať povedomie produktívnej solidarity. To znamená naučiť dospelých podporovať také prejavy solidarity, resp. spolupatričnosti, ktoré budú posilňovať sociálnu rovnováhu v spoločnosti a po všetkých stránkach sú udržateľné. Naučiť ich vnímať a rozlišovať do akej miery je situácia u jednotlivca nezvládnuteľná vlastnými silami, do akej miery je situácia priamo závislá od intervencie iných. Sociálna politika je oddanosť a starostlivosť o spoločnosť a spoločenské interakcie. Ona definuje ciele a spôsoby pre adekvátne fungovanie spoločnosti. Snaží sa usmerňovať mladých k samostatnému a zodpovednému hľadaniu riešení, ktoré prispievajú k ich úplnému potvrdeniu sa v spoločnosti. Žiaľ starostlivosť o mladých zo strany našej spoločnosti nie je zodpovedajúca. V interakcii s mladými neexistuje adekvátne spoznávanie, reagovanie a sprievodná poradná práca v sociálnej oblasti v súvislosti s aktuálnymi okolnosťami a ich potenciálnymi sociálno - ekonomickými, či profesijnými problémami.

Pri pozorovaní sociálnej politiky ako oblasti budúcnosti zrejme možno vidieť, aká je ona široká a koľko aspektov ľudského pôsobenia zahrňuje. Treba si povedať, že stále prebieha určitá forma marginalizácie adolescentov v procese budovania aktívnej sociálnej politiky. To nie je iba otázka ako riešiť nezamestnanosť mladých, ale podnet ako podporovať sabaktualizačný potenciál dospelého, aby sa dokázal vyhnúť pasívnemu správaniu, ktoré ho po ukončení školy predurčuje k tomuto nepríjemnému faktu. Cieľom je naučiť osobnostnej predpripravenosti v oblasti politiky zamestnanosti, znalosti legislatívnych aktualizácií, vyvíjania aktivít pred ukončením študijného programu na príslušnej škole. Vo zvýšenej miere na humanitno – spoločenských predmetoch tvorivo riešiť prípravu vlastnej budúcnosti. Znalosť príslušnej problematiky je kľúč, no odomknutie treba zvládnuť ešte skôr ako adolescent si vytvorí bariéru vo vzťahu k svojim možnostiam a schopnostiam.

Zoznam použitej literatúry.

- [1.] ARISTOTELES . 2004. Athénska ústava. Praha: Arista, 2004.
- [2.] BERRYOVÁ, L., M. 2009. Psychológia v práci. Úvod do pracovnej a organizačnej psychológie. Bratislava: Pegas, 2009. 698 s. ISBN 978-80-551-1842-0.

- [3.] BOTEK, O. 2009. Sociálna politika pre sociálnych pracovníkov. Piešťany: PN print, 2009. 112 s. ISBN 978-80-970240-0-0.
- [4.] KAHOUN, V. 2007. Vybrané kapitoly k sociální práci. Sociální práce II. Praha: TRITON, 2007. 284 s. ISBN 978-80-7387-064-5.
- [5.] KUHLINGER, G., P., FRIEDEL, J. 2007. Komunikačné a jiné mäkké dovednosti. Praha: GRADA, 2007. 112 s. ISBN 978-80-247-2145-3.
- [6.] MATOUŠEK, O. et al. 2007. Sociální služby. Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení. Praha: Portál, 2007. 184 s. ISBN 978-80-7367-310-9.
- [7.] ONDRUŠOVÁ, Z. et al. 2010. Základy sociálnej práce pre pomáhajúce profesie. Bratislava: VŠZSP sv. Alžbety, 194 s. ISBN 978-80-89392-21-6.
- [8.] TOMEŠ, I. 2010. Úvod do teorie a metodologie sociální politiky. Praha: Portál, 2010. 440 s. ISBN 978-80-7367-680-3.
- [9.] VODÁČKOVÁ, D. et al. 2007. Krizová intervence. Krize v životě člověka. Formy krizové pomoci a služeb. Praha: Portál, 2007. 544 s. ISBN 978-80-7367-342-0.

Kontakt

Peter Slovák, PhDr., PhD.

VŠZSP sv. Alžbety, n.o., Palackého 1, 810 00 Bratislava

E-mail: dr.slovak@gmail.com

Sociálna exklúzia rómskych detí a možnosti inkluzívnej politiky v sociálnej oblasti a oblasti predškolského vzdelávania.

Social exclusion of Roma children and the possibility of an inclusive policy in social and early childhood education.

Juraj ŠTOFEJ

Abstrakt

Cieľom príspevku je priblížiť sociálnu exklúziu rómskych detí predškolského veku a možnosti inkluzívnej politiky v sociálnej oblasti a v oblasti predškolského vzdelávania z historického hľadiska. Za posledných dvadsaťpäť rokov nastali výrazné zmeny v sociálnej a vzdelávacej politike týkajúce sa rómskych detí žijúcich v sociálne vylúčenom prostredí na Slovensku. Aj keď sa zmenil prístup štátu k Rómom ako etnickej skupine, štát ani obce nedokázali vytvoriť vhodné podmienky pre rozvoj rómskych detí. Ani v legislatívnej oblasti sa situácia nezlepšuje, napriek tomu, že bolo vypracovaných viacero koncepčných dokumentov, ktoré mali pomôcť zlepšiť situáciu v sociálnej oblasti ale aj oblasti predškolského vzdelávania. Napriek týmto riešeniam sa sociálna exklúzia rómskych detí neustále prehľbuje.

Kľúčové slová

Sociálna exklúzia, inkluzívne stratégie, rómske deti predškolského veku.

Abstract

The aim of this paper is to bring social exclusion of Roma children preschool age and the possibility of an inclusive policy in social and early childhood education from a historical perspective. For the last twenty years has occurred significant changes in the social and educational policies for the Roma children living in socially excluded environment in Slovakia. Even if the state changed the approach to the Roma as an ethnic group, state or municipality failed to create favorable conditions for the development of Roma children. Even in the area of legislation, the situation does not improve, despite the fact that it was developed by a number of policy documents that should help improve the situation in the social sphere as well as the pre-school education. Despite these solutions, the social exclusion of Roma children continues to grow.

Key words

Social exclusion, inclusive strategies, Roma pre-school children

Podľa Žižkovej (1995) sa rozlišujú v sociálnej politike 3 prístupy:

1. Široké ponímanie sociálnej politiky, ktoré vymedzuje konkrétne jednanie štátu, ktorým je ovplyvňovaná sociálna realita danej spoločnosti v širšom meradle; sociálna politika sa viaže k životným podmienkam ľudí.
2. Sociálna politika ako oblasť (súčasť hospodárskej politiky); cieľom je eliminácia

ekonomických tvrdoší, ktoré doprevádzajú fungovanie trhového mechanizmu, toto chápanie obmedzuje sociálnu politiku na systém opatrení predovšetkým v oblasti zamestnanosti, mzdového vývoja a sociálneho zabezpečenia; dôraz je kladený na jej ochrannú rolu.

3. Najúžšie chápanie sociálnej politiky vychádza zo stotožňovania sociálnej politiky a sociálneho zabezpečenia. Sociálna politika je redukovaná na opatrenie v dôchodkovom zabezpečení, chorobe, sociálnej starostlivosti a pomoci rodinám s deťmi. (Žižková 1995 in Vrecková 2012, 11)

Vo svojej práci sa zameriavam na tretí prístup a na sociálnu pomoc rómskym rodinám a deťom. Sociálna pomoc je jednou z troch zložiek sociálneho zabezpečenia (sociálne poistenie, štátna sociálna podpora, sociálna pomoc) (Vrecková 2012, 12)

Cieľom je priblížiť sociálnu exklúziu rómskych detí predškolského veku a možnosti inkluzívnej politiky v sociálnej oblasti a oblasti predškolského vzdelávania na Slovensku.

Medzi najrizikovejšie skupiny ohrozené sociálnou vylúčenosťou patria od 90. rokov minulého storočia rómske deti, ktoré sa rodia priamo do prostredia sociálne vylúčených lokalít. Termín sociálne vylúčenie je rôzne chápaný a často sa s ním narába v decíznej sfére. V akademickej oblasti sa výskum sociálneho vylúčenia zamerával predovšetkým na sledovanie jeho podôb u rôznych skupín obyvateľstva. V odbornej literatúre (Mareš, Bauman, Beck, Džambazovič) sa vymedzili nasledovné podoby sociálneho vylúčenia: ekonomické vylúčenie, kultúrne vylúčenie, symbolické vylúčenie, priestorové vylúčenie, vylúčenie z prístupu k sociálnym službám, vylúčenie zo zdravotnej starostlivosti, vylúčenie zo sietí sociálneho zabezpečenia, politické vylúčenie, vylúčenie z mobility vo fyzickom priestore a hierarchií sociálnych pozícií, sociálne vylúčenie v užšom zmysle, vylúčenie z bezpečia a vystavenie vyšším rizikám, psychologické mechanizmy súvisiace so sociálnym vylúčením. Pričom sociálne vylúčenie obyvateľov rómskych osád a sociálne vylúčených lokalít na okrajoch miest sa týka najmä znevýhodnenia v oblastiach vzdelania, zamestnania, bývania, zdravotnej starostlivosti či finančných zdrojov a pokiaľ ide o možnosti získať prístup k hlavným sociálnym inštitúciám, ktoré distribujú rôzne životné šance, k sociálnym službám, ale aj k mobilite či k sociálnym sieťam. (Džambazovič 2004)

Aj keď ku koncu 20. storočia sa zmenila situácia v prístupe štátu v podpore a rozvoji rómskej kultúry, životné podmienky väčšiny rómskeho obyvateľstva sa zhoršili. Okrem toho sa prejavila nedostatočná podpora štátu v rôznych oblastiach spoločenského života rómskych detí. Napríklad štátne opatrenia na podporu predškolskej prípravy rómskych detí v praxi

neboli systematické ani adekvátne. Napriek tomu, že na úrovni štátnej správy je deklarovaná rovnosť vzdelávacích príležitostí, v praxi môžeme vidieť odlišnú situáciu. Ministerstvo školstva vypracovalo viacero koncepčných dokumentov, ktoré mali pomôcť zlepšiť situáciu aj v oblasti predškolského vzdelávania. Problematiky rómskych detí sa týka najmä „Návrh koncepcie rozvoja školstva vo všetkých zložkách s dlhodobým výhľadom“ (1996), ktorý sa snažil stabilizovať dramatický pokles predškolských zariadení. Ďalší „návrh koncepcie rozvoja predškolskej výchovy s dôrazom na rok pred povinnou školskou dochádzkou“ (1997) reagoval na zväčšujúci sa problém stále vyššieho počtu detí, ktoré mali problém so zvládnutím učiva a socializáciou. Snahou bolo posilniť integračnú funkciu materskej školy, ktorá sa mala týkať aj rómskych detí a detí zo sociálne slabých rodín. „Národný program výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike“ (1998) navrhoval zaviesť povinnú dochádzku detí vo veku 5 rokov s cieľom uľahčiť vstup do základnej školy, pričom upozornil na význam predškolskej výchovy pre deti z menej stimulujúceho a sociálne slabého prostredia ako dôležitý predpoklad vytvárania rovnosti šancí vo vzdelávaní. (Gerbery, Kvapilová 2003, 62-63) Bohužiaľ, pokles počtu materských škôl sa dotkol predovšetkým rómskych detí a dodnes sa situácia nezmenila. Rovnako otázka povinnej predškolskej dochádzky nie je dodnes vyriešená. Dôvodom nedostatočného využívania inštitucionálneho predškolského vzdelávania je podľa odborníkov na jednej strane výchova a postoje rómskej rodiny. Na druhej strane prostredie, v ktorom deti vyrastajú, ale aj samotné vzdelávacie inštitúcie. Medzi vonkajšie faktory kultúrnej exklúzie rómskych detí predškolského veku môžeme zaradiť aj nedostatočnú podporu na úrovni samospráv. Úlohou miest je vytvoriť napríklad dostatočné množstvo materských škôl. V posledných rokoch je nedostatok predškolských zariadení takmer na celom Slovensku, okrem toho je veľmi nízka kapacita detí v jednotlivých materských školách. Tento problém je najvýraznejší v segregovaných osadách, pretože vo väčšine prípadov tam nie je k dispozícii žiadna materská škola. (Radičová, Vašečka 2002, 37) Problematiké sú aj sociálne vylúčené lokality v mestách, kde nie je vytvorená dostatočná infraštruktúra. Riešenie tohto problému je v kompetencii samosprávy obce, ktorá je zriaďovateľom materských škôl. Dôsledkom nedostatku voľných miest sú väčšinou uprednostňované deti zamestnaných rodičov. Problémom je, že väčšina Rómov žijúcich v sociálne vylúčených lokalitách je nezamestnaná. Závažnou príčinou absencie rómskych detí v materských školách je v mnohých prípadoch neochota vedenia prijímať rómske deti. Podľa výskumu Interface realizovaného v roku 2003 viacero rómskych matiek tvrdilo, že materské školy neprijatie oficiálne argumentovali nedostatkom kapacitných možností, čo však podľa nich nemusí byť skutočný dôvod odmietnutia.

(Alexander, Hodál 2010, 16) Príčinou tohto problému môže byť nedostatočná spolupráca majority, resp. predstaviteľov vzdelávacích inštitúcií a rómskymi rodičmi, predsudky Rómov aj nerómov, osobné skúsenosti a iné faktory. Situácia v jednotlivých lokalitách sa môže výrazne líšiť a aj jednotliví rodičia a ich deti môžu mať odlišné skúsenosti s poskytovanými službami.

Snahy o riešenie tohto spoločenského problému sa neuskutočňujú iba na úrovni rezortu školstva. Zapájajú sa do neho aj odborníci z rôznych oblastí, hľadajú sa nové možnosti. Vznikajú rôzne občianske združenia, komunitné centrá, cirkevné organizácie, ktoré okrem množstva iných činností sa zameriavajú aj na neformálne predškolské vzdelávanie a supľujú tak činnosť formálnych vzdelávacích inštitúcií. Vzhľadom k nedostatočnému evaluačnému systému ich činnosti je ťažké hodnotiť ich dopad na rozvoj detí predškolského veku. Ale je predpoklad, že majú výrazný vplyv na rozvoj životných zručností a vzdelávacích šancí detí.

Problémy súvisiace so životnou situáciou Rómov sa na prelome tisícročia začali riešiť nielen na štátnej úrovni. Jedným z hlavných iniciátorov, ktorí sa angažovali v danej problematike, boli mimovládne organizácie. Košková zaoberajúca sa problematikou komunitného rozvoja sa pokúsila zhodnotiť význam pôsobenia neštátnych organizácií. Podľa nej v rokoch 1994 až 2004 prešla občianska spoločnosť na Slovensku dynamickým vývojom. V tomto období vzniklo množstvo mimovládnych organizácií. Vytvorila sa sieť organizácií venujúcich sa rómskej populácii, so zameraním na kultúrne, sociálne ale aj vzdelávacie aktivity. Vychádzala z výskumu Nadácie InfoRoma z roku 2001, ktorý zmapoval činnosť všetkých organizácií tzv. tretieho sektora venujúcich sa rómskej problematike. Zo všetkých organizácií 99 inštitúcií sa venovalo aj vzdelávacím a rozvojovým projektom. (Košková 2004, 60) V súčasnosti som sa nestretol s podobným výskumom, preto neviem zhodnotiť, aká je celková situácia v oblasti poskytovania sociálnych služieb pre rómskych detí predškolského veku.

V lokalitách, kde žijú rómske rodiny, pôsobia rôzne inštitúcie ponúkajúce sociálne služby, neformálne vzdelávanie a pod. Mnohé z nich majú vo svojej náplni práce venovať sa rozvoju a výchove detí a rodičov. V mnohých rómskych lokalitách v novom tisícročí zriadili obce s podporou Európskeho sociálneho fondu komunitné centrá. Ich súčasťou bola terénna sociálna práca (TSP), ktorá sa začala realizovať ako pilotný program v roku 2002. Iniciátorom bol Úrad splnomocnenkyne vlády pre rómske komunity Slovenskej republiky. (Hrustič 2010, 363) „Program mal za cieľ ponúknuť systematickú podporu pre ľudí žijúcich v segregovaných rómskych osídleniach a potenciálne nastaviť mechanizmy pre systematizáciu terénnej sociálnej práce, čím by sa obyvateľom rómskych osád kompenzoval ich obmedzený

a nedostatočný prístup k verejným službám, a zároveň poskytovala asistenciu v prípade ich nedostatočných sociálnych zručností.“ (Hrustič 2010, 363) Podobným spôsobom fungujú komunitné centrá dodnes na báze projektových výziev. (Hrustič 2010, 364) Napriek tomu, že hlavnou náplňou činnosti centier je poskytovanie sociálneho poradenstva a terénna sociálna práca, mnohí pracovníci sa zamerali na podporu detí predškolského veku. Vo viacerých lokalitách organizovali voľnočasové záujmové aktivity, ktoré boli mnohokrát jedinou príležitosťou zmysluplného trávenia voľného času detí, mládeže ale aj dospelých. Výhodou a zároveň nedostatkom činnosti komunitných centier je ich široké pole aktivít určené všetkým vekovým kategóriám. V komunitných centrách pracuje obmedzený počet pracovníkov, čo v mnohých prípadoch nestačí na pokrytie všetkých problémových oblastí. Preto je to skôr otázka voľby a osobnej angažovanosti konkrétnych terénnych pracovníkov a klientov venovať sa aj deťom predškolského veku.

Čiastkové výsledky z výskumu bariér vo výkone terénnej sociálnej práce rómskej menšiny (koordinátor projektu Hrutič 2009), ktorý som realizoval v mestskom prostredí na východnom Slovensku ukázali, že spomedzi problémových oblastí, ktoré sa snažili terénni sociálni pracovníci riešiť, patrili problémy nesprávneho využívania voľného času detí medzi prioritné oblasti. Ich snahou bolo hľadať efektívne spôsoby ako zlepšiť zaškolenosť detí a vytvárať komunitné vzdelávacie a kultúrne programy pre deti a mládež. Spolupracovali s miestnymi školami pri výchove a vzdelávaní rómskych detí. Výhodou práce komunitných pracovníkov je ich pôsobenie priamo v lokalite, kde žijú klienti. Pomoc školám spočívala v mapovaní situácie týkajúcej sa záškoláctva detí a intenzívnom pôsobení na zmenu postojov rodičov. Niektorým rodičom sa ale nepáčilo, akým spôsobom sa k nim asistentky správali. Podľa nich pracovníci volili nevhodný direktívny spôsob riešenia záležitostí týkajúcich sa napríklad vzdelávania ich detí. (Štofej 2009, 3) Práve v tejto oblasti by mohlo pomôcť školenie, resp. pravidelná supervízia ako pracovať s klientami a s inštitúciami, aby ich pôsobenie bolo ešte efektívnejšie.

V mnohých lokalitách, predovšetkým osadách, pôsobia viaceré registrované aj neregistrované cirkvi. So špecifickým prístupom cirkvi k problematike vzdelávania som sa stretol aj pri výskume v Krížovej Vsi v rómskej komunite, kde som skúmal činnosť a pôsobenie cirkvi Kresťanské spoločenstvá. Okrem tejto cirkvi v dedine pôsobila aj kresťanská katolícka cirkev. Výskum bol súčasťou projektu „Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou- Sirona“ (koordinátorka projektu Podolinská 2010) Aktivity predstaviteľov skúmanej cirkvi Kresťanské spoločenstvá v oblasti vzdelávania detí ale aj rodičov majú iný charakter

ako u necirkevných organizácií. Cieľom ich činnosti je predovšetkým pastorácia Rómov, ale okrem duchovných tém, čítania z biblie, modlitieb a duchovných cvičení sa preberali sociálne témy zamerané na zlepšenie životnej situácie jednotlivých rodín v lokalite. Jednou z frekventovaných tém na týchto stretnutiach s rodičmi sú otázky vzdelávania detí. Detí sa týkali aj témy súvisiace so závislosťou na návykových látkach, s nelegálnou činnosťou, agresiou mládeže a iné. V porovnaní s činnosťou katolíckej cirkvi v skúmanej obci bolo v tejto cirkvi menej priestoru venovaného rozvoju zručností detí a realizovalo sa oveľa menej voľnočasových aktivít pre deti a mládež. Napriek tomu zo stanovených indikátorov sociálnej zmeny v lokalite viacerí obyvatelia uvádzali, že sa zlepšila napríklad dochádzka detí do školy. Dôvodom mohol byť aj zvýšený záujem mnohých rodičov hlásiacich sa k cirkvi o vzdelávanie svojich detí. Dokonca aj dospelí Rómovia chceli ísť študovať. (Štofaj 2010, 13-16) Predstavitelia cirkví v lokalitách, kde každodenne vykonávajú svoju činnosť, môžu mať výrazný socializačný vplyv na rozvoj detí a výchovu rodičov.

V posledných rokoch pôsobí na Slovensku predovšetkým v sociálne vylúčených lokalitách niekoľko desiatok nízkoprahových centier pre deti a mládež. (napr. o.z. Romintegra na sídlisku Luník 9 v Košiciach) Prvé nízkoprahové programy na Slovensku začali vznikať už v 90. rokoch minulého storočia. Ale rozkvet nízkoprahových centier nastal až v roku 2003. Bolo to vďaka podpore Nadácie mládeže Slovenska, ktorá prostredníctvom grantového programového projektu „Znižujeme prahy“ začala finančne podporovať mnohé nízkoprahové programy pre deti a mládež. Postupne organizovala školenia a informovala verejnosť o potrebe takýchto programov. (Kulifaj 2008, 8) V literatúre venujúcej sa problematike nízkoprahových programov sa ako primárna cieľová skupina nízkoprahových centier uvádzajú deti a mládež, „ktoré prežívajú nepriaznivé sociálne situácie.“ (Šandor, 2005 39) V niektorých centrách sú cieľovou skupinou rómske deti aj predškolského veku, pre ktorých sú určené rôzne voľnočasové aktivity, ale aj iné sociálne služby. (Centrum Mak v Trnave, o.z. Človek v tiesni) V porovnaní s inými inštitúciami zameranými na realizáciu voľnočasových aktivít pre deti a mládež (napr. centrá voľného času), nízkoprahové centrá sa zameriavajú na deti a mládež, ktoré nevyhľadávajú alebo nemajú dostatočný prístup k iným inštitucionálnym voľnočasovým a vzdelávacím aktivitám a pri koncipovaní svojej náplne vychádzajú predovšetkým z potrieb a záujmov cieľovej skupiny. Preto nízkoprahové centrá sú ideálne miesta pre pôsobenie v sociálne vylúčených lokalitách. Súčasťou ponuky činnosti centier sú aktivity a činnosti zamerané na prevenciu a vzdelávanie. Zásadou je realizácia vzdelávania neformálnym spôsobom: „Neformálne vzdelávanie ako aktivita mimo inštitucionálneho

systemu má za úlohu stimulovať skupiny mládeže ku skvalitneniu ich zručnosti, schopnosti a vlastného osobného rastu, najmä v oblasti profesionálneho rastu a občianskej i sociálnej participácie. Neformálne vzdelávanie predstavuje proces učenia v komunite na základe praktickej skúsenosti.“ (zdroj: Štátna politika k deťom a mládeži do roku 2007) Podľa Markovej nízkoprahové centrá by mali naučiť rozvíjať životné zručnosti detí, aby lepšie uspeli v náročných životných situáciách. (napr. v Centre Kaspian sa ukázalo, že najpotrebnejšie je rozvíjať u detí sebaovládanie, trpezlivosť, aktívne počúvanie a emocionálnu inteligenciu). Na základe výskumu rozvoja životných zručnosti v tomto centre sa ukázala ako bariéra nedostatočný kontakt s rodičmi detí. V priebehu výskumu ani jeden z rodičov neprejavil záujem overiť si, kde jeho dieťa trávi voľný čas. Preto Marková navrhla na zefektívnenie činnosti centra nadviazanie kontaktu aj s rodičmi. (Marková 2007) Dôležitou úlohou nízkoprahových centier je vytvárať most medzi deťmi a ďalšími inštitúciami, ku ktorým majú sťažený prístup. Podľa môjho názoru by nízkoprahové centrá mali fungovať ako záchranné stanice pre detí, ktoré potrebujú poskytnúť prvú pomoc pri nefungovaní ich sociálnej siete. Nemali by zastupovať a úplne nahrádzať činnosť formálnych vzdelávacích inštitúcií. Práve naopak, mali by hľadať spôsob ako k nim klienti môžu nájsť cestu. Preto by mala fungovať aj spolupráca nízkoprahových centier s formálnymi vzdelávacími inštitúciami a ďalšími odborníkmi z oblasti výchovy a vzdelávania.

V štúdiu venujúcej sa vzdelávaniu rómskych detí v kontexte komunitného rozvoja v zborníku „Rómske deti v slovenskom školstve“ sa konštatuje, že aj keď v niektorých prípadoch činnosť cirkví, komunitných centier a rôznych občianskych združení v mnohom nahradili chýbajúce formálne vzdelávacie inštitúcie, napríklad predškolské zariadenia, práca s rómskymi deťmi v kontexte pôsobenia týchto organizácií bola najviac spájaná s lokálnymi projektmi neformálneho vzdelávania, voľnočasových aktivít či krúžkov. (Košková 2004, 56) Podľa Koškovej výhodou ich činnosti je ich pôsobenie zvyčajne priamo v lokalite. Obsah, rozsah a kvalita neformálnych vzdelávacích aktivít a kurzov poskytovaných rôznymi inštitúciami sa mení od lokality k lokalite a má rôzny dopad na rozvoj osobnosti dieťaťa. Málokteré aktivity však podľa autorky vyústili do systémovej zmeny, rozšírili sa za hranice jednej komunity, alebo sa aspoň stali kontinuálnymi vo svojej lokalite. Navyiac, bez napojenia sa na školský systém a trh práce však sú ich výsledky limitované. (Košková 2004, 57) Kým ale nie sú vytvorené vhodné podmienky na formálne inštitucionálne vzdelávanie rómskych detí, zostávajú tieto aktivity nevyhnutným prostriedkom pre rozvoj osobnosti detí a pomáhajú rodičom s výchovou ich detí.

Problémom zostáva slabá informovanosť verejnosti o týchto vzdelávacích aktivitách a ich výsledkoch. Aj keď sa realizovali mnohé úspešné projekty, ktorých cieľom bolo prispieť k sociálnej inklúzii rómskej menšiny na Slovensku, mnohé aktivity a ich prínos neboli dostatočne zhodnotené a nezverejnili sa ich výsledky. (porovnaj Košková 2004, 58) Preto si myslím, že by bolo dobré zintenzívniť evaluáciu a monitoring vzdelávacích aktivít. Za posledných desať rokov sa zrealizovalo viacero vedeckých výskumov, ktoré skúmali inštitucionálny vplyv na rôzne oblasti života rómskej menšiny a na základe týchto poznatkov ponúkli možné cesty na zlepšenie ich životnej situácie. Napríklad výskum „Evaluácia výkonu terénnej sociálnej práce v marginalizovaných rómskych komunitách“ (2009), alebo výskum „Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou“ (2010) realizovaný Ústavom etnológie SAV s podporou Fondu sociálneho rozvoja poskytli návrhy na riešenie bariér resp. možné cesty inklúzie Rómov. (viď Hrustič, Podolinská 2010)

Prehlbujúce sa sociálne vylúčenie Rómov, ktoré sa výrazne týka aj detí predškolského veku, vyvoláva potrebu hľadania nových riešení. Navrátil uvádza 2 typy inkluzívnych stratégií, ktoré sa najčastejšie uplatňujú v spoločnosti. Prvý typ inkluzívnej stratégie sa snaží vytvoriť rovné podmienky pre naplňovanie individuálnych práv v oblastiach vzdelávania, zamestnania, bývania atď. Druhý typ stratégie sa usiluje reformovať celú spoločenskú štruktúru tak, aby všetky skupiny mali rovnaký prístup k moci. (Navrátil 2003, 28) Navrátil zdôrazňuje aktívnu participáciu klientov a vypočutie si ich hlasu pri riešení sociálnych problémov. "V súčasnej dobe sa stále viac presadzuje trend využívať pri tvorbe inkluzívnych stratégií a praktík postoje a skúsenosti minoritných skupín. Tieto prístupy zdôrazňujú nutnosť zahrnúť do tvorby rôznych služieb a ich praxe perspektívy minorít (obzvlášť etnických). (Navrátil 2003, 28) Narayan uvádza, že minoritné skupiny majú tzv. poznávacie privilegium- to znamená, že tieto minority oveľa viac rozumejú žitej skúsenosti útlaku (opresie)." (Narayan in Navrátil 2003, 28-29) V tomto procese má nezastupiteľné miesto sociálna práca. Pri tom netreba zabudnúť na skutočnosť, že sociálny pracovník sa nestretáva len s jedinou minoritnou skupinou alebo že v tejto minorite existuje len jediná kultúra. (Gross in Navrátil, 2003, 29) Súhlasím s konštatovaním autorov správy o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku. Podľa nich "najvýznamnejšou iniciatívou z posledného obdobia bol legislatívny zámer zákona o sociálne vylúčených spoločenstvách, ktorý si kladie za cieľ podporiť zvýšenie štátnych politík do prostredia komunit vyznačujúcich sa koncentrovanou a medzigeneračnou chudobou a nesúcich znaky sociálneho vylúčenia." (Filadelfiová, Gerbery 2012, 220) Podobnú nádej na zlepšenie životnej situácie rómskych detí

ponúka "Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020". Jej úlohou by malo byť integrovať rómsku menšinu v oblasti vzdelávania, bývania, zamestnanosti či finančnej gramotnosti, ale aj napomáhať k zlepšeniu medziľudských vzťahov, viesť k odbúraniu predsudkov a diskriminácie. Otázkou zostáva, ako sa tieto zámery prejavia v praxi.

Záver

Vo svojej práci som analyzoval možnosti sociálnej pomoci rómskym rodinám a deťom predškolského veku. Sociálna exklúzia rómskych detí predškolského veku sa neustále prehĺbuje. Inkluzívna politika v sociálnej oblasti a oblasti predškolského vzdelávania sa na Slovensku rozvíja pomalým tempom. Myslím si, že je treba do budúcnosti v oveľa väčšej miere zapájať rodičov, resp. ich podnecovať k väčšej angažovanosti pri riešení sociálnych problémov. Vyžaduje si to rovnocenný prístup pracovníkov sociálnych služieb k rodičom ako k partnerom. Je treba snažiť sa o pochopenie situácie a správania detí a rodičov z ich pohľadu ale aj spoznávať inštitucionálne činitele, ktoré vplývajú na ich socializáciu. Na základe tohto poznania sa dá komplexnejšie pochopiť napríklad dôvera resp. nedôvera Rómov k sociálnym službám a k inštitúciám predškolského vzdelávania, ale aj iné oblasti, súvisiace so s výchovou a socializáciou detí v sociálne vylúčených lokalitách. Vďaka tomuto poznaniu bude možné vytvárať efektívnejšie integračné nástroje.

Štúdia vznikla vďaka finančnej podpore v rámci projektu VEGA 2/0014/11 „Rómovia v majoritnej spoločnosti: výskum modelov vzájomného spolužitia.“

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] ALEXANDER, J., HODÁL, P.: Diskriminácia v školstve. Ako sa brániť. Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť. Bratislava 2010
- [2.] DŽAMBAZOVIČ, R.: Chudoba a sociálna exklúzia/inklúzia: Skupiny najviac ohrozené sociálnou exklúziou a námety na riešenie/prevenciu. Záverečná správa z prvej etapy riešenia výskumnej úlohy. Bratislava, december 2004
- [3.] GERBERY, D., KVAPILOVÁ, E.: Zariadenia dennej starostlivosti o deti predškolského veku vo vybraných krajinách Európskej únie a na Slovensku. Bratislava 2003
- [4.] FILADELFIOVÁ, J., GERBERY, D.: Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010. Regionálne centrum rozvojového programu OSN. Bratislava. 2012

- [5.] HRUSTIČ, T., PODOLÍNSKA, T.: Editoriál. In: Slovenský národopis. Roč. 2010 SAV Bratislava 2010
- [6.] HRUSTIČ, T.: Evaluácia výkonu terénnej sociálnej práce v marginalizovaných rómskych komunitách.(Správa o výskume ÚEt SAV, ktorý bol realizovaný pre Fond sociálneho rozvoja). In: Slovenský národopis. Bratislava 2010
- [7.] KOŠKOVÁ, Š.: Vzdelávanie rómskych detí v kontexte komunitného rozvoja. In: Rómske deti v slovenskom školstve.Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť. Bratislava 2004
- [8.] KULIFAJ, P.: Metodika nízkoprahových programov pre deti a mládež. Bakalárska práca. Bratislava 2008
- [9.] MARKOVÁ, M.: Rozvoj životných zručností v nízkoprahovom zariadení u detí nižšieho školského veku. Diplomová práca. Univerzita Komenského Bratislava 2007
- [10.] NAVRÁTIL, P. a kol.: Romové v české společnosti. Portál. Praha 2003
- [11.] RADIČOVÁ, I., VAŠEČKA, M.: Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike. Svetová banka. Nadácia S.P.A.C.E. Ineko. Inštitút pre otvorenú spoločnosť. Bratislava 2002
- [12.] ŠTOFEJ, J.: Správa z výskumu. Bariéry vo výkone terénnej sociálnej práce. Koordinátor projektu Hrustič T. Archív SAV. Bratislava 2009
- [13.] ŠTOFEJ, J.: Správa z výskumu. Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou- Sirona Koordinátorka projektu Podolínska T. Archív SAV Bratislava 2010
- [14.] ŠANDOR, J. Nízkoprahové programy pre deti a mládež. In Nízkoprahové programy pre deti a mládež – úvod do problematiky. Bratislava : Nadácia mládeže Slovenska. 2005.
- [15.] VRECKOVÁ, V.: Opatrenia sociálnej politiky v nízkoprahových centrách. Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka. Trenčín 2012
- [16.] ŽIŽKOVÁ, J.: Základy sociální politiky.Vysoká škola ekonomická. Praha 1995

Kontakt

Juraj Štofej, Mgr.

Ústav etnológie SAV

Klemensova 19, Bratislava

E-mail: juro.stofej gmail.com

Sociálno- ekonomické problémy u osôb vyššieho veku

Socio-economic problems of the Elderly

*Radoslav TÓTH, Monika MAČKINOVÁ, Dagmar ŠTIAVNICKÁ***Abstrakt**

V našom príspevku sa zameriame na aktuálne sociálno – ekonomické problémy súčasnosti u osôb vyššieho veku, ako aj na konkretizovanie najaktuálnejších soc.- ekonomických problémov súčasnosti, ktoré sa dotýkajú práve a najmä osôb vyššieho veku. Pokúsime sa spomenúť okrem osôb vyššieho veku tiež tie skupiny obyvateľstva, ktoré sú najviac postihnuté sociálno – ekonomickými problémami. V príspevku sa pokúsime načrtnúť možné príklady prevencie týchto problémov a ich riešenia.

Kľúčové slová

Sociálny- ekonomické problémy, Starší človek, Vyšší vek, Prevencia.

Abstract

In our contribution we will focus on the current socio - economic problems of the elderly, as well as the problems in defining the most recent socio economic problems affecting especially the elderly. We will try to mention in addition to the elderly also those groups that are most affected by the socio - economic problems. The contribution will try to outline possible examples focus on the prevention of these problems and their solutions.

Key words

Social and economic problems, Elderly man, Higher age, Prevention.

Úvod

Žiť znamená starnúť a starnutie je jeden zo základných prejavov života spoločnosti. Túžba po dlhom a zdravom živote sa v poslednom období nielen u nás, ale aj vo svete veľmi rozšírila a otázky starnutia a dlhovekosti sú tak veľmi aktuálne. Aj v našej populácii sa zvyšuje podiel starých ľudí. Hoci je toto pribúdanie počtu pozitívnym javom rozvoja spoločnosti, lebo je priamym následkom zvyšujúcej sa životnej úrovne, prináša aj celý rad ekonomických, sociálnych, zdravotných a iných problémov, ktoré si vyžadujú naliehavé riešenia. Často sa musia hľadať nové spôsoby a formy riešení, už vzniknutých aktuálnych sociálnych problémov. Sociálne problémy predstavujú bezprostredné dôsledky nepriaznivej sociálno-ekonomickej situácie krajiny a sú odrazom celkového komplexného vývoja spoločnosti. Patri sem chudoba (hmotná núdza), nezamestnanosť, vyšší vek, ako aj sociálna odkázanosť, pri ktorých je poskytovaná sociálnu pomoc. Starší ľudia sa tak nepriamo stávajú odrazom záujmu celej spoločnosti.

Sociálno - ekonomické zmeny sprevádzajúce starších ľudí

V súčasnosti väčšina krajín západného sveta starne a riešenie otázky postavenia starých ľudí, sa tak stáva veľmi aktuálnou. Najviac sa však zvyšuje podiel najstarších ľudí a to nad 80 rokov, ktorí sú práve v tomto období svojho života v podstatnej miere odkázaní na pomoc druhých [1].

Nárast počtu starších a starých ľudí je naliehavým problémom súčasnosti a poukazuje nielen na zvýšené náklady od štátu v zdravotníckom systéme, ale aj v sociálnom zabezpečení. Sociálne zabezpečenie je neoddeliteľnou súčasťou sociálneho systému. Systém sociálneho zabezpečenia tvorí sociálne poistenie, štátna sociálna podpora a sociálna pomoc, ktorá pomáha občanovi zabezpečiť základné životné podmienky, nadobudnúť sociálnu stabilitu a obnoviť sociálnu nezávislosť.

Problémom dneška je do značnej miery zväčšujúci sa počet ľudí s vyšším vekom, ktorí si vyžadujú odbornú starostlivosť, spojenú s nákladmi na nevyhnutnú a potrebnú liečbu, čím dochádza k zaťažnosti nielen rodiny ako takej, ale hlavne štátu a sociálneho zabezpečenia. Dôchodcovia zostávajú ekonomicky najviac zraniteľnou skupinou obyvateľstva. Odchodom do dôchodku sa mení aj ich ekonomická situácia. Dôchodkové zabezpečenie a naň nadväzujúce dávky a služby sociálnej starostlivosti najvýznamnejšie prispievajú k upevneniu sociálnych istôt starších občanov.

Odchod do dôchodku si tak vyžaduje individuálny prístup, ktorý upriamuje pozornosť nielen na zmenu sociálneho statusu, zmenu životného programu u starších ľudí, ale aj zohľadnenie zdravotného stavu ako akceptáciu sociálnych prejavov poruchy zdravia v seniorskom veku. Napriek týmto zmenám sú seniori dôležitou súčasťou spoločnosti a prinášajú nemalé životné skúsenosti a danosti, z ktorých môže naša spoločnosť nielen čerpať, ale ich môže aj plne využívať. Podľa Konečného[2] starostlivosť o starších ľudí je základnou a dôležitou oblasťou sociálnej politiky nielen u nás, ale aj vo všetkých európskych krajinách. Preto každá jedna spoločnosť by mala starnutie a následne starobu prijímať ako súčasť svojej existencie, a tiež ako prirodzenú etapu životnej cesty každého jedinca.

Dôležitú úlohu tu však zohráva úroveň sociálnej ochrany ako systém ochrany ľudských práv v ktorom pôsobí aj systém sociálneho zabezpečenia ako komplexný systém inštitúcií, nástrojov a vzťahov, ktoré plnia sociálne, ekonomické a etické funkcie, ktoré umožňujú zachovať seniorovi jeho miesto v spoločnosti a to pri rešpektovaní jeho jedinečnosti, ľudskej dôstojnosti a humanizácií.

Odchodom do dôchodku u starších ľudí dochádza k výrazným sociálnym zmenám. Tieto zmeny sa týkajú nielen sociálneho postavenia, životného programu, ale predovšetkým, akceptácií sociálnych dôsledkov vlastného prežívania svojho života.

Vstup do dôchodku, ktorý je spojený so stratou sociálnych kontaktov, sociálneho postavenia, znížením príjmu a stratou životného programu samôže podieľať na vzniku manželských problémov, tým že manželia trávajú spolu viac času a neboli na to zvyknutí. Veľmi stresujúco pôsobí strata partnera, príbuzných, priateľov, čo vyvoláva osamelosť, pocit blížiaceho sa konca s následnou depresiou [3].

Kvalitu života starších do ľudí do značnej miery ovplyvňuje ekonomická situácia štátu, ako i jednotlivca. Dôchodcovia stále zostávajú ekonomicky najzraniteľnejšou skupinou obyvateľstva. Odchodom do dôchodku sa mení aj ekonomická situácia starších ľudí. Počas produktívneho veku bol človek zvyknutý na určitý životný štandard, ktorý sa však v dôchodku zvyčajne mení a to vplyvom menšieho príjmu. Preto je našou povinnosťou postarať sa o starnúcich jedincov, ktorí si zaslúžia nielen našu pozornosť a lásku, ale aj prejavovanie úcty, dôvery a pochopenia.

Sociálne istoty

Základnou finančnou istotou v období staroby je starobný a invalidný dôchodok. Dôchodkové zabezpečenie a naň nadväzujúce dávky a služby sociálnej starostlivosti najvýznamnejšie prispievajú k upevneniu sociálnych istôt starých a zdravotne postihnutých občanov. Cieľom sociálnej politiky zostáva pružné prispôbenie výšky dôchodkov rastu reálnych zárobkov. Aj v živote starých ľudí sa má odrážať rozvoj národného hospodárstva tak, aby spôsob života a životná úroveň starých ľudí príliš nezaostávali za životnou úrovňou ekonomicky činných ľudí [4].

Kvalita života ľudí vo vyššom veku je v značnej miere závislá od toho ktorého jedinca, od spôsobu jeho života v aktívnom veku. Nezastupiteľné miesto tu však má úroveň sociálnej ochrany zahrňujúca ekonomické zabezpečenie v rámci štátu, ktoré v širšom kontexte umožňuje zachovať starému občanovi jeho miesto v spoločnosti a to pri rešpektovaní jeho osobnosti, jeho okolia a rodiny [5].

Kvalitná zdravotná a sociálna starostlivosť zabezpečuje uspokojovanie telesných, duševných, sociálnych a iných potrieb a podieľa sa o navrátenie, udržiavanie a zlepšenie zdravia a kvality života. Kvalitu života významne ovplyvňujú choroby, subjektívne

nepríjemné pocity, zhoršenie sebestačnosti, psychické následky, zmeny sociálnych kontaktov, strata sociálnej role a podobne.

A práve závažné ochorenia kladú veľké nároky na zdravotnú a najmä sociálnu starostlivosť a výrazne zhoršujú kvalitu života chorých. „Choroba môže postihnúť človeka a jeho blízkych neraz náhle, neočakávane a zasahuje všetky zložky jeho doterajšieho života. Často sa menia jeho postoje, perspektívy, ale aj reakcie na jeho okolie. Je to človek s vlastnou životnou cestou, so svojimi hodnotami, postojmi, presvedčeniami a potrebami.“ [6].

Snahou spoločnosti je zlepšiť starším ľuďom ich kvalitu života, zabezpečiť ekonomickú a sociálnu istotu, ako aj nerušené a spokojné starnutie a starobu, až do vysokého veku. A tak ako má staroba svoje prirodzené miesto v živote človeka, má aj starý človek svoje prirodzené miesto v živote našej spoločnosti. Starnutie populácie je v súčasnej dobe považované za jednu z najvýraznejších výziev budúceho rozvoja spoločnosti. A preto sa musí spoločnosť pripraviť na zvyšovanie podielu čoraz starších ľudí a to hlavne v postproduktívnom veku.

Starnutie a vyšší vek

„Starnutie ako životný proces ponúka nový, do určitej miery ohraničený štýl života, ktorý so sebou prináša ozdravenie výživy, dostatok pohybu, prevenciu úrazov, duševnej a sociálnej dekompenzácie, otužovanie, eliminácii abúзов a optimálne stratégie zvládania ťažkých situácií. Vplyvy vonkajšieho prostredia, dobrá schopnosť adaptácie na zmenené životné podmienky, ako aj spôsob života a návyky človeka, správna výživa, telesná aktivita, zodpovednosť za svoje zdravie, vyrovnanie sa so stresom, medziľudské vzťahy a sebarealizácia, majú vplyv na zdravé starnutie a zdravý spôsob života.“ [7].

Nové zmenené životné podmienky, odchod do dôchodku, chudoba a s ňou spojené finančné problémy s pribúdajúcim vekom spôsobujú, že spoločnosť odsúva seniorov na periférium spoločnosti. „Starnutie populácie ako celosvetový fenomén apeluje na pomáhajúce profesie, aby sa pripravili na analýzu a hľadanie novej kvality života. Ak ide o kvalitný život, ľudia nestrácajú zmysel života ani možnosti prejavit' svoju osobnosť“ [8].

„Snaha odstrániť alebo minimalizovať negatívne a podporiť alebo posilniť pozitívne vplyvy a procesy na organizmus, nachádza svoj výraz v celoživotnej príprave na starnutie, ktorej cieľom je pripraviť jedinca na aktívnu starobu, pokiaľ možno v dobrom zdraví, v tvorivej pohode, v dôstojnom prostredí a sociálnom zabezpečení.“ [9].

Záujem o zdravé starnutie a zvyšovanie kvality života sa tak stávajú trvalým záujmom spoločnosti. Aby človek v tomto období života mal radosť a uspokojenie, je veľmi dôležité telesné a duševné zdravie. Toto zdravie však závisí okrem iného najmä od životosprávy, od spôsobu, ako žijeme.

„Výpadok doterajších životných hodnôt a absencia hodnôt nových, chýbanie voľno časových aktivít, pocit vyradenia zo spoločnosti vytvárajú riziko vzniku adaptačného zlyhania s následnými klinickými dôsledkami.“ [10].

Starší človek – sociálna inštitúcia

System zdravotnej, ako aj sociálnej starostlivosti o starších ľudí, zachovanie sebestačnosti a sociálnej integrity, prevencia adaptačného zlyhania, akceptovanie špecifik vyššieho veku, schopnosť vykonávania bežných činností, ako aj schopnosť samostatnej existencie to sú aktuálne témy, s ktorými sa denne stretávame v našej spoločnosti.

V záujme humanizácie podmienok života starších ľudí v inštitucionálnej starostlivosti je nemenej dôležité klásť významný akcent na zachovanie a podporovanie vzájomných väzieb. Spokojná staroba je pre človeka odmenou, ktorú môžeme dosiahnuť len akceptovaním tejto etapy života s čistou a otvorenou myslou a s napĺňaním spokojnosti a úcty k sebe samým.

K prudkým, až ráznym zmenám v živote seniorov dochádza vtedy, ak si z rôznych dôvodov senior nemôže sám bez pomoci druhej osoby zabezpečiť starostlivosť nielen o svoju osobu, ale aj o domácnosť, nedokáže mať kontakt so spoločenským prostredím najmä vzhľadom na vek, zdravotný stav, sociálnu neprispôsobenosť a tiež stráca uplatňovanie svojich práv a právom chránených záujmov a tak dochádza k situácii, že takýto seniori bývajú umiestňovaní do sociálnych zariadení s inštitucionálnou starostlivosťou nielen pre zhoršujúci sa zdravotný stav, spojený mnohokrát s imobilitou, ale aj so sociálnych príčin, či už pre hmotnú alebo sociálnu núdzu, alebo z dôvodu osamotenosti, tým že nemajú blízkeho príbuzného a nedokážu si zabezpečiť vlastným úsilím potrebné kompenzačné prostriedky sociálneho zabezpečenia. Sociálne inštitúcie sa tak stávajú dôležitou súčasťou sociálnej pomoci nielen pre veľmi chorých ale aj starých ľudí, odkázaných na odbornú a potrebnú pomoc.

„Starší a starí ľudia sa dostávajú do domova dôchodcov nielen pre zhoršenie svojho zdravotného stavu, spojeného s bezvládnosťou, ale i z príčin sociálnych, ak pre hmotnú núdzu nevládu udržať svoju domácnosť, ale aj pre neschopnosť alebo neprítomnosť rodiny a chýbajúcich kompenzačných štruktúr sociálneho zabezpečenia, ktoré vedú k dlhodobej

inštitucionalizácií, napríklad rozvoj duševnej choroby, najčastejšie demencie. Úzkostné a negativistické pocity sú väčšie vtedy, ak starý človek nemá skúsenosti s inštitucionálnym pobytom.“ [11].

Sociálno - ekonomické problémy súčasnosti

Od 1.3.2012 podľa novej novely zákona o sociálnych službách sa obecné zariadenia všetkých druhov sociálnych služieb a neverejní poskytovatelia vybraných druhov sociálnych služieb (zariadenia pre seniorov, opatrovateľskej služby, denné stacionáre a nocľahárne) musia financovať priamo zo štátneho rozpočtu tak, že sa zákonom ustanoví výška príspevku podľa druhu sociálnej služby a počtu prijímateľov.

S cieľom podporiť zotrvanie klienta v prirodzenom domácom prostredí sa sprísnilí podmienky, aj pre prijatie do takéhoto typu zariadenia zvýšením stupňa odkázanosti z II. na IV. A čo s klientom s nižším stupňom odkázanosti? Tomu sa neodoberá právo na sociálnu službu hradenú z verejných zdrojov amala by sa mu poskytovať sociálna služba v teréne alebo v inom type zariadenia (napr. v dennom stacionári, zariadení opatrovateľskej služby a pod.).

Plnoletý klient, ktorému poskytuje sociálnu službu obec alebo vyšší územný celok, sa po novom musí spolupodieľať na úhrade služby dlhodobej starostlivosti, a to vo výške minimálne 50 % ekonomicky oprávnených nákladov. A kde na to má občan zobrať peniaze?

Klientov, ktorí majú nízky príjem, sa určenie úhrady vo výške 50 % ekonomicky oprávnených nákladov verejných poskytovateľov síce oficiálne netýka, ale čo to znamená? Vzťahuje sa na nich síce ochrana príjmu a klientom v celoročnom pobytovom zariadení musí naďalej zostať minimálne 20 % sumy životného minima, ale nedoplatky v úhradách musia za nich zaplatiť príbuzní, a nielen v prípade úhrad, ale musí sa prihliadať aj na príjem získaný predajom nehnuteľnosti v posledných piatich rokoch, nedá sa teda hovoriť o priamych výhodách pre klienta. Touto novelou sa tiež ruší ochrana príjmu u klientov, ktorí majú majetok, vrátane úspor, presahujúci hodnotu vo výške 10 000 €.

Zvýšenie participácie klienta a jeho rodiny na úhrade je opakovanou a dlhodobou požiadavkou samosprávnych krajov.

Táto novela zákona o sociálnych službách, zásadným spôsobom zmenila financovanie a sprísnila podmienky prijatia klienta do sociálnych zariadení, čiže posudzovanie odkázanosti pre služby v zariadeniach. Nepriame výhody vyplývajú skôr z toho, že prípadné priznanie nadštandardného práva na službu, ktoré presahuje jeho súčasné potreby, môže mať aj

negatívny vplyv na klienta. Vzdáva sa denných aktivít, ktoré by bol inak schopný vykonávať vo svojom prirodzenom prostredí, pri využívaní iných foriem sociálnych služieb, ako terénnych a ambulantných.

Záver

Sociálna pomoc a sociálna starostlivosť na Slovensku prešla za posledné roky mnohými legislatívnymi zmenami. Všeobecne možno konštatovať, že sociálna politika štátu odzrkadľuje vyspelosť danej krajiny. Schopnosť spoločnosti postarať sa o tých, ktorí nedokážu sami zvládať nepriaznivé životné situácie, sa odvíja nielen od ekonomiky štátu, ale aj od sociálneho zdravia celej spoločnosti v danom štáte. Štát tvorí sociálnu politiku, vytvára a koordinuje kompetencie v oblasti sociálneho zabezpečenia medzi jednotlivými právnymi subjektmi a tiež vytvára systémové riešenia sociálnych situácií, čiže vystupuje v pozícii zákonodarcu. Snahou spoločnosti je tak zlepšiť starým ľuďom kvalitu ich života, zabezpečiť ekonomickú a sociálnu istotu, ako aj nerušené a spokojné starnutie i starobu až do vysokého veku.

Je diskutabilné, či dokážeme, vzhľadom k sociálno-ekonomickým zmenám v spoločnosti zľúčiť potreby ľudí vyššieho veku. Nedostatok vlastných ekonomických zdrojov bráni udržiavaniu alebo dosiahnutiu sociálne akceptovateľného štandardu života. Dopyt po zariadeniach poskytujúcich komplexné sociálne služby by mali vyriešiť z časti nepriaznivú sociálno-ekonomickú situáciu. Vzhľadom na neustále stúpajúce ceny a nedostačujúci starobný dôchodok je štandard kvality života starších ľudí mizivý. Vyšší vek však nemôžeme chápať len ako zmenu k horšiemu. Je to aj obdobie života s vlastnými kvalitami. Starší človek má právo rozhodovať o sebe a o vlastnom živote, tak ako potrebuje byť členom nejakej sociálnej skupiny. Od začiatku svojich dejín sa spájal a združoval do skupín. Tie mu poskytovali ochranu, zabezpečovali súdržnosť, stabilitu, a tým aj lepšiu šancu na prežitie a uspokojovanie potrieb. V rámci týchto skupín potreboval byť užitočný, a tak potvrdiť svoju hodnotu, ktorú nachádzal v rámci rodiny.“ [6].

Globálne problémy stoja dnes pred celým ľudstvom, pred každým národom sveta a ani jeden národ nemôže stáť bokom a čakať, že sa zachráni útekou pred negatívnymi dopadmi moderného života. A tak ostáva jediná možná cesta, realizovať taký sociálny program spoločnosti, ktorý vždy smeruje ku kvalitatívne vyšším etapám svojej existencie a stavia pred seba méty novej, lepšej, krajšej a humánnejšej spoločnosti s vysokou úrovňou civilizačných premien v záujme vysokej vzdelanosti a v mene ľudskosti. [12].

Na zvládnutie týchto situácií budú potrebné nové prístupy v populačnej, rodinnej, sociálnej, hospodárskej a migračnej politike.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] BEDNÁRIK, R., BODNÁROVÁ, B. 2005. *Starnutie populácie – výzva na zmeny v službách pre starších ľudí*. Bratislava: Stredisko pre štúdium práce a rodiny, „Rodina a práca“. 2005. 14 s.
- [2.] KONEČNÝ, S. 1997. Sociálna politika u nás a vo svete. In: *Zborník referátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, „Ľudské práva v sociálnej praxi – dospelý ako subjekt a objekt sociálnej práce“*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 1997. ISBN 80-88885-07-8, s. 16-23
- [3.] KRAJČÍK, Š. 2000. *Geriatría*. Trnava : SAP- Slovak Academic Press, 2000. s. 16-66. ISBN 80-88908-68-X
- [4.] LITOMERICKÝ, Š. - KRAJČÍK, Š. 1985. *Starý človek v rodine*. 1. vyd. č. 1134/83-B/11, Bratislava : ÚZV, 1985. s. 3-35.
- [5.] TOMANOVÁ, V. 1999. *Sociálne služby ako nástroj sociálnej pomoci*. In: *Problémy seniorov na konci storočia*. Eds. L. Hegyi et al. Bratislava: RETAAS, 1999. 17 s. (Tomanová, 1999, s.15).
- [6.] DRAGANOVÁ, H. et al. 2006. *Sociálna starostlivosť*. Martin: Vydavateľstvo Osveta, 2006. s. 38-129. ISBN 978-80-8063-240-3
- [7.] KOZIEROVÁ, B. et al. 1996. *Ošetrovatel'stvo I*. Martin: Osveta, 1996. 568 s. ISBN 80-217-0528-0
- [8.] ANDREJCOVÁ, A. - BALKOVÁ, D. - JENČEKOVÁ, T. 2004. *Kvalita života v starobe*. In: *Sestra*. 2004. roč. III., č. 9, 42 s. ISSN 1335-9444
- [9.] HEGYI, L. - KRAJČÍK, Š. 2006. *Geriatría pre praktického lekára*. 2 vyd. Bratislava: HERBA spol. s r. o., 2006. s. 19 -189. ISBN 80-89171-36-2 (s.115
- [10.] ČORNANIČOVÁ, R. 1998. *Edukácia seniorov*. 1. vyd. Bratislava: UK, 1998. 42 s. ISBN 80-223-1206-01
- [11.] HEGYI, L. et al. 2010. *Základy sociálnej gerontológie pre verejné zdravotníctvo*. 2. vydanie. Bratislava: HERBA spol. s r. o., 2010. 156 s. ISBN 80-89171-45-1 (s. 111-114).
- [12.] TUMA, M. 1997. Celoživotné vzdelávanie a rozvoj ľudských zdrojov. In: *Zborník referátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, „Ľudské práva v sociálnej*

praxi – dospelý ako subjekt a objekt sociálnej práce“. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 1997. ISBN 80-88885-07-8, s. 9-15

- [13.] Zákon NR SR č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov

Kontakt

Radoslav Tóth, PhDr., DiS., doktorand PhD.

Obecný úrad, Hlavná 80, 935 63 Čata

E-mail: rt8174@gmail.com

Monika Mačkinová, doc. PhDr., PhD.

Slovenská zdravotnícka univerzita, Fakulta ošetrovateľstva a zdravotných odborných štúdií

Limbova 12, Bratislava

E-mail: monika.mackinova@szu.sk

Dagmar Štiavnická, Mgr., DiS, doktorand PhD.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Katedra sociálnej práce

Palackého 1, 810 00 Bratislava

E-mail: stiavnickada@gmail.com

Sociálno-ekonomické problémy spôsobené vplyvom finančnej krízy na Slovensku

The Social-Economic Problems Caused By The Financial Crisis In Slovakia

Kristína TRAEGEROVÁ

Abstrakt

Finančná kríza na Slovensku prepukla na prelome rokov 2008 a 2009. Priniesla so sebou množstvo problémov. Najväčším problémom je zvýšená miera nezamestnanosti. V živote jednotlivca, ale aj rodiny je veľmi dôležitý príjem. Od neho sa odvíja ďalšie fungovanie v živote. Nepriaznivá sociálno-ekonomická situácia ovplyvňuje rôzne oblasti života. Vo svojom príspevku sa chcem venovať viacerým negatívnym dôsledkom finančnej krízy a možnostiam ich riešenia. V súčasnosti sa zdá, že finančná kríza pominula. Avšak jej následky sú stále v našej prítomnosti.

Kľúčové slová

Hospodárska kríza. Finančná kríza. Dopady krízy. Vplyv krízy. Obyvateľstvo. Rodina. Nezamestnanosť. Klient.

Abstract

The financial crisis breaks out between 2008 and 2009 in Slovakia. It brings a lot of problems alongs. The biggest problem is increased rate of unemployment. An earnings is very important in human's life. This earnings has a big impact on families life as well and many things depend on it. Unfavourable social - economic situation affects different parties of our lifes. In my contribution I would like to present many negativ effects of financial crisis and show couple of possibilities of its solution. It looks like this crisis is already gone. However its consequences are still with us.

Key words

Economics crisis. Financial crisis. Impact of the crisis. Influence of the crisis. The population. Family. Unemployment. Client.

Úvod

O samotnej finančnej či ekonomickej kríze sme sa napočúvali viac ako dosť. Málokto nám však dá vysvetlenie prečo vznikla, čo ju odštartovalo, ako bude pokračovať. A už vôbec nikto nám nevie povedať, kedy pominie.

V súčasnosti sa však zdá, že to tak skoro nebude. Samotná kríza možno už prítomná nie je, ale je ľahšie sa vyhovoriť na krízu ako na neschopnosť niečo vyriešiť.

„Súčasná finančná kríza iba zdanlivo súvisí s hypotekárnou krízou, ktorá sa rozvinula v Spojených štátoch amerických a postupne presiakla do celej svetovej ekonomiky. V skutočnosti súčasná finančná kríza vyplýva z niekoľkých základných vývojových tendencií posledných tridsiatich rokov.“ (Workier, T. M. 2008, s. 195)

Na jeseň v roku 2008 sa Wall Street prestalo správať štandardne. Po jedenástich mesiacoch, kedy akcie na newyorskej burze klesali viac-menej v medziach normálu, prišiel zlom. Trh sa prepadal tak hlboko, akoby prišla storočná voda a nie len bežná povodeň.

Až do tejto doby bolo možno o tomto štádiu hospodárskeho cyklu hovoriť ako o chrípke, s ktorou si ekonomika možno pomôže sama. Dnes si ale možno len ťažko predstaviť ďalší vývoj bez štátnej pomoci. Stalo sa niečo čo nikdy predtým. V demokratickom svete nedošlo k tak veľkej vlne znárodňovania a k tak prudkému nárastu vplyvu štátu na globálnej úrovni. (Sedláček, T. 2009)

Ako opisuje Sedláček, T. (2009): Kríza je fenomén rastu. Poukazuje na skutočnosť, že aj pri jednoduchom upratovaní zásuviek je nutné túto zásuvku najprv vyhádzat'. Tak dochádza k chaosu a až následne je možné nastoliť poriadok. Ako na najväčší príklad našej civilizácie poukazuje na vykúpenie ľudstva od hriechov, k čomu bolo treba Kristovej smrti, pred jeho vystúpením na nebesia bol vzostup do pekiel. Podľa neho je kríza súčasťou nášho bytia. Učíme sa cez chyby.

Dopady finančnej krízy na jednotlivé oblasti života

Už v minulosti sme mali možnosť sledovať dôsledky a dopady finančnej krízy na ľudí. Vodička (2009) vo svojej knihe opisuje katastrofálne následky krízy v Prahe. Ak by som to mali správne pomenovať, nie pre všetkých to malo zlé následky. Spočiatku opisuje vrstvu bohatých ľudí, ktorým nič nechýba. Ktorí sú priam šťastní, že v obchodoch nie sú tlačénice. V reštaurácii nemusia čakať, že kaderník príde k nim domov za tú istú cenu. Avšak na opačnej strane mesta sú ľudia, ktorí dávajú deťom jesť zhnité ovocie, ktoré sa vyhadzuje z obchodov. Opisuje ako ľudia žijú v jaskyniach, kde sú katastrofálne podmienky na život pre dospelých a nie to ešte pre deti. Opisuje množstvo samovrážd, ktoré sú následkami nezamestnanosti a nedostatkom financií. Poskytuje nám obraz o tom ako sa ľudia snažili byť vo väzení, lebo tam mali dostatok všetkého. Ako sa ľudia dobrovoľne stávali „pokusnými králikmi“ napríklad pri výskume syfilisu. Paradoxne ten im zabezpečoval život. Opisuje, koľko ľudí prišlo o prácu, koľko tovární bolo zatvorených a ako strašne vyzerala krajina.

Sociálne dôsledky súčasnej finančnej krízy sú veľmi rozsiahle. Môže sa to zdať nelogické, ale táto kríza veľmi vplýva na politiku. Rozvoj západoeurópskych spoločností po druhej svetovej vojne, a nakoniec aj postupný rozvoj Európskej únie bol do značnej miery podmienený narastajúcou ekonomickou prosperitou. V posledných dvadsiatich a tridsiatich rokoch sa politika dostáva do úzadia. V súčasnej ekonomike vo vyspelých krajinách bude zrejme súčasná kríza po nejakú dobu pôsobiť deštruktívne už preto, že naša prosperita je založená predovšetkým na konzumácii vecí, ktoré nutne nepotrebujeme. Ekonomická kríza a s ňou súvisiace vnútorné a vonkajšie ohrozenia budú pravdepodobne to, čo bude rozhodujúcim spôsobom určovať ďalší osud Európskej únie a jednotlivých štátov. (Fiala, P. 2010)

Nezamestnanosť

O negatívnom dopade krízy, jej príčinách, na nezamestnanosť sa v rozhovore vyjadril generálny riaditeľ Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny PaedDr. Ján Sihelský (2006 - 2010). „Príčiny sú všeobecne známe, je to predovšetkým veľká otvorenosť ekonomiky, jej proexportný charakter, malá diverzifikácia produkcie s veľkou závislosťou od automobilového priemyslu, vysoký pokles cezhraničnej mobility občanov Slovenskej republiky a významný pokles ich pracovných príležitostí v zahraničí.“ (www.upsvar.sk)

Aktivity vlády SR zamerané na zmiernenie dopadov globálnej ekonomickej krízy na hospodárstvo Slovenska boli odštartované v treťom štvrtroku 2008. Doteraz bolo prijatých viac než 60 opatrení pokrývajúcich široké spektrum aktivít. Od lepšieho čerpania Štrukturálnych fondov EÚ, cez podporu ekonomických aktivít a zachovania pracovných miest až po vytváranie novej legislatívy. Z pohľadu trhu práce ich možno rozdeliť na opatrenia:

- ktoré majú priamy vplyv na vývoj zamestnanosti a nezamestnanosti. Ide o opatrenia, ktoré sú priamo zamerané na ekonomicky aktívne obyvateľstvo a zvyčajne formou rôznych intervencií sú zacielené na podporu zamestnanosti, zvýšenie pružnosti pracovnej sily počas nezamestnanosti a urýchlenie jej návratu do pracovného procesu a pod.
- ktoré vývoj zamestnanosti a nezamestnanosti ovplyvňujú nepriamo. Ide o opatrenia, ktoré sú zamerané na podporu zvýšenia ekonomických aktivít v národnom hospodárstve čím sa zvýši dopyt po pracovnej sile.

Musíme konštatovať, že bez realizácie širokej palety protikrizových opatrení vlády SR by bola situácia podstatne horšia. Ide o štandardné opatrenia realizované v kontexte medzinárodných protikrizových aktivít, ktoré sú zamerané jednak na rôzne formy podpory

zamestnanosti a zvýšenia pružnosti pracovnej sily a jednak na rozličné druhy takej podpory, kde výsledkom je zvyšujúci sa dopyt po pracovnej sile. (Karász, 2009)

Bankový sektor

Táto oblasť je tiež veľmi ohrozená. Môže nastať jav ako v USA, kedy ľudia nebudú schopní splácať svoje úvery a vzdajú sa majetku v prospech banky. Následne na to, bude menej a menej ľudí odkázaných na pôžičky z dôvodu strachu. Čo sa týka poistení je treba si uvedomiť súčasnú situáciu. Poisťovne pracujú so svojimi akciami na finančných trhoch, ktoré nie sú v súčasnosti veľmi bezpečné. Na druhej strane ak človek príde o prácu a nastane podobná situácia ako v tridsiatich rokoch, ľudia sa v prvom rade budú snažiť zohnať obživu a platiť si poisťovne bude priveľký luxus. V tejto skupine figurujú aj stavebné sporiteľne. V časoch krízy budú chcieť ľudia šetriť, ale šetriť si pre seba a nie na budúcnosť.

Výrobný sektor

Do tohto sektoru spadá množstvo podnikov a firiem, ktoré produkujú, ale zároveň aj udržiavajú zamestnanosť nielen na Slovensku. Ak si premietneme letmo vývoj krízy môžeme sa pozastaviť nad jednotlivými krokmi, ktoré viedli k uzatváraniu niektorých podnikov.

Správy z roku 2009 hovoria o Nemeckej platobnej neschopnosti.

„Nemecký štatistický úrad Destatis evidoval v júli tohto roka 3046 ohlásených prípadov platobnej neschopnosti firiem. V medziročnom porovnaní to predstavuje nárast o viac ako desať percent. Rýchlym tempom sa zvyšuje aj platobná neschopnosť fyzických osôb. Tá medziročne vzrástla o viac ako sedem percent na 9 658 prípadov. Podľa informácií štatistického úradu evidovali súdy v júli prihlásené pohľadávky veriteľov v hodnote 3,9 miliardy eur. Ešte pred rokom to bolo o 1,4 miliardy eur menej. Hrozivo vyzerajú čísla za prvých sedem mesiacov tohto roka. Počet firiem v platobnej neschopnosti prekročil 19-tisíc. V prípade fyzických osôb sa toto číslo blíži k 56-tisícom.“
(www.ekonomika.etrend.sk)

Z médií sme sa dozvedali aj o krachujúcich leteckých spoločnostiach. V septembri v roku 2009 skrachovala letecká spoločnosť SkyEurope. (www.euroactiv.sk)

Vráťme sa však k súčasnosti a k niečomu čo je pre nás bližšie.

V júli tohto roku sme sa dozvedeli o veľkom počte skrachovaných firiem u nás na Slovensku. Vlni bolo v Košiciach najviac konkurzov od roku 2005. Kým v rámci celého

Slovenska nesolventnosť postihla najmä sektor obchodu, v Košiciach stavebné firmy. Každý mesiac priemerne skoro tri skrachované firmy počas kalendárneho roka 2011. Vyplýva to z údajov, ktoré spracovala spoločnosť Slovak Credit Bureau (SCB).

V roku 2011 súd vyhlásil konkurz na 31 obchodných spoločností so sídlom v Košiciach, ktoré neboli schopné splácať záväzky viacerým veriteľom alebo hodnota ich majetku bola menšia ako dlhy. V porovnaní s predchádzajúcim rokom počet bankrotov stúpol takmer dvojnásobne. Ešte v roku 2005, odkedy sú k dispozícii spoľahlivé štatistiky, nič nesignalizovalo takýto dramatický vývoj. Súd potvrdil úpadok len jednej košickej firmy, v roku 2006 dvoch. (www.kosice.korzar.sme.sk)

Už v marci roku 2011 sme boli svedkami obmedzenia výroby v automobilke PSA Peugeot Citroën v Trnave. V tej dobe však príčinou bolo zemetrasenie v Japonsku. (www.automix.atlas.sk)

V septembri tohto roku však trnavská automobilka opäť obmedzuje výrobu avšak už z dôvodu klesajúceho dopytu. (www.hnonline.sk)

Obmedzenie výroby na Slovensku však nie je to najhoršie. V roku 2014 sa chystajú zatvoriť materskú firmu trnavskej automobilky, ktorá sa nachádza vo Francúzsku. Bude to znamenať stratu až 8 tisíc pracovných miest. Informoval o tom francúzsky denník „Le Figaro“. (www.profesia.pravda.sk)

Všetky tieto oblasti sa spájajú v jednu a tou je ľudský život. Ľudský život ako taký je chránený od počatia. Vtedy však má prirodzených ochrancov a to sú rodičia. Plod rastie rozvíja sa, vyvíja a žije. Žije pod ochranou. Postupne sa z plodu stáva ľudský život a človek. Opäť je pod ochranou niekoho silnejšieho. Ten mu dáva všetko čo k životu potrebuje. Svetlo, teplo, výživu a lásku. Existujú miesta na svete, kde pre to aby sme toto všetko zabezpečili, by sme nemuseli pracovať. Avšak tých miest nie je dostatok. A preto náš život naplňa práca. Od nej sme všetci závislí. Respektíve sme závislí od peňazí, ktoré sú našou odmenou za vykonanú prácu. Ak nie sú peniaze, nebudeme si môcť zabezpečiť nič z toho čo potrebujeme. Preto je veľmi dôležité v súčasnej dobe mať prácu a zarábať. Nevravím, že ľudia, ktorí prácu nemajú nemôžu žiť, ale žije sa im omnoho ťažšie.

Dôsledky nezamestnanosti, ktorá je najväčším dopadom finančnej krízy môžeme rozdeliť na dvojce:

Ekonomické dôsledky. Vďaka vysokej nezamestnanosti štát prichádza o pracovné miesta, ktoré produkujú nielen HDP ale aj HNP. Nezamestnaný je veľkou záťažou pre štát. Štát sám

o sebe je povinný sa starať o svojich občanov. Ak sa občan stane nezamestnaným musí mu štát vyplácať dávku v nezamestnanosti a aj poistenie. Čím vznikajú vyššie náklady štátu. Na druhej strane to má ekonomické dôsledky pre samotného nezamestnaného, ktorý nemá už toľko finančných zdrojov na svoj bežný život.

Sociálne dôsledky. Tie sú spojené najmä so sociálnou situáciou samotného nezamestnaného. Ide o jeho sociálne postavenie v spoločnosti, jeho celkovú sociálnu situáciu a aj jeho spoločenský život. V popredí stojí otázka poklesu životnej úrovne a následne na to sa vynára problém chudoby. Sociálne dôsledky sú samozrejme medzi sebou úzko podmienené a prepojené.

Vplyv na životnú úroveň – nezamestnanosť znamená stratu pracovného príjmu a žiť len z podpory znamená, vždy pokles životnej úrovne a značné finančné problémy pre nezamestnaného a jeho rodinu. Prieskumy naznačujú, že príjmy z podpor nedosahujú ani polovicu z predchádzajúceho zárobku. Ak je nezamestnanosť dlhodobá vedie k chudobe, k sociálnej izolácie alebo aspoň k redukcii sociálnych kontaktov.

Vplyv na rodinu – Rodina ako sociálna inštitúcia ovplyvňuje nezamestnanosť nielen poklesom príjmov, ale aj v mnohých ďalších ohľadoch. Vedie napríklad k narušeniu denných rodinných zvyklostí, mení pozíciu a autoritu nezamestnaného v rodine, môže rozbíjať partnerské vzťahy, ovplyvniť uzatváranie manželstiev a pôrodnosť (odkladanie), obmedzuje sociálne kontakty rodiny, často aj jej výchovnú funkciu.

Vplyv na vnímanie času – Nezamestnanosť narušuje obvyklý denný režim, časovú štruktúru dňa a mení vnímanie času. Čas pre nezamestnaných prestáva byť dôležitý, stráca svoj obsah a často je naplňovaný nudou a pasívnymi alebo aj spoločensky nežiaducimi aktivitami (spánok, televízia, kriminalita, alkoholizmus, a pod.). Narušenie štruktúry dňa je nebezpečné zvlášť pre mladistvých, ktorí časový režim s pracovnými návykmi nemajú ešte vžitý.

Vplyv na psychické a fyzické zdravie – Nezamestnanosť je pre mnoho ľudí vysoko traumatizujúca. Znamená aj stratu sociálneho statusu, prestíže, ktorá je spojovaná s určitými osobnými charakteristikami a dispozíciami. Vyvoláva v človeku pocit nepotrebnosti, neužitočnosti a aj neschopnosti a to vedie k strate sebadôvery. Stres, ktorý z nezamestnanosti plynie, nie je často bez následkov na zdravie jedincov. Výsledky niektorých prieskumov naznačujú, že so zmenou miery nezamestnanosti sa často mení aj miera ochorení imunitného,

cievneho a mozgového aj kardiovaskulárneho systému a tiež miera psychických ochorení a problémov. (Krebs, 1997)

Chudoba ako dôsledok dlhodobej nezamestnanosti vplyvom finančnej krízy

Chudoba sa stala globalizovaným javom, objavuje sa v akčných programoch vlád, multilaterálnych inštitúciách a organizáciách občianskej spoločnosti po celom svete. Z hľadiska ľudských práv predstavuje chudoba mnohonásobné porušenie základných práv ľudských bytostí a predovšetkým porušenie práva na slušný život, ako je to zakotvené v medzinárodných dohodách o ľudských právach. Toto právo v zásade znamená možnosť dôstojne žiť vlastný život ako ľudská bytosť. Znamená možnosť realizovať slušný život, v ktorom sa uznáva hodnota jednotlivca a jednotlivec dokáže dávať spoločnosti to najlepšie zo seba samého. (Batthyány, 2010)

Samotný pojem chudoba v sebe skrýva množstvo významov. Neexistuje jediná správna charakteristika tohto pojmu. V početných štúdiách o chudobe sa viacerí autori usilujú o jej definíciu. Podľa Rady Európy za chudobné sa označujú osoby, rodiny alebo skupiny osôb, ktorých zdroje (materiálne, kultúrne, sociálne) sú natoľko limitované, že ich vylučujú z minimálne akceptovaného životného štýlu občanov štátu, v ktorom žijú. Charakteristika, ktorá platí v rámci EU: ide o taký príjem, ktorý už v danej krajine neumožňuje viesť minimálne dôstojný život. (Kusá In: Ondrejko, 2009)

Chudobou všeobecne rozumieme sociálny jav, ktorý je charakteristický nedostatkom životných prostriedkov jednotlivca alebo skupiny. Podľa WHO je chudobný ten, kto disponuje mesačne s čiastkou menšou ako je polovica priemerného príjmu na osobu vo svojej krajine. (Ondrejko, 2009)

V SR sa stretávame s pojmom „hmotná núdza“, ktorý je príkladom pokusu o objektivizáciu chudoby ako sociálneho javu. Ide o stav pod úrovňou životného minima. Životné minimum je taký súbor statkov a služieb, ktorý umožňuje základnej spotrebnej jednotke (spoločne hospodáriacej domácnosti určitej veľkosti a zloženia) uspokojovať potreby v miere uznanej spoločnosťou v danom časovom období za minimálne nevyhnutné náklady pre udržiavanie primeranej úrovne spotreby a zapojenie do normálneho života spoločnosti. Životné minimum tak pozostáva z výdavkov na bežnú spotrebu (výživa, základné osobné potreby, výdavky spojené s prevádzkou domácnosti). (Ondrejko, 2009)

Z posledných údajov sa dozvedáme, že na Slovensku žije na hranici chudoby až 700 – tisíc ľudí. Je to obrovské množstvo. Čo je však veľmi závažné, že nejde len o ekonomicky

nečinných ľudí, ktorí sú nezamestnaní. Chudoba rástla aj v skupine ekonomicky aktívneho obyvateľstva. "Miera rizika chudoby u dôchodcov a pracujúcich bola na rovnakej úrovni 6,3 %," zdôraznil Róbert Vlačuha – vedúci oddelenia štatistiky životnej úrovne obyvateľstva. (www.sme.sk)

Sociálne vylúčenie

Vylúčenie zahŕňa dynamické procesy riadiace nerovné mocenské vzťahy, ktoré sú ovplyvňované štyrmi hlavnými rozmermi: ekonomickým, politickým, sociálnym a kultúrnym, ktoré na rôznych úrovniach sa vzťahujúcich na osoby, domácnosti, skupiny, komunity nachádzajúcich sa v štáte alebo celkovo vo svete. Výsledkom je vylúčenie, ktoré je charakterizované nerovným prístupom ku zdrojom, možnostiam a právam, čo vedie taktiež k nerovnosti v oblasti zdravia. (www.who.int)

Sociálne vylúčenie čiže exklúzia zo spoločnosti v dôsledku chudoby môže mať rôznu podobu či prejavy a môže byť zapríčinené rôznymi faktormi alebo podmienkami. Medzi ohrozené skupiny sú najčastejšie zaradované kategórie, ako napr. deti, starší ľudia, ženy, rasové, etnické alebo jazykové menšiny. Sociálne vylúčenie zahŕňa rozmanité formy zneuznania, nerešpektovania ľudskej dôstojnosti, znevýhodnenia, či deprivácie. Jej príčiny, rôzne podoby, prejavy a účinky nie sú jednoznačne artikulované – nemožno ich redukovať len na ekonomické aspekty chudoby a sociálne nerovnosti, ani na indikátory, ktoré sú s nimi jednoznačne späté. (Ondrejko, 2009)

Ukazovatele sociálneho vylúčenia: finančné problémy v domácnostiach, nedostupnosť určitých základných potrieb; nedostupnosť tovaru dlhodobej spotreby; nevhodné podmienky bývania; zlý zdravotný stav: dĺžka života, vnímanie zdravotného stavu jednotlivcom; zriedkavé kontakty s priateľmi a príbuznými; nespokojnosť s prácou alebo hlavnou činnosťou. (Zdroj: Eurostat, 2006 In: Ondrejko, 2009)

Záver

Mojím príspevkom chcem predovšetkým poukázať na problémy spôsobené finančnou krízou, ktorá nás postihla v roku 2009. Dôsledkov a dopadov finančnej krízy je omnoho viac ako spomínam v mojom príspevku, nie je však reálne aby som ich všetky vymenovala a opísala. Preto sa venujem hlavne jednému z nich a tým je zvyšujúca sa nezamestnanosť a jej dopad na obyvateľstvo. Tento problém však netrvá krátko. V poslednej dobe strácam

akúkoľvek nádej, že sa podarí niečo zmeniť. Naša krajina sa potýka s množstvami problémov, ktoré z úst politikov sú príčinou finančnej krízy.

Jediným riešením od vedúcich lídrov na čele tejto krajiny je zvyšovanie poplatkov za všetko čo sa len dá. Okrem mzdy a počtu voľných pracovných miest.

Nemôžem však súdiť ľudí. Na to nie som tu. Snažím sa pre jednu ucelenú správu z oblasti života ľudí, ktorá by im bola nápomocná a mohla by poskytnúť aspoň čiastočné riešenie.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] FIALA, P. *Politika jaká nemá byť*. 1. vydanie. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. 163 s. ISBN 978-80-7325-216-8
- [2.] FINNAGEN, G.: Zakladateľ SkyEurop – za krach môžu hedžové fondy. [online]. [cit. 2012-10-03]. Dostupné na internete: <http://www.euractiv.sk/podnikanie-v-eu/interview/zakladatel-skyeurope-za-krach-mozu-hedzove-fondy-013655>
- [3.] KARÁSZ, P. : *Vplyv globálnej ekonomickej krízy na vývoj hospodárstva Slovenska so zreteľom na trh práce*. [online]. 2009 [cit. 2012-03-20]. Dostupné na internete: http://www.euractiv.sk/fileadmin/images/Microsoft_Word_-_PK__studia2.pdf
- [4.] KREBS, V. - DURDISOVA, J. - POLÁKOVÁ, O. - ŽIŽKOVA, J. *Sociálni politika*. 1. vydání. Praha: nakladatelství CODEX Bohemia, s. r. o., 1997. 328 s. ISBN 80-85963-33-7
- [5.] ROKYTKA, R. *V Košiciach skrachoval rekordný počet firiem*. [online]. [cit. 2012-09-28]. Dostupné na internete: <http://kosice.korzar.sme.sk/c/6470590/v-kosiciach-skrachoval-rekordny-pocet-firiem.html>
- [6.] SEDLÁČEK, T. *Ekonomie dobra a zla*. 1. vyd. Praha: nakladatelství 65.pole, 2009. 272 s. ISBN 978-80-903944-3-8
- [7.] SIHELSKÝ, J.: *Dosah a vplyv krízy v roku 2009*. [online]. [cit. 2012-09-13]. Dostupné na internete: http://www.upsvar.sk/media/medialne-spravy/dosah-a-vplyv-krizy-v-roku-2009.html?page_id=13267
- [8.] SITA. *Peugeot Citroën prepustí 8-tisíc ľudí, ale ušetrí 108 miliónov*. [online]. [cit. 2012-10-02]. Dostupné na internete: <http://profesia.pravda.sk/zamestnanie/clanok/63703-peugeot-citroen-prepusti-8-tisic-ludi-ale-usetri-108-milionov/>

- [9.] TASR. *Peugeot Citroën obmedzuje výrobu v Trnave až o 60%*. [online]. [cit. 2012-10-03]. Dostupné na internete: <http://automix.atlas.sk/revue/737113/peugeot-citroen-obmedzuje-vyrobu-v-trnave-az-o-60>
- [10.] TASR. *Trnavská automobilka obmedzuje výrobu*. [online]. [cit. 2012-10-01]. Dostupné na internete: <http://hnonline.sk/ekonomika/c1-57664700-trnavska-automobilka-obmedzuje-vyrobu>
- [11.] TASR. *Na hranici chudoby žije až 700-tisíc Slovákov*. [online]. [cit. 2012-10-09]. Dostupné na internete: <http://www.sme.sk/c/6553567/na-hranici-chudoby-zije-az-700-tisic-slovakov.html>
- [12.] TREND. *V Nemecku pribúdajú skrachované firmy*. [online]. [cit. 2012-10-02]. Dostupné na internete: <http://ekonomika.etrend.sk/svet/v-nemecku-pribudaju-skrachovane-firmy.html>
- [13.] VODIČKA, M. *Den kdy došli prachy. Jak „velká krize“ ve 30. letech změnila životy lidí a na co se máme připravit my*. 1. vyd. Praha: Práh, 2009. 248 s. ISBN 978-80-7252-260-6
- [14.] WORKIE, T. M. a kol. *Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Turbulencie na finančných trhoch a dilemy hospodárskej politiky*. 1. vyd. Bratislava: RETRO-PRINT, 2008. 304 s. ISBN 978-80-7144-166-3

Kontakt

Kristína Traegerová, Mgr.

Trnavská univerzita v Trnave, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce

Katedra sociálnej práce

Univerzitné námestie 1, 918 43 Trnava

E-mail: traegerovak@gmail.com

Pôsobnosť sociálnej politiky na súčasné postavenie rodín na Slovensku

The scope of social policy in the current status of families in Slovakia

Silvia VADKERTIOVÁ

Abstrakt

Príspevok približuje vnímanie sociálnej politiky a jej vplyvy na rodinnú politiku a sociálne zabezpečenie rodín na Slovensku. Mnohé štáty, vrátane Slovenska majú vlastnú štátnu inštitucionalizovanú sociálnu politiku, kde predmetom záujmu je každý občan, rodina a spoločnosť. Ak chceme objasniť, prečo si rodina zasluhuje venovať pozornosť v rámci sociálnej politiky štátu, mali by sme si uvedomiť jej veľkosť a hodnotu pre spoločnosť. V súčasnosti nie vždy a každá rodina je schopná plniť si svoje funkcie. Je často krát vystavovaná ekonomickej a sociálnej disharmónii. V niektorých rodinách sú deti zanedbávané, týrané, alebo rodičia neposkytujú deťom náležitú starostlivosť. V týchto prípadoch je zabezpečená starostlivosť zo strany štátu, širšej podpornej siete ostatných subjektov, ako sú samospráva, neštátne subjekty, dobrovoľníci, či rôzni odborníci v sociálnej oblasti.

Kľúčové slová

Dieťa, pomoc, rodina, sociálna politika.

Abstract

Post approaching perception of social policy and its impact on family policy and welfare families in Slovakia. Many countries, including Slovakia, have their own state institutionalized social policy, which is of interest to every citizen, family and community. If you want to explain why the family deserves attention in the social policy of the state, we should remember the size and value to society. At present, always and every family is able to perform its functions. It is often exposed to economic and social disharmony. In some families, children are neglected, abused, or the parents do not give children proper care. In these cases, care is provided by the state, a wider support network of other entities, such as government, non-governmental organizations, volunteers, and various experts in the social field.

Key words

Child, help, family, social policy.

Úvod

Rodina je z hľadiska rozvoja každého človeka primárnym subjektom, ktorý sa podieľa na jeho formovaní. Je prvým prostredím, kde dostáva jednotlivec možnosť obsiahnuť a zažiť sociálne vzťahy a kontakty. Rodina je vytvorená na prirodzenom základe a vzniká bezprostredne. Vlastná zodpovednosť rodiny za svoj život a budúcnosť, rešpektovanie zodpovednosti rodiny za samu seba, uplatňovanie princípu subsidiarity v štátnej

rodinnej politike by mala byť jej hlavným princípom. Opatrenia sociálnej politiky smerom k rodine by mali pokryť zabezpečenie a udržanie sociálnej suverenity a istoty každej rodiny. Sociálnou suverenitou rodiny je stav, kedy sú jej potreby a záujmy uspokojované a rodina nie je ustavične závislá od štátnych sociálnych dávok alebo sociálnej pomoci.

Rodina je inštitúcia, ktorá vzniká spolužitím ľudí obvykle rozdielneho pohlavia, ktorí vychovávajú svojich potomkov. Vzťahy medzi rodičmi sa rozširujú na vzťahy s deťmi, so starými rodičmi a ďalšími príbuznými. Rodina je pre spoločnosť dôležitou inštitúciou, ktorá plní množstvo dôležitých funkcií. Tieto funkcie sa v historickom kontexte menili a pravdepodobne sa menia aj budú. V dnešnej dobe je snaha rodiny predovšetkým zameraná na zabezpečenie vhodného prostredia a optimálnych podmienok pre uspokojovanie potrieb členov rodiny.

Rodina prechádza mnohými zmenami, do istej miery je odrazom spoločnosti, v ktorej funguje. V súvislosti so spoločenským vývojom, neustálymi zmenami, rýchlym tempom života sa ocitá v zraniteľnom postavení a vyžaduje si oveľa viac podpory ako v minulosti. Pod obrazom rodiny si väčšina z nás predstaví tradičné rodinné zostúpenie, matka, otec a ich deti. Dnešná situácia v rodinách však tento model už do takej miery nespĺňa. Vytráca sa rituálna základná podoba rodiny, v niektorých rodinách sa profiluje ako neformálne žitie partnerov, vytvárajú sa zmiešané vzťahy v rodinách. Napriek tomu rodina v akékoľvek podobe je rozhodujúca pre spoločnosť a pre jej celkové napredovanie.

Štátna podpora rodín je nevyhnutná. Poskytuje právnu a morálnu ochranu manželstvu, rodičovstvu, pretože kvalita týchto vzťahov sa podieľa na psychickom rozvoji detí a ich formovaní. Postavenie detí je závislé od rodičov. Zameranie sociálnej politiky k rodinám sa nesústreďuje len na ochranu a pomoc v krízových situáciách, ale naopak má im predchádzať.

Rodinná politika spolu ovplyvňuje vnútorné a vonkajšie podmienky vzniku, existencie a zániku rodín a postavení ich jednotlivých členov v širšom právnom, ekonomickom, sociálnom a kultúrnom rámci. (Strieženec, 1996).

Je namieste spomenúť, že prepojenie sociálnej a hospodárskej sféry je pre fungovanie spoločnosti a rodiny nevyhnutné.

Koncepcia politiky rodiny sa nevzťahuje iba na oblasť sociálnej politiky, ktorá pokrýva finančné zabezpečenie rodín prostredníctvom rôznych príspevkoch a dávok. Jej zameranie je diametrálne širšie a rozsiahlejšie a obsiahne viac aspektov, ktoré s manželstvom, rodinou, starostlivosťou o ňu a zabezpečením súvisia. Sociálna politika má priaznivo vplývať na rast

populácie, a to vytváraním takých materiálnych ako i ekonomických podmienok, ktoré vedú k zabezpečeniu rodín. Má priamy dopad na rodinu, pretože rodina je prienikom väčšiny vzťahov v spoločnosti. Úlohou štátu a jeho orgánov ako jedného z rozhodujúcich subjektov sociálnej politiky je analyzovať ekonomické, sociálne, demografické a hodnotové hľadiská správania sa rodín pre zavádzanie efektívnych riešení. Pri tvorbe opatrení rodinnej politiky je vhodné zosúladiť vzájomné súvislosti medzi spoločenskými procesmi a ich dôsledkami na fungovanie a život rodín a ich jednotlivých členov.

Rozhodujúcim demografickým faktorom, ktorý vplýva na celkovú stabilitu rodiny a v neposlednom rade i štátu je zamestnanosť. Zodpovednosťou štátu je garantovať utvárania takých podmienok, aby sa zabezpečila zamestnanosť občanov a súbežne rast ekonomiky. Súčasná situácia poukazuje na opačný efekt, keďže krivka nezamestnanosti rapídne stúpa. Situácia na trhu práce väčšinou nezohľadňuje postavenie rodín. Konkurenčné prostredie na trhu práce, akoby ignorovalo skutočnosť, že mnohí uchádzači sú zároveň rodičia a manželia.

V rodinách neraz nastávajú situácie, keď jeden z manželov sa vzdáva dobrovoľne zamestnania, resp. príjme znevýhodnené pracovné miesto z finančného hľadiska, keďže je potrebný pri výchove a starostlivosti o deti. Súčasne pri tejto úlohe supluje aj svojho partnera, ktorého pracovné vyťaženie mu to nedovoľuje. V nadväznosti so zamestnaním vstupuje do pozornosti cena práce. Do ceny práce sa má pretaviť celková produktivita práce, spotreba a zabezpečenie dôstojných životných podmienok pre jednotlivca a jeho rodinu.

V rámci systému sociálneho zabezpečenia poskytuje štát najmä sociálne slabším rodinám priamu sociálnu podporu, organizuje sociálnu pomoc. Štát vystupuje ako garant, aby neprichádzalo k dlhodobějšímu poklesu príjmov rodiny pod hranicu životného minima. Pod pojmom životné minimum je chápaný súhrn prostriedkov a služieb, ktoré môžu jednotlivcovi alebo osobám žijúcim s ním v domácnosti primeranou mierou saturovať ich nutné potreby. Nedosiahnutie hranice životného minima je už vnímané ako stav hmotnej núdze.

Rodiny s nižšími príjmami, resp. príjem zložený zo sociálnych dávok nepostačuje na pokrytie základných potrieb maloletých detí. Situácia v týchto rodinách je obzvlášť riziková, ak je jeden z rodičov, napr. závislý od drog, je vo výkone trestu odňatia slobody, je dlhodobo nezamestnaný a pod. Chudoba a nepriaznivá sociálna a ekonomická situácia rodín nie raz vyústia do stavu, že sú deti vyňaté z domáceho prostredia rodičov a umiestňované do detských domovoch. Medzi tzv. rizikové skupiny, ktoré najviac ohrozuje chudoba a sociálne vylúčenia patria viacpočetné rodiny, deti z neúplných rodín, deti s nízkou kvalifikáciou,

rodiny s nezamestnanými rodičmi a rodiny žijúce v malých osadách, resp. v osadách rodín s etnickou príslušnosťou.

Súčasný fungujúci systém štátnej sociálnej podpory je nastavený na prerozdeľovanie jednorazových a opakovaných finančných príspevkov, štátnych sociálnych dávok, ktoré podliehajú do kompetencie úradov práce, sociálnych vecí a rodiny. Centrálnym finančným nástrojom, z ktorého sú vyčlenené financie na príspevky a dávky sú dane odvodový systém. Je to najsilnejší nástroj sociálnej politiky. Dávky sú financované zo štátneho rozpočtu a sú určené na riešenie životných udalostí v rodine (výdavky spojené s narodením dieťaťa alebo viac detí, ktoré sa súčasne narodili a so zabezpečením starostlivosti o nezaopatrené deti, ich výchovu a výživu a pod.). Pri poskytovaní štátnej podpory rodinám s deťmi sa nezisťuje príjem rodiny, až na výnimku pri poskytovaní náhradného výživného. Pridelovanie jednotlivých dávok je legislatívne upravené zákonmi, ktoré určujú podmienky nároku na jednotlivé dávky, ich výšku, spôsob a postup pri ich vyplácaní, resp. ustanovení, ktoré majú minimalizovať možnosti ich neúčelného využívania.

Rodinám s deťmi sú určené nasledujúce príspevky, a to vo forme jednorazových alebo opakovaných finančných príspevkov:

- príspevok pri narodení dieťaťa,
- príplatok k príspevku pri narodení dieťaťa,
- prídavok na dieťa,
- príplatok k prídavku na dieťa,
- rodičovský príspevok,
- príspevok na starostlivosť o dieťa,
- príspevok rodičom, ktorým sa súčasne narodili tri deti alebo viac detí, alebo ktorým sa
- v priebehu dvoch rokov opakovane narodili dvojčatá alebo viac detí súčasne, príspevky na podporu náhradnej starostlivosti o dieťa,
- jednorazový príspevok dieťaťu pri jeho zverení do náhradnej starostlivosti,
- jednorazový príspevok dieťaťu pri zániku náhradnej starostlivosti,
- opakovaný príspevok dieťaťu zverenému do náhradnej starostlivosti,
- osobitný opakovaný príspevok náhradnému rodičovi.

„Sociálnu politiku vnímame ako spôsob a formy sociálneho regulovania. Je ovplyvnená existujúcim politickým systémom a spätne a výrazne ovplyvňuje politický systém. Vychádza z rešpektovania kultúrno-spoločenských podmienok tradícií v sociálnom regulovaní, rešpektovania regionálnych aspektov, z chápania rovnosti a sociálnej spravodlivosti,

rozdielnych názorov na mieru zodpovednosti jednotlivca, postavenia a funkcie rodiny, miesta a funkcie neštátnych subjektov, postavenia a možnosti pôsobenia obcí v sociálnej oblasti a prirodzene z funkcií štátu ako subjektu sociálnej politiky a garanta“ (Strieženec, 1999, s.198).

Vo všetkých štátoch Európskej únie sa uznávajú princípy sociálneho štátu, ktorých chápanie a uplatňovanie sa však podstatne odlišuje. Systém sociálneho zabezpečenia vznikol v každej krajine ako reakcia na určitú sociálnu realitu.

Uplatnenie sociálnej politiky štátu sa uvádza do praxe aj aplikáciou legislatívy konkrétne zameranej na riešenie určitých medziľudských vzťahov a situácii, ktoré vznikajú. Oblasť rodinného práva a starostlivosti o maloletých zastrešujú dva konkrétne zákony, a to zákon o rodine a zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele.

Základným prameňom u nás je Zákon o rodine č. 36/2005 Z. z. a o zmene a doplnení niektorých zákonov, na ktorý nadväzujú ďalšie normatívne akty. Tento zákon je do určitej miery nadstavbou pre zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele, ktorý z neho vychádza a rozvíja problematiku rodinnoprávných vzťahov. Zákon o rodine bol novelizovaný a upravený o čiastkové zmeny v roku 2005. Viac sa upriamil na právne a normatívne vymedzenie kategórií, ako sú náhradná starostlivosť, inštitút opatrovníctva, poručníctva, majetkového opatrovníka, čo do istej miery malo dosah na postavenie umiestňovaných maloletých detí, zariadenia ústavnej starostlivosti, orgány sociálnoprávnej ochrany detí a kurately.

Ako sa vyjadruje Thurzová (2006) rodinné právo upravuje vzťahy vznikajúce v rodine, založené manželstvom alebo na základe príbuzenstva. Sú to vzťahy medzi manželmi, rodičmi a deťmi a ich prostredníctvom aj medzi ostatnými príbuznými, najmä medzi starými rodičmi a deťmi, ale aj súrodencami. Súčasne sa zaoberá vzťahmi náhradnej rodinnej starostlivosti, osvojením, pestúnskou starostlivosťou a zverením dieťaťa do výchovy iného občana ako rodiča.

Problematika ochrany a starostlivosti o maloletých je sústredená do jednotlivých ustanovení zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v spojitosti s vykonávacou Vyhláškou č. 643/2008 Z. z.

Základným cieľom opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately je poskytnúť náležitú pomoc rodinám, aby mohli deti vyrastať v starostlivosti svojich rodičov, resp. v inej pre nich prijateľnej forme náhradnej starostlivosti.

V oblasti sociálnej kurately sa opatrenia vzťahujú aj na maloletých a mladistvých, ktorí sa dopustili konania, ktoré majú podobu priestupku či trestného činu, sú závislé od drog alebo vykazujú iné poruchy správania. Orgány sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately sú účastníkmi pri riešení rôznych krízových situácií v rodinách, najmä ak je situácia v rodine neovládateľná a pre dieťa ohrozujúca. Za týchto okolností prichádza k vyňatiu dieťaťa zo starostlivosti rodičov a súčasne sa rieši jeho situácia. I po vyňatí dieťaťa zo starostlivosti rodičov je potrebné podľa dostupných možností pracovať spoločne s rodinou dieťaťa na obnove a úprave rodinného prostredia, vzťahov pre opätovný návrat dieťaťa. Za predpokladu, že súžitie rodičov s deťmi nie je možné skrz bytové, ekonomické, vzťahové, sociálne, či iné dôvody je žiaduce dieťa umiestniť do jeho širšej rodiny, zväčša k starým rodičom alebo príbuzným. V situácii, keď ani táto možnosť nie je reálna, sprostredkuje orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately dieťaťu novú rodinu. Po splnení zákonom stanovených podmienok a okolností, môže dieťa nadobudnúť novú rodinu na území Slovenskej republiky, poprípade môže byť navrhnuté na medzištátne osvojenie.

V krátkosti uvedieme ďalšie možné subjekty sociálnej politiky a ich možnosti využitia sociálnej práce pri výkone opatrení smerom k rodine a starostlivosti o deti. Sú to mestá, obce a vyššie územné celky. Samospráva má podstatný dosah pri predchádzaní vzniku krízových situácií v rodine a pri obmedzovaní a odstraňovaní ich negatívnych vplyvov. Ku klientovi, k jeho rodine je najbližšie, dokáže reálne zhodnotiť jeho situáciu, a to aj vzhľadom k jednotlivým okolnostiam, ktoré ich môžu do istej miery eliminovať a zabraňovať pri ich vyriešení. Na výkon opatrení v oblasti sociálnoprávnej ochrany detí a rodiny je možné podľa zákonom ustanovených podmienok zapojiť aj neštátne subjekty, charitu, cirkev či akreditované subjekty.

Záver

Záverom by sme chceli len podotknúť, že ak sa budeme pozerieť na rodinu z pozície ako podstatného objektu sociálnej politiky prostredníctvom jej sociálneho zabezpečenia formou poskytovania rôznych finančných príspevkov a dávok, alebo ako predmet záujmu praktickej sociálnej práce hlavne pri práci s dysfunkčnou rodinou, neustále si vyžaduje pomoc a podporu spoločnosti. V našom príspevku sme konštatovali a uvádzali iba určité skutočnosti, ktoré

s rodinou a s jej postavením v spoločnosti súvisia. Nebolo naším úmyslom obsiahnuť kompletne všetky možné intervencie sociálnej politiky smerom k rodine. Snažili sme sa poňať pôsobenie a vplyv sociálnej politiky z dvoch uhlov pohľadu. Na jednej strane ako rodinu, ktorá je a bude do istej miery zákonite závislá od podpory spoločnosti, ale napriek tomu samostatná. Z inej strany na rodinu, ktorá je istým spôsobom nefunkčná, čo sa hlavne prejavuje v ochrane a starostlivosti o deti.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny. Sociálnoprávna ochrana detí a sociálny kuratela. Dostupné na internete: <<http://www.employment.gov.sk/rod-a-soc-politika-socialnopravna-ochrana-deti-a-socialna-kuratela.html>>.
- [2.] STRIEŽENEC, Štefan. 1996. Slovník sociálneho pracovníka. Trnava : AD, 1996. s. 255. ISBN 80-967589-0-X.
- [3.] STRIEŽENEC, Štefan. 1999. Úvod do sociálnej práce. Trnava: AD, 1999. s. 215. ISBN 80-967589-6-9.
- [4.] SUTOR, Bernard. 1996. Politická etika. Cirkev a spoločnosť : Dobrá kniha. 1999. s.380. -ISBN: 80-7141-222-8.
- [5.] ŠATÁNEK, Juraj. Rodinné prostredie ako faktor socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa. 1. vyd. Banská Bystrica : FHV UMB, 2004. s. 176. ISBN 80-8083-015-0.
- [6.] THURZOVÁ, Marta. 2005. Základy práva pre sociálnych pracovníkov. Občianske združenie Sociálna práca, 2006. s.155. ISBN, 8089185215.
- [7.] VEČEŘA, Miloš. Sociální stát. Východiská a přístupy. Praha : SLON, 1996. s.112.
- [8.] Vyhláška č. 643/2008 Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Dostupné na internete: <<http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisCislo=643&Rocnik=2008>>.
- [9.] Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Dostupné na internete: <<http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisCislo=36&Rocnik=2005>>.
- [10.] Zákon č.305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. [online 2010-30-09]. Dostupné na internete: <<http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisCislo=305&Rocnik=2005>>.

Kontakt

Silvia Vadkertiová, PhDr. Bc.

Detský domov Kolárovo

Dvory nad Žitavou 94131, E. Štúra 25

E-mail: vadkertiova.silvia@zoznam.sk

Príčinné súvislosti manažmentu a sociálnej práce pri riadení sociálnych procesov

The causal relationship management and social work in the management of social processes

Marta VAVERČÁKOVÁ

Abstrakt

Pod manažmentom v sociálnej práci alebo sociálnym manažmentom chápeme ucelený manažérsky proces sociálneho prostredia, ktoré je determinované sociálnymi službami a činnosťami, slúžiacimi na realizáciu sociálnej práce. Na budúcom profile nastupujúcich manažérov a na dotváraní manažérskych schopností ľudí z praxe sa podieľajú ďalšie vedné disciplíny. Za jeden z najdôležitejších zdrojov považujeme aj manažment ako vednú disciplínu, ktorá predstavuje určitý súbor poznatkov, vypracovaných na základe empirie a tieto sú potom výsledkom ďalších vied, ktoré využívame na základe ich vývoja.

Kľúčové slová

Manažment. Sociálna práca. Manažérsky proces. Sociálne služby. Subjekt. Objekt. Hodnoty. Morálne hodnoty.

Abstract

Under management in social work or social management, understand the integrated management process of the social environment that is determined by social services and activities that serve us to carry out social work. The future profile of emerging managers and their knowledge of practice are involved in other scientific disciplines. One of the most important resource we consider management as a scientific discipline that allows us a certain body of knowledge that are developed based on empiricism and science and are the result of more use to their development.

Key words

Management. Social work, Management processes. Social services. Subject. Object. Values. Moral values.

Úvod

Manažment je disciplína, ktorá zvlášť v poslednom období prechádza turbulentným vývojom v dvoch smeroch. Jednak dochádza k rozšíreniu predmetu a vznikajú nové aplikované disciplíny, jednak sa objavujú nové teórie, názory a skúsenosti, ktoré posúvajú doterajšie poznanie ďalej. Motorom zmien vo všetkých oblastiach života je inovácia, investícia do perspektívnych oblastí, tlak na vzdelávanie, procesy trvalej reštrukturalizácie, reprofiliácie rôznych subjektov vrátane sociálnej oblasti. Tieto vývojové trendy musia nájsť

pozitívny ohlas aj v myslení a jednaní manažérov, ktorí na tieto podnety by mali nielen reagovať, ale ia ich aj iniciovať. Je potrebné poznamenať, že funkciou vedenia je schopnosť presviedčať, usmerňovať a stimulovať riadené subjekty ku kvalitnej práci v kontexte dosahovania cieľov. V sociálnej oblasti je však potrebné pri zabezpečovaní týchto funkcií dbať o to, aby vedenie neznamenovalo len uplatňovanie moci a autority, ale aby boli splnené také predpoklady akými sú: schopnosť vnímať, motivovať, byť zásadový, mať sociálne cítenie a vedieť komunikovať s riadeným subjektom v riadiacom procese.

Sociálna práca z pohľadu manažmentu.

Manažment je komplexná vedná disciplína s rôznymi oblastami záujmu, pričom táto veda neustále sleduje spôsob ako dosiahnuť stanovené ciele čo najefektívnejšie. Pre komplexnosť manažmentu ako vedy nie je možné aplikovať manažment v plnom rozsahu do vedeckého systému sociálnej práce, preto ak chceme skúmať manažment a jeho využitie v sociálnej práci, je potrebné sa zamerať najmä na hlavný cieľ sociálnej práce, ktorým je zvyšovanie kvality života ľudí eliminovaním, riešením a zmierňovaním ich životných problémov. Z pohľadu sociálnej práce, by teda malo ísť prednostne o manažovanie takých aktivít a činností, ktoré smerujú k zvýšeniu kvality života ľudí, ktorí sa ocitli v problémoch. V súvislosti manažmentu a sociálnej práce je dôležité zamerať pozornosť na dve oblasti, a to manažmentu ako procesu tvorby a udržovania prostredia, v ktorom jednotlivci pracujú a dosahujú vybrané ciele a na manažment ako proces optimalizácie využitia ľudských, materiálnych a finančných zdrojov potrebných na dosiahnutie cieľov. (Matoušek, 2003) V tejto súvislosti spomeniem ešte ďalších autorov ako napríklad Hagoni, Imrichová (2010), ktorí manažment v sociálnej práci chápu ako riadenie a zároveň schopnosť riadiť, mať sociálne cítenie a schopnosť vnímania spoločenských javov vplývajúcich na organizáciu a jej riadiacich pracovníkov. Ide o proces, ktorý realizuje manažér pri koordinácii sociálnych aktivít zamestnancov. Zahŕňa metódy a postupy smerujúce k čo najúčinnnejšiemu spôsobu riešenia problémov a zmierňovaniu negatívnych dôsledkov ekonomiky. Strieženec (1996) charakterizuje manažment v sociálnej práci ako špecializáciu na koordinovanie činnosti ľudí pracujúcich v organizáciách, ktoré pôsobia najmä v oblasti sociálnej pomoci, sociálnych služieb, sociálneho poradenstva a sociálnej prevencie. Dôraz kladie hlavne na ľudské zdroje. Ako ďalej uvádza Hagoni a Imrichová (2010) riadenie v sociálnej práci sa zameriava na vedenie jednotlivcov, skupiny či spoločnosti hlavne s dôrazom na prekonanie zlých sociálnych udalostí. Ide o proces riadenia profesionálnych sociálnych pracovníkov a odborný výkon ich povolania, ale je to aj proces riadenia v sociálnej oblasti cez sociálnu politiku štátu.

V spomínaných procesoch riadenia sa stretávame s riadiacim subjektom – sociálnym pracovníkom. Jeho osobnostné predpoklady by mali zvládnuť proces riadenia od jeho plánovania až po rozhodovanie. Druhým subjektom riadenia sú profesionálne tímy ako riadiace jednotky v organizáciách. Tretím subjektom je samotný štát a jeho sociálna politika realizovaná v oblasti tak legislatívnej ako aj inštitucionálnej.

Manažment v sociálnej práci si stanovuje ciele z krátkodobého, ale aj z dlhodobého hľadiska. Týmto cieľom prispôsobuje svoje formy a metódy práce a činnosť nimi riadených subjektov. Neoddeliteľnou súčasťou manažmentu v sociálnej práci je motivácia a motivačný systém, ktorý predstavuje nástroj na ovplyvňovanie pracovného výkonu zamestnancov. Motivácia zamestnancov je dôležitým aspektom práce manažéra, ktorú je potrebné rozvíjať a prispôbovať potrebám zamestnancov. Práve vhodná forma motivácie vedie k rozvoju a prosperite celej organizácie. Dôležitou súčasťou je aj rovnaký prístup k zamestnancom a poskytnutie rovnakých možností, výhod a starostlivosti, čo vedie k získaniu oddaných, lojálnych a prosperujúcich zamestnancov. Schopnosť motivovať a motivačne viesť zamestnancov sa považuje v súčasnom manažmente za jednu zo základných zručností manažéra od kvalitatívneho uplatňovania, ktorej bezprostredne závisí profit organizácie.

Motivácia zameraná na pracovnú výkonnosť, je založená na poznaní a porovnaní požadovanej úrovne výkonnosti a aktuálnej výkonnosti zamestnancov, ktorá zahŕňa nielen fyzickú, ale aj psychickú výkonnosť jednotlivcov ako je námaha, zručnosti, skúsenosti, vedomosti a podobne. Uvedené faktory možno potom zvýšiť kvalifikáciou a zlepšením samotných zručností. Motiváciu cielenú na zvyšovanie kvalifikácie je možné podporiť účasťou zamestnancov na riadení organizácie. Motivácia zameraná na stabilizáciu prameňov v zabezpečení rozvoja podnetov na zotrvanie v organizácii. Medzi tieto môžeme zaradiť napríklad dobré meno organizácie, dobrú organizáciu práce, pracovné podmienky, spôsob odmeňovania, ako aj celkovú ekonomickú situáciu v krajine. Motivácia zameraná na inovačnú stratégiu je nástrojom na rozvoj a vhodné využitie kreativity v rôznych oblastiach ako je napríklad odmeňovanie. (Vetráková, 2001)

Správna motivácia je pre organizáciu prínosom, a preto je dôležité neustále ju presadzovať a využívať. Rozvoj motivačných schopností podľa Stýbla et al. (2006) možno dosiahnuť aj na základe metód sociálneho učenia, ktoré sú založené na zdokonaľovaní medziľudských vzťahov na základe vlastných skúseností.

Na usmerňovanie motivačných aktivít je možné použiť motivačné nástroje, akými sú okrem iného aj pochvala, kritika a zadávanie vhodných úloh. Pochvala je dôležitá všade tam, kde sa

naplňajú stanovené ciele, alebo sa vykoná niečo mimoriadne. Posilňuje pozitívne správanie. Na to, aby bola pochvala účinná, mala by byť konkrétna, osobná. Kritika ako ďalší nástroj negatívnej motivácie smeruje k tomu, aby zamestnanec určitú činnosť nevykonával, alebo ju uskutočňoval iným spôsobom. Mala by tiež byť adresná a konkrétna, formulovaná prijateľným a dôstojným spôsobom. Niekedy býva sprevádzaná aj rôznymi formami postihov, ako je pokarhanie, zníženie prémie, pridelenie horšej práce, preradenie na inú pracovnú pozíciu, prípadne na iné pracovisko, udelenie absencie a iné. Delegovanie vhodných úloh motivuje ľudí k zlepšeniu a pomáha im rozvíjať svoje schopnosti vykonávaním nových činností. (Bělohávek, 2010)

Motivačný systém je súčasťou riadenia ľudských zdrojov a predstavuje nástroj na ovplyvnenie pracovného výkonu zamestnancov. Medzi základné zložky motivačného systému môžeme považovať hodnotenie, odmeňovanie, vzdelávanie, rozvoj a rast zamestnancov. Hodnotenie pracovníkov nám pomáha v rozhodovaní ohľadne oblasti odmeňovania a zároveň je užitočným predpokladom pre personálny rozvoj a plánovanie. V hodnotení a odmeňovaní sa odrážajú schopnosti pracovníkov a rozvoj osobnosti. Odmeňovanie spätne motivuje a posilňuje k ďalšiemu rozvoju a zároveň má vplyv na stanovenie cieľov, ktoré sú súčasťou hodnotenia. (Horník, 2006)

Keďže snahou zamestnávateľov a organizácií je dosiahnuť trvale udržateľnú vysokú úroveň pracovnej výkonnosti, podnietilo to rozvoj rôznych teórií, ktoré skúmajú proces tvorby motivácie. Vysvetľujú, prečo sa ľudia správajú určitým spôsobom, prečo vyvíjajú úsilie v určitom smere, s určitou intenzitou po určitý čas. Azda najvýznamnejšia teória je teória potrieb A. Maslowa, ktorá charakterizuje správanie jednotlivcov. Podľa neho sú potreby hierarchicky usporiadané, pretože najskôr ľudia uspokojujú potreby fyziologické, teda nižšie a potom sa uspokojujú potreby vyššie – emocionálne, morálne. Veľkým prínosom bola aj Herzbergova dvojfaktorová teória motivácie a spokojnosti s prácou. Podstatou je zistenie, že to, čo viedlo k spokojnosti, bolo úplne odlišné od toho, čo viedlo k nespokojnosti. Medzi determinanty spokojnosti s prácou podľa Herzberga patrí jednak úspech, uznanie, povýšenie, atraktivnosť samotnej práce, zodpovednosť. Determinanty nespokojnosti zahŕňali skôr faktory týkajúce sa podnikovej politiky, riadenia, vedenia, platu, medziľudských vzťahov a pracovných podmienok. Analýzou týchto potrieb dospel Herzberg k záveru, že tieto pocity nie sú v protiklade, iba sa spájajú s odlišnými skupinami potrieb. Faktory spokojnosti sú zamerané na to, aby jedinci doviedli svoj potenciál až k dokonalosti. Faktory nespokojnosti súvisia so snahou jednotlivcov vyhnúť sa spoločenským a fyzickým stratám. Herzberg ich

definuje aj ako faktory hygieny. Ich nedostatok môže vyvolať nespokojnosť. Závěry z jeho práce možno využiť na zvýšenie motivácie a spokojnosti s prácou zamestnancov aj v súčasnosti. (Dudinská, 2009)

Na porovnanie spomeniem ešte dvoch autorov pracovnej motivácie a to McClellanda, ktorý na základe výskumov správania sa zamestnancov v organizácii identifikoval tri typy potrieb, a to potrebu moci, obľúbenosti a potrebu úspechu, ktoré nazval motivačné potreby. Na základe toho, ktoré motivačné potreby aktivizujú správanie a konanie zamestnancov v pracovnom procese, rozdelil ich do skupín a stanovil ich základné charakteristiky. Napríklad zamestnanci, u ktorých potreba moci stojí najvyššie, sa v pracovnom procese vyznačujú priamočiarosťou, energickosťou, praktickosťou, sú nároční k sebe aj k ostatným a v pracovnom tíme sú menej obľúbení i napriek tomu, že sa snažia udržiavať priateľské vzťahy s ostatnými zamestnancami. Úroveň ich pracovnej motivácie vo vzťahu k výkonnosti je však oveľa vyššia ako u zamestnancov s vysokou potrebou obľúbenosti alebo úspechu. Tak ako Maslowova, aj McClellandova teória motivácie sú založené na identifikácii potrieb, ako hlavných zdrojov správania a konania zamestnancov v pracovnom procese, preto sú využiteľné aj v súčasnej manažérskej praxi. Druhý autor, ktorý sa zaoberal skúmaním pracovnej motivácie bol Douglas Mc Gregor, ktorého teoretické závery vošli do teórie a praxe manažmentu pod názvom teória X a teória Y. Táto teória pojednáva o pracovnej motivácii, v ktorej zohľadnil autor dva protirečivé pohľady manažérov na zamestnancov. Jeden pohľad – teória X predpokladá, že zamestnanci majú vrodenu nechuť pracovať, sú leniví a majú veľmi nízke ambície. Vplyv na úroveň ich pracovnej motivácie majú hlavne peniaze. Druhý pohľad – teória Y predpokladá, že zamestnanci sa do pracovného pomeru aktívne zapájajú, sú iniciatívni, zodpovední a ich pracovné ambície sú veľmi vysoké. Vplyv na pracovnú motiváciu má hlavne obsah práce, priestor na kreativitu a realizáciu vlastného potenciálu. Táto teória nestratila svoj význam pre manažérov ani v súčasnosti, hlavne v oblasti výberu správneho štýlu riadenia a vedenia zamestnancov. (Majtán, 2003)

Teórie pracovnej motivácie sú pre manažérov studňou poznatkov, z ktorej čerpajú znalosti pre svoju prax. Netreba ich však chápať ako univerzálny návod. Teórie motivácie nám môžu pomôcť odhaliť, ako budú pracovníci reagovať v rôznych situáciách pri pôsobení rozličných motivačných nástrojoch.

Práca, ktorá nás baví je tou najlepšou motiváciou. Bezprostredný nadriadený, ktorý ovplyvňuje profesionalitou a je motiváciou pre všetkých svojich podriadených, vytvára motivovaný pracovný kolektív až na výnimky, ktoré sú už z princípu demotivátormi, voči

ktorým sa pomáha prekonávať prekážky neustálou motiváciou. Pre riadiacich pracovníkov je stimulácia svojich podriadených k lepším pracovným výkonom a bezstresovým riešeniam problémov samozrejmosťou.

Záver

Dôležitosť úlohy manažmentu v sociálnej práci je veľkým prínosom. Ide predovšetkým o manažérske zručnosti konkrétneho riadiaceho pracovníka ako sociálneho pracovníka pri práci so zamestnancami. Medzi najpodstatnejšie zručnosti patrí schopnosť komunikácie a motivácie. Proces skvalitňovania týchto zručností závisí aj od dostupnosti teoretického rozpracovania problematiky manažmentu v sociálnej práci.

Zoznam bibliografických odkazov:

- [1.] BĚLOHLÁVEK, F. 15 typu lidí jak s nimi jednat, jak je vést a motivovat. Praha: Grada Publishing. 2010. 121 s. ISBN 80-85839-45-8
- [2.] DUDINSKA, E. et al. Manažment v sociálnych službách. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška. 2009. 252 s. ISBN 978-80-7165-756-9
- [3.] HANGONI, T.-IMRICHOVA, A. Manažment a jeho aplikácia v sociálnej práci. Gorlice. Elpis. 2010. 136 s. ISBN 978-83-928613-4-8
- [4.] HORNÍK, F. Hodnocení pracovníku. Praha: Grada Publishing. 2006. 126 s. ISBN 80-247-1458-2
- [5.] MATOUŠEK, O. a kol. Metody a řízení sociální práce. Praha: Portál. 2003. 311s. ISBN 80-903086-1-9
- [6.] MAJTAN, M. Manažment. Bratislava. Sprint. 2003. 424 s. ISBN 80-89085-17-2
- [7.] STÝBLO, J. Personalistika. Praha: ASPI. 2006. 771s. ISBN 80-7357-148-X
- [8.] STRIEŽENEC, Š. Slovník sociálneho pracovníka. Trnava: AD. 1996. 255 s. ISBN 80-9675589-0-X
- [9.] VETRÁKOVÁ, M. Ľudské zdroje a ich riadenie. Banská Bystrica: O.z. Ekonomia EF UMB. 2001. 206 s. ISBN 80-8055-581-8

Kontakt:

Marta Vaverčáková, doc., PhDr., PhD., MPH

Trnavská univerzita, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce Trnava

Univerzitné námestie 1, 917 01 Trnava

e-mail: marta.vavercakova@ gmail.com

Nutnosť prieniku sociálnej práce do zdravotnej starostlivosti

Necessity of social work's pervasion into health care system

Emília VRANKOVÁ, Mária HARDY, Peter ORENDÁČ

Abstrakt

V príspevku máme záujem poukázať na absenciu riešenia sociálnych problémov či nepriaznivých sociálnych udalostí hospitalizovaných klientov v ústavnej zdravotnej starostlivosti v súčasnosti.

Kľúčové slová

choroba, klient sociálneho pracovníka, ústavne zdravotnícke zariadenie, zdravie

Abstract

Our aim is to display absence of solving social problems and also unfavourable social events of hospitalized clients within institutional health care nowadays.

Key words

Illness, social worker's client, institutional health care facility, health

Úvod

Ľudský život a zdravie predstavujú v určitom zmysle absolútne a nemerateľné hodnoty. Každý človek je vo svojej osobitosti nenahraditeľný. Okrem toho, ľudské zdravie a ľudský život predstavujú nielen pre jednotlivca a rodinu, ale pre celú spoločnosť aj ekonomické hodnoty.

Podmienky trhovej ekonomiky a súčasnej hospodárskej krízy v 21. storočí odkryli v plnej miere staré i nové fenomény v sociálnej sfére a zdravotníctve. Ich riešenie vyžaduje profesionálne dobre pripravených sociálnych a zdravotníckych pracovníkov, ktorí okrem vedomostí a zručností budú motivovaní aj humanistickým a kresťanským princípom pomáhať iným, naučiť žiť svojich pacientov/klientov s chronickou chorobou či určitým zdravotným postihnutím a pripraviť podmienky pre ich integráciu do spoločnosti s pocitom užitočnosti a zmysluplnosti každodenného života.

Otázka zdravia nadobúda čoraz väčší význam aj v rámci globalizácie sveta. Trvalá udržateľnosť dobrého zdravia a zlepšenie kvality života je hlavným cieľom nielen Európskej únie, ale aj organizácií, ktoré sa svojou sociálnou politikou a aktivitami zapájajú do procesov na zlepšenie verejného zdravia, prevencie ochorení a určovaní zdrojov ohrozenia zdravia.

V súčasnosti môžeme všeobecne sociálnu prácu a špeciálne v oblasti zdravotne znevýhodnených občanov teoreticky rozdeliť na sociálnu prácu v širšom a užšom zmysle. V širšom poňatí obsahuje všetky sociálno-technické opatrenia, ako sú služby, dávky, organizácia sociálnej pomoci, posudky a spolupráca s odborníkmi z oblasti verejnej a štátnej správy. V užšom poňatí je charakterizovaná ako priamy, zámerný a pripravovaný kontakt sociálneho pracovníka s klientom, rodinou, skupinou, komunitou, za účelom stanovenia sociálnej diagnózy a uskutočnením sociálnej terapie. (Oláh, Schavel, 2006). *„Týka sa tých jedincov, ktorí sú z dôvodu chybných dedičnosti alebo porúch spôsobených prostredím oslabení a neschopní plne vykonávať svoje životné funkcie.“* (Oláh, Schavel, 2006, s. 44). V tomto dôsledku dochádza k vzniku rôznych sociálnych situácií a sociálnych problémov, na ktoré sociálna politika v Slovenskej republike operatívne reaguje.

Sociálna práca v systéme zdravotníctva ak by bola legislatívne ukotvená by mala predstavovať neoddeliteľnú súčasť komplexnej starostlivosti o človeka v situáciách núdze, nedostatku, či ohrozenia rôznorodého charakteru a z pohľadu základného práva na túto starostlivosť má svoje nezastupiteľné miesto potom sociálna pomoc prostredníctvom sociálnych služieb. Je to činnosť, ktorá sa opiera o základné poznatky, schopnosti a zručnosti v komunikácii, jednaní s ľuďmi, ale má aj svoje osobitosti v oblasti zdravotníctva.

V dôsledku nevyhnutných zmien po prijatí šiestich reformných zákonov Národnou radou SR v roku 2004 zaniká Koncepcia sociálnej služby v zdravotníctve, ktorú zabezpečovala a realizovala v minulosti sociálna sestra ako plnohodnotný člen zdravotníckeho tímu. Po prijatí týchto reformných zákonov v mnohých ústavných zdravotníckych zariadeniach dochádza k zmenám v oblasti personálnej politiky, čo predstavuje aj zánik činností sociálnych sestier, ktoré už nie sú zaradené ani vo Výnose Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky č 09812/2008-OL z 10. septembra o minimálnych požiadavkách na personálne zabezpečenie a materiálno-technické vybavenie jednotlivých druhov zdravotníckych zariadení. Tak častokrát dochádza pri nepriaznivej sociálnej situácii, že hospitalizovaný klient je odkázaný na pomoc neprofesionálov resp. svojpomoc, ktorá je oklieštená z dôvodu hospitalizácie. Legislatívne je síce ukotvené poskytovanie sociálnych služieb ale implementácia do zdravotníckych zariadení sa doposiaľ nerealizovala i keď má každý právo na komplexnú starostlivosť podľa viacerých právnych noriem.

Nepriaznivá sociálna situácia podľa zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách je ohrozenie fyzickej osoby z dôvodu, že nemá zabezpečené nevyhnutné podmienky na uspokojovanie základných životných podmienok, ale i pre ťažké zdravotné postihnutie

alebo nepriaznivý zdravotný stav. Krízová sociálna situácia podľa tohto zákona je ohrozenie života alebo zdravia, ktoré vyžaduje bezodkladné riešenie sociálnou službou. Sociálna služba sa vykonáva najmä prostredníctvom sociálnej práce.

Význam zdravia v živote človeka

Autor Tomeš (2010, s. 211) zaoberajúci sa sociálnou politikou píše, že „zdravie je výsledkom biologickej, psychickej a sociálnej rovnováhy v danom fyzickom a sociálnom prostredí vytvárajúcom akúsi pohodu. Je predpokladom, aby sa človek socializoval, integroval, správal a prejavoval ako sociálna bytosť.“

I keď sa zdravie považuje v živote človeka za najdôležitejšiu hodnotu, v definícii zdravia niet jednoty a diskusie sa o tom vedú už po stáročia.

V súčasnosti sa uznáva definícia zdravia Svetovej zdravotníckej organizácie (ďalej len WHO, 1948), ktorá definuje zdravie ako stav úplnej telesnej, duševnej, sociálnej a spirituálnej pohody, a nie iba neprítomnosť choroby alebo slabosti. (Šustrová, 2012). Touto definíciou sa WHO (1948), akoby dištancovala od názoru, že zdravie je nebyť chorým, prípadne neprítomnosť choroby a zároveň uznáva, že zdravie je nielen telesnou, ale aj duševnou, sociálnou a spirituálnou pohodou. Táto definícia nevylučuje prítomnosť ochorenia, ale zdôrazňuje schopnosť vyrovnat' sa s nim. Špatenková (2003, s. 13) v súvislosti s definíciou zdravia podľa WHO uvádza, že „táto definícia je však kritizovaná pre svoju nedosiahnuteľnosť a mnohí autori ju modifikujú.“ Křivohlavý (2009, s. 40) v súvislosti so zdravím a kvalitou zdravia v rámci problematiky psychológie zdravia uvádza nasledovnú vlastnú definíciu „Zdravie je celkový (telesný, psychický, sociálny a duchovný) stav človeka, ktorý mu umožňuje dosahovať optimálnu kvalitu života a nie je prekážkou obdobnému snaženiu druhých ľudí.“

Zdravie je podmienené viacerými faktormi. Tieto faktory môžu byť vnútorné a vonkajšie. Medzi vnútorné faktory patrí napríklad genetická výbava, odolnosť a potenciál zdravia. Medzi vonkajšie faktory môžeme zaradiť spôsob života, vonkajšie prostredie a zdravotnú starostlivosť. (Špatenková, 2003). Šustrová (2012) medzi vnútorné faktory radí dedičnosť, pohlavie, vek, vývinové aspekty a k vonkajším faktorom: fyzikálne činitele, chemické činitele, biologické a sociálno-spoločenské. Vzájomné pôsobenie týchto faktorov môže byť pozitívne (chrániace, podporujúce zdravie) alebo negatívne (oslabujúce zdravie a vyvolávajúce chorobu, nemoc, úraz) čo súvisí so sociálnou udalosťou, ktorú spoločnosť akceptuje.

Zdravie je teda relatívny pojem, ktorý je potrebné vždy posudzovať vo vzťahu k veku, pohlaviu, spôsobu života, rase a k nárokom životného prostredia, ktoré nás neustále obklopuje počas celého života – vo všetkých životných etapách, ktorými sú detstvo, mladosť, dospelosť a sénium.

Bártlová, Matulay (2009) predkladajú základné determinanty zdravia:

- genetické faktory, sú získané a ovplyvňujú zdravie 10 – 15 %. Musíme s nimi počítať počas každodenného života a na základe nich usmerňovať svoj životný štýl, ktorý podporí alebo potlačí patologický fenomén i v sociálno-zdravotnej starostlivosti,
- životné a pracovné prostredie, ako komplexný súbor činiteľov ovplyvňuje zdravie človeka 15 – 20 %,
- úroveň zdravotníctva ovplyvňuje zdravie z 10 – 20 % a z tohto pohľadu máme pocit, že systém zdravotníctva rieši iba súvislosti, ktoré im vyplývajú z ich kompetencií,
- životný štýl ovplyvňuje zdravie najviac 50 – 60 %.

Zachovanie či zlepšovanie zdravia je najlepšou investíciou pre silnú ekonomiku a spokojnú spoločnosť. Zdravie je potom kľúčovým faktorom rozvoja celej spoločnosti ale úsilie spoločnosti je bezpredmetné, pokiaľ jednotlivec si nebude chrániť svoje zdravie a zdravie svojich detí či rodiny. (Vranková, 2012).

Choroba ako sociálna udalosť

Choroba (latinsky morbus) môže byť definovaná buď ako bio-sociálny jav, ktorý predstavuje novú kvalitu života, alebo ako objektívne zistená porucha, alebo ako súhrn reakcií organizmu na poruchu rovnováhy medzi organizmom a prostredím. Botek (2009) v súvislosti s chorobou, v rámci sociálnej politiky uvádza, že je narušením zdravia v oblasti biologickej a psychickej rovnováhy. Príčiny tohto narušenia môžu byť podľa autora Boteka (2009), vonkajšie alebo vnútorné a priebeh choroby buď akútne (rýchly) alebo chronický (pomalý, zdĺhavý). Tomeš (2010, s. 212) ako zvláštny prípad nemoci približuje „*úraz (latinsky trauma) – porucha zdravia vyvolaná vonkajším, rýchlym či krátkym zásahom. Ide väčšinou o pôsobenie fyzikálne (elektrický prúd, oheň, pohyb predmetov a pod.), chemické (otravy, popáleniny a pod.) alebo sociálne (stres, zlyhanie človeka a pod.)*.“

Zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení definuje chorobu, ako „*nepriaznivý zdravotný stav trvajúci kratšiu dobu, ako jeden rok alebo trvajúci maximálne jeden rok*.“ Z tohto zákona vyplýva, že choroba (ochorenie, úraz) môže byť úplne vyliečená (návrat plnohodnotného zdravia) alebo môže ísť o dlhodobé až trvalé zhoršenie zdravotného stavu

organizmu v dôsledku choroby (zdravotné znevýhodnenie) alebo za istých okolností môže skončiť úmrtím.

Pre vznik choroby je rozhodujúci stav a pôsobenie troch skupín činiteľov tzv. etiologická triáda (špecifický agens, človek so svojimi demografickými charakteristikami, fyziologickým stavom, imunologickou odozvou, genetickými predispozíciami, postojmi, správaním a vonkajšie prostredie, ktoré zahŕňa aspekty biologické, prírodné a sociálne). (Špatenková, 2003). Vo všeobecnosti môžeme charakterizovať chorobu ako stav zlyhania, ktorý môže vzniknúť vtedy, keď je organizmus človeka vystavený mimoriadnej záťaži, stresu alebo ak je porušená funkcia, niektorej časti tela alebo systému.

Nezdravie, nemoc, choroba či ochorenie môže existovať aj vtedy, keď človek nepocituje žiadne príznaky či zdravotné problémy. „Môžeme ju definovať ako nepriaznivý zdravotný stav, ktorý spôsobuje nielen problémy fyzické (somatické), ale aj psychické (emočné), sociálne (ekonomické, interpersonálne, pracovné) a duchovné. Chorobu chápeme ako ťažkú životnú situáciu, ktorá kladie nárok na adaptáciu. Zároveň s chorým človekom sú zvýšené nároky aj na jeho okolie.“ (Kovalčíková In Mojtovej, 2010, s. 8).

Choroba sa navonok často prejaví ako porucha určitej funkcie (bolesť, opuch). Následkom poruchy resp. disability nie je schopný chorý človek (klient sociálneho pracovníka) vykonávať určité fyzické, psychické či sociálne činnosti každodenného života. S hendikepom ako následkom porúch či disabilít sa môže sociálny pracovník stretnúť u chorého klienta ak súvisí s interakciou klienta s prostredím, ktoré ho obklopuje. Môžeme teda konštatovať, že choroba spôsobuje určité znevýhodnenie, ak klient prostredníctvom choroby a následnej hospitalizácie nesleduje svoje znevýhodnenie v súvislosti s rolou alebo statusom čo v súčasnosti býva častým javom u klientov bez domova, nezamestnaných klientov či klientov v senu.

Špatenková (2003) o ochorení hovorí, že býva väčšinou negatívnym javom v živote človeka, ale môže v svojom dôsledku prinášať i určité zisky, dovolíme si tvrdiť až benefity. Choroba sa môže stať riešením alebo vyriešením určitého psychického konfliktu, kedy z nepríjemnej reality, ktorú chorý nevie, nechce alebo nemôže riešiť iným spôsobom, uniká do situácie choroby. Choroba sa môže stať i zdrojom moci v rámci manipulácie so svojím sociálnym okolím. Ochorenie môže priniesť aj sekundárne zisky ako sú napríklad nemocenské dávky, oslobodenie od pracovných, ale i rodinných povinností alebo pri prekonávaní samoty.

V rámci sociálnej politiky sa choroba v živote človeka stáva sociálnou udalosťou tak, ako jej možný následok invalidita ale i zdravie. Ovplyvňuje jeho myslenie, správanie, bráni mu vykonávať niektoré sociálne úlohy, čím ho oberá o spoločenskú prestíž a sociálne roly. Tomeš (2010, s. 212) uvádza, že *„choroba a úraz sa stávajú sociálnou udalosťou v momente, keď človek nemôže zabrániť poruche svojho zdravia, alebo nemá dostatok vlastných síl a zdrojov, aby túto poruchu odstránil, liečil a rehabilitoval sa.“* Chorý človek sa stáva pre zdravotníkov automaticky pacientom a v súvislosti so sociálnou službou, sociálnou pomocou pre sociálneho pracovníka klientom. Aj keď WHO od roku 1999, používa výraz pacient/klient pre užívateľa všetkých poskytovaných zdravotníckych služieb či je zdravý alebo chorý.

Niektoré špecifiká sociálnej práce v ústavnej zdravotnej starostlivosti

Choroba nie je izolovaný fenomén, má vždy aj svoje sociálne súvislosti – dôsledky a často aj príčiny. Preto nie je možné pri poskytovaní komplexnej zdravotnej starostlivosti ignorovať sociálne súvislosti ochorenia. Sociálne podmienky prostredia, v ktorých chorý človek žije sa často spolupodieľajú na vzniku ochorenia či úrazu a aj z tohto dôvodu je dôležitá účasť sociálneho pracovníka pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti.

Podľa zákona č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, § 7, ods. 4, sú zariadeniami ústavnej zdravotnej starostlivosti: *„a) nemocnica 1. všeobecná, 2. špecializovaná, b) liečebňa, c) hospic, d) dom ošetrovateľskej starostlivosti, e) prírodné liečebné kúpele, f) kúpeľná liečebňa, g) zariadenie biomedicínskeho výskumu.“*

V súčasnosti sa manažéri ústavných zdravotníckych zariadení intenzívne zaoberajú kvalitou poskytovanej zdravotnej starostlivosti, ktorá je definovaná schopnosťou napĺňať potreby tých klientov, ktorí sú na nej závislí, a ktorá je legislatívne ukotvená v zákone č. 578/2004 Z. z. S kvalitou poskytovanej ústavnej zdravotnej starostlivosti úzko súvisí jej komplexnosť, holistický prístup prostredníctvom uspokojovania potrieb vo všetkých štyroch dimenziách ľudského života (biologickej, psychickej, sociálnej a duchovnej). Sociálnu dimenziu zastrešuje sociálna práca, prostredníctvom sociálnych pracovníkov, využívajúc jednotlivé metódy sociálnej práce. Ako uvádzame vyššie, prijatím reformných zákonov zaniká sociálna služba v zdravotníctve čím viacerí poskytovatelia zdravotnej starostlivosti opomínajú a neriešia nepriaznivé sociálne udalosti či sociálne problémy svojich klientov a tak pacient/klient je z nášho pohľadu oberaný o základné právo na kvalitnú zdravotnú starostlivosť počas ústavnej zdravotnej starostlivosti.

Ak veríme, že základom celého systému zdravotníctva je neublížiť, potom máme iste problémy pochopiť toleranciu zdravotníkov k súčasným problémom s kvalitou poskytovanej zdravotnej starostlivosti v ústavných zdravotníckych zariadeniach. Viaceré štúdie naznačujú, že 3 – 8 % všetkých hospitalizovaných pacientov/klientov je postihnutých následkom chýb a omylov, počínajúc nozokomiálnymi infekciami, závažnými liečebnými a inými omylmi v zdravotnej starostlivosti, ale sme presvedčení, že to môžu byť aj neriešené sociálne problémy pacientov. (Vranková, 2012). Do určitej miery je pravdou, že „*mýliť sa je ľudské*“ ale štúdie dokazujú, že väčšina omylov vzniká dôsledkom chybné vybudovaného zdravotníckeho systému, komunikáciou v rámci jednotlivých rezortov alebo chybným procesom, nie kvôli človeku. Človek má väčšinou túžbu odvádzať kvalitnú prácu, len málo omylov a pochybení vzniká následkom hrubej nedbanlivosti zo strany zamestnancov.

Zmyslom sociálnej práce v zdravotníctve by bola pomoc pri odstraňovaní závažných negatívnych sociálnych faktorov, ktoré by mohli nepriaznivo ovplyvniť priebeh diagnostiky a liečby. Kvalitná, účinná interdisciplinárna tímová spolupráca zdravotníckych pracovníkov s odbornými pracovníkmi pôsobiacimi v zdravotníctve a sociálnymi pracovníkmi je dôležitá pre zaistenie kvality poskytovaných zdravotníckych služieb a holistického prístupu starostlivosti v zdravotníckych zariadeniach. Sociálna práca v zdravotníctve realizovaná prostredníctvom metód sociálnej práce je prácou poradenskou, sociálno diagnostickou, terapeutickou, konzultačnou, výchovnou, edukatívnou. Je preto dôležité, aby bola vykonávaná podľa etických zásad a systémom, ktorý by tvoril určitý celok so zdravotnou starostlivosťou.

V zdravotníckom zariadení sú hospitalizovaní pacienti podľa veku a medicínskych, klinických odborov. Z tohto dôvodu je potrebné poukázať na základnú typológiu klientov v súvislosti s pojednávanou problematikou. Charakteristickou typológiou, ktorú môže využiť sociálny pracovník v ústavnej zdravotnej starostlivosti je typológia podľa veku klienta:

- detský klient – klient do veku 15 rokov, ktorý je z dôvodu veku nespôsobilý na právne úkony, a s ktorým sociálny pracovník rieši problémy v prítomnosti zákonného zástupcu. K detskému klientovi v poslednom období pribúdajú i deti vložené do hniezd záchrany.
- mládež – klienti v adolescencii, ktorí sú charakteristickí svojou zraniteľnosťou z dôvodu dospievania. Túto skupinu klientov viacerí odborníci charakterizujú ako najrizikovejšiu skupinu z dôvodu častého experimentovania s návykovými látkami či samostatnosťou v rozhodovaní bez adekvátneho zváženía dôsledkov správania a možného poškodenia zdravia.

- klient v produktívnom veku – pre sociálnu prácu v zdravotníctve je klientom, ktorý si uvedomuje dôsledky sociálno-zdravotných problémov. Prejavuje snahu riešiť problémy vyskytujúce sa v súvislosti s hospitalizáciou a následnou starostlivosťou ak to bude potrebné.
- klient v seniorskom veku – charakteristická je ich životná skúsenosť. Z dôvodu vyššieho veku dochádza k opotrebovaniu organizmu jednotlivých systémov, čo býva často príčinou hospitalizácie v ústavnom zdravotníckom zariadení.

Pre výkon činností sociálnej práce v zdravotníctve je možné sa oprieť aj o typológiu klientov podľa symptómov a syndrómov, ktorú uvádza Schavel a kol. (2012, s. 61) „z hľadiska ich príčin a prejavov ich problémov.“ Autori (2012) členia klientov do nasledovných zoskupení:

- sociálna patológia – klienti s prezentujúcimi sa sociálno patologickými javmi – delikvencia, kriminalita, poruchy správania, násilie, prostitúcia, závislosti, suicidálne prejavy, zneužívanie osôb, poruchy rodinného spolužitia.
- problémy veku – klienti s rizikovým správaním z dôvodu vývinových aspektov: detstva, dospievania, staroby.
- sociálne skupiny – klienti s odlišným životným štýlom na základe ich identifikácie s normami a ideológiou rôznych kultúrnych, sociálnych a extrémistických skupín.
- zdravotné problémy – klienti so somatickými a psychickými ochoreniami ale i dlhodobou hospitalizovaní chronicky chorí, nesamostatní, klienti ktorí sa nevedia, nemôžu alebo nemajú záujem riešiť svoje zdravotné problémy.
- sociálno-ekonomické aspekty – nezamestnaní, ľudia bez domova a žijúci na hranici chudoby.
- zdravotné postihnutie – klienti s mentálnym, zmyslovým, telesným postihnutím.

Pre sociálnu prácu v zdravotníctve je charakteristická typológia na základe správania sa klienta od Levickej a kol. (2007), ktorá zdôrazňuje, že správanie klienta môže byť signálom budúcej spolupráce a vzťahu pri riešení sociálnych problémov.

Sociálna práca v ústavných zdravotníckych zariadeniach má svoje špecifiká podľa klinických odborov, charakteru oddelení s akútnymi či chronickými lôžkami a veku klienta. Ide aj o zabezpečenie pomerne rôznorodých a rozmanitých potrieb pacienta/klienta, napríklad následnej zdravotnej, ošetrovateľskej či opatrovateľskej starostlivosti po prepustení z hospitalizácie, či pomoc pri zabezpečení zdravotníckej pomôcky, vybavenia finančnej pomoci, dôchodku, stratených dokladov alebo umiestnenia do zariadenia sociálnych služieb.

Ťažisko sociálnej práce, v spomínanom odvetví spočíva v dopĺňaní medicínskej, ošetrovateľskej diagnózy o sociálnu diagnostiku a následné riešenie sociálnych problémov. Činnosť sociálneho pracovníka v ústavnom zdravotníckom zariadení určite predstavuje náročnú, zodpovednú prácu a pôsobenie, ktorých výsledkom, organickým vyústením je úspešné riešenie sociálnych problémov, ktoré často vznikajú v súvislosti s chorobou, úrazom či zdravotným znevýhodnením. Z obdobia pôsobenia v zdravotníckom systéme máme dostatok informácií, že sociálny pracovník pôsobiaci v ústavnom zdravotníckom zariadení sa často stretáva s psychiatricky liečenými klientmi, či s ľuďmi so sociálnou patológiou, ktorú predstavujú kriminalita, násilie, závislosti, prostitúcia a iné. I v týchto prípadoch, či najmä vtedy, je nutné, aby sociálny pracovník preukázal vysokú profesionálnu a odbornú úroveň a usiloval sa chorým klientom a ich rodinám poskytnúť čo najvýraznejší sociálny komfort a uspokojenie potrieb v rámci okolností a situácie, v ktorej sa nachádzajú.

Záver

Prienik sociálnych pracovníkov do zdravotníctva sa javí ako veľmi potrebný a dôležitý, napriek tomu sa stále vyskytujú problémy s ich akceptáciou ako plnohodnotných členov interdisciplinárneho alebo multidisciplinárneho tímu.

Potreba pomoci chorým, ktorí ju naozaj potrebujú, hoci nie raz sa jej vôbec nedovoľávajú, vzniká pri narušení kvality ich života a narastá priamo úmerne so znižovaním tejto kvality. Táto nepriama úmera exponuje v sebe otázku, a azda i nastávajúcu odpoveď, ktorú vnímame ako výzvu, apel a žiaľ, niekedy už len ako memento.

Sociálna práca je organickým komplexom zahrňujúcim v sebe množstvo jednotlivých operácií, obrazov a nevyhnutností, ktoré dopĺňajú súkolie a okolnosti konkrétna, na ktorom je altruistické úsilie sociálneho pracovníka závislé, a od ktorého sa odvíja k ďalším formám a metódam pomoci človeku v núdzi. Spoločným, jednotiacim a ozrejmujuúcim determinantom tohto procesu teda je a ostáva človek, humánnosť a život ako výzva, príležitosť a nádej, ale iba vtedy ak bude spoločne na sociálne problémy nazerat' tak sociálna politika ako politika zdravotná v súčasnej spoločnosti.

Taktiež si však uvedomujeme a akceptujeme skutočnosť, že kvalitná, cielená pomoc človeku vyžaduje celú škálu jednotlivých úkonov a nevyhnutností, ktoré v sebe zahrňajú vzdelanie, empatiu, schopnosti a poznatky z oblasti psychológie, filozofie, práva, v nie malej miere i manažérske, ale aj zdravotnícke. Sme si vedomí, že súčasne s materiálnou, technickou, farmakologickou starostlivosťou je potrebná i psychologická, duchovná

a sociálna pomoc s prvkami terapeutickú komunikácie. Všetci pacienti sú si rovní v potrebe odborne poskytnutých a poskytovaných zdravotníckych služieb. Neopomíname súčasne ani slušnosť, taktnosť a rešpekt ľudskej dôstojnosti.

Dnes už nie je zvláštnosťou reflektovať v každodennom živote rozličné neduhy, súženia, či patologické javy, ako napríklad bezdomovectvo, závislosť na liekoch, alkohole, drogách, život na hranici biedy, sociálna izolácia, či sociálna odkázanosť. Tieto problémy sa prenášajú do všetkých oblastí života a následne dokážu negatívne ovplyvňovať rodinné, životné, či pracovné prostredie. Sociálna pohoda a sociálny komfort patria medzi nákladné subjektívne činitele, ktoré dokážu vplývať na celkový zdravotný stav jednotlivca, rodiny či celej populácie.

Kreuje sa bludný kruh: jednotlivec – spoločnosť. Sme presvedčení a veríme, že spoločnosť sa môže stať humánnejšou vtedy, ak každý jej člen bude mať možnosť uspokojovať svoje potreby prirodzene a spontánne na základe svojich práv a povinností. (Vranková, 2012). Ak táto možnosť absentuje, jedinec potrebuje pomoc prostredníctvom správne zosúladenej sociálnej a zdravotnej politiky.

Azda vyjadrením úsilia sociálnych pracovníkov, ale taktiež artikuláciou našej snahy v problematike sociálno-zdravotnej starostlivosti môže byť konštatovanie, že spolupatričnosť k ostatným nie je len pocit, či potreba, ale prirodzený jav, ktorý ozrejmúje našu ľudskosť. Presne, ako to napísal americký spisovateľ Ernest Miller Hemingway vo svojej slávnej knihe Komu zvoní do hrobu: „Nikto nie je ostrovom sám pre seba. Smrťou každého človeka zo mňa ubúda, pretože som súčasťou ľudstva. A preto sa nikdy nepýtaj, komu zvoní do hrobu. Zvoní totiž tebe.“

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] BÁRTLOVÁ, S. a MATULAY, S. 2009. *Sociologie zdraví, nemoci a rodiny*. Martin: Osveta. 141 s. ISBN 978-80-8063-306-6.
- [2.] BOTEK, O. 2009. *Sociálna politika pre sociálnych pracovníkov*. Piešťany: PN print. 112 s. ISBN 978-80-970240-0-0.
- [3.] KŘIVOHLAVÝ, J. 2009. *Psychologie zdraví*. 3. vyd. Praha: Portál. 280 s. ISBN 978-80-7367-568-4.
- [4.] LEVICKÁ, J. a kol. 2007. *Sociálna práca I*. Trnava: ProSocio. 168 s. ISBN 978-80-969454-2-9.

- [5.] MOJTOVÁ, M. 2010. *Sociálna práca v zdravotníctve*. Bratislava: VŠ ZaSP sv. Alžbety. 137 s. ISBN 978-80-89271-45-0.
- [6.] OLÁH, M. a SCHAVEL, M. 2006. *Úvod do štúdia a dejín sociálnej práce*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety. 174 s. ISBN 80- 969449-6-7.
- [7.] SCHAVEL, M. a kol. 2012. *Sociálna prevencia*. Bratislava : VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2012, 266 s. ISBN 978-80-89535-06-4.
- [8.] ŠPATENKOVÁ, N. 2003. *Problematika zdraví a nemoci*. Olomouc: Univerzita Palackého. 121 s. ISBN 80-244-0648-9.
- [9.] ŠUSTROVÁ, M. 2012. *Sociálna práca v zdravotníctve*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety. 122 s. ISBN 978-80-8132-041-5.
- [10.] TOMEŠ, I. 2010. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál. 440 s. ISBN 978-80-7367-680-3.
- [11.] VRANKOVÁ, E. 2012. Sociálna práca v zdravotníctve. In BUGRI, Š. – JURIŠ, P. (eds.) 2012. *Sociálna práca, ošetrovatelstvo a verejné zdravotníctvo v regióne východného Slovenska (EÚ) II. Recenzovaný zborník vedeckých prác pedagógov ÚSVaZ bl. P. P. Gojdiča, Prešov. s. 127-132*. Košice: Harlequin. 214 s. ISBN 978-80-8132-044-6.
- [12.] Výnos Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky č 09812/2008-OL z 10. septembra o minimálnych požiadavkách na personálne zabezpečenie a materiálno-technické vybavenie jednotlivých druhov zdravotníckych zariadení.
- [13.] Zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.
- [14.] Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Z. z. o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov.
- [15.] Zákon č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- [16.] Zákon č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Kontakt

Emília Vranková, PhDr., PhD.

VŠ ZaSP sv. Alžbety Bratislava, Ústav sociálnej práce Božieho Milosrdenstva

Legionárska 8203/2, 010 01 Žilina

E-mail: vrankova.emilia@gmail.com

Mária Hardy, PhDr., PhD.

VŠ ZaSP sv. Alžbety Bratislava, Ústav sociálnej práce Božieho Milosrdenstva

Legionárska 8203/2, 010 01 Žilina

E-mail: hardy@sopza.sk

Peter Orendáč, PaedDr. Ing.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety Bratislava

Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P. P. Gojdiča

Jilemnického 1/A, 080 01 Prešov

E-mail: p.orendac@gmail.com

Sociálna politika štátu voči osobám v produktívnom veku a jej vplyv na podnikovú sociálnu politiku

The social policy of the state against those of working age and its impact on corporate social policy

Karol ZEMAN

Abstrakt

Sociálna politika je jednou z dôležitých oblastí politiky nielen štátu a štátnej správy, ale celého systému verejnej správy, ale i priestoru, ktorý vytvára štát mimovládneho sektoru, odborovým organizáciám podieľať sa na správe vecí verejných. Sociálna politika štátu sa v konečnom dôsledku premieta i do podnikovej sociálnej politiky a z hľadiska trendu globalizácie v rámci Európy, sa nepriamo premieta i v európskej sociálnej politike. Minimálne štandardy sú potom zakotvené v medzinárodných dokumentoch napríklad v Európskej sociálnej charte, v Dohovore o právach dieťaťa a podobne.

Kľúčové slová

sociálna politika, zamestnávateľia, odbory, europeizácia, minimálne štandardy, ľudská dôstojnosť

Abstract

Social policy is one of the important ambits of policy, not just for the state and the state government, but for the entire system of the public government, but also for space, which state creates to non-governmental sector and trade unions to participate in public affairs. The social policy of the state is ultimately reflected in the corporate social policy and in terms of the trend of globalization in Europe is it indirectly reflected in European social policy. Minimum standards are then enshrined in international documents such as the European Social Charter, the Convention on the Rights of the Child and so on.

Key words

the social policy, employers, unions, Europeanisation, minimum standards, human dignity

O sociálnej politike, o jej dopadoch na obyvateľstvo, sa v spoločnosti začne hovoriť vždy vtedy, keď je situácia napätá a páľčivý problém nie je chuť ani politická vôľa riešiť. Vychádza sa pritom zo skutočnosti, že nikdy nie je situácia v sociálnej oblasti dosť dobrá a vždy je možné nejaký problém riešiť aj inak a podľa autora – novátora, kardinálne spravodlivo zlepšiť riešenia.

I v súčasnosti je taká situácia, lebo štáty (Grécko, Španielsko, Taliansko, Cyprus, ...) sa dostali do finančných problémov, peniaze chýbajú, a čo s tým ďalej. Na čom budeme šetriť

v prvom rade. Na sociálnych výdajoch obyvateľstva, hoci väčšina má už teraz hlboko do vrecka, je nepopulárne a nebezpečné preto, lebo tým politické strany strácajú svojich sympatizantov a hrozí nebezpečenstvo, že vo voľbách neuspeli. Na Slovensku, keď miera nezamestnanosti v mesiaci júl dosiahla hranicu 14%, takže i keby značná časť obyvateľov si chcela riešiť finančnú situáciu, sú príležitosti obmedzené. Ale ako si má obyvateľ štátu zaistiť príjem na zabezpečenie ľudsky dôstojného života? Ako k tejto otázke pristupuje spoločnosť a jej nástroj hlavne štát, ale i samospráva, odbory, mimovládne organizácie?

Český sociológ prof. PhDr. Martin Potůček, CSc. MSc., vo svojej publikácii) Sociální politika z roku 1993, definuje sociálnu politiku ako praktickú aktivitu i ako vednú disciplínu. Sociálna politika ako praktická aktivita formuje vzťah jednotlivcov a sociálnych podmienok ich života. Každý je nejakým zúčastnený na sociálnej politike, nejakým spôsobom ju spoluutvára, či už ide o neho samého, o život jeho rodiny, o život spoločnosti. Zároveň je však každý vystavený sociálnym podmienkam, ktoré nemá vo svojej moci, ktoré sú pre neho – až na ďalšie, istou objektívnou udalosťou, niečím vonkajším. Sociálna politika ako vedná disciplína je skúmaním sociálnej politiky ako praktickej aktivity, t.j. analýzou procesov tvorby a realizácie politík dotýkajúcich sa vzťahov občanov a sociálnych podmienok ich života. Sociálnu politiku rozdelil na politiku zamestnanosti, politiku sociálneho zabezpečenia, zdravotnú politiku, vzdelávaciu politiku, politiku vo sfére bývania a rodinnú politiku (Potůček 1995). K štruktúre, ktorú tento významný vedec vytýčil, sa priklonila i slovenská socioložka prof. Radičová.

Pri hľadaní informácii o tomto významnom sociológovi som na internete objavil informáciu, že pán prof. Potůček prijal kandidatúru vo voľbách do hornej komory českého parlamentu – senátu za ČSSD, KDU-ČSL a Strany zelených. Teda nebude iba teoretizovať, ale bude svoje vedomosti uplatňovať v sociálnej praxi. To znamená, že na českej politickej scéne sa objavujú osobnosti vedy, ktorá bude usmerňovať sociálnu prax. Nie žeby sme toto na Slovensku vôbec nemali, ale je to jav ojedinelý.

Definícii a teda i odpovedí na pojem sociálna politika je veľa, ja použijem ešte pojem, ktorý uvádza môj bývalý študent, dnes doc. PhDr. Ondrej Botek, PhD. Podľa neho sociálnu politiku definujeme ako plán sociálnej činnosti, alebo konkrétnej činnosti, ktorá s využitím dostupných nástrojov smeruje k pozitívnemu sociálnemu efektu alebo k zabráneniu vzniku negatívneho sociálneho efektu. (Botek, 2009).

Aké nástroje sociálna politika používa ? Môžeme ich rozlíšiť z hľadiska úrovne riadenia a potom môžeme hovoriť o nástrojoch ako je programové vyhlásenie vlády, právny poriadok, či sociálnoprávna legislatíva.

Vzhľadom na ciele sociálnej politiky, z hľadiska jej praktickej realizácie, sú nám blízke nástroje :

- kolektívne vyjednávanie,
- programovanie a plánovanie.

V spoločnosti sa v takej najfrekvencovanejšej podobe na posudzovanie sociálnej bezpečnosti najčastejšie používa právny poriadok, čiže sociálnoprávna ochrana občanov. A ten súčasný stav bezpečnosti obyvateľstva Slovenskej republiky stojí na známych troch pilieroch, ktorými sú :

- sociálne poistenie,
- štátna sociálna podpora a
- sociálna pomoc.

Preto mi dovoľte, aby som poukázuc na nástroje uvedených pilierov, rozobral prístup štátu pre zaistenie sociálnej bezpečnosti predovšetkým občanov a následne všetkých obyvateľov Slovenskej republiky.

Prvý pilier – sociálne poistenie, sa vzťahuje predovšetkým na aktívnu časť obyvateľstva, teda obyvateľov, ktorí sú v pracovnoprávných vzťahoch, alebo obdobných PP vzťahoch, t.j. v pracovnom pomere, taktiež v rámci prác vykonávaných mimo pracovného pomeru, učňovskom pomere, členskom pomere. Patria sem naopak i osoby, ktoré sa pripravujú na budúce povolanie a taktiež nezamestnané osoby za ktoré platí poistenie štát. Zo sociálneho poistenia im, po splnení podmienok stanovených právnou normou, potom nabiehajú možnosti na dávky nemocenského, dôchodkového, úrazového, garančného poistenia i dávky z poistenia v nezamestnanosti. Veď napríklad pri sociálnej udalosti, akou je smrť zamestnanca, alebo poberateľa dôchodkových dávok, vzniká nárok na vdovský, či vdovecký dôchodok, ale i sirotsky dôchodok. Pri pracovnom úraze, ktorého následkom je vážne poškodenie zdravia, či nebudaj smrť poistenca, je to celý rad sociálnych dávok.

Druhý pilier – štátna sociálna podpora, sa vzťahuje na občanov, ktorí sú spravidla mimo pracovného pomeru, či už krátkodobo, alebo na dlhšiu dobu. Jedná sa o dávky, ktorými štát pomáha pri plnení rodičovských povinností, pri plnení náhradnej rodičovskej starostlivosti, ale i pomoc pri zabezpečovaní dôstojného odchodu človeka zo života.

Tretí pilier – sociálna pomoc, je systém nástrojov, ktoré sa používajú vtedy, keď si občan a v niektorých prípadoch i ostatné druhy obyvateľstva (cudzinci, bezdomovci, azylanti, či utečenci), nevedia či nemôžu zabezpečiť minimálny blahobyť vlastnou pomocou, pomocou svojej rodiny, alebo napokon i obce. Vtedy nastupujú dávky pomoci v hmotnej núdzi, sú to i peňažné príspevky na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia, systém sociálnych služieb, náhradné výživné v prípadoch keď si povinný rodič neplní vyživovaciu povinnosť voči svojmu dieťaťu náhradné výživné. Výraznú rolu v sociálnej pomoci zohráva i nefinančný subsystém nástrojov sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately.

Pri vymenovávaní týchto nástrojov, nemôžeme nespomenúť kolektívne vyjednávanie, ktoré je nástroj či už vnútro podnikovej politiky, ale i nástrojom sociálnej politiky celého štátu. Kolektívne vyjednávanie je nepretržite prebiehajúci proces, založený na kompromisoch medzi sociálnymi partnermi. Tento sociálny dialóg sa uskutočňuje na troch úrovniach :

- makroúroveň - uzatváranie generálnej dohody,
- mezoúroveň – tvorba kolektívnych zmlúv vyššieho stupňa a
- mikroúroveň - konkretizácia KZ vyššieho stupňa a realizácia kolektívneho vyjednávania v podniku (podnikové KZ).

Makroúroveň kolektívneho vyjednávania, ktorá sa uskutočňuje medzi zástupcami vlády, zamestnávateľských zväzov a odborových zväzov, zvyčajne vyústí do uzatvorenia generálnej dohody, ktorej dôsledkom je pre nasledujúce obdobie sociálny zmier. Naopak, keď k dohode nedôjde nastupuje sociálny boj a s tým spojený odpor formou štrajkov či výluky.

Mezoúroveň kolektívneho vyjednávania prebieha na úrovni zástupcov zamestnávateľských zväzov a odborových zväzov. Výsledkom je kolektívna zmluva vyššieho stupňa, ktorá zastrešuje záujmy pracovníkov celých odvetví.

Mikroúroveň v kolektívnom vyjednávaní je podniková sféra, ktorej výsledkom je podniková kolektívna zmluva. Táto by podľa zákona o kolektívnom vyjednávaní, nemala obsahovať také otázky, ktoré garantuje zákon – napríklad Zákonník práce. Mala by zakotvovať také oblasti práv a povinností, ktoré sú nad rámec povinného stanoveného právnu normou, napr. mala či mohla by mať predĺženie dovolenky o týždeň, viacnásobok odchodného (ZP stanovuje pri výpovedi násobok jeho priemerného mesačného zárobku a počtu mesiacov, počas ktorých ba trvala výpovedná doba), alebo vyššie %-to pri nemocenských dávkach. To sú oblasti, ktoré by v kolektívnej zmluve mala byť v prvom rade.

Keď sociálny dialóg funguje, čo by mal byť obojstranný záujem zamestnancov i zamestnávateľa, hovoríme o sociálnom partnerstve, kde existuje sociálny dialóg. Keď však dialóg nefunguje, premieta sa to do atmosféry podniku a tým i do ratingu podniku. Treba si uvedomiť, že nielen finančné ohodnotenie je motivácia pre zamestnancov, ale i napríklad pracovná atmosféra, kariérny rast, možnosti vzdelávať sa a pod. A tak tripartita a kolektívne vyjednávanie sú súčasťou základných ľudských práv a slobôd.

Existuje však ešte vyššia úroveň sociálnej politiky, ktorú môžeme zastrešiť pojmom **européizácia**. **„Európsky sociálny model“**, ktorý sa stal súčasťou politických a spoločenských debát, prenikol do slovníka pojmov používaných v prostredí Európskej únie. Európska sociálna integrácia sa definuje na prebiehajúcu ekonomickú a politickú integráciu. Výsledkom integračného procesu má byť **„jednotný sociálny priestor“** dopĺňujúci „jednotný trh“ EÚ s centralizovaným legislatívnym zázemím a preberaním európskych noriem do zákonodarstva členských štátov. V tomto smere sa často vyskytuje výraz **„sociálne občianstvo“**. Svojou podstatou sa odvodzuje z komplementárneho občianstva EÚ zavedeného Maastrichtskou zmluvou. Odvoláva sa na práva garantované zo strany inštitúcií únie. Legislatívny proces EÚ obsahuje pojem sociálna regulácia, ktorá predstavuje sekundárne právo Spoločenstiev. Stanovuje rozsah regulácie na základe primárneho práva, ale aj kompetencie členských štátov únie, obsah i rozsah ich sociálnej politiky. Európsky sociálny model potom možno definovať ako syntézu zdieľaných hodnôt a prístupov v sociálnej politike, pod ktorým si treba predstaviť primát sociálnej rovnosti a bezpečnosti zabezpečenej ochrannou rukou štátu nad stratifikáciou a pružnosťou stelesnenou v osobnej zodpovednosti jednotlivca a neviditeľnej ruke trhu. Európsky sociálny model je tiež syntézou podobných sociálnych problémov, určujúcich diagnózu, sporadický spôsob liečenia.

Na záver mi dovoľte zdôrazniť ešte jednu myšlienku. V roku 1989 došlo k zmene politicko-ekonomicko-sociálnej podstate nášho štátu. V sociálnej oblasti sa to prejavilo najmä v prenesení zodpovednosti za sociálnu situáciu z paternalistického štátu na jednotlivca – občana. Túto zásadnú zmenu však nie každý chce akceptovať. Všetko bez nej to proste nejde. A preto pokiaľ sa chceme zaradiť do skupiny prosperujúcich štátov Európy, musíme tento atribút zobrať s plnou vážnosťou a všetko robiť preto, **aby bolo výraznejšie presadzované odmeňovanie na základe princípu zásluhovosti, ako princípu solidarity. Aby sa proste vyplatilo pracovať a nie využívať dobrý sociálny systém.**

Zoznam bibliografických odkazov

- [1.] Ústava SR č.460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov
- [2.] Botek, O., Sociálna politika, Piešťany 2009, ISBN: 978-80-970240-0-0
- [3.] Potůček, M. – Sociální politika, Sociologické nakladatelství, Praha 1995, ISBN 80-85850-01-X
- [4.] www.konzervativizmus.sk
- [5.] www.referáty.aktuality.sk
- [6.] [www.nastroje sociálnej politiky](http://www.nastroje.sociálnej.politiky)

Kontakt

Karol Zeman, JUDr., PhD.,

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv.Alžbety , n.o. Bratislava

Inštitu sociálnych vied a zdravotníctva bl.P.P.Gojdiča Prešov

E-mail: karol.zeman@centrum.sk

Mátel, Andrej – Roman, Tibor – Janechová, Lucia (eds.)

Aplikovaná sociálna politika
Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie

Vydala Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave

Bratislava, október 2012

Prvé vydanie

DR-Rom Edition

Počet strán 364

Náklad 100 ks

ISBN 978-80-8132-061-3

EAN 97888081320613